

valóság

A TARTALOMBÓL

Dr. Vasa László: A körforgásos gazdaság koncepciója: jövőbemutató trend vagy visszatérés az alapokhoz?

Szarvas Hajnalka: A magyar nemzetlélek gyógyítása

Csajághy György: Újmódi táltosok, manapság terjedő ősvallási és egyéb őstörténeti képzetek

Faragó Péter: Mennyit ér a diploma a munkaerőpiacon? – A felsőoktatásba járók humán értéke a HR-RISK modell alapján (1. rész)

Pethő Bertalan: A keresztény Európa legitimitációja

Ménes András: Tíz éve hunyt el James Whyte Black

Honvári János: Horváth Ede két pártfegyelmije

Bolvári-Takács Gábor: Egy iskolai közösség történeti anatómiája

Kapronczay Károly: Az első médiacsata történései (1990–1993)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
2
0

3

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2020. március LXIII. évfolyam 3. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf.176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja a Tudományos
Ismeretterjesztő Társulat

Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértes Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Tehetség Program,
Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő, Magyar Művészeti Akadémia

Nemzeti
Tehetség Program

Szerkesztőbizottság
Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tellér Gyula

Főszerkesztő
Kucsera Tamás Gergely
Tőkéczki László (1994–2018)

Szerkesztők
Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető
Czucka Éva

A körforgásos gazdaság koncepciója: jövőbemutató trend vagy visszatérés az alapokhoz?

(Bevezetés) A körforgásos gazdaság az utóbbi évek divatos közgazdasági trendjévé vált; mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalomban értékes és előremutató művek jelentek meg e témában. A fokozott érdeklődés és az egyre inkább inter- és multidiszciplináris megközelítés érthető, hiszen a klímaváltozás immár saját bőrünkön tapasztalható hatásai ráirányítják a figyelmet a társadalom és gazdaság olyan működési és mechanizmus-problémáira, amelyek miatt a környezeti és életminőségi problémák élesebben jelennek meg. Nem véletlen, hogy a körforgásos gazdaság is elsősorban a fogyasztáshoz kapcsolódó gazdasági folyamatokra fókuszál: hulladékgyűjtés, újrahasznosítás, megújuló erőforrások. Ugyanakkor, visszatekintve a gazdaságtörténetre, a körforgás témájának újbóli előtérbe kerülése is egyfajta ciklikusságot jelez. Tanulmányomban bemutatom, hogy a körforgásos gazdaság koncepciója nem új, hanem visszatérés az alapokhoz, a közgazdaság (és az annak alapját képező háztartásgazdaság) fundamentumaihoz. A gazdaság eredeti, ún. oikocentrikus vagy szubsztantív értelmezése ugyanis a körforgáson alapult (azaz ne termeljünk többet, mint amennyit elfogyasztunk); ennek ellentétjeként jelent meg, már jóval a modern közgazdaságtan előtt a krematizmus vagy katalaxikus modell, mely a fogyasztást, a pénzszerzés művészetét fetiszizálta és amely napjainkban is érvényes.

(A körforgásos gazdaság) A bevezetőben felvetett dilemmához szükséges megismernünk a körforgásos gazdaság mibenlétét. A körforgásos gazdaság elsődleges célja, hogy korunk gazdasági rendszereiben érvényesítse a természeti ökoszisztémák működési mechanizmusát (Horváth, 2019). Ehhez az szükséges, hogy a gazdasági tevékenységekhez szükséges erőforrások egy zárt rendszeren belül kerüljenek felhasználásra. A természeti rendszerek alapul vétele napjainkra azért vált hangsúlyossá, mert az elmúlt közel 300 év „lineáris” (ideológiától függően „kapitalista” vagy „főáramú”) gazdasági filozófiája egyre kevésbé tűnik fenntarthatónak (EMF 2013). A linearitás ebben az esetben a gazdaság azon „elvesz-termel-eldob” mechanizmusára utal, melynek során az emberi fogyasztás után a termékek hulladékká válnak. A természet körforgásában azonban ez a folyamat nem ismert, ahogyan a hulladék fogalma sem. A lineáris gazdasági megközelítéssel a fő probléma az, hogy olyan folyamatokon alapul, melyek a nagy tömegű termékeket és az alacsony termelési költségeket preferálják, azaz a szükséges alapanyagokat relatíve alacsony költségen szerzi be (Webster, 2015).

Ahogy Pomázi és Szabó 2018-ban megjelent nagyhatású cikkében megjegyzi, a körforgásos gazdaság fogalma, napjainkban tapasztalható népszerűsége ellenére, tudományos és kutatási tartalma szempontjából inkább felületesnek, mint rendezettnak tekinthető: több különálló területről származó elképzelés és féltudományos koncepció homályos gyűjteménye. A körforgásos gazdaság meghatározása a „fenntartható fejlődés” fogalmához kötődik (Korhonen et al., 2018).

A körforgásos gazdaság koncepciója alapvetően két ok miatt vált aktuálissá és diszkusszió tárgyává. Az első a fogyatkozó erőforrások, amely miatt fokozódik az igény a másodlagos nyersanyagok felhasználása iránt. Másrészt az anyag körforgásának

megteremtése azért is elengedhetetlen, mert egyre inkább elfogynak azok a területek, ahová a világ által termelt hulladékmennyiség deponálható. A folyamat főszereplői nyilvánvalóan a fejlett világ fogyasztói társadalmai. Ezen országokban eddig bevett gyakorlatnak számított, hogy nemzetközi kereskedelem útján szabadultak meg a náluk keletkező hulladékok egy részétől. Ez a mechanizmus mára azonban visszaszorulóban van, mert a korábbi fogadó országok egyre erősebb fellépést mutatnak ellene (Ramkumar et al., 2018).

Az elméleti háttér túlmutat a koncepció jellegén, sokkal inkább egy ernyőfogalomként funkcionáló, új gazdasági paradigmát jelent (Horváth, 2019). Olyan, a környezetgazdaságtan és ökológiai közgazdaságtan területén megjelent elméleteket foglal össze, mint a „Bölcsőtől bölcsőig” (Cradle to Cradle) alapelv vagy az „Ipari Ökológia” (Industrial Ecology) rendszerszemlélete. Előbbi azon alapszik, hogy miként lehet az emberi tevékenység során alkalmazott technológiai és biológiai anyagok tápanyagértékét minél tovább fenntartani. Azaz milyen módon lehet a funkciójukat hosszabb ideig megőrizni és a használatuk után más rendszerekbe integrálni (Braungart–McDonough, 2002). Az ipari ökológia ezen túlmutatva már az ipari termelés ökoszisztéma alapú átalakítására törekszik. Célja egy olyan szimbiotikus mechanizmus megteremtése, amelyben kooperáló iparágak egymás melléktermékét hasznosítják másodlagos nyersanyagként (Erkman, 1997).

Bár az anyagáramok bezárása ténylegesen fontos, az újrahasznosítás alacsony prioritást képez a körkörös gazdaságban (Horváth, Magda, 2017). Ugyanis nemcsak a linearitás és körforgás között kell különbséget tenni, hanem a körfolyamatok szintjei között is. Az anyagok újrahasznosítása mellett ugyanis a növekvő fogyasztás még mindig nagy energia- és anyagszükséglettel jár. Gondot jelent továbbá, hogy az újrahasznosítás során az anyagok nem 1:1 arányban hasznosulnak, veszteség mindig keletkezik.

A körkörös gazdaság elméleti háttérének és gyakorlati megalapozásának kidolgozására jött létre a brit Ellen MacArthur Alapítvány, amely az elmúlt évtizedben a téma vezető kutatójának számított. A szervezet az alábbi négy pontban foglalta össze azokat a fő mechanizmusokat, melyek ezen új gazdasági paradigma kiépítéséhez szükségesek (EMF 2013): 1) Körkörös terméktervezés és termelés (zéró hulladék az életciklus végén); 2) Új, innovatív üzleti modellek bevezetése (üzletimodell-innováció); 3) Visszafordító ciklusok és kaszkádok kialakítása (anyag- és energia-körforgás); 4) Átfogó rendszerfejlesztések a kedvező körülmények megteremtése érdekében (erős partneri együttműködés megteremtése az értékláncban).

A körforgásos gazdasági modell tulajdonképpen egy olyan ipari rendszer, mely az „end-of-life” (hasznos élettartam vége) koncepciót a helyreállítással váltja fel, elősegíti a megújuló energiák felhasználását, valamint a hulladékot az anyagok, termékek, rendszerek, és ezen belül az üzleti modellek elsődrendű tervezésével kívánja megszüntetni (Tukker, 2015). A körkörös rendszerekben megjelenik, illetve kiemelkedik egy további aspektus, amely a XX. század második felében egyre kisebb szerepet kapott a nyugati termelési rendszerekben, a prevenció vagy megelőzés.

Napjainkra azonban a döntéshozók számára is világossá vált, hogy az ilyen irányú folyamatok során keletkező hulladékok kezelése már nagyobb holtteher-veszteséggel jár, mint az általuk kiváltott gazdasági növekedésből adódó hasznok (Fogarassy et al., 2017). A körforgásos gazdaság ezért nemcsak arra törekszik, hogy elterjessze a hulladékok töként való felfogásának szemléletét, hanem a folyamat elején tesz lépéseket a későbbi életciklus meghosszabbítására. Erre megoldás lehet a garanciális rendszerek olyan szintű módosítása, amellyel illeszkednek a hosszú életciklusú

termékeket támogató gondolkodásmódba. Továbbá szorgalmazza olyan üzleti modellek kidolgozását (sharing/collaborative economy, refurbishing, re-manufacturing, upcycling etc.), melyek kifejezetten arra ösztönzik a termelésért vagy értékesítésért felelős szereplőket, hogy az adott termék minél hosszabb hasznos élettartammal bírjon.

(Az ökonómia eredeti értelmezése) Az ökonómia szavunk a görög „oikos” szóból származik, amely az archaikus kor görög háztartását jelentette. Az „oikos” azonban nem csupán lakhely, hanem a család és a tágabb közösség (rabszolgák, rokonok) anyagi szükségleteinek kielégítését szolgáló gazdálkodási forma is volt egyben. Az „oikonomia” fundamentális értelmezése tehát a háztartás olyan működtetését jelentette, amelynek célja, hogy hosszú távon növelje a háztartás használati értékét minden tagja számára. A mai ökonómia jelentése azonban a már Arisztotelész által is a „pénzszerzés művészeteként” aposztrófált „krematisztikát” jelenti, amely a kereskedelemmel szoros párhuzamban alakult ki, és amely nem ismer korlátokat. Az oikonomia alapeszméje az elégségesség, míg a krematisztika vezérelve a rövid távú monetáris cseréérték, azaz a pénzbeni nyereség maximalizálása (Vasa 2011, 73. p.).

A gazdaságtörténetet szemlélve könnyen belátható, hogy az *oikos*, azaz a háztartás, mint gazdasági formáció a történelem evolúciós folyamatainak nagy túlélője: a gazdálkodás-szervezeti és koordinációs rendszerek gyakori változásaival ellentétben a háztartás, mint intézmény gyakorlatilag megőrizte eredeti formáját, mondhatni, csupán a vele kapcsolatos szemléletmódok módosultak. Persze a tudomány és a technika fejlődése ezt a szférát sem hagyta érintetlenül. Eszközrendszere és funkciói átalakultak ugyan, de célrendszere nem: legfőbb feladata továbbra is a benne élő emberek megélhetésének biztosítása. Márpedig az olyan fundamentális intézmény, amely a társadalmi-gazdasági változások közepette is viszonylag stabil (a piaci folyamatokhoz képest) és létfenntartását a szűkösség viszonyai mellett is biztosítani képes, mindenképpen méltó a tudományos érdeklődésre.

Annak a ténynek a felismerése, hogy nehéz gazdasági időkben a háztartások rendkívül alacsony, a létminimum körüli vagy alatti jövedelmek és jelentős munkanélküliség mellett is képesek a létfenntartásra, ráirányította a figyelmet a háztartások eddig alulbecsült, illetve egyáltalán figyelembe sem vett teljesítményeire, gazdálkodási és szerkezeti vizsgálatuk szükségességére.

(A háztartás misztikuma) Az „oikonomia” a szó fundamentális értelmében a ház igazgatását, vezetését, illetve az ezzel rokon, kissé átfogóbb háztartásgazdálkodást jelenti. Az „ökonómia” fogalmunk mindamelllett Egner (1985, 12. p.) véleménye szerint is a görög „oikonomiké” szóra vezethető vissza, amely a háztartás tudományát, művészetét jelöli és gyakorlatilag a háztartástannal azonosítható.

A háztartás-gazdaságtan eszmetörténete szintén az antik Hellászig nyúlik vissza. Az emberek ebben a történelmi periódusban a kor görög szerzői által „oikos”-ként aposztrófált gazdasági egységben éltek. Az „oikos” elnevezés egy olyan, önállóan gazdálkodó egységet takart, amely, élén a háztartásfővel (aki csak férfi lehetett) képes volt biztosítani egy embercsoport megélhetését. Az „oikos” keretén belül együtt élő emberek általában egy tágabb családi szövetséghez tartoztak, ideértve a rokonsági, illetve rokonsági viszonyban nem lévő nukleáris családokat, a szolgákat, a cselédlányokat vagy a szolgákat is. Az „oikos” magában foglalhatott ház- és földtulajdont, mezőgazdasági tevékenységeket, műhelyeket és kereskedéseket. Egy, a benne élő család megélhetését biztosító gazdasági rendszer volt, egy többé-kevésbé tagolt „eredeti üzem” (Nicklisch, 1932). Az „oikos”-t tehát egy zárt gazdasági egységként kell elképzelni, amely mezőgazdasági és kézműves

tevékenységeket egyaránt végezhetett.

Az „oikos” egyben egy élet- és gazdálkodási forma gyakorlati megnyilvánulása volt, amelyhez kapcsolódva az antik görög szerzők gazdaságirányítási útmutatásokat készítették és azt filozófiai elmélkedések tárgyává is tették. A háztartás gazdálkodásának módszereit, lehetséges módozatait „oikonomiké” néven foglalták össze.

(A gazdaság oikocentrikus megközelítése) Az „oikos”-ok gazdálkodására vonatkozó legrégebbi említés Xenophón (Kr. e. 430–354) „Oikonomikos”-ában lelhető fel (Richarz, 2001, 9. p.). Nem csupán a mező- és erdőgazdálkodás és a halászat módszereivel, ill. a háztartás és a kézművesség létfenntartáshoz való hozzájárulásával foglalkozott, hanem kutatta annak a gazdaságelméleti jelenségnek az okait is, hogy miközben egyesek a tulajdonukban álló eszközrendszerrel megélhetésüket biztosítani képesek, addig mások nem. A dilemmával kapcsolatos válaszai arra a felfogásra utalnak, mely szerint a tulajdon, a vagyon csak azon személyek számára jelent értéket, akik bánni is tudnak vele. Xenophón ez alapján gazdagnak tehát azt tekinti, aki képes élni a rendelkezésére álló – adott esetben csekély – eszközökkel, szegény azonban az, akinek a nagyobb vagyon és eszközrendszer sem elegendő. A célirányos gazdálkodás tehát az erényes cselekvés által motivált (Schweitzer, 1990, 52. p.).

A háztartási gazdálkodás xenophóni ismérvei tehát összegezve:

- a tulajdon, vagyon értékének relativitása,
- a javak helyes használatának fontossága,
- a vagyon törvényszerű használatának szükségessége,
- a háztartásvezetéssel kapcsolatos erkölcsi felelősség és
- a mértékletesség a lehetőségekhez igazított fogyasztásban.

Észrevehetjük, hogy a fentiekben felsoroltak nagyrészt átfedést mutatnak napjaink „ökológiai” gazdálkodásának ismérveivel. Az alternatív közgazdaságtan, amely ennek tudományos keretet ad, a hagyományos közgazdaságtan elégtelenségét akarja meghaladni új, metaökonómiai alapokra helyezve azt. Zsolnai (2001) rendszerezése alapján az alternatív ökonómia alapvető értékvalásztása az ökológizáció és a humanizáció, amelyek egyébként az „oikos”-ok alapvető ismérvei is voltak. Az ökológizáció azt jelenti, hogy a szervezetek beágyazódnak abba a természeti környezetbe, amelyben tevékenykednek és hozzájárulnak az ökoszisztémák regenerációjához-megőrzéséhez. A humanizáció pedig ebben az értelemben azt jelenti, hogy a szervezetek (pl. a háztartások) az embereket szolgálják, azaz segítik testi-lelki és szellemi fejlődésüket.

Xenophón háztartásgazdasággal foglalkozó műveinél több szempontból is jelentősebbnek tekinthető Arisztotelész (Kr. e. 384–322) háztartástana, mivel az alapjaiban rendszerezettebb, hangsúlyosabb és így nagyobb történelmi hatású. Arisztotelész gondolkodásának középpontjában nem a közgazdaságtan állt. Hatása vitathatatlan: Schumpeter szerint a közgazdasági eszmék története vele kezdődött, a felvilágosodás pedig, különösen Adam Smith, elképzelhetetlen nélküle (Dettling, 1997). Arisztotelész adott nevet a közgazdaságtannak (oikonomia), és bocsátotta útra, mint önálló tudományt, amelyet azonban mindig komplexen, társadalomtudományba (politika) és erkölcsstanba (etika) illesztve értelmezett.

Arisztotelész gazdaságdefiniáló és -értelmező szerepe azért számít különlegesnek, mert abban a korban a mai értelmezésű gazdasági élet (pl. kereskedelem) még csak kibontakozóban volt. Egyidejűleg azonban kedvező helyzetben találta magát, hiszen gazdasági korszakok határmezsgyéjén élt. Polányi szerint egyébként a nagy görög filozófus sajátos szerepét azért vagyunk képesek sokkal reálisabban megérteni, mint a klasz-

szikusok vagy a neoklasszikusok, mert korunkban a gazdaság társadalmi helyét illetően olyan változással állunk szemben, melyhez méreteiben csak az arisztotelészi korban végbement, a piaci kereskedelem közeledtét jelző változás hasonlítható (1976, 169. p.). Ez egyben megindokolhatja azt is, hogy miért kerül napjainkban újfent előtérbe a gazdaság szubsztantív jelentőségét hangsúlyozó és a monetizált tevékenységek közelgő kudarcát prognosztizáló, kritikus hangvételű gazdaságfilozófia.

A kor gazdasági-társadalmi viszonyit jellemezve Polányi nagyhatású, „Az archaikus társadalom és gazdasági szemlélet” című művében leírja, hogy a helyi piacok Arisztotelész korszakának gyenge hajtásai voltak (1976, 182. p.). Alkalmoszerűen hozták létre őket, válsághelyzetben vagy valamilyen meghatározott céllal, és csak akkor, ha a politikai célszerűség így kívánta; nem egyszer a királyok és a hadvezérek hathatós kezdeményezésére és anyagi támogatásával – az expedíciós hadseregek hadtápszolgáltatának biztosítása céljából. Mindez véleményem szerint határozott jele annak, hogy a görög poliszokban a valóban a gazdaság szubsztantív, oikocentrikus formája valósult meg és egyben jelzi az autarkia relatíve magas fokát is. A kommerciális piac (a kereslet – kínálat – ár mai értelemben vett mechanizmusa), amely a távolsági kereskedelmet és a lokális piacokat összekötötte, ismeretlen volt tehát Arisztotelész számára. Az athéni agorán mindazonáltal az akkori tranzakció típusoknak némileg ellentmondva kezdett feltűnni az alkudozás jelensége (Az árak akkoriban ugyanis tárgyalásos úton, szerződésben rögzítették, amely egyben rögzített árakat is jelentett, alkudozni tehát nem volt illő). Arisztotelész éles logikai gondolkodásmódjával azonban észrevette a kapcsolatot az *agora* vásári árusának (a *kapelos*-nak) kicsinyes trükkjei és a kereskedelmi profitok új fajtái között (Polányi, 1976, 184. p.).

Az ember létfenntartási tevékenységeiről elmélkedve mindazonáltal arra a következtetésre jut, hogy a jövedelemszerzés természetesen a háztartásvezetés részét képezi, mégpedig azzal a feladattal, hogy a ház közössége és az állam élete szempontjából hasznos és szükséges javakat biztosítsa. A háztartásvezetéssel kapcsolatban evidenciaként megjelenő szerzési tevékenység mértéktartása Arisztotelész szerint természeténél fogva eleve adott. A *gazdagság* véleménye szerint a létfenntartáshoz szükséges dolgokból (tevékenységekből) áll, márpedig az emberi szükségletek – a modern felfogással szemben – nem korlátlanok. Az archaikus társadalomban értelmezése szerint a jó élet (*eu zen*) tényezőit – pl. az emelkedett hangulatú színházi előadások, hivatalok viselése, korteskedés, ünnepek – nem lehet felhalmozni, ill. fizikailag birtokolni. Pénzszerzési aktivitások azonban a háztartási ismeretek keretein kívül is léteznek, amelyet a „pénzszerzés vagy meggazdagodás művészetének” nevezett.

(*Szubsztantív versus krematiztikus*) A háztartás keretein kívül folyó, attól jellegében erősen különböző jövedelemszerzési (pénzkeresési) tevékenységet ilyen módon az ókori Hellász nagy filozófusa a „*krematiztika*” (vagy más említésekben *kapeliké*, *katalaxia*) elnevezéssel illette. Míg ez az üzleti tevékenység kiterjesztését és a pénz halmozása által történő meggazdagodást célozza és nem ismer korlátokat, a háztartási kereteken belül folyó, a megélhetést biztosító szerzési cselekmények önkorlátozó módon működnek, mivel a háztartási rendszernek nem feladata a vagyon felhalmozása. Ez utóbbi pusztán a létfenntartásra, illetve az egyre jobb életkörülmények megteremtésére, míg az előbbi a tőkejavak határ nélküli felhalmozására irányul. Ezt a bizonyos „korlát”-ot a filozófus nem konkrét kvantitatív mértékegységekkel határozta meg, hanem egy magatartásnormával: az erkölcsös életvitellel. A kommerciális csere tehát Arisztotelész szerint a pénzszerzés természetellenes vágyából keletkezett. A kereskedelemnek ez a természetellenes

formája, amely meghaladja az *autarkeiát*, a pénz helytelen használatából következik, ami eltorzítja a boldog életet. A pénz abban különbözik más javaktól, hogy önmagában vett cél és az utilitarista értékskála alapján a pénz iránti vágyakozás határtalan. Az alapvető létszükségleti cikkeken kívül tehát mindazon tárgyak, amelyek a pénz segítségével megszerezhetővé válnak, nem részei a boldog életnek. Így Arisztotelész gondolatrendszerében a vagyon és a gazdagság használatával kapcsolatosan csupán egyetlen, valóban erkölcsös magatartás létezhetett, nevezetesen a mértékletességben és a bőkezűségben megnyilvánuló nemes gondolkodás.

Valahányszor Arisztotelész gazdasági kérdést érintett, mindig arra törekedett, hogy kifejtse az adott probléma társadalomhoz, mint egészhez való viszonyát. A közösség – amely minden működő emberi csoportosulásban különböző szinteken egzisztál – volt a vonatkoztatási alap. Mai nyelvhasználattal élve tehát Arisztotelész szociológiai módon közelítette meg az emberi ügyeket. Központi fogalmai a *közösség* (a), az *önellátás* (b) és az *igazság* (c) voltak (1971, 128. p. II. 326).

a) *Közösséget* (koinonia) a tartós kapcsolatban álló emberek csoportja alkot, melynek tagjait a jóindulat (philia) kapcsa köti össze. Akár az oikosról, akár a polisról van szó, ezekben megtalálható a philianak bizonyos, az adott koinoniára jellemző fajtája, amely nélkül a csoport nem maradhat fenn. A philia reciprok viselkedésben (antipeontos) fejeződik ki, vagyis abban a készségben, hogy a terheket közösen viseljék és kölcsönösen osszák meg. Mindaz természetes és lényege szerint helyes, ami a közösség megszerzéséhez és fenntartásához szükséges, beleértve az önellátást (autarkheia) is.

b) Az *autarkia* a külső erőforrásoktól független fennmaradás képességeként fogható fel. A külkereskedelem akkor válik szükségessé, ha a polis létszáma túlságosan megnő.

c) Az *igazság* – mai felfogásunkkal ellentétben – maga után vonja a közösség tagjainak egyenlőtlen pozícióját. Ami az igazságot biztosítja – pl. a javak elosztása –, az jó, mivel szükséges a csoport megmaradása szempontjából.

Ezekből az elemekből származnak a komerciális csere elleni kifogásai, valamint a csereegyenértékek vagy az igazságos árak megszábasával kapcsolatos irányelvei. A kereskedelmet mindaddig tekintette természetesnek, amíg azt az önellátás indokolta.

A gazdaság arisztotelészi fogalma gyakorlatilag úgy értelmezhető, mint a létfenntartásra irányuló intézményesített folyamat. Ehhez kapcsolódóan figyelemre méltó Arisztotelész elmékedése arról, hogy a mezőgazdaság és általában a táplálékról való gondoskodás, ill. annak megszerzése vajon a vagyonszerzés (krematisztika) részét képezi, avagy külön tudományágnak tekintendő. Miután az állatok élet- és táplálkozásmódjaival az ember élelemszerzési lehetőségeit párhuzamba állítja, kétfajta embercsoportot különít el. Az egyik csoport, az élelmét „fáradság és munka nélkül” képes beszerezni, „mintha eleven földet művelnének”; az állattenyésztést, a földművelést, a fosztogatást, a halászatot és a vadászatot olyan életformának tekinti, amely „az élelmicikkeket az östermészettől kapja, nem pedig csere vagy kereskedelem útján szerzi meg”. Más csoportok nem rendelkeznek tökéletes autarkiával, azért azok a fenti tevékenységeket „egy másik foglalkozással mintegy kiegészítik”. A vagyonszerzésnek e formáit a háztartásgazdálkodás részének tekintette (Arisztotelész, 1969, 83. p.). A manapság oly gyakran szóba kerülő pluriaktivitás fogalma tehát már „Politikában” is felfedezhető. Mindazonáltal Arisztotelész következetesen kitarzott a gazdaság szubsztantív felfogása mellett.

Az ökonómia az arisztotelészi világnézetben az etikával és a politikával együtt a gyakorlati tudományok részét képezte. Nála tisztult le először e három tudományterület eszmerendszere. Így az *ökonómia* tárgya a háztartás és annak rendszere volt, az *etika* az

egyén cselekedeteinek megítélésével foglalkozott, míg a *politika* a polisztszadalomra, tehát az államra és annak hatalmi szervezeteire fókuszált. Arisztotelész az etika-politika-ökonómia gondolatrendszerét egy olyan „gyakorlati filozófia” részének tekintette, amely azzal foglalkozik, miképpen teremthető meg az ember számára a jó élet, a boldogság, a közösségi élet lehető legjobb, igazságos rendje (lásd ábra). Értelmezésében a politikának az „emberi értelemben vett jó” irányában kell elkötelezettnek lennie. Az emberek pusztá létének biztosítása a gazdaság, az ökonómia feladata: a politika a szabadság birodalma, az ökonómia pedig a szükségszerűségé. Az arisztotelészi „oikonomia” is következtetésképpen egy a létfenntartásra és a szükségletek fedezésére irányuló háztartás-gazdaságtan. Nem kényszerít arra, hogy alkalmazkodjunk a szűkösség viszonyaihoz – tehát nem taszít szegénységbe –, éppen ellenkezőleg, a háztartásfő mértéktartóan és szociális szempontból körültekintően kezeli a rábizott vagyont, sőt, a jólét fokozása érdekében képességei és lehetőségei szerint gyarapítja azt – addig a bizonyos határig.

Arisztotelész igazságosság-felfogása

	ÖKONÓMIA	KREMATISZTIKA
Kommutatív igazságosság	ár = költség	kamatszedés
Disztributív igazságosság	társadalmi helyzetnek megfelelő	társadalmi helyzettől független

Polányi (1976, 228–232. p.) szerint a „gazdasági” kifejezés két független eredetű jelentés-összetevőt tartalmaz:

- Subsztantív* jelentése az ember megélhetésének a természettől és embertársaitól való függőségéből származik. Arra a természeti és társadalmi környezettel folytatott cserére utal, amely hozzájuttatja az embert a materiális szükséglet-kielégítés eszközeihez.
- Formális* jelentése a cél-eszköz viszony logikai jellegéből származik, mint azt a „gazdaságos” vagy „gazdálkodás” szavak is mutatják. Meghatározott választási szituációkra vonatkozik, elsősorban a szűkösen rendelkezésre álló eszközök különböző felhasználási módjai tekintetében.

A két alapjelentés között Polányi szerint gyakorlatilag nincs közös vonás. Az első a tényekből, a másik a logikából ered. A *szubsztantív* jelentés nem tartalmazza sem a választást, sem az eszközök elégtelenségének kritériumát. A *formális* jelentés szabályok egész sorát implikálja, melyek az elégtelen eszközök alternatív felhasználási módjai közötti választásra vonatkoznak. Az ember megélhetése nem feltétlenül vonja maga után a választás szükségességét, s ha választani kell is, nem feltétlenül az eszközök korlátozó hatása következtében. Az élet legfontosabb fizikai és társadalmi feltételei között vannak olyanok – pl. a levegő és a víz –, amelyek relatív bőségesen állnak rendelkezésre. A *szubsztantív* jelentés tehát a természet, a *formális* pedig az elme törvényein alapul.

A „gazdasági” kifejezésnek *szubsztantív* jelentése teszi lehetővé azoknak a fogalmaknak a definiálását és újraértelmezését, amelyek a múlt és jelenbeli gazdasági-szociális viszonyokat érintő társadalomtudományi vizsgálatok során előfordulnak. Nehézséget jelent azonban, hogy mai gazdaság- és társadalomfilozófiánkban a *szubsztantív* és *formális* terminusok összekeverednek. Ez a posztmodern gondolatrendszerben kialakult jelentéskombináció mindazonáltal nem teszi lehetővé a társadalomtudományok egzakt

metodológiájának alkalmazását. Polányi (1976, 231. p.) szerint a XX. századra kialakult összetett fogalom kritikátlan használata alakította ki az „*ökonómiai megtévesztés*” jelenségét, ami a gazdaságnak piaci formájával való mesterséges azonosításában érhető tetten.

Polányi további nézetei szerint a „gazdasági” jelentés szubsztantív, ill. formális fogásainak analógiájára a gazdaság differenciálható a társadalommal való kapcsolata alapján is (1976, 151. p.). Az antik korral kezdődően a gazdaság gyakorlatilag teljes mértékben integrálódott a társadalomba, „*beágyazottnak*” volt tekinthető. Az ipari forradalmat követő industrializáció eredményeképpen azonban a XIX. századra olyan struktúra alakult ki, amelyben a gazdaság levált a társadalom többi részéről, *elkülönült* a politikai és kormányzati rendszerről (a görög poliszokban ugyanis ezek – az autarkiaira való törekből következően – szerves egységet alkottak). Az effajta piaci rendszerben az ember megélhetését olyan intézmények biztosítják, amelyeket gazdasági motívumok hoznak mozgásba, és sajátosan gazdasági törvények vezérelnek. Weber (1972) hasonló logikával a modern társadalmat „*contractus*”-on alapulónak tekintette (azaz elkülönült gazdasági szférával rendelkezőnek), míg a korai (az archaikus és a feudális, valamint a preindusztriális) társadalmakat „*status*”-on (azaz beágyazott gazdaságon) alapulónak. A „*contractus*” tehát az árucserre legális aspektusa, a „*status*” pedig a reciprocitással és redistribúcióval jellemezhető. Nem lehet tehát véletlen, hogy a fejlett társadalmakban egészen a XVII. századig nem létezett összefoglaló név az anyagi életkörülmények megszervezésére, azaz a mai értelemben vett nemzetgazdaságra (ezt ugyanis mai ismereteink szerint 1615-ben Antoine de Montchrétien „*Traticité de l'économie politique*” című művében alkotta meg közgazdaságtan, ill. politikai gazdaságtan elnevezéssel).

A manapság oly közkeletű „*ökonómia*” (gazdaság, economics, Ökonomie, économie, economia) kifejezés azonban azóta komoly jelentésváltozáson ment keresztül. Ezt a fogalmat a modern korban egy olyan tudomány elnevezéseként használjuk, amely szinte kizárólag a monetizált gazdaságra koncentrál és a materiális fogyasztás növelésének ill. az emberek korlátlan anyagi szükségletei mind teljesebb kielégítésének kérdéseivel foglalkozik. Az európai ökonómia ezzel szemben egy háztartáson alapuló gazdaságtan volt, amely ugyan szintén tartalmazott jövedelemszerzési ismereteket, ám elsődlegesen nem arra irányult.

Az ókortól kezdődő, elsősorban a társadalom tulajdonviszonyait érintő fejlődési folyamat azt eredményezte, hogy a háztartáson belüli, a termelési feladatok megvalósítását lehetővé tevő erőforrások elkülönültek a fennmaradó tevékenységekhez szükséges egyéb erőforrásoktól. Ez a differenciálódás tudatosan ment végbe, mégpedig azon a nézeten alapult, mely szerint a háztartás a fogyasztás szolgálatában áll, és a termelőtevékenységet az árucserviszonyok szem előtt tartásával folytatják. A házigazdaság kezdetben felölelte a háztartást és a gazdálkodó egységet (mint napjainkban a családi gazdaságok), a későbbiek során azonban ez a két alapfunkció mind élesebben elkülönült egymástól. A fejlődési folyamatban a házigazdaság mellett – részben annak transzformációjával – alakult ki a pénzjövdelem-orientált gazdaság, végső fejlettségi szintjén a vállalat, mint a gazdaságnak a háztartással mind lazábban összefüggő alakja.

Általános vélekedés szerint a tőkés vállalat kibontakozása, fejlődése és diadala számveteli fejlődés eredménye. Álláspontom szerint azonban ez szervesen következett a háztartási szerkezet előzőekben részletezett differenciálódási folyamataiból, amely során a homo sapiens sapiens elkülönítette egymástól a magánháztartás és a gazdasági tevékenység számbavételét (lásd pl. Pacioli tevékenységét, aki a XV. század végén a kettős könyvvitel elterjesztésén munkálkodott, melynek alapelve a kereskedő magánháztartásának az általa végzett gazdasági tevékenységtől való különválasztása volt).

Arisztotelész munkásságának mai posztmodern társadalmunk szempontjából legfontosabb felismerése az volt, hogy bizonyította: a pénzhajhászás a háztartási keretből kilépve többé nem ismer korlátokat. A modern gazdasági viszonyok mértéktelensége, a gazdasági növekedés minden áron való hajhászása és a hagyományos elveken alapuló ökonómia „menthetetlenségé” eleve reménytelenné teszi a létfenntartás alacsonyabb szintű fogyasztás által történő megvalósításának lehetőségét megfogalmazó gondolatok akceptálását; ez egyértelműen az arisztotelészi bölcsesség modern kori tagadását jelenti. Polányi (1976, 147. p.) is megdöbbenőnek nevezi, „hogy korunkban milyen megvetéssel kezelik Arisztotelész ökonómiáját”. Valójában pedig az ókori filozófus vetette fel először teljes nagyságában azt a kérdést, hogy milyen helyet foglal el a gazdaság a társadalomban. A gazdálkodás immár nem tekinti vezérelvének a mértéktelenséget és az adakozást; a legújabb kori ember, a „homo oeconomicus consumens” racionális gazdasági viselkedésének legfőbb ösztönző princípiumává a hedonizmus és az utilitarizmus vált.

Ha az oikonomia és a krematisztika fogalmakat mai ismereteink szerint hasonlítjuk össze, négy hangsúlyos különbség mutatkozik meg:

1. az ökonómia nem rövid, hanem hosszú távra irányul;
2. az ökonómia a költséget és a hasznot az egész közösség, nem csupán a tranzakció résztvevői szempontjából értelmezi;
3. az ökonómia a konkrét használati értékre és annak korlátozott felhalmozására koncentrálna, nem az elvont cselekvésekre és a korlátlan felhalmozásra;
4. az ökonómia ismeri az „elég” fogalmát, a krematisztika pedig előnyben részesíti a még több jószág megszerzését.

A fentiek alapján megkockáztatható a kijelentés, hogy a GNP lényegében véve krematisztikus modell, amely arra a feltételezésre épül, hogy az egyén gazdasági jóléte korrelál az egészben vett piac növekedésével. Bizonyos fokig az oikonomia és a krematisztika közötti differencia napjainkban is tovább él a gazdaság profitorientált és nonprofit jellegű szektorainak megkülönböztetésében.

A közgazdasági gondolkodás kezdeti időszakával kapcsolatosan fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy Arisztotelész magyarul megjelent műveiben (pl. Politika, 1969) a háztartási életre vonatkozólag következetesen a „családkormányzás” elnevezést használják – véleményem szerint helytelenül. A téma vonatkozó külföldi szakirodalmi műveit elemezve vált számomra világossá a fogalom valódi, sokkal komplexebb jelentése. Meggyőződésem, hogy az általam hibásnak, de legalábbis elnagyoltnak vélt magyar fordítás nem fordítói műhiba: magyar nyelvterületen a közelmúltig egész egyszerűen sem a filozófiában, sem a közgazdaságtudományban nem merült fel a háztartástan definiálásának, illetve tudományos megközelítésének igénye. Mindezt csak tetézte a filozófiai művek kényszerűen marxista felfogású kommentálása, amely ugyan a munkaérték-elméletre és a társadalmi osztályok differenciáltságára koncentrálna, a háztartási tevékenységekre azonban kevésbé.

(Az oikos szerepe a posztindusztriális korban) A háztartások erőforrásaival és eszközeivel való autonóm rendelkezés nem csupán egy nagyszerű lehetőség, hanem kötelesség is egyben. Ebben az értelemben a háztartás cselekvési alternatíváival kapcsolatban megfogalmazható az a társadalmilag racionálisnak tűnő elvárás, hogy olyan módon bányon a háztartás a rendelkezésre álló erőforrásokkal, hogy azok legalább valamilyen szintű hasznosságot okozzanak, de kárt semmiképpen sem. Ez az első megközelítésben csak teoretikusan megjelenő probléma korunk fejlett ipari társadalmában válik igazán aktuálissá. Ebben az esetben ugyanis a gazdag országok háztartásai (és természetesen a

vállalati szféra) olyan jelentős mennyiségű vagyont halmoznak fel, hogy alig marad arra idő, hogy azokat funkcionálisan használni is tudják (pl. a túlgépesített háztartások vagy a mezőgazdaság esetében a túlméretezett, alacsony kihasználtsági fokon üzemelő géprendszerek). Ezen logika mentén megállapítható, hogy az olyan értékek előállítása, amelyek ugyan önmagukban becsesnek tekintendők, azonban időhiány miatt nem tudnak hasznosulni, háztartásgazdálkodási szempontból értelmetlennek tűnnek.

A jólét megteremtése a modern posztindusztriális társadalmakban általános célkitűzés: magába foglalja az emberek objektív életkörülményeit és szubjektív jólétét. Az emberek, mint individuumok jólétét több szereplő és esemény befolyásolja, de négy intézmény szerepe meghatározó: a piaci rendszer, a jóléti állam (amely egyaránt szerveződhet bürokratikus vagy piaci koordinációs alapon), az egyesületek és a magánháztartások (Zapf, 1981). Ebben a folyamatban a magánháztartásoknak kulcsszerepük van, ugyanis ők döntenek arról, hogy mely termékekre van szükségük, és hogy honnan próbálják beszerezni azokat. Elméletileg tehát választhatnak, hogy a javakat és a szolgáltatásokat a piaci rendszerből, a jóléti államtól, szervezett önszolgáltató vagy jótékonyági intézmények közösségi szervezeteitől vagy az illegális árnyékgazdaságból, az informális kapcsolathálózatból vagy éppen a saját háztartási termelésükből szerezzék be.

A hagyományos közgazdaságtan általában a formális gazdaságot vizsgálja, azaz azon tevékenységeket, amelyeket a monetáris csere közvetít. A Gershuny (1988) szerint a formális gazdaság fogalmilag úgy ragadható meg, mint a háztartások és a formális termelési rendszer közötti pénzbeli és jószágbeli áramlások összessége. Burns (1975, 47. p.) ugyanakkor megjegyzi, hogy „kevesebb, mint két évszázad alatt a piacgazdaság és a hagyományos háztartás közötti viszony tökéletesen megfordult. Kétszáz évvel ezelőtt a piac jelentősége elhanyagolható volt. Most a piac az uralkodó, gyakorlatilag kiszorította az eredeti, természetes gazdaságokat.”

A háztartások átalakulása, funkcióváltása napjainkban is tart. Kezdődött a munkamegosztással és a specializálódással, melynek eredményeképpen fontos létfenntartó tevékenységek kerültek ki a háztartás szervezetéből a makrogazdasági körforgásba, majd folytatódott a háztartás „piacosodásával”, a fogyasztás-centrikus jóléti társadalmak kialakulásával. A modern, ill. posztmodern kor új életformát követel. Egyre több, eddig háztartási körben végzett tevékenység tevődik át a szolgáltatói szektorba, elég csak jelzésképpen megemlíteni a jóléttel terjedő éttermi étkezést és étel-házhozszállítását, a mosodák igénybevételét, a takarító- és házvezető személyzet alkalmazását, vagy a gyermeknevelés közösségi intézményeit. A háztartást inkább társadalmi számbavételi és makrogazdasági alapegységnek tekintő posztmodern életforma megmutatkozik az ingázás intézményében és az alvóvárosok létrejöttében is. A háztartás intézménye valójában a fiziológiai, reprodukciós és regenerációs tevékenységek színterévé redukálódott; közösségszervező és létbiztosító, személyiségfejlesztő funkciója csak a vidéki térségekben maradt meg.

(Konklúzió) Korunk jóléti, ipari társadalmainak fejlődése a posztindusztriális, digitális társadalom irányába mutat. Ez legalább akkora szerkezeti és szemléletmódbeli változásokat fog jelenteni, mint a XVII. században kezdődő iparosodás és az azt követő kolonizáció. A jövőbeni gazdasági-társadalmi állapotokra nagy hatással van a szabadkereskedelem, valamint a világméreteket öltő specializációs és egyúttal koncentrációs folyamatoknak köszönhetően erőre kapó globalizáció, amely olyan változásokat indukál az egyes régiók gazdaságszerkezetében, ill. munkaerőpiacán és az

emberek egzisztenciális feltételeiben, amely az alapegységként fungáló háztartásokat sem hagyja érintetlenül. Mindez nem csupán a társadalom elementáris egységeiben élő emberek számára jelent újfajta kihívásokat, hanem a háztartással foglalkozó tudomány számára is.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a posztindusztriális társadalmak háztartásaiban élők nem csupán reagálnak a természeti és társadalmi keretfeltételek változásaira, hanem maguk is aktív, mozgásterük lehetőségeit optimalizáló és kitágító szereplőként jelennek meg. Ez megnyilvánul pl. abban a pufferfunkcióban, amelyet a háztartások gazdasági és társadalmi krízishelyzetek esetén betöltenek, és amelynek eredményeképpen a hivatalos statisztikák és becslések által alig elképzelhető módon megélhetésüket biztosítani képesek.

A háztartások a fenntartható gazdaság, a fenntartható termelés alapvető egységeivé válhatnak. A háztartások az eredeti gazdasági értelmezésben szubsztantív rendszerek voltak, azaz elsősorban a létfenntartási szükségletek kielégítésére irányultak. Mivel a már taglalt „oikos” versus „krematisztika” antagonizmus napjainkra a krematisztika (katalaxia) dominanciájává alakult, szükséges az ökonómia fundamentális felfogásának előtérbe helyezése, elterjesztése. Az „oikonomia” ugyanis – történelmi axiómák által bizonyítottan – automatikusan a fenntartható rendszerek felé mozdul el: nem rövid, hanem hosszú távra irányul; a költséget és a hasznot az egész közösség, nem csupán a tranzakció résztvevői szempontjából értelmezi; a konkrét használati értékre és annak korlátozott felhalmozására koncentrálnak, nem az elvont csereértékre és a korlátlan felhalmozásra.

Az „oikos”, azaz a szubsztantív, reciprocitáson és redisztribúción alapuló, eredeti értelemben vett „oikonomia” eszményének újbóli felfedezése és lényegének megértése a jelenleg domináns, növekedésorientált, profitorientált gazdaságszervezeti struktúrák és gazdaságfilozófia radikális átformálását igényli.

A fenntartható mezőgazdaság, illetve az ennek keretét adó, alternatív közgazdaságtani irányzatok által favorizált fenntartható gazdasági fejlődés koncepciója – hasonlóan az archaikus társadalmak háztartásgazdaságon alapuló, önkiegyensúlyozó módon működő, a túlfogyasztást elkerülő rendszereihez – elsősorban a háztartásokra építhető, hiszen a vidék esetében a mezőgazdasági termelés szoros összefüggésben van a háztartás egyéb funkcióival (fogyasztás, termelés, gondozási, nevelési teljesítmények stb.)

Azt a történelmi tanulságokon alapuló, az antik és a középkor gazdaságfilozófiáját tükröző „ökonómiát”, amely egy tudatos fogyasztási magatartás irányába orientálódik, és azt tekinti erénynek, ha valaki kevesebb jószágmennyiséggel is képes biztosítani megélhetését, mint a másik, most kell újra kitalálnunk. Ez azonban létfontosságú az emberiség jövője szempontjából. Ennek az új közgazdasági eszmerendszernek újra (szubsztantív) háztartásgazdaságon kell alapulnia. Egy olyan, a korábbi korok eredményeit szintetizáló háztartásökonómián, amely az elfogyasztás, a megsemmisítés és az eltüntetés helyett a (köz)javak és a valós emberi értékek fenntartását szolgálja.

Könnyű belátni, hogy a körforgásos gazdaság koncepciója sem céloz mást, mint a gazdaság anyagáramlási egyensúlyának helyreállítását, egy fenntarthatóbb, és egyáltalán, élhető jövő érdekében. Optimális esetben az utóbbi kétezzer év tulajdonképpen egy olyan intermezzónak tekinthető, melynek korrekciója után az archaikus gazdaságfilozófia legalább részben visszatérhet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arisztotelész (1971): Nikomakhoszi etika. Gondolat, Budapest.
- Arisztotelész (1969): Politika. Gondolat, Budapest.
- Braungart, M., McDonough, W. (2002): *Cradle to Cradle: Remaking the Way We Make Things*. New York: North Point Press. 193. p.
- Burns, S. (1975): *The Household Economics*. Beacon Press, Boston. 3–11. pp. (Magyarul: „A háztartás a gazdaság »örök« intézménye” című szöveggyűjteményben. ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ, Budapest, 1989. 78–82. pp.)
- Dettling, W. (1997): Mennyire modern az ókor? In: Piper, N. (szerk.): *Nagy közgazdászok az ókortól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Egner, E. (1985): *Der Verlust der alten Ökonomik*. Berlin. Duncker & Humblot.
- EMF (2013): *Towards the Circular Economy: Opportunities for the Consumer Goods Sector*. Cowes: Ellen MacArthur Foundation Publishers. 112. p.
- Erkman, S. (1997): Industrial ecology: An historical view. *Journal of Cleaner Production*, 5(1) 1–10. p. [web:] [https://doi.org/10.1016/S0959-6526\(97\)00003-6](https://doi.org/10.1016/S0959-6526(97)00003-6)
- Fogarassy Cs., Horváth, B., Böröcz M. (2017): A körkörös gazdasági rendszerfejlesztések vizsgálata benchmarking módszerrel. In: Szilágyi, A. (szerk.): „Életciklus-szemlélet a Körforgásos Gazdaságban” XI. Életciklus-Elemzési (LCA) Szakmai Konferencia Közleményei. ISBN 978-963-12-6683-2
- Gershuny, J. (1988): *Time, Technology and the Informal Economy*. In: R.E. Pahl (ed.): *On Work*. London: Basil Blackwell (Magyarul: „A mindennapi élet ökonómiaja” című válogatásban. KJK Budapest, 1993. 191–216. pp.)
- Horváth, B., Magda, R. (2017): Possible bottlenecks in the strategic management of environmentally engaged companies – Transition to the world of circular businesses. 11–20. p. In: R. Nemeč & L. Chytiliová (Eds.): *SMSIS 2017 – Proceedings of the 12th 147International Conference on Strategic Management and its Support by Information Systems*. Ostrava: VSB-Technical University of Ostrava, 496. p.
- Horváth, B. (2019) *Körforgásos gazdasági modellek és hatékonyságuk mérése*. Doktori disszertáció, Szent István Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola. [web:] https://szie.hu/sites/default/files/horvath_balint_ertekezés.pdf
- Korhonen, J., Honkasalo, A., Seppälä, J. (2018): *Circular Economy (2018) The Concept and Its Limitations*. *Ecological Economics*, Vol. 143. 37–46. o
- Nicklisch, H. (1932): *Die Betriebswirtschaft*. 7. Aufl., Stuttgart (idézi von Schweitzer, 1991, 51. p.)
- Polányi, K. (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat, Budapest.
- Pomázi, I., Szabó E. (2018) *A körforgásos gazdaságra való áttérés folyamatának egyes jellemzői a visegrádi országokban*. *Külügyi Szemle*, 2018/4. 80–102. pp.
- Ramkumar, S.F., Kraanen, F., Plomp, R., Edgerton, B., Walrecht, A., Baer, I., Hirsch, P. (2018): *Linear Risks*. Amsterdam: Circle Economy. 14. p.
- Richarz, I. (2001): *Der Haushalt in Wissenschaft und Bildung*. Schneider Verlag, Hohengehren.
- Schweitzer, R. von (1990): *Einführung in die Themenstellung*. In: von Schweitzer, R. – Ehling, M. – Schäfer, D. (Hg.): *Zeitbudgeterhebungen – Ziele Methoden und neue Konzepte*. Wiesbaden, 9–22. pp.
- Szaky, T. (2014): *Outsmart Waste*. California: Berrett-Koehler Publishers. 168. p.
- Tukker, A. (2015): *Product services for a resource-efficient and circular economy – a review*. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 97., pp. 76–91. DOI: 10.1016/j.jclepro.2013.11.049
- Weber, M. (1972): *Wirtschaft und Gesellschaft*. 5. Aufl., Mohr Verlag, Tübingen.
- Webster, K. (2015): *The Circular Economy – A Wealth of flows*. Ellen MacArthur Foundation, UK, 2015.
- Zapf, W. (1981): *Wohlfahrtsstaat und Wohlfahrtsproduktion*. In: Albertin, L. – Link, W. (Hg.): *Politische Parteien*. Droste, Düsseldorf.
- Zsolnai, L. (2001): *Ökológia, gazdaság, etika*. Helikon, Budapest.
- Vasa, L. (2011): *A háztartás-gazdaságtan elméleti alapjai*. Műegyetemi Kiadó.

A magyar nemzetlélek gyógyítása

Igazságot Magyarországnak a szabadulás kulcsát magukban rejtő sebeink megmutatása által

A tanulmány célja tulajdonképpen a szellemi, lelki, tudati térben történő hon- és határvédelem lehetőségeinek feltárása, transzgenerációs megközelítésben. Melyek a nemzeti érdekérvényesítés lehetőségei számunkra az európai nemzetek családjában?

Hogyan lesz, hogyan lehet a Halálból Élet? Emberólomból emberarany? Mikor fordul át a Halál Életbe? Az áldozatnak mikor van értelme? Hogyan tud életfakasztó vezetés születni a halálból? Hol van a fordulópont? Vagy bifurkációs pont? Mi a nagy titok, Goethével „Halj meg és légy!” Hogy lehetséges? Hogy tudjuk megvalósítani nemzeti szinten? Mitől virágozhatnak ki sebeink? Mikor „virul szabadság a holtak véréből” végre? Hogy tudjuk átírni az oly ismerősen csengő sorokat: „Kínzó rabság könnyre hull / Árvánk hő szeméből!” nemzeti lelkületünkben?

Nemzeti léptékben is sorsdöntő kérdések ezek, s a magyarság jövője múlhat azon, hogy megtaláljuk-e ezekre a megfelelő válaszokat.

At tudjuk-e vajon írni azokat a mélyen levő kódokat nemzeti lelkületünkben, a számíthatatlan traumát felszínre hozva, amelyek eddig nem engedtek a múlt veszteségeinek rabigájából egy jobb, kevesebb áldozattal, s több „nemzeti boldogsággal”¹ átítatott jövő irányába?

Jézus azt mondja: „Minden ország, amely meghasonlik önmagával, elpusztul, és egyetlen város vagy ház sem maradhat fenn, amely meghasonlik önmagával.” (Mt 12,22)

Mi a kapcsolat Trianon és a devizahitelek tragédiája, talajvesztése között? A Szmolenszki erdő rejtélye, Katyń áldozatainak ismétlődése, vagy éppen Hiroshima és Fukusima katasztrófája között? Fraktálszerűen ismétlődő beakadt történelmi mintázatok, veszteségek, s az ezek nyomán születő félelmek, áldozati identitás.

A politikatudomány viselkedéstudományi megközelítése felhívja a figyelmet a kollektív tudattalan kapcsán a regresszió fogalmára. A regresszió ugyan valóban korábbi, fejletlenebb állapotokhoz való visszatérésre utal, a múlt olyan továbbélésére a jelenben és jelent meghatározó voltára, amelyben a múlt csak mintegy hordalék, elavult, jelen működést gátló tényező van jelen. Azonban pontosan az a döntő kérdés, hogy a múlt vajon miként van jelen az aktuális működésben?

Az üldözött kisebbségek helyzete kapcsán Lévi-Strauss így fogalmaz: „A megátkózt embertől távol tartja magát mindenki, úgy viselkednek vele szemben, mintha nemcsak máris halott lenne, hanem potenciális veszélyt jelentene a környezetére. A közösség minden egyes alkalommal és minden viselkedésével a halál lehetőségével fenyegeti a szerencsétlen áldozatot, aki attól, elkerülhetetlen sorsának tartván, nem is akar menekülni. A fizikai létezés ily módon már nem áll ellen a társadalmi létezés feloldásának.” Joachim Bauer német neurobiológus a traumakutatás legújabb eredményei kapcsán hozzát teszi, a súlyos erőszakot megtapasztalt emberekben intuitív! készítés jelentkezik önmaguk elpusztítására, ha ezek az erőszakos cselekmények szétrombolták a személyiségük integritását és az önértékelésüket. Kollektív szinten Trianon kapcsán egy ilyen folyamat hatásmechanizmusai alá kerülünk. Szondi és munkatársai kimutatták, hogyan képeznek családi traumaláncokat az így átadódó viselkedési, átélési programok, hiszen a tükkörneuronok rendszere képezi azt az egyének feletti intuitív közösségi jelentésteret,

tudatmezőt, amely minden a közösség által átélhetőnek, lehetségesnek tartott viselkedésmintát, átélést hordoz, s átörökít, amelyet a közösség tagjai valaha tapasztaltak. A homo diktiosz, hálózati ember, hálózatkutató előrehaladásával egyre bővebb tudományos bizonyítékok állnak rendelkezésre az emberi csoportok, mint tudati hálózatok hálózati emlékezetének bizonyítására.

Mint Zseni Annamária, a Magyar Nemzetállítási kísérletsorozat vezetője fogalmaz a traumáink feltáratlansága, feldolgozatlansága kapcsán: „Az életerő lekötöttsége a múlt feldolgozatlanságából ered. A múlt történései feldolgozatlanul vannak jelen, aminek következtében a múltban élünk. Hiányzik a jelenlét. Nem internalizálódtak a múlt eseményei, ezért újra és újra felszínre akarnak törni, [...] A múlt azért kúszik be mindig, és keveredik a jelen történéseivel, mert nincs a helyén a rendszerben. A múlt azon részei, amelyeket elhazudtak, meghamisítottak, illetve lehasítunk, kizárunk, amiről nem veszünk tudomást, nem válnak belsővé, nem internalizálódnak, ezért a jelenben élő részként (fájdalomként) vannak velünk.”

A pszichológia azonban ismeri a poszttraumás növekedés fogalmát is, s ma már számos kutatás fókuszál arra, hogy a különböző traumatikus élmények, akár a félelem, frusztráció is miként alakulhat erőforrássá, hajtóerővé. Többek között a családi rendszerekkel foglalkozó terápiás irányok lényegét képezi az a fajta „átkeretezési” folyamat (reframing), amelyre egyre számosabb módszertan kínál lehetőséget, melynek során az eredetileg traumák forrását és sérült modellt, mintázatokat átadó családi rendszer megszűnik traumatizáló hatásként funkcionálni, s sokkal inkább egyfajta támasszá válik, egy olyan támogató erőforrássá, ami hozzájárul a személyes növekedéshez.

Miként tudjuk tehát átírni az öröklött áldozatiságot, áldozattá válás tudatalatti programját a lelkekben, a magyarságukat büszkén vállaló, megélt, képviselő, nemzeti önbecsülés helyreállításán alapuló prosperitássá, virágzássá a magyar társadalom lelkében határon innen és túl? Mit tudunk tenni, hogy Krisztust követő nemzetként sebeinkből ne még több véráldozatot, áldozati szerep, bűnbakság, fakadjon határon innen és túl, és az Európai Unióban, illetőleg a globális térben, hanem mindezekből erőt merítve, az Élet győzelmének, a nemzet legyőzhetetlenségének tudata, ereje? Az élő víz forrásai, új élet forrásai fakadhatnak.

Egyéni szinten ismert jelenség a poszttraumás növekedés fogalma, nemzeti szinten mi a feltételrendszere annak, hogy egy pozitív traumafeldolgozás során itthon élő és elszakadt nemzetrészeink sebei „kivirágozzanak”?

(A magyarság honvédő, életet fakasztó, megtartó sebei) A múlt sebeinek megmutatása, megvilágítása mint határhúzás, szellemi honvédelem, a haza megtartásának záloga, jövőnk létalapja. A következőkben tehát arra teszek kísérletet, hogy bemutassam: múltunk sebeinek igazságos feltárása, s társadalmi feldolgozása, megjelenítése, tematizálása színdarabokban, filmekben, kerekasztal-beszélgetéseken, helyi közösségi eseményeken, miként válhat egyfajta pajzsá a múltban elszenvedett veszteségeik, áldozatok újbóli átélése, a kollektív tudattalanban őrzött traumák kényeszerű traumaismétlése ellen. Miként előzhetjük meg, hogy újra a múltbeli elrendezések, szereposztások alakuljanak ki az európai és globális hatalompolitika színterén, amelyben nekünk gyakran a bűnbak és egyúttal áldozat szerep jutott. A múlt feldolgozásának ezen védelmi funkciója mellett, amely összekapcsolódik alapjaiban a nagyon konkrét értelemben vett határvédelem kérdéseivel is, van továbbá egy nagyon fontos erőforrás szerepe is nemzeti szinten, amely pont a traumáink tudatosítása által mobilizált erőforrásainkat mutathatják meg számunkra, a sérülékenység

egyidejű érzete mellett, amint arról a poszttraumás növekedéssel kapcsolatos kutatások szakirodalmi is beszámol, a legyőzhetetlenség tudata, a fokozott énerő érzete lehet e folyamat kollektív hozománya.

(A magyar nemzet sebei mint titkos nemzeti erőforrás, mint a megújulás, feltámadás magja) Varga (2013) ír a pitypang koncepció lényege kapcsán a titkos szellemi erőforrások szerepéről, amely, úgy hiszem, nem csupán szervezelméleti, hanem társadalmi, nemzeti szinten is mutathatja, miként képesek tehát a társadalomban máig ható több generációval ezelőtt keletkezett sérülések erőforrássá alakulni:

„Ebben a hozzáállásban nem lehet általánosságban megmondani, miből születik a stratégia, és mitől vesz ilyen vagy olyan irányt. Van, hogy a stratégiai folyamat egyik vonalának »csörgedező«, sőt csak »szivárgó« patakja váratlanul megárad, és »fókuszált stratégiává duzzad« (mert például kiderül – veti fel Mintzberg –, hogy a szervezetnek olyan speciális szellemi erőforrás áll rendelkezésére, amivel a versenytársakat megelőző aknázhat ki egy létrejött konstellációt).”²²

Fontos feltétele ennek a társadalmi, nemzeti szintű metamorfózisnak a sebek megvilágítása. Krisztus Fényével. Ugyanis amikor megvilágítatnak, tehát tudatosulnak nemzeti léptékben is, s lényeges, hogy Krisztus Fényében, tehát igazságosan, és szeretettel együttérzéssel megnyílván őseink sérüléseire, áldozataira, akkor elveszítik traumatizáló kényszerű akár kollektív traumaismétléseket magukkal vonó hatásukat, s helyett az ősök erejét, a legyőzhetetlenség tudatát, erőt, magabiztosságot, s nemzeti önbecsülést erősítő faktorrá, titkos nemzeti szellemi, lelki erőforrássá válhatnak.

A poszttraumás növekedés folyamata, traumából erőforrás – Erő az erőtlenségben

Ennek hatásmechanizmusa röviden úgy foglалható össze, miszerint az adott veszélyhelyzet megerősíti az összetartozás-szükségletet, ennek következtében a fizikai közelséget is keressük ilyenkor, s az összetartozás-szükséglet mozgósítja az energiákat. Ahogy Kulcsár Zsuzsanna: Traumafeldolgozás és vallás c. kötetében empirikus kutatási eredményeit összefoglalja, s utal a tulajdonképpen Bibliában is megjelenő elvre: erő az erőtlenségben („Erőm erőtlenség által végeztetik el”). Ezt ő *erőparadoxonnak* hívja, amelyet a következőképp magyaráz: A poszttraumás növekedés egyik tényezője: személyes erő fokozott érzete a sérülékenység egyidejű átélése mellett. Az erőt az összetartozás szükségletből vezettük le, amelyet a veszélyhelyzet aktivál, mozgósít, tehát pont a trauma által gerjesztett folyamatok indukálják, hozzák felszínre az erőnket.

(Mit is érthetünk kollektív traumaismétlésen?) Gondolhatunk itt a devizahitelek tragédiájára, tömeges talajvesztésére, de Bagdy Emőke egészségpszichológia terén végzett kutatásaiból azt is tudjuk, hogy többek között a különböző szív- és koszorúér megbetegedések hátterében is nagyon gyakran a sokáig hordozott harag áll.

Düll Andrea pszichológus a helyidentitást meghatározó történelmi tényezőket is kutatva további összefüggéseket is felfed a témában. A lakóhely elhagyása többnyire traumatizáló hatással bír, a helykötődés zavarához, s fiziológiai tünetekhez is vezethet (pl. koronária megbetegedésekhez). A közösségi képzet a helyidentifikáció fontos része énünknek, s mint idézi (Düll 2009, 122) Friedtől (1963) a helyvesztés, a lakóhely kényszer hatására történő elhagyása felér egy fontos személy elvesztése fölött érzett gyászreakció intenzitásával, „a személy folytonosságérzésében jelent szakadást, [...] elválasztva egymástól az identitás egyébként szoros összefüggésben levő két komponensét, a téri és csoportidentitást”.

Másik példa a daganatos megbetegedések kapcsán a világháborúk borzasztó emléke és veszteségei, mint Anngwyn St. Just nemzetközi hírű társadalmi traumákkal foglalkozó terapeuta a Szent László Kórház Tűzmadár Alapítvány onkopszichológiai rehabilitációs családállító workshopján is ilyen típusú gyökérzetre derült fény, de említhetjük Máté Gábor magyar származású Kanadában élő pszichiáter munkásságát is, aki az ott élő őslakos amerikai lakosság szerhasználata és a hazai alkohol-, illetőleg más függőségek, szenvedélybetegségek társadalom-lélektani párhuzamait emeli ki, miszerint ez, csakúgy az őslakos amerikai populáció körében, mint itthon, a hosszan tartó veszélyeztetettség, a népirtások emléke, eredménye az állandó készenléti állapotban ragadtság, az idegrendszer állandó túlfeszített, túlterhelt állapota, amely aztán a függőségek mellett a lemerült immunrendszer kapcsán daganatos és egyéb megbetegedések okozója is lehet, mint Kopp Mária Magyar lelkiállapot c. kutatásából kiderül, a magyar társadalom 70%-a a krónikus stressz állapotában van.³

Prof. dr. Perczel Forintos Dóra, a SOTE Klinikai Pszichológia Tanszék tanszékvezetőjének egyik főbb kutatási területe az öngyilkossági kísérletek, a szuicid hajlam kapcsán állapítja meg a kutatási eredmények tükrében miszerint ezek majd minden esetben szintén transzgenerációs gyökérrzellettel rendelkeznek, tehát akár több generáción átívelően hordozott traumamennyiség, ami gyakorlilag megtestesül ezekben.

Peter A. Levine (2007, 167) a NASA stressz-szaktanácsadója az első úrsikló program során, s a Globális ügyek különítmény tagja, tanácsadó nagy léptékű természeti katasztrófák, illetve etnikai konfliktusok során, a traumatikus szorongás hatásait a következő Kierkegaardtól származó idézettel szemlélteti: „S nincs az a Nagy Inkvizítor, ki oly szörnyű kinszenvedéseket tartogat a tarsolyában, mint amilyeneket a szorongás... mely elől soha nincs menekvés, s elterelő hadművelettel, se lármával, se munka közben, se pihenés során, se nappal, se éjjel.”

Hazánk közelmúltbeli történelmének eseményeit áttekintve nem csodálkozhatunk sem az indulatok, sem a gyász, szorongás, félelem, különböző főbiák alapját képező érzelmek generációkon keresztül hordozott emlékéin. Természetesen félreértés ne essék, mind az indulat, mind más múltból visszamaradt, máig kollektív tudattalamból ható érzelmek jogosak. Zseni (2018) a magyar nemzet lelkiállapotát felmérő rendszerállítási tapasztalatai alapján, amelynek során a nemzeti tudattalanban rejlő tartalmakat igyekeztek feltárni érzelmi tartalomelemzés, pszichodinamikai elemzés során, ugyancsak az indulat szintje volt a legmagasabb. S pontosan az lenne a múlt igazságos feltárásának lényege, hogy a lehasított, meghamisított, átírt, saját sérelmeinket eltitkoló, nemzeti erőforrásainkat elapasztó, romboló hatások helyett, ezeket helyreállítva, s ezzel a nemzeti énközpontot is gyógyítva, integrálva a nemzet fájdalomtestét, az indulatból lendület, minden értelemben vett határaink megvédéséhez szükséges határ-ozottság – milyen kifejezően is mondja a magyar – fakadhasson.

(„*Titkokkal a lelkünkben...*”) Fontos megállapítás továbbá, hogy a transzgenerációs forgatókönyvek, mintázatok, traumák átvitelének fő feltétele a titok. Családi titok, vagy akár nemzeti szinten a nemzeti történelemben nem ismert, vagy torzított tények. Talán e szinte teljes egészében feltáratlan terület egyik egyedüli kutatása, amely a kommunizmus által okozott társadalmi traumák transzgenerációs hatásait vizsgálta, a „*Titkokkal a lelkemben éltem*” c. kötet, az 56-os Intézet kiadásában, amelynek során azon édesanyák gyermekeit vizsgálták, ahol a férjjet 56 után bebörtönözték, eltűnt. Ebből is az derül ki, hogy a trauma annál komolyabb szorongást vált ki a következő generációból, minél kevesebbet tudtak annak konkrét körülményeiről, mibenlétéről.

A titkok nemzeti történelemben játszott szerepe kapcsán Zseni (2017, 28) ugyancsak kiemeli ezek több generációra ható, súlyos következményeit.

(„*Mutassátok a sebeket*”⁵) Pontosan ezért akkora probléma, hogy nem tudunk a saját sebeinkről szinte semmit, teljesen ismeretlen fogalom a vajdasági holokauszt, de lehetne sorolni határon túlra rekedt honfitársaink pokoljárását Erdélyben, az ottani eltitkolt népiértékeket, kitelepítéseket, lakosságcsereket. A feltáratlan, elgyászolatlan sebek tömkelege kapcsán, nem is csodálkozhatunk, hogy társadalmi látteleként Szabó Erik 2000-ben a következőket emeli ki a „*Mutassátok a sebeket*” c. konferencia összefoglaló tanulmányában Karátson Gábor gondolatai közül: „Egy nép, amelynek erősen zavart az öntudata...”

Mint a tanulmány bevezetőjében utaltunk a német neurobiológus Joachim Bauer kutatási eredményeire, a traumakutatás eredményei kapcsán „a súlyos erőszakot megtapasztalt emberekben intuitív! készítés jelentkezik önmaguk elpusztítására, ha ezek az erőszakos cselekmények szétrombolták a személyiségük integritását és az önértékelésüket”.

Martin Miller, akinek személyes drámáját, amely sokak kollektív drámája egyúttal a Láthatáron Csoport viszi színre hamarosan, ahogy a szerző fogalmaz pontosan ezzel a címmel: „A harmadik ok, hogy meg akarom mutatni, mit tesz a háború az emberekkel. Hogy a háborús szülők gyermekei maguk is traumáktól szenvednek, s elmesélni mindenekelőtt azt, milyen destruktív erők jöhetnek létre magukban a túlélőkben, ha saját múltjuk feldolgozatlan marad.”

A különbség csupán annyi, hogy az általa említett, tematizált traumákról több száz film, hollywoodi díjnyertes filmek sokasága, irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett alkotások tömkelege ad hírt, azonban a magyarság traumái többnyire feltáratlanok. El kell érni tehát, hogy a mi sebeink is láthatóak legyenek, hiszen ez véd a traumatikus múlt ismétlődéskényszerétől, s a feldolgozatlan múltban rejlő önromboló, önsorsrontó tudattalan hajlamoktól.

S a múlt ezen feldolgozatlan árnyai eltakarják a múlt dicső részeit is, amelyekből erőt meríthetünk, mint Szabó Erik „*Mutassátok a sebeket*” c. tanulmányában kiemeli még Karátsontól:

„Hol marad itt hely a tiszteletnek a saját hőseink iránt, akik valóban eszményekért haltak meg?” – mint folytatja: „a jelenkori Magyarországon hiányzik az önbecsülés. [...] El kellene mennie Magyarországnak egy jó mélypszichológushoz, és ki kellene kérnie a tanácsait. Hiszen úgy látszik, hogy különösen erős a halálösztönünk és a halálvágyunk. [...] Nyilvánvalóan különösen alkalmas pszichológusra van szükségünk, olyanra, aki jól átlátja lelkiállapotunkat, és támogat bennünket az öngyógyításban.”⁶

Toxikus hatások, a nemzet sebeit, a nemzeti identitás, önkép gyógyulását akadályozó tényezők – betegítő liberálfasizmus

Röviden szót kell ejtenünk az öngyógyítást, sőt a sebek természetes begyógyulását is késleltető, akadályozó tényezőkről. Először is, traumáink a kommunizmus alatt tabutémának számítottak, az 1945 utáni idők múlt-tagadáson alapuló, diszkontinuitás paradigmája nem segített sokat a háborús traumák feldolgozásában, ellenkezőleg, további, legalább a világháborúhoz fogható súlyú traumákkal terhelt s az amúgy is kimerült társadalmat a terror és rettegés általános légkörének megteremtésével, s évtizedekig való fenntartásával. Az akkor a társadalomba fecskendezett lassan, de biztosan ölő mérge, a „bűnös nemzet” kollektív bélyege máig fenntartott ütőkártyaként szolgál azon erők és hazai kiszolgálóik számára, akik nem érdekeltek a nemzetállamok, a Közép- és Kelet-Európa

régió megerősödésében, szellemi-lelki-gazdasági talpra állásában. A rendszerváltás óta, különösen az elmúlt időszakban azonban végre valami átbillenni látszik e téren. A Magyar Tudományos Akadémia egyes kutatóinak tevékenysége, s összességében végzett munkája kapcsán tudjuk, hogy már Széchenyi is kifejezte elégedetlenségét, miszerint szellemiségükben teljesen eltértek az alapításkori szándékától, a magyar nemzet szolgálatától.⁷ E téren láthatunk előremutató intézkedéseket ennek helyreállítására, azonban az eddig okozott károkat nem lehet eléggé hangsúlyozni, alábecsülni jelentőségében. A tanulmány eddigi részéből is láthatjuk a traumakutatások főbb megállapításait összegezve, hogy tulajdonképpen egy súlyosan traumatizált társadalomról beszélhetünk, amely identitása a számlálhatatlan súlyosabbnál súlyosabb traumák terhe alatt rogyadozva, meggyengült, s ezt a Magyar Tudományos Akadémia által sugárzott, a tudományos objektivitás álcájába burkolt nyíltan ítélkező, valójában korántsem objektív, hanem kifejezetten hungarofób, magyarelles felhangjai, s sebeink további feltáratlansága tovább gyengítették, s a megmásított, átírt történelmünk kifejezetten negatív, szégyen-alapú identitást eredményezett, amely nem kis részben az MTA által meghonosított tudományos légkör eredménye. Az, amit tehát láthatunk az Ön-Tér-kép. A magyar nemzet lelkiállapota c. kutatásban megjeleni, a számos, akár önromboló indulat, negatív önkép, sok tekintetben vezethető vissza ezen társadalmi gyógyulási folyamatokat gátló, mérgező tendenciákra, amelyek legalább két évszázada fejtik ki káros hatásukat. Mint Lentner Csaba (2018, 43) a *Kik támadják Magyarországot és miért?* c. kötetben megjegyzi, az erre vonatkozó tervek, program nem új keletű, Jászi Oszkár példáját említi többek között, aki 1911. január 5-én lett a Martinovics-páholy főmestere, aki szerint újra kell írni az egész magyar történelmet. Mintaképük a franciaországi durva és kegyetlen egyházellenes ideológiából kiinduló eszmék terjesztése.⁸

(A narratíva uralása, globális véleményhatalmi struktúrák kiépítésének történelmi gyökerei és hatásuk) S ha már ezeknél tartunk, nem hagyhatjuk szó nélkül az ezt célzó média, véleményhatalmi rendszer kialakítását, s fenntartását sem. A jelenünkre is hatással lévő folyamat történelmi gyökerei kapcsán érdemes itt idéznünk Bogár László (2006, 121): Magyarország és a globalizáció c. művének vonatkozó részét:

„Hogy e megrendítően lelkes »önledarálási« folyamat hogyan teljesedhetett ki, azt a leghűségesebben a villámcsapásszerűen felépülő véleményhatalmi rendszer példázza. A látszólag semmiből jött, végtelenül becsvágyó és gátlástalan fiatal emberek felfoghatatlan gyorsasággal építettek sajtóbirodalmakat. 1789 előtt egész Franciaországban legfeljebb hatvan újság létezett, igen szűk – néhány tízezer – olvasóközönséghez eljutva. 1792 nyarán csak Párizsban közel ezer újság jelenik meg több százezres példányszámban. A robbanásszerű növekedést elképesztő radikalizálódás és már-már elképzelhetetlenül mocskossá és embertelenné fajuló hangnem kísérte. [...] Ezeknek a véleményhatalmaknak óriási szerepük volt a verbális erőszak folyamatos súlykolásában, melynek egyik korai megjelenése a bűnbakkepzés, illetve az ehhez kapcsolódó lejárato mitológia volt.”

Szükségtelen elemezni, hogy a mai magyar lelkiállapota, identitásra a módszertanában rendkívüli hasonlóságot mutató folyamatok miként hatottak, hatnak. Elképzelhetjük, amint egy sebeitől vérző nemzet szellemi légkörébe ezen úgymond bénító ideggáz van időről időre fecskendezve, amely meggátolja, s mozdulatlaná teszi újra és újra, amikor már éppen erőre kapna.

Hogy ennek társadalmi hatásmechanizmusait, jelentőségét felmérjük, Joachim Bauer német molekuláris biológus, neurobiológus, belgyógyász, pszichiáter, a Freiburgi Egyetem oktatója pszicho-neuroimmunológia területéről származó magyarázatát vesszük

alapul a tükroneuronok által létrehozott közös rezonanciateréről. (Hivatkozhatnánk itt persze Jungtól, Szondin keresztül Rupert Sheldrake munkásságára is, hiszen a társas mezőelméletek nem számítanak teljesen új keletű megfigyelésnek.)

„A tükroneuronok alkotják azt az idegrendszeri alapstruktúrát, amelyen létrejön az egyének feletti, intuitív módon használható, közös jelentésér. Ez olyan teret alkot, amely tartalmazza mindazokat az idegrendszeri programokat, amelyeket egy társadalmi közösség tagjai átélés vagy viselkedés szempontjából lehetségesnek, illetve elképzelhetőnek tartanak. [...] A tükroneuronok közös szociális rezonanciateret hoznak létre, ugyanis amit egy egyén észlel vagy tesz, az az őt közvetlenül megfigyelő egyének idegrendszerében tükröző aktivitáshoz vezet, mintha ők maguk is ugyanazt észlelnék vagy ugyanazt cselekednék, holott ők csak megfigyelők.”

(*A gyógyulás frekvenciáira hangolódni nemzeti szinten*) Említhetjük az orvostudomány területéről Gregory Bateson antropológus-biológust, Bruce Lipton sejtbiológust, vagy éppen Church-öt, az epigenetikai gyógyítás egyik képviselőjét, aki a következő folyamatként írja le ebben a közösen alkotott társadalmi rezonanciaterben az egyéneket lezajló hatásokat: minden egyes gondolatunk azonnal rezonál a félvezető tulajdonságokkal rendelkező, az egész testet behálózó kötőszöveti rendszerünkben, e vibráció pedig géneket kapcsol ki és be, megbetegedési vagy gyógyítási folyamatokat indítva.⁹ Tehát ha úgy képzeljük el a nemzettudatot, Buda egyénekre vonatkozó hasonlatát társadalmi léptékre ültetve, mint egy rádiókészüléket, amelyet különböző frekvenciákra lehet hangolni, akkor itt az ideje a gyógyító frekvenciákra hangolni, nagyobb sávzélességgel váltani, s több frekvenciát foglalni a nemzeti identitást gyógyító hangok számára.

A magyar nemzet lelkiállapota

(*Az indulat erőforrás jellegéről*) Mint Zseni (2017) pontosítja az Ön-Tér-kép. A magyar nemzet lelkiállapota c. kísérletsorozat összefoglaló kötetében a közhiadelemben indulat alatt értett jelentést: „az indulat fokozott érzelem, a cselekvés mozgatórugója. Fontos üzenetet hordoz: igények, szükségletek, vágyak fogalmazódnak meg a mélyén, amelyek elfogadást és megbocsátást sürgetnek, illetve egy problémás helyzet megoldását várják.” Az indulat mellett a félelem, fenyegetettség, gyanakvás, kiszorítottság, becsapottság, szomorúság, szegénység, bénultság, bezárkózás, gyengeség érzet volt jelen a kísérlet során. Az állítás tanulságai a következők: a szinte mindenütt jelenlévő, mindent átható feldolgozatlan múlt gátolja a nemzet potenciális lehetőségeinek észrevételét, lényeges elrendezésként jelenik meg, hogy a gyász fő oka, a lerombolt (túlélési kényszer idegen elnyomó hatalmak miatt) indulat, amely a cselekvések mozgatórugójaként segíthetne a fájdalomból talpra állni a nemzet számára. Ugyancsak fontos tanulság, amely a múlt igazságos feltárása mellett szól, hogy a nemzet nem ismeri fel a pozitív lélekrészét, a számos nehézség szinte már kitörölta erejének tudatát, amely előrevihetné. Amennyiben azonban képes kapcsolódni hozzá, s az identitás így erőre kap, az képes lehet a nemzeten kívüli tényező hatástalanítására.

(*Traumából növekedés, sebekből erőforrás a hit segítségével*) Bár a múlthoz kapcsolódás is döntő tényezőként jelenik meg a negatív érzelmek fölé kerekedés folyamatában a kísérletsorozat tanúsága szerint, mégis a legdöntőbb szerepe a szakralitással való kapcsolat helyreállításában rejlik. Ez indít egy nagyobb erőteljesebb átalakulást, megerősödést.¹⁰

Ugyancsak a vallás döntő szerepét támasztja alá a poszttraumás növekedést vizsgáló nemzetközi kutatások sora. A hazai ilyen irányú empirikus kutatások egyik úttörője Kulcsár Zsuzsanna, aki kimutatta, hogy a jelentős traumát átéltek körében a vallás,

vallásos hit bizonyult döntő tényezőnek annak kapcsán, hogy a traumát követően az egyén a poszttraumás stressz szindróma, avagy a poszttraumás növekedés jeleit mutatta-e. Tehát a poszttraumás növekedés legerősebb bejáró tényezője a vallásos hit.

Több kutatás is kimutatta a pozitív vallásos megküzdés és a PTN kapcsolatát.

A spiritualitás, vallás a PTN-hez a következő funkcióival járul hozzá:

- támogatást és erőt nyújthat a viszontagságok idején,
- döntő szerepet játszhat a jelentésadásban (személyes jelentés),
- elősegítheti az életcélok és prioritások teljes átalakulását.

Calhoun, Cann, Tedeschi és McMillan (2000) in: Kulcsár (2009)

A vallásos keresés két összetevője:

- készenlét az egzisztenciális (élet végső kérdései) kérdésekkel való szembenézésre;
- a vallásos változásra való nyitottság szignifikánsan kapcsolatban áll a PTN-nel.

Prati és Pietrantonni (2009) metaanalízisében a vallásos megküzdés a pozitív újraértelmezéssel együtt a stresszel kapcsolatos növekedés mutatóinak (PTN stresszfüggő növekedés) legerősebb előrejelzője volt. (In: Kulcsár 2009)

Szondi Lipót is lényegiként emeli ki az én hitfunkcióját, mint írja „az ember hitfunkciója sorsépítő, mivel az mint híd funkcionál az emberfeletti szellem és az emberi, összes emberi öröklött és ösztöntermészet között. [...] Csak a hitfunkció alkalmas arra, hogy az ember öröklött sorsával megbékítse.”¹¹

(A nemzeti önbecsülés megőrzéséhez alóli felszabadítása, mint titkos erőforrás a nemzet erőtartalmának hozzáférésehez) Kulcsár is kiemeli továbbá a poszttraumás személyiségfejlődésben a megbecsülés dimenziót, s a büszkeség, bátorság (hősiesség) és a szerénység (alázat) kettősségét mutatja be Thomas Mann *Nehéz óra* c. novelláján keresztül, „Egyre van szükség, hogy az embernek mersze legyen nagyszerű, szép nevekkkel illetni saját életét! ... Csak nem kérkedni! Szerényen, türelmesen gondolkodni arról, amit magunkban viselünk! A terhet, ... a nehézséget ... kicsibe venni – ez az, ami nagyvá teszi a lelket.”¹²

(„A sorselfogadás ereje” valamint az erősségek fókuszba helyezése, mint a túlélés szabályai) Ez utóbbi tényező a nehézségek „kicsibe vétele” Placid atya megfogalmazásában a túlélés négy szabálya között elsőként úgy jelenik meg, mint: „*A szenvedést nem szabad dramatizálni! Nem szabad panaszkodni és elégedetlenkedni, mert attól gyengébb lesz az ember.*” Persze fontos megjegyezni, hogy itt a túlélésről beszél, kiélezett helyzetekben, mint a Gulag, s nem a trauma feldolgozásának szabályairól, s azt is hozzátehetjük, hogy ezt, mint a vele készült beszélgetésből kiderül, azzal folytatja, hogy az adott helyzet elfogadásán túl – amely a poszttraumás növekedés egyik jelentős tényezője is egyúttal, mint Kulcsár kutatásai a mindfulness megközelítések hasznát emelik ki ennek kapcsán¹³ – az erősségeikre, szakmájukra irányította a társai figyelmét a kritikus helyzetekben.

Aki a múltat uralja, a múlt elbeszélésének módját, jogát, azé a jövő is. S ezt néhányan tudják jól. Bogár László közigazdász a Nobel-díjas közigazdászra utalva felhívja, hogy tulajdonképpen a legnagyobb hatalom jelenleg a narratívák uralásában áll. Benjamin Barber *Jihad vs. McWorld* című műve ugyancsak hasonló kérdést feszeget a közösségelvű politikai filozófiák megközelítésmódja alapján. Ugyanakkor nincs új a nap alatt, Foucault globalizációs metanarratíváját (amit Benjamin Barber *McWorld*-ként definiál, s itthon is számos formáját láthatjuk „a szivárvány” teljes skáláján) lokális diskurzusokkal, a helyi narratíva bevezetésével, érvényesítésével lehet megtörni, az uralma alól felszabadulni.

Amint utaltunk rá, Foucault már az 1960-as években a hatalom globális természetéről ír, mivel földrajzi értelemben is mindent magába foglaló, valamint mivel saját kizárólagos érvényű diskurzust alakít ki mindenről, s kényszeríti a maga diktatórikus véleményhatalmi gépezetével a világra ezt a fajta egyenvéleményt, világértelmezést. Ezen globális hatalom természetéről továbbá azt mondja Foucault, hogy láthatatlan, mert nem látjuk igazi birtokosait, arctalan. Nem tudjuk, hogy ki irányítja, inkább csak azt, hogy ki nem tudja befolyásolni. S a hatalom mostani természete kapcsán már akkor azt írja, hogy ráadásul minderről tilos beszélni, nem szabad leleplezni ezáltal, hiszen láthatatlan, nem tudjuk igazán tetten érni, s ugyanakkor a hatalomról való beszédet is kisajátítják azok, akik ezt az uniformizált, szűk kör által kreált valóságértelmezést ránk akarják kényszeríteni, élénk tálalni. Egyéni érdekektől is független, eloldott ez a hatalom, hiszen azokat is szolgálatába állítják, akiknek egyáltalán nem érdeke szolgálni azt.¹⁴

Foucault célja a globális hatalom lebontása volt a dekonstrukciós folyamatával. Ez lokális diskurzusok kialakítását jelentette. A helyi valóság nézőpontjainak érvényesítését, hangsúlyosabb megjelenítését. Az 1960-as évektől a metanarratívák számos vita célpontját képezték. A mindent lefedő totális rendszerekkel szembeni kritikák lokális kritikákban öltöttek testet. Persze ezeket igyekeztek beállítani tudománytalannak, parciálisnak. Eszerint a mai globalizációellenes mozgalmak paradox vonása, hogy nem haladják meg a globális diskurzusok korlátait, tehát valójában a globalizáció paradigmájának foglyai.¹⁵

(Az identitás meghatározásának visszavétele, mint szabadságunk kulcsa – A múlt visszavétele jövőnk záloga) Azt kell megértenünk tehát, hogy amennyiben kiadjuk a kezünkől az önmeghatározás, az identitásunk tartalmának meghatározását, s a nemzeti identitás konstruálásába, felépítésébe alapvető súllyal tartozik bele a múlt történéseinek elbeszélési módját meghatározó jog, kik írják vagy írják át nekünk, a saját hatalmi igényeik, a tőlünk ezen hatalmi igényekre válaszként várt reakciók kiváltása céljából, „szép új” múltunkat, akkor a sorsunk irányítását, a mozgásterünk határainak megszabását adjuk át, önként esünk fogságba, kerülünk kiszolgáltatott helyzetbe.¹⁶ Jonah Goldberg Clinton jelentéspolitikáját nem véletlenül nevezi a „liberalizmus legérdekesebb és legkomolyabb megjelenési formájának” az 1990-es években. Majd hozzáteszi: „A jelentéspolitikai sok szempontból a legalaposabban végiggondolt totalitárius politikafelfogás, amelyet az utóbbi fél évszázadban vezető amerikai politikai személyiségtől hallhattunk.”¹⁷ Ennek gondolata Clinton tanácsadójától származik, Michael Lerner progresszív aktivista rabbitól.¹⁸ Könyvében Goldberg többek között kifejti, miként sikerült elérni a jelentésadás, s alakítás monopóliuma révén, hogy az eredetileg baloldali eszmekörből származó bűnök a társadalmi tudatban ma átsorolódjanak a jobboldalt terhelő felelősséggé.

A globális narratíva alakítása feletti monopóliumnak köszönhetően tehát ezen körök olyan diktatúra fenntartására képesek, melynek során a saját vétkéiből gyakorlatilag eszközt kovácsolnak, amellyel a másik oldalt nemcsak, hogy befekéttik, hanem gyakorlatilag teljesen sarokba szorítva képesek térdre kényszeríteni.

(„Az árulás anatómiája” – Kik írják (át) a hazai „jelentéspolitikai” jegyében a magyar történelmet, nemzeti identitást, amely szellemi határvédelmünk, honvédelmünk erőforrásaként is szolgálhatna) Lentner Csaba Kik támadják Magyarországot c. kötetének Az árulás anatómiája: a szabadkőművesek és a vörös emigráció c. fejezete kapcsán tulajdonképpen választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy azt a fajta „jelentéspolitikát”, amely a globális véleményuralmi gépezet segítségével olyan valóságkonstrukciót, egyenvéleményt kényszerít a világra, amelyben a történelem menete és a felelősségi vi-

szonyok tetszés és főleg hatalmi érdekek szerint bármikor alakítható masszává válnak, amelyben a nyugat-európai gyarmatosító országok történelmi felelőssége bármikor található az egyébként szintén gyarmatként, csupán belső gyarmatként kiszípolozott közép- és kelet-európai országok felelősségeként, mégis kik honosítják meg és terjesztik ezen régió, s főleg hazánk bűnbakosításában jelentős szerepet vállalva.¹⁹

S ezek pedig terhelt, feldolgozatlan temetetlen múltjuk destruktív erőtől hajtva²⁰ részben át is veszik a felelősséget magukra, egyfajta traumatikus feldolgozatlan múlt következtében kialakult önsorsrontó-önromboló hajlam (na és persze a globális hatalmi szándékokat kiszolgáló hazai erők tudatos propagandájának) hatására.

Zárójeles megjegyzésként, ha már árulásról, vörös emigrációról és szabadkőműves-ségről esik szó, Bagdy Emőke elmondja, hogy az autoimmun típusú megbetegedések esetében, amelyek gyakorisága kiugró napjainkban, s szimbolikája magáért beszélő, szinte kizárólag transzgenerációs okokról beszélhetünk.²¹

(Üldözött keresztények) Amennyiben nem a keresztények határozzák meg, hogy mit jelent a kereszténység, kereszténynek lenni, hanem a semmilyen valláshoz igazán nem tartozó, a pénzt Isten helyébe helyező, Európa eredeti keresztény céljait materiális célokkal helyettesítő erők, akkor ők fogják meghatározni a mozgásterünk²², létünk, fennmaradásunk feltételeit.

Nagyon veszélyes helyzetet teremt, amikor a nem keresztények határozzák meg a keresztény identitás, magatartási normák kereteit, határait, akár az önvédelem, honvédelem kérdései kapcsán. Egy szándékosan bizonyos hatalmi szándékok által félreinterpretált kereszténységkép akár megkérdőjelezheti a jogos önvédelem létjogosultságát egy tévesen értelmezett kereszténykép alapján. Jézus ostonnal üzte ki a kufárokat a templomból, s nem arra buzdít, hogy váljunk áldozattá mindenképp.

Amint a Keresztényüldözés a történelemben c. konferencián²³ dr. habil. Nagy Levente pécsi történészprofesszor előadásán is elhangzott, az ókeresztények üldöztetése kapcsán, a vértanúság nem kifejezett cél volt, Jézus nem kérte a tanítványokat arra, hogy ne is próbáljanak meg életben maradni.

Ha megosztjuk saját történeteinket, szenvedéseinket is beleértve²⁴, akkor nem dőlünk be bizonyos manipulációknak. A Hollywood által díjazott filmekből ismert perspektívát mindenki ismeri, miközben Vécsey Aladár nevét senki, aki Pécs teljes zsidó lakosságát önmaga és családja életének kockáztatása árán mentette meg, s a New Yorkba menekült, megmentett zsidó családok később hálából meghívták a fogadásaikra. Mint az kiderült a Vécsey Eszterrel, Vécsey Aladár lányával készült életút interjúból, amelyből természetesen nem készül a Schindler listájához hasonló alkotás, s végképp nem nyer Hollywoodban díjakat, a Saul fia, s egyéb alkotások annál inkább. Melyekben a „bűnös nemzetről” megpróbálják átírva újbeszélül a történelmet²⁵, a múltat, bebizonyítani, hogy valóban bűnös, megérdemli a sorsát, bélyeg, lefojtás, szorongás alatt kell tartani. S annak miért is nem szabad lázadni ellene, hanem szégyenkezve és önként megtenni, átadni mindent, amit kívánnak tőle. Mondjuk a teljes vagyonát. A rendszerváltás körül hova is lett a nemzeti vagyon? Miről is beszélnek a csehek, amikor a többségi társadalom „jaltai megcsalás”, átverés után „máltai átverésről” beszél? Ugyanis ez az egész régióban így működött, ne legyenek illúzióink efelől, illúzió a régió közös érdekeinek, közösségének cáfolása, és ez csak azért létezhet, mert a Divide et impera elv a metanarratívát alakítók kezében jól működik, de a régió rendszerváltást tanulmányozó kutatói meglepően hasonló forgatókönyveket és gazdasági folyamatokat tudtak számszerűsíteni a rendszerváltások körül egész Közép-Kelet-Európában.²⁶

Ne legyen tehát kétségünk, hogy az egyik szivattyú más természetű, mint a múltbéli. Ismét csak Bogár Lászlót idézve, „a látványtechnika, lejátszás technika”, a látszat kidolgozása korszerűbb, hatékonyabb, a lényeg azonban változatlan.

A rendkívüli hasonlóságot mutató világrendszerekben, globális hatalmi berendezésekben a mozgásterünk azonban mégsem teljesen behatárolt.

(„A szabadság kis körei” – A magyarság múltbéli sebeinek megvilágítása, mint a szabaddulás egyedüli lehetősége a modern európai és globális pénzdiktatúra forгатókönyvének fogságából, a bűnbak – áldozat szerepkörből) Amelyben sejthetjük, hogy ránk újra a bűnbakként megnevezett, valójában feláldozandó szerepen kívül mást nem oszтанának. Ennek jeleit tapasztalhattuk az elmúlt években a régió más országaival, főként gondolhatunk itt Lengyelországra, egyetemben. Ebből a kiút az, ha felébredünk a szendergésből, s saját kezünkbe véve sorsunk alakítását, részt veszünk a szereposztás alakításában, érvényt szerezve a saját narratívánknak. S meghúzzuk határainkat minden értelemben, többek között, ahogy a tanulmány a társadalmi traumák feldolgozására vonatkozó szakirodalom alapján javasolja, a sebeink megvilágításával. Egyedül a Fény megvilágító természete, a múltunk igazságos feltárása²⁷ révén.

Fontos itt megemlíteni, hogy Isten a teljesség is egyben, az egészségünk záloga tehát nemzeti szinten, hogy mindenki sebei fel legyenek tárva, ne csupán bizonyos csoportoké, hiszen a Jóisten számára mindannyiunk könnyei számon tartatnak. A magyarban az egészség és igazság szavunk mennyire közel áll egymáshoz! A nyelvünkben rejlő bölcsességre ezúttal is érdemes figyelni. Az egészségünk is az Igazság helyreállításán keresztül valósulhat meg ugyanis. Ugyanis az európai „látszateltők” nagymesterei egyfajta mesterséges hipnotikus állapotban tartva az európai társadalmakat, elhitették, hogy a második világháború után az eddigi legtartósabb béke időszaka következett, s ezt ma is történelmi teljesítményként könyveli el az Európai Unió. Azonban, ha Európára mint történelmi egységre, „európai nemzetek családja”²⁸ gondolunk; hogy is lehetne béke egy családban, amikor az a család egyik tagjának keresztre feszítésének árán jött létre. Mint a magyar történelem fontos sorsfordító eseményeit feldolgozó Magyarok Udvari Kamaraszínház igazgatója fogalmaz Tizennyolc c. darabjuk kapcsán: „Hogyan uralkodhatott el az a vakság, amely megakadályozza a tisztánlátást, amely egyértelművé teszi minden háború alatt, hogy nemcsak a háború a politika folytatása más eszközökkel, de a háború utáni béke is a háború folytatása más eszközökkel.”²⁹

Ha nem képviseljük a saját sebeinket, a saját narratívánkkal nem egészítjük ki és állítjuk helyre a hazugságon, látszaton, a vesztesek kizárásán alapuló európai történelemírást, akkor a szereposztás mit sem fog változni. A béke látszata lesz csupán fenntartva remek látványtechnikával, azonban ez egy olyan béke, amelyet az áldozatok újra és újra történő feláldozásával lehet fenntartani. Ahol az Igazság nincs helyreállítva, kimondva, a felelősségi viszonyok nincsenek igazságosan rendezve, ott újra és újra bűnbakra van szükség. Azaz fenntarthatatlan. Hogy EU-s jelszavakról, célkitűzésekről is essen szó.

(Bűnbakképzés) Érdekes tapasztalat, hogy míg az egyetemen a társadalmi traumák tárgyalásán a scapegoating társadalmi bűnbakképzés folyamatai kapcsán a tananyag kitér a zsidók, s román traumáira, mint ezen folyamat áldozatai, addig egy szó sem esik a magyarságról, az európai kontextusról, ahol is ugyancsak bűnbakképzés folyamánként egyedül viseltük gyakorlatilag minden más ország felelősségét, Trianon kapcsán ugyanúgy meg lettünk nevezve szinte egyedüli felelősként, kollektív bélyegként viselve a bűnös nemzet szerepet. Nem mérhető maga Németország vesztesége sem a miénkhez.

Tehát a bűnbakképzés folyamatainak bemutatása, mint tantárgy az egyetemen, mintha még most is egy bizonyos hatalmi szándék érdekében valójában a legnagyobb vakfoltot hagyta a bűnbakképzésnek ma is jelentkező modern formáján, amely többek között az EU intézkedéseiben van foganatosítva (LIBE Bizottság, ami korántsem lieber), s így tulajdonképpen a globális hatalmi szándékokban továbbra is teret biztosít magának a bűnbakképzésnek további globális játszmák folyamán történő folytatásának.

Az „Amikor sebeink kivirágoznak” – Traumából növekedés nemzeti szinten c. konferencián³⁰ elhangzott előadások reflexiójaként is előjött, s a konferencia pontosan arra a hiátusra akart választ adni, reagálni, miszerint a magyar társadalom igen szűk körének traumái lettek csupán feltárva, a holokauszt kutatásokat leszámítva szinte nem is beszélhetünk transzgenerációs traumatizációs hatásokról szóló kutatásokról. Trianon kapcsán hiányoznak ezek a több generációra vonatkozó hatásokat vizsgáló kutatások, csakúgy, mint az ötvenes években történt rémtettek több generációs hatásai vagy a kommunizmus alatt történt egyéb rémtettek hatásai kapcsán – mint azt prof. dr. Perczel-Forintos Dóra, a SOTE Klinikai Pszichológia Tanszékének vezetője is elmondta a vele készült kutatási interjú során.³¹

Ismeretlen fogalom a vajdasági holokauszt, de az Erdély területén történt magyarokat érő népiirtások is többnyire a feledés homályába vesznek. Erről bővebben kutatásokat végzett mások mellett a konferencián szintén előadó Kozma László, akinek több mint harminc kötete jelent meg, többek között erdélyi lelkipásztorokkal több interjúkötet, melyek a két világháború közötti időszaktól foglalják össze történelmünket, az Élned, halnod... című kötete a hortobágyi kitelepitésekről szól, vagy éppen a Tanúságtevők c. kötetét is kiemelhetjük.

Amikor bátran megmutatjuk sebeinket, az egyfajta határt is képez, védelmet, amivel megelőzhetjük, hogy újra bűnbak színben tüntessenek fel minket a világban, akikkel mások felelősségét akarják elvitetni. Azért tudják azt a látszatot kelteni Magyarországgal kapcsolatban, mintha mi lennénk újra „az elkövetők”, akár a migrációs kérdés kapcsán is, ahelyett, hogy akikhez igazán tartozik a felelősség, a gyarmatosító nyugat-európai országok lennének számon kérve erről, mivel a bűnbakosítás, rossz színben feltüntetés miatt keletkezik bennünk egy jogos indulat, hiszen már korábban is megtörtént, hogy velünk akarta megfizettetni a Nyugat a számláit (Trianon). S ezt aztán idegenellenességként, xenofóbiának beállítva bélyegként ránk sűtik. Holott az indulat a pszichológiában is semleges fogalom, esetenként kifejezetten az életet védő, továbblépést segítő belső erőforrás, tartalék jelentéssel, funkcióval is bírhat, ahogy a magyar szépen jelzi is, határt húz, önvédelmi vonalat (határ-ozott, védvonalakkal bíró).

Azonban a felszínen, az európai közvéleményt ez a téves megvilágítás formálja, melyet a főáramú média sugall. Az indulat torzító, túlzó félreinterpreterált megjelenítésével, amely megvilágításban „a tettes” szerep eleve hazánkra van osztva az indulathoz automatikusan társítva.

Azonban amennyiben a globalogazdi – hogy Bogár László kifejezését használjam – narratívája és diktatórikus metanarratívája mellett, ahogy Foucault is javasolja, a lokális diskurzusok, narratívák, elbeszélési módok is teret nyerhetnének, például meg tudnánk mutatni, akár filmek, kutatások, művészeti alkotások segítségével, hogy ez az önvédelmi reakció micsoda tengernyi fájdalmat fed, úgy hiszem, az egy megfelelő önvédelmet jelentene számunkra az európai közvélemény tekintetében is.³²

Mindenesetre amire jelenleg a fókusz viszont nagyon is fontos lenne helyezni, az a saját fájdalmainkra való ránézés. Igazi ránézés, ami sok esetben – akár Trianon sebei és generációkon átnyúló hatásai kapcsán – máig feltáratlan, hogy társadalom-lélektani

szinten milyen következményekkel járt. S amikor együttérzéssel, s ítélkezés nélkül tudunk tekinteni saját fájdalmainkra (felmutatni a sebeinket, a balliberális sajtó és tudományosság ítélkező társadalom-lélektani légkört kialakító szándékát, egyeduralmát megtörve, amivel fekete mágiát gyakorolnak, hogy a sebeinkben tartsanak minket, s egyfajta álságos, hamisított narratíva alapján felállított szégyen- és kollektív bűnösség tudati és érzelmi terében) s Krisztus fényében látjuk magunkat, akkor megindul a gyógyulás. A sebeinkből erő forrása fakadhat. Láthatjuk ennek csíráit is már. A magyarság képviselője kapcsán nemzetközi szinten is, aktuálpolitikai téren is. A történelmet ugyan – ahogy mondani szokták – a győztesek írják, de megpróbálhatunk változtatni ezen a saját sebeink, saját történeteink, múltunk integrálásával, amely védőpajzsként erőforrásként szolgálhat a későbbiek folyamán, hogy ahogy Ferenc pápa csíksomlyói beszédében fogalmazott: „Akik tegnap lemaradtak, a holnap főszereplői lehessenek.”

(Hogyan hajthatjuk saját malmunkra a „jelentéspolitikát” vizét? – A tigris meglovaglása) Társ-teremtő felelősségünk vállalása (jelentésadás, valóságértelmezés = teremtés, teremtőerőnk használata) révén

Itt nem a japán filozófus gondolataira reflektálok a tigris hátára ülés kapcsán, amikor is olyan erővel van dolgunk, amivel szemben nincs reális esélyünk, bár találó hasonlat lehetne a globális hatalmi rendszer hatásai kapcsán, hanem pusztán arra, hogy az „Isten szeretőknek minden a javukra válik.” Isten társ-teremtő hatalmat adott nekünk, értelmünk, a valóság értelmezésének révén egyúttal alakítjuk is a valóságot, tudatunkkal teremtjük a jövőnket, s hogy képesek vagyunk-e ezt a teremtői felelősséget észrevenni, vállalni, s a saját kezünkbe vesszük-e sorsunk irányítását ezzel, vagy megfelel számunkra a nem létező hatalom előre tálalt gyorskészsé valóságkonstrukciója, az pusztán rajtunk áll.

Mint szóba került, a globális véleménydiktatúra, globális hatalmi játszmák alóli felszabadulás egyetlen lehetőségeként nevezi meg Foucault már a hatvanas években a lokális diskurzusok, narratívák, elbeszélésmódok, értelmezésmódok érvényesítését, amellyel meg lehet törni, leleplezni e globális metanarratívák egyeduralmát.

A kereszt által (=Istenkapcsolat) a sorselfogadástól a sors fölé emelkedésig

Ennek fényében egy saját narratívát vázolok a következőkben annak kapcsán, hogy miként is lehetséges nem pusztán a sorsunk elfogadásából erőt nyerni, hanem szeretném bemutatni azt a folyamatot, amelynek során nézetem szerint a magyarság szenvedései során elvezetődött immáron a sorsa fölé emelkedés pontjára is, a küldetését teljesítve újra és újra a különböző történelmi helyzetekben. Tehát a megoldás nem feltétlenül a különböző fogolyhelyzetek, csapdák passzív elfogadása, hanem a szorongatott helyzetből való kiemelkedés lehetőségének megérezése. Ráhangolódás a sorselfogadás után a következő lépésben a sorsunk fölé emelkedés lehetőségére. Hiszen bár mondják, írják sokan, a magyarság sorsa krisztusi, azonban Krisztus történetében nemcsak szenvedés van, a halált feltámadás követi.

Molnár C. Pál művészi vizionárius látomása Magyarország feltámadásáról szintén ezt ábrázolja. A Magyarország feltámadása c. képen ugyanis a kereszt, amelyen a nemzet lett megfeszítve, felülről zöldül ki. Hogy az Istenkapcsolatunk helyreállítását nemzeti szinten miként segíti a megerősödésünk, s hogy a vallásos hit szerepe a döntő tényező abban, hogy egy traumából tartós stresszállapot, elhúzódó pszichés problémák, leépülés, vagy növekedés tud-e fakadni, már bizonyítottuk a fent felsorolt hazai és nemzetközi kutatások által. (Poszttraumás növekedésre vonatkozó empirikus kutatási eredmények, Ön-Tér-kép. A magyar nemzet lelkiállapota.) Most arra nézünk rá a tanulmány záró részében, hogy

ez milyen formában valósult meg eddigi történelmünk és a közelmúlt eseményeiben, s ennek következtében miként tudunk a részben öröklött kényszersorsunk, szenvedéstörténetünk fölé emelkedni, beteljesítve ezzel a magyar nemzet küldetését, a Krisztust követést. S így állítódik helyre az Igazság is végső soron, hiszen Krisztus maga az Élő Igazság, s így rajta keresztül jutunk talán közelebb a nemzet üdvtörténetéhez, mint Pap Gábor is fogalmaz³³, szenvedéstörténetünk megvilágításán=megértésén keresztül együttal fel is emelve azt a tudatosság megvilágító fénye által.

Ismét a kényszermunkatáborok világából hozott történettel illusztrálom tehát a folyamatot, kifejező erejénél fogva, miként emelkedhetünk ugyanis sorsunk fölé még a leginkább korlátozott lehetőségek ellenére is?

A trauma, a kereszt súlya következtében kialakuló, elmélyülő Istentapasztalat által felszabadított nemzeti önbecsülés túlélést segítő ereje

A történet Placid atyától származik, s arról szól, hogy miután hosszú évek kínszenvedései után végül megkapták a repatriálásról szóló dokumentumokat, s már nem kellett volna tovább dolgozniuk, azonban egy vállalkozó ez esetben tönkrement volna. Ők rabtársaival elhatározták, hogy segítenek neki. Azzal a feltétellel, hogy ugyanazt a bérezést kapják, mint a szabadok. S 300%-osan túl is teljesítették a normát. S mint mondja Placid atya: „ez a fajta nemzeti önbecsülés, óriási energiákat szabadított fel bennünk a hazatéréshez, túléléshez”.

Több tanulsága is van a történetnek. Először is a méltóság helyreállítása, s a szabadság kivívása volt ez, hiszen pontosan a követ kenyérrel viszonzás volt az, ami a sorsuk fölé emelte őket, s tulajdonképpen azt is láthatjuk mindebből, hogy erre pont a szenvedés által is váltak képessé. Ugyanis „a kereszt – Emiliano Tardif atya megfogalmazásában – az az elhagyott pusztaság, az a hely, ahol megnyilvánul az élő Isten.”³⁴ Így tehát azt láthatjuk, hogy a Gulag szenvedéseiben is Vele találkozáva, s Benne megerősödve, mert ez az igazi önbecsülés forrása, nemzeti szinten is, képessé váltak az ott raboskodók sorsuk, rabságuk fölé emelkedni a Krisztus nyújtotta szabadsággal. Hiszen az, hogy a követ kenyérrel dobták vissza, a rab sorsból hőssé emelte őket, visszaadta szabadságukat, méltóságérzetüket. S pont a kereszt keserűsége, mégis egyszersmind Istentapasztalata, a leghagyatottabb pusztában is megtartó ereje tette tette képessé őket soruk uralására, megfordítására belül, miszerint rabokból bensőjükben hőssé, túlélőkké váltak. Megerősödve a kereszt által, amit a fogolytábor hozott az életükbe. Beszélhetünk tehát kollektív poszttraumás növekedésről számos alkalommal a magyar nemzet szenvedéstörténete során. Amikor is a szenvedések Istentapasztalata növekedést, erőt hozott pont a trauma súlya által kiváltott erők mobilizálását, mint azt a poszttraumás növekedés folyamatáról leírtuk korábban. S az ezzel kapcsolatos empirikus kutatások érvényességét láthatjuk ezekben a történetekben is, hiszen Placid atya arról is beszélt, hogy a túlélés negyedik szabálya a tudat volt, hogy Isten akarja a túlélésüket, s ez olyan erőforrás és kapaszkodó volt, ami könnyebbé tette a hívők számára a túlélést. Placid atya aztán kiemeli a nemzeti önbecsülést, ami óriási energiákat szabadított fel bennük, ami segítette a hazajutást, legyengült állapotban is megerősítette őket.

Azt is láthatjuk, hogy itt tulajdonképpen egy belső elmozdulásról van szó, amikor is a hosszú évek kínszenvedése, pusztasága, keresztje során, az élő Istenbe kapaszkodtak, (Placid atya mesél róla, hogy a fogolytábor szűkös körülményei ellenére hogyan oldotta meg, hogy végig misézzen, s áldoztatott is) s ennek hatására a külső körülmények viszonylagos változatlansága ellenére rabból hőssé váltak. Ugyanis ez az ő döntésük volt, hogy segítenek önként. S pont ez az önmagukat és körülmények korlátait meghaladó gesztus volt, ami sorsuk, rabsorsuk fölé emelte őket, s belül ekkor váltak hőssé. Edith

Eva Eger Döntés c. nagy sikerű műve ugyancsak a még fogolytáborokban is létező belső szabadság lehetőségéről ír, s ez a döntés, ez valóban belül születik, a külső körülmények soha nem vehetik el teljesen, s a jelentésadás az, tudatunk, értelmünk adta lehetőségünk, amely valójában szabaddá, társ-teremtővé tesz minket.

Mint a poszttraumás növekedés fogalomköre kapcsán Kulcsár is kiemeli Frankl nyomán, „az egyén a legkritikusabb helyzetekben is, a halál árnyékában” is fenntarthatja morális értékrendjét, amivel nemcsak környezete befolyását, hanem korábbi önmagát (önközpontúságát) is képes meghaladni.³⁵

(Rab vagyok vagy hős?) S ennek a vállalása egy belső döntés eredménye. Rab vagyok, maradok, vagy hős? S itt beszélhetünk tulajdonképpen a trauma által mozgósított mindent meghaladó bensőnkben szunnyadó élni akarásról, a mindent legyőző akaratról. A mégis, mindenek ellenére is győző élni akarásról. Az élet élni akar.

(Legyőzve győzni – A magyar történelem lényege az Élet győzelme a Halál felett³⁶) A „legyőzve győzni” elv lényege éppen a sérülékenységben rejlő erőről szól, amint a poszttraumás növekedés kapcsán szóba került már. Tulajdonképpen egész történelmünk erről szól. A veszteségből, halálból, véráldozatból hogyan lesz feltámadás, új élet? Történelmünk során már százszor és ezerszer bizonyítottuk erre az átalakításra, átalakulásra való képességünket, s ezzel adtunk igazán példát a világ számára a krisztusi sorsról, amelyben soha nem a halálé és legyőzettségé az utolsó szó.

(Mégis) Mi azt bizonyítottuk, amit Viktor Frankl a találó „Mégis mondj igent az életre” c. könyvében felvet, a mindent legyőző Élet erejéről a Halál felett. Ami mindig belső döntés, ha tudatában vagyunk, jelentésadó értelmünk teremtő, társ-teremtő erejének, s élünk vele.

Mint Orbán Viktor miniszterelnök úr is kiemeli egyik beszédében: „A magyar politikai gondolkodás története egy szóban összefoglalható: Mégis.”³⁷

Hozhatunk azonban a közelműltből is példát. Üzvälgye kapcsán ugyancsak a „Mégis” a „Legyőzve győz” erejével emelkedtünk saját sorsunk fölé, amelyben ugyancsak döntő szerepe volt a megtartó hitnek. Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke méltó választ adott, őt idézem: „Ezer éve a Kárpát-medencében megtanultuk azt, hogy mi minden nap fel tudunk állni és minden nap tudunk építkezni. Egyik kezünkkel védekezünk, a másik kezünkkel pedig építjük a jövőnket. Hányan és hányan akartak az életünkre törni az elmúlt ezer évben: törökök, tatárok, szovjetek, fasiszták és sokan mások, mi mégis itt állunk. Hol vannak már ők? Elsöpörte őket a történelem. Mi itt vagyunk, holnap is itt leszünk, holnap pedig újra fogjuk építeni a temetőt.”

(Köböl lépcsőt...) Hozzá kell fűzzük még Pál József Csaba temesvári megyéspüspök úr csíksomlyói beszédének kezdő gondolatait, miszerint: „Üzvälgye van és lesz. De nekünk nem szabad ezt két nép közötti konfliktussá általánosítani.” S Széchenyit idézve hozzáfűzte: „Kövel dobálnak, mi a köből lépcsőket építünk!”

S nemcsak magunk számára, hanem a globális hatalmi gépezet más kárvallottjai számára is, mint a Keresztényüldözés a történelemben c. konferencián³⁸ Pohl Árpád dandártábornok úr köszöntőjében elhangzott a Hungary Helps Program kapcsán: többek között az iraki Tel Askuf városa, miután többektől kértek segítséget az újjáépítéshez, s egyedül Magyarország vállalkozott a megsegítésükre, újjáépítve a város kórházát, iskoláját, visszatérhettek a lakosok, s hálából a város felvette a Tel Askuf bin Madzsar „Magyarország lánya” nevet.

Mi ez, ha nem poszttraumás növekedés nemzeti szinten? Amikor is bizonyítottuk, hogy nőttünk a sebeink fölé, s magunk is a globális erőviszonyok áldozataként, Trianon árváiból, hogyan váltunk jó atyává, más áldozatok számára a belső döntésünk következtében. Bőjte atya élete ilyen tekintetben a nemzet sorsát is nagyon szimbolikusan testesíti meg, hiszen ahogy meséli egy vele készült, „Az én bosszúm” c. interjúban, ő maga is félig árván növekedett fel, hiszen édesapját agyonverte a Securitate, s sokáig fontolgatta is, eredetileg bányászként dolgozva, a bosszú lehetőségét édesapja haláláért.

Ha pszichológiai párhuzamokat nézünk se lehetne szimbolikusabb metafora, mint a bánya, a tudatalatti birodalma, lelki hatalma vagy a fogolytábor, amikor múltunk foglyai vagyunk, s aztán, mivel ahogy Assagioli pszichoszintézisében, de akár Viktor Franklnál is találjuk, nem csupán a kollektív tudatalatti hat a nemzet lelkületére, hanem a tudatfölötti is, tehát nemcsak a lehúzó emlékek és sérelmek, veszteségek gyakorolnak húzó hatást, hanem a lehetséges jövő csírái is ott rezegnek a jelen generatív mezejében, nem pusztán az öröklött kényszersors, hanem a sors fölé emelkedés, a múlt fogságából való szabadulás, emelkedés lehetősége ugyanúgy felvillanva és felvillantva a nemzet küldetését és üdvtörténetének lehetőségét is megjelenti.

Végül tudjuk, hogy mi történt, Bőjte atya is, ahogy a magyar nemzet is, önmaga félárva sorsából sokak jó atyja lett, így emelkedvén a sorsa fölé.

A mi szívünkbe a Jóisten képe van írva, s szenvedéseink pusztaságában hozzá vezetődve, társ-teremtői felelősségünket vállalva így adhatunk példát a világnak valóban Krisztust követőként a halál sokadszori felülmúlására, mint ahogy tettük ezt számos alkalommal a világtörténelemben. S talán így teljesül be Szent Pio atya Magyarországra vonatkozó jóslata, vagy éppen Szent Özsébé, miszerint pontosan a szenvedéstörténetünk által értünk meg, s váltunk igazán képessé küldetésünk beteljesítésére, amely végző soron igazán elhozza Magyarország számára az Igazságot. Amelynek nagyon szép szimbóluma, ahogy ha ránézünk a 2020-ban hazánkban megrendezendő Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából szervezett világszintű szentségimádás applikációján keresztül Európa térképére, a sok kis napocska tulajdonképpen hazánk történelmi határait rajzolva ki világít Európa szívében.³⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Benjamin Barber: *Jihad vs. McWorld*. Times Books, 1995.
 Bogár László: *Magyarország és a globalizáció*. Osiris, Budapest, 2006.
 Böszörményi-Nagy Iván – Geraldine M. Spark: *Láthatatlan lojalítások*. Animula Kiadó, Budapest, 2018.
 Düll Andrea: *A környezetpszichológia alapkérdései – Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest, L'Harmattan, 2009.
 Michel Foucault: *Az értelmiség és a hatalom. Nyelv a végtelenhez*. Debrecen, Latin Betűk, 2000.
 Jonah Goldberg: *Liberálfasizmus. XX. század Intézet*, Budapest, 2012.
 Heidl György – Xeravits Géza: *Sebeiben van gyógyulásunk*. Kairosz, Budapest, 2018.
 Aldous Huxley: *Szép új világ*. Budapest, Pantheon, 1934.
 Kulcsár Zsuzsanna – Rózsa Sándor – Reinhardt Melinda: *A poszttraumás növekedés feltételei és empirikus vizsgálata*, Trefort Kiadó, Budapest, 2006.
 Kulcsár Zsuzsanna: *Teher alatt... – Pozitív traumafeldolgozás és poszttraumás személyiségfejlődés*. Trefort Kiadó, Budapest, 2005.
 Kulcsár Zsuzsanna: *Traumafeldolgozás és vallás*. Trefort Kiadó, Budapest, 2009.
 Molnár Tamás: *Az értelmiség alkonya*. Akadémiai Kiadó, Budapest, az eredeti mű kiadási éve: 1961.
 Molnár Tamás: *Liberális hegemonia*. Kairosz, Budapest, 2002.
 George Orwell: *1984. „Magyar Október”* Szabadsajtó, Budapest, 1984.

JEGYZETEK

- 1 Lásd Bhután példáját, ahol a GDP helyett, a nemzeti boldogság szintje a meghatározó mérőszám a kormányzati munka sikerességét, s jó irányát illetően. <http://bhutan.info.hu/bhutan>
- 2 Varga K. (2013): *Fénykör – Értékszociológia, nemzetstratégia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 603.
- 3 A témában lásd még: a Magyar Szomatopszichoterápiás Egyesület 2014-es konferenciája A transzgenerációs traumák tűnethordozói – A társadalom és az egyén teste címmel került megrendezésre.
- 4 Utalás Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne: Titkokkal a lelkemben éltém c. kutatásuk összefoglalójaként megjelent kötetre. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/09600/09692/09692.pdf> (Letöltve: 2019.11.07.)
- 5 Azonos címmel rendezett nemzetközi emlékkonferenciát a Múcsarnok 2000-ben Joseph Beuys Nyugat-Németországban élt performance művész tiszteletére.
- 6 Szabó Erik: Beuys művészetének ökológiai vetülete. Elérhető: <http://www.okotaj.hu/> (Letöltve: 2019.11.06.)
- 7 A család ma élő egyenes ági leszármazottjai ugyancsak családúknak adtak hangot a Magyar Tudományos Akadémiával kapcsolatban.
- 8 Ugyanakkor korábbra is mehetünk az időben a történelmünk átírásának „újbeszél” (Orwell 1984 c. regényére utalva a történelem utólagos hatalmi érdekek alapján történő átírására vonatkozólag) fordulatait keresve, hiszen tudjuk, hogy a bukott szabadságharc után császári megrendelésre születtett az új östörténetünk, amely egyúttal ellent mondott minden korabeli krónikának a korszakra vonatkozólag. Volt azonban egy nyilvánvaló előnye Habsburg birodalmi nézőpontból, segítette a szabadságharc leverése utáni „konszolidációt”.
- 9 Lásd: Buda László: *Mit üzen a tested*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2013. p. 34–35.
- 10 Zseni Annamária – Jelenczki István: *Ön-Tér-kép – A magyar nemzet lelkiállapota*, Angelus Bt. Kiadó, 2017.
- 11 Szondi Lipót: *Ember és sors*. Budapest, 1996. p. 35.
- 12 In: Kulcsár, 2006, p. 19.
- 13 Kulcsár Zsuzsanna: *Traumafeldolgozás és vallás*. Trefort Kiadó, Budapest, 2009. p. 49. Szondi (1956/97) szintén említi az én hitfunkciójáról szóló írásában „a hatalom átadásának” kérdését, amely összefügg az elfogadás megnyugvást, belső békét hozó hatásával.
- 14 Michel Foucault: Az értelmiség és a hatalom. Nyelv a végtelenhez. Debrecen, Latin Betűk, 2000. 246–248.
- 15 Ocskay, Gyula: A lokális diskurzusok és a globális hatalom egy hálózatépítési modellprogramról (Local Discourse and the Global Power – A Network Building Model Programme). *Tér és Társadalom*, 2002/1. 17–40. Foucault ezen felvetését szintén említem: Szarvas Hajnalka: Braking „The Spell of the Monarchy” *Pázmány Law Review V.* 2017. 241–249. Elérhető: http://jak.ppke.hu/uploads/articles/311739/file/PLR_5_2017_honlapra.pdf (Letöltve: 2019.11.06.)
- 16 Amint a tanulmány más pontján már említésre került, Bogár László, egy Nobel-díjas amerikai közgazdász könyve nyomán is említi a globális hatalom egyik fő eszközeiként a narratívák alakításának monopóliumát, Foucault-nál a globális hatalom metanarratívájaként kerül említésre, Benjamin Barber: *Jihad vs. McWorld* c. munkáját is felhozhatjuk a jelenség leírása kapcsán, vagy éppen a New York Times bestseller listájának első helyezettjét, Jonah Goldberg: *Liberálfaszizmus* c. művét. (XX. század Intézet, Budapest, 2012)
- 17 Goldberg, 2012. említett mű, p. 324.
- 18 Michael Lerner: *The Politics of Meaning: Restoring Hope and Possibility in an Age of Cynism* (A jelentéspolitiká: a remény és a lehetőségek visszacszerzése a cinizmus korában) címmel jelentette meg gondolatait.
- 19 S itt újra érdemes kiemelni, hogy ezen „lát-hatatlan hatalom” háttérerők csupán a fel nem tárt múlt farvizén képes a lokalitást is uralmába hajtani. S ha mégis kísérletet teszünk elbeszélni azt, amiről tilos beszélni, s nem is szabad tudni létezéséről, ha tudatosul, s kimondatódik társadalmi szinten amit a Process Oriented Psychology módszertanában „ghost”-ként nevez meg, az a tabu, amiről nem lehet beszélni, pl. a globális hatalom természete és helyi kiszolgálói, vagy éppen a múltunk vakfoltjai, amely tapadási felület jelennek számukra, az árnyék, a kollektív emlékezetben őrzött, nem tudatosult, s éppen ezért máig ható elrendezések, pl. a pártstruktúra identifikációját máig árnyaló, múltbeli elrendezések, szerepfelfogások. Mint Csizmadia írja (Csizmadia Ervin: *A magyar pártfejlődés történelmi perspektívában: Új hipotézisek, Politikatudományi Szemle*, 2009. 4. szám [XVIII. évf.] p. 7–37.) a mai magyar pártrendszer szerepfelfogására alapvető hatást gyakorol a kiegyezéskor kialakult elrendezés. Azaz a mindenkor ellenzék ennek farvizén nem pusztán a kormány ellenzékéként tudja feltüntetni magát, hanem ezen kollektív minta, múlt árnyékának hatásaként kifejezetten „az elnyomó idegen érdeket szolgáló hatalom” rendszerellenzékéként. A szabadságharcosok nimbuszában feltűnve, ékeskedve. Ezért is borzasztó lényeges a múlt tematizálása, s tudatosítása, mivel enélkül a múlt árnyai hamis beállításba vonják a jelen helyzetet, s a kollektív tudattalan

- feldolgozatlan tartalmi határozzák meg a választói magatartást. Ha felbontjuk a múlt fátylát, s az ezzel keltett hamis látszatot, akkor egyes arra talán nem érdemes pártok nem képesek majd a kollektív múlt feltáratlan farvizén evezni. Ezzel lehet egyedül kifogni a szelet a vitorlájukból. Hiszen ha ezt a gyökérzetet megvilágítjuk, eltűnik brandingjük alapja, s rögtön egyértelművé válik, hogy a jelenben ki is képviseli a globálisan elnyomó, idegen erőket, ki is a kollaboráns erők képviselője, a globális hatalom valójában diktatórikus aspirációinak kiszolgálója, noha a „szivárvány” sokszínűségét hirdeti a felszínen kifelé. (Lásd A liberálfaszizmus c. műben bővebben.)
- 20 A társadalmi traumák által érintett népesség körében lejátszódó önpusztító, önhibáztató lélektani folyamatok következtében, mint az a tanulmány során a kutatások fényében világossá vált.
- 21 Bagdy Emőke az egészségpszichológia területén végzett kutatások eredményei kapcsán mondja el, miszerint többek között az autoimmun betegségek szinte kizárólag transzgenerációs gyökérrzellettel, okokkal bírnak. A daganatos betegségek, stresszbetegségek kapcsán ugyancsak a „temetetlen, belénk égett múlt” hatásait említi. Elérhető többek között: https://www.youtube.com/watch?v=q-W_D5HQDWA (Letöltve: 2019.11.06.)
- 22 Lásd többek között Molnár Tamás: Az értelmiség alkonya, 1961. Molnár Tamás: Liberális hegemonia, Kairoz, Budapest, 2002.
- 23 Elhangzott: 2019. április 11-én a Miniszterelnökség Üldözött Keresztények Megsegítéséért és a Hungary Helps Program megvalósításáért Felelős Államtitkárság, a Konrad Adenauer Stiftung és a Nemzeti Köszölgéti Egetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszék Vallás és Biztonság Szakcsoportjának közös szervezésében. Dr. habil. Nagy Levente (PTE Régészeti Tanszék): Császárok és helytartók keresztényüldözése a császárkorban c. előadásán.
- 24 Mint azt a nemzetállítás kísérletorozatban is láthattuk: kötődést a negyedik generáció, aki fél lábbal kint volt az országból, akkor érzett Magyarországot iránt, amikor a legidősebb generáció női tagja kinyitotta a szemét, s amikor a saját nagyszüleitől halljuk, hogy hogyan sírt az egész falu, amikor a Fleischmann családot elvitték, s az ember nagymamája még 50-60 év elteltével is sírva meséli el a történetet.
- 25 *A múlt Igazságos feltárájának jelentősége: „Kilépni az árnyékból”* – mint Martin Miller fogalmaz. Ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes önéletrajzi alkotás, színházi darab alapja Martin Miller élete, akinek édesanyja Alice Miller, az ismertté vált A test kiáltása, vagy A tehetséges gyermek drámája c. művek szerzője jelenik meg olyan szereplőként, aki maga, műveivel tulajdonképpen hamis látszatot kelt, átírja, meghamisítja a saját családjáé múltját műveivel, s fia arról beszél, hogy ennek kapcsán miért is tartotta fontosnak az Igazság felfedését, helyreállítását, a saját narratívájának bemutatását, érvényesítését, amelyben tényszerűen cáfolódik meg a látszateltetés által életre hívott múltfikció, amivel tulajdonképpen igazságot szolgáltat a maga és utódai számára, ahogy ő fogalmaz: „[...] az írással engedélyt adtam magamnak arra, hogy elmeséljem, mit tettek velem, hogy igazságot szolgáltatassak.” Azt is elmondja, hogy többek között azért tartja fontosnak, hogy felhívja a múlt feltárára és hatásaira való figyelem felhívását, mint mondja: A harmadik ok, hogy meg akarom mutatni, mit tesz a háború az emberekkel. Hogy a háborús szülők gyermekei maguk is traumáktól szenvednek, s elmesélni mindenekelőtt azt, milyen destruktív erők jöhetnek létre magukban a túlélőkben, az saját múltjuk feldolgozatlan marad.” Szombat, zsidó kulturális és politikai folyóirat, 2019. 11. 04. https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/apam-bennem-gyulolte-a-zsidokat-tovabb?fbclid=IwAR18k4XW_oytWaJoSPbkspOFA7rQvwnBOT1V1IDCNK1rC4-y3h5dw3zoH8
- 26 Lásd Vladimir Tismaneanu – Sorin Antohi: Between Past and Future, Central European University Press, 2000. Amelyben számszerűen is vizsgálja, hogy hogyan vándorolt a régió országainak nemzeti vagyona a volt kommunista vezetők kezébe, előre egyeztetett nagyhatalmi forgatókönyv mentén.
- 27 Utalás a 2019-es Professzorok a Hazáért konferencia prof. dr. Andrásfalvy Bertalan előadásának címére.
- 28 Antony D. Smith és mások.
- 29 András Attila, a Magyarok Udvari Kamaraszínház igazgatója. A társulat ebben a témában született előadásai közül fontos megemlíteni a Halottak napjától virágvasárnapig c. darabot, amely Trianon tragédiáját mutatja be a délvidéki magyarság szemén keresztül.
- 30 A konferencia előadásainak anyaga a következő linken érhető el: <https://www.youtube.com/watch?v=Xc9Fj8pMH3k&t=155s> (Az előadás anyagainak feltöltése folyamatosan történik.) A konferencia 2018. május 28-án került megrendezésre az Országos Közegészségügyi Intézet Fodor termében.
- 31 Az Új Nemzeti Kiválóság Program keretében doktorjelöltként, az Emberi Erőforrások Minisztériuma által díjazott „A posztraumás stressz szindróma (PTSD) háborús veszteségek, társadalmi traumák nyomán kialakuló családi traumalincok ismétlődései, elnyúló társadalomlélektani hatása, transzgenerációs mintázatai a

- fiatalok szülőföldről való tömeges elvándorlására, illetőleg az alacsony születésszámra s egyéb társadalmi zavarokra a transzperszonális pszichológia fényében” című kutatás keretében vizsgálta a tanulmány szerzője Szarvas Hajnalka únkp-17-3-4-nke-91 számú kutatási pályázat keretében.
- 32 Hiszen az emberek általában az áldozat mellé állnak, tehát ha sikerül bemutatni a veszteségeinket, képviselni az efölött érzett fájdalmunkat, szenvedéseinket az véd minket a bűnbak szerep ránk nyomódó bélyegétől. Persze nem feltétlenül erre kell helyezni a hangsúlyt, hiszen az európai keresztény pártmozgalmak budapesti találkozóján SALLUX ECPM (European Christian Party Movements) (2019. június 14.) Európa-szerte számos országból voltak jelen képviselők, s mint kiderült az európai keresztény közvélemény egyébként mellettünk áll, tehát a nem létező hatalom véleménygépezete nem minden téren jár sikerrel a szereposztás elhíttetésében, s a bűnbak szerep kiosztás kapcsán.
- 33 Könyvének címében: Üdvtörténet magyarul. Két Hollós, Budapest, 2015.
- 34 Emiliano Tardif: Jézus él. Marana Tha, Budapest, 2007. p. 36.
- 35 Kulcsár Zsuzsanna – Rózsa Sándor – Reinhardt Melinda: A posztraumás növekedés feltételei és empirikus vizsgálata, Trefort Kiadó, Budapest, 2006. p. 19.
- 36 Konkrét példát is látunk erre a települési fejlesztések alakulása kapcsán is. Komlóska példája reprezentálja a hit újjáélesztésének sorsfordító hatását helyi, települési szinten többek között. A kis híján teljesen elnéptelenedő, ma virágzó kis település fejlődésében is fontos elemként említi a polgármester a Mindszenty bíboros által életre hívott Világ Győzelmes Királynője Engesztelő Mozgalom újjáélesztését.
- 37 III. Budapesti Demográfiai Csúcs, 2019. szeptember 5–6.
- 38 Elhangzott: 2019. április 11-én a Miniszterelnökség Üldözött Keresztények Megsegítéséért és a Hungary Helps Program megvalósításáért Felelős Államtitkárság, a Konrad Adenauer Stiftung és a Nemzeti Köszölgalmati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszék Vallás és Biztonság Szakcsoportjának közös szervezésében Pohl Árpád dandártábornok úr köszöntőjében.
- 39 <https://corpusdomini.iec2020.hu/#/> (Letöltve: 2019.11.08.) A szentségimádáson résztvevők bejelentkezhetnek s jelölhetik, hogy hol vesznek részt éppen szentségimádáson, s ez kirajzolja azokat a helyeket, ahol a legtöbben vannak, napocsákkal jelezve. Az applikációt dr. Polgár Balázs, az ÉrMe Budapest Klub vezetője fejlesztette.

Újmódi táltosok, manapság terjedő ősvallási és egyéb őstörténeti képzetek

A magyar „ősvallás” kérdése hallatlanul bonyolult. Ez nem csoda, mert az ez irányú vizsgálódások azt már nagyjából tisztázták, hogy maga az „ősvallás” önmagában is összetett (szinkretikus), különböző eszmekörökből táplálkozó és hosszú idők folyamán változó, mellérendelően felépülő hitbéli képződmény lehetett. Vagyis nem a samanizmus csontvázává aszalt variánsáról van szó. Tudjuk azt is, hogy az „ősvallást” vizionálók létezése nem mai jelenség. Ismeretes a problémát okozó, több változatú, „*turanizmusként*” is jellemezett, ősvallási képzet, mely az 1900-as évek első harmadában keletkezett. Ez a divat újabban a – ma már régebbinek tűnő halmaz romjain – látszik újjá éledni melyet elsősorban a Római Katolikus Keresztény Egyház „*újjogányságként*” értelmez.¹

(*Táltosok és indiánok*) Manapság szinte hemzsegnek az önjelölt, gyógyítással, néha jóslással is foglalkozó, vagy egyszerűen csak a rendezvényeken megjelenő különféle színpadias jellegű *áltáltosok*. Köztük azok a magukat „felkent-kiválasztottként” (karizmatikusnak) láttatni kívánó személyek, akik – a mostanság „felfedezett,” nem létező rokonság okán – az indián viseletekre hajazó megjelenést mutatnak és e kultúrákból vett szertartásokra emlékeztető tevékenységet mímelnek. Ők azok, akik hisznek az *általános* ázsiai (vagy ázsiai eredetű) vonatkozásokból kiragadott, *határozott* jellegzetességgé lényegített valótlanosságokban. Ők azok, akik ötvözik a korábban „*indián varázslónak*” nevezett személy képzetét és a máig működő ázsiai sámán-tevékenységet a – bizonyos tekintetben mindkettőtől különböző – magyar táltossal. Ennek megfelelően, gyakran a Karl May által kitalált (utóbb megfilmesített) apacs-indián *Winnetou-figura* hajpánttal övezett frizurájával jelennek meg. A ruházat sem mindig megfelelő, mert a változatos kaftán viseletek mellett, nem feltétlen jól szabott köpenyszerű és egyéb klepetusban láthatóak (csekély túlzással, némelyik a szerzetesi csuhára emlékeztet). Mások egyenesen *rojtos ujjú indián zekében* pompáznak. Vajh’, miből gondolják, hogy a magyar táltos hajviselete és ruhája ilyen volt?

Egyiküket volt szerencsém megkérdezni (a néhány évvel ezelőtti közelmúltban, a somogyvári Koppány emlékműnél tartott, megemlékező beszédem alkalmával). Tétova válasza mindössze arra az általa *már tényként ismert bizonyosságra terjedt ki, hogy a magyarok és az indiánok rokonok*, de ezt a meggyőződését indokolni már nem tudta. Honnan is tudta volna? Hiszen csak hallotta (még csak nem is olvasta). Természetesen arról sem értesült, hogy kiféle-miféle indiánokról van szó. Nála az egyik indián olyan, mint a másik. Egyszerűen csak *tudja*, hogy a „*legújabb kutatások szerint*” az indiánok is *szkiták és hunok*. Mit is mondhatnánk-irhatnánk? Az állapot elgondolkodtató. A mai (elkeserítő, korszerűnek mondott) globál-anglomán stílus erre úgy reagálna, hogy: „*no comment*”. A történethez – afféle függelékként – az is hozzátartozik, hogy az indián-ősmagyar „*táltost*” leginkább az érdekelte, hogy kik az ujugurok, mert „*hallott róluk*”. Néhány alapvető ismérvről tájékoztattam, s közben felhívtam a figyelmét arra, hogy az ujuguroknak semmi köze az indiánokhoz. Fejcsóválva kételkedett, s a megvilágosult „*tudók*” lesajnálóan magabiztos mosolyával nyugtázta a

véleményemet. Láthatóan nem hitt nekem. Íme, itt is felismerhető a szomorú magyar „*őstörténeli valóság*” egy sajnálatos szelete, mely a mai magyar lélek zavarodottságának egyik jól megragadható, de annál inkább sajnálatos kórképe.

Ismét mások az indián-ősmagyar képzetektől tökéletesen eltérő dolgokkal kísérleteznek (szerintem ugyancsak „megélhetési” megfontolások alapján). Nos, a manapság divó, őstörténeli-vallási rendezvényeken többször találkozhatunk egy, leginkább az (igen összetett) indiai kultúrából már régóta jól ismert és többek által részletesen leírt *fakír produkcióval*. Ez a mutatvány az immár *ősmagyardként feltüntetett* és valamiféle „*tisztító kúraként*” értelmezett *parázson járást* emeli be a sajátosan elképzelt „táltos”-tevékenységbe. Ez a rituálé a homályba vesző idők indiai és más (elsősorban ázsiai, de másutt is fellelhető) kultúráinak helyszínén a testi-lelki tisztítást, gyógyítást, beavatást stb. szolgálhatta, bár ez igen eltérő hagyományokon alapszik. Az igazságra vágyó, ám sajnálatosan félrevezetett közönség körében ezen újmódi szertartás teljes sikernek örvend, miközben sem az indián sámánnak, sem pedig a parázson járásnak nincs hagyománya a régi magyar műveltségben.

Ahogy mondani szokás, „*ez még nem minden*”. Mert egyesek ihletetten „*eredeti*” táltosénekeket szerzenek, s ezeket zengedezik, mi több, még lemezen meg is jelentetik. Ismét mások nemzetségfői (?) tanácsot tartanak nyári „*fényünnepen*”, valamiféle légből kapott, „*fényüzenetről*” szólnak, némelyek „*holdtáncot*” járnak (vajon honnan tudják, hogy a nyári napfordulón volt-e ilyen tánc, és miként járták?!). Továbbá „*nemesedési*”(?) és mindenféle egyéb kitalált szertartást tartanak. Teszik ezt akkor, mikor lényegében senkinek nincs pontos fogalma arról, hogy ezek annak idején miként s hogyan zajlottak, hiszen ezekről részben csak sejtések, másfelől a mai ázsiai rokonépek még létező sámánszertartásaiból levonható következtetések állnak rendelkezésre. (Jómagam eddig egyetlen kivételnek számító, ma már nem élő, kellően tájékozott személyt láttam, akinek a megjelenése és működése a fő ismérvek alapján hihetőnek volt mondható.)

(*Pálos szerzetesek, sumerek és szkíták*) A mélyre menő részleteket mellőzve, csak jelzek másféle téveszméket. Ezeknek nincs köze az indiánokhoz (leszámítva egyes portugál és magyar pálos, illetve más misszionárius szerzeteseknek a dél-amerikai indiánok körében végzett újkori térítő tevékenységét, s bizonyos, ott fennmaradt rovásírásos emlékek létezését). Itt csupán a *pálos-rendi szerzetesekről*, a „*fehér barátokról*” terjesztett őstörténeli vonatkozású „*titkokról*” van szó.

Minden művelt hazánkfia előtt ismert, hogy ennek az *egyetlen magyar alapítású szerzetesrendnek*² története mélyen összefügg a nemzet sorsával. Ismeretes továbbá a (magyar)³ pálosok nemzeti elkötelezettsége. Ezt ősi magyar nevek viselésével és a Szent István felajánlása nyomán (és az akkor még eleven Boldogasszony-előzmények okán) jegecesedő Szűz Mária-tisztelettel is megjelenítenek. A pálosok és a magyar haza összefüggéséről láttnoki igazsággal nyilatkozott a sokat idézett Pázmány Péter esztergomi érsek, a XVII. században: „*Ha valaki Magyarországon sorsos állapotját látni kívánja, tekintse meg Első Remete Szent Pál Szerzetét. És ha azt virágjában tündökölni látja, tudja meg, hogy az országnak is jól vagyon dolga, mert jó rendben a szénája.*” De még inkább jellemző egy másik, tőle vett idézet: „*Te is Magyarország, édes hazám, a Pálosokkal fogsz növekedni és ugyanazokkal fogsz hanyatlani.*”⁴ Bizony, máig méltán csodálkozhatunk azon, hogy Pázmány Péter már a maga korában milyen, a múltat belátó és máig jól követhető igazságokat írt!

II. (Habsburg-Lotharingiai) József a Magyar Pálos Rendet (is) feloszlato, 1782-ben kelt rendelete után a fehér barátok közössége Lengyelországban, Krakkóban és elsősorban Czesztochowában maradt fenn, s onnan 1934-ben tértek vissza magyarhonba. A

kommunizmus azonban ismét megakadályozta működésüket. A rendszerváltás után újfent visszatértek. (A nem tökéletes állapotokat jelzi, hogy a központjuk sajnos még mindig Lengyelországban van, ami magyar szempontból érthetetlen egyházpolitikai hátteret tükröz.)

A pálosok nemzethez való hűsége azonban nem jogcím arra, hogy egyes amatőr őstörténet-kutatók és megélhetési előadók badarságai a rend sumer, szkíta stb. gyökereiről nem létező, színes álmódosásokból szőtt csacszkaságokat terjesszenek és felesleges misztikumokat magyarázzanak bele e szerzetesrend működésébe. A sumer vonatkozások vélhetően a régóta terjengő *közvetlen* sumer eredetből, és tőlük való egyenes leszármazást hirdető felfogásából, valamint az ezt továbbfejlesztő és újféle keresztény vallást meghonosítani kívánt Badiny Jós Ferenc tevékenységéből indulhatnak ki (bár róluk nem mindig tesznek említést). A közvetlen sumer leszármazást elfogadók és a kitalált sumer vonatkozásokat a pálos szerzetesrendig variálók nem ismernek határokat, képzeletük csapongásának szabad teret engednek. Köztük Rostás László (Ybl Miklós-díjas, DLA építész) szerzteágazó eszmeifuttatásai említésre méltók.

Egyik, interneten elérhető előadása utal a sumerek ruházatára – pontosabban arra, hogy egy bizonyos Kr. e. 2600-ból származó képen látható sumer „*szent asszony*” pálmalevélből készült ruhát visel.⁵ Az, hogy az ő „*szent*” mivoltára miképp derített fényt a szerző, mellékes körülmény. Lényeges (régóta ismert) felismerése viszont, hogy a pálosok névadójának, *Thébai Remete Szent Pálnak* a ruhája is pálmalevélből volt szöve. Íme, ennek köszönhetően – *csiribú-csiribá* – már meg is van a sumerek és a fehér barátok közti *egyik* kapcsolat. Hallhatunk még a *mezopotámiai mitológiából* eredeztetett magyar '*nincstelen*' szó magyar archaikus keresztény összefüggéseiről. E szerint a '*nincstelen*' kifejezés gyökere a mezopotámiai '*nin*' szó (lenne). Mégpedig azon az alapon, hogy a '*nin*' „*meghatározza az összes szent dolgot a mezopotámiai nevekben; Nin-ti, Nin-girszu és így tovább*”.⁶ Vagyis, a szent dolgokat meghatározó mezopotámiai '*nin*' szó magyar fosztóképzős alakjának értelme '*istentelen*'. Meglehetősen egyedi nyelvészeti meglátás. Csak az a baj, hogy sokan elhiszik.

Rostás előadásából – a sumerektől függetlenül – a szinte példátlanul fantasztikus megközelítések miatt térek ki egyéb részletekre. Ennek kapcsán az ókori egyiptomi Théba is szóba kerül, mégpedig Remete Szent Pál ott tartózkodása okán. Onnan aztán a Nubiától délebbre fekvő Napatába kalauzol az előadó, mely később a Makuria nevet viselte. Ebből aztán a 'k' és a 'g' hangok cserélődésével – előadásában ki nem mondotan, de sokat sejtetően – kikerekedik a *maguria* és az ebből leszűrhető *magur*, végső soron a *magar* név. A csapongások közepett, illetve a magyar kereszténység kezdeteit magyarázó Rostás bizonyos dél-egyiptomi archaikus, IV. századi kopt szöveg alapján, Krisztus keresztje körüli táncára utalva elemzi a „*Körtéfa*” című gyermekdalunk szövegét.⁷ Szerinte a „*körtéfa*” jelentése *Krisztus keresztjét körbe járó fa*. A kereszt olyképpen kerül a „*képbe*”, hogy Krisztus keresztje 'T'-alakú volt, vagyis ez lenne a „*körtéfa*” 'T'-fája. A szó eleje a 'kör', mely önmagáért beszél (már annak, aki ezt elhiszi). De menjünk tovább. Rostásnál a „*kerepesi*” szó nem más, mint a „*keresztien epét evő*” krisztusi fogalom elvont megjelenítése. A „*városi gazda*” nála a *munkájáért pénzt váró*(si), vagyis várankozásbéli, várankozó állásponton lévő *római katona*. A „*gyöngyösi tánc*” szövegrészt „*gyöngyösi-táncra*” szétbontva értelmezi. A „*könnyűjáró kis menyecske*” pedig az ő felfogásában a *könnyezve járó Szűzanya, Mária*.

Rostásnak eszébe sem jut az, ami magától értetődik. Nevezetesen, hogy a „*körtéfa*” az egyszerűen *körtéfa*, mégpedig a régi magyar '*körtvélyből*', illetve ebből képzett '*körtvélyfából*' leegyszerűsödve (lásd: *Körtvélyes települések és Körtvélyesi*,

Körtvélyessy stb. családnevek). A „*kőrösi*” és a „*kerepesi*” földrajzi vonatkozású képzett szavak, szintén a személynevek érintettségével. A „*városi gazda*” az, aminek belemagyarázás nélkül érthető, vagyis a *gyöngyösi tánc*cal – vagy jóval inkább egy *gyöngyösi lánnyal* – kapcsolatba hozható, városi illetőségű férfiú. A „*gyöngyösi tánc*” ugyanis nem egyértelmű, mert a dalban ugyan ilyen gyakori előfordulású a „*gyöngyösi lány*” szövegrészlet. Szó sincs itt „*gyöngy ősi táncról*,” mert kifejezetten ősi eredetű „*gyöngytánc*” a magyar táncművészetéből nem ismert. Az ősiség halvány emléke legfeljebb a hajdani, részben fegyver- és részben kultikus táncok maradványaiként leginkább pásztorbotolók stb. egyes elemeiben maradt meg. Ezeknek köze nincs a gyöngyhöz. A „*könnnyűjáró kis menyecske*” könnyed léptű fiatalasszonyt jelent, melynek képébe sehogy nem fér bele a fájdalmas Szűzanya hagyományosan fennmaradt emlékezete. Először is, hogy lehet Szűz Máriát valamiféle „*menyecskével*” összekeverni? Márpedig Rostás önkényes nyelvészkedő-képzelmény gyanánt, a *könnnyezve járó Mária alakját* vélte felfedezni a „*Körtéfa...*” gyermekdal „*könnnyűjáró kis menyecskét*” idéző sorában. Érthetetlen fantazmagória, melynek meggyőző hitele nincs, s rajta kívül ez még senkinek sem jutott eszébe.

Látszólagos ellentmondás, hogy egyébként *valóban léteznek* a magyar gyermekdalok szövegeiben a hajdani, összetett „*ősvallásra*” és egyéb szertartásokra utaló, „*virágnyelven*” körülírt maradványok (nem is kevés). Ezekre itt nem térek ki, csak annyit jegyzek meg, hogy különféle tudományok segítségével és máig meglévő ázsiai párhuzamok alapján jól megfejtethetők, vagy sejtés alapján *feltételezésekkel és kellő óvatossággal* körülírhatóak. De semmiképp sem így, nem ilyen, határokat nem ismerő, minden tekintetben féktelenül elrugaszkodott képzelődésnek teret adva.

Rostás jellegzetes őstörténeti felfogása másutt is tetten érhető, melyből – a pálosoktól és az ősvallási képzetektől függetlenül is – érdemes kiemelni egy részletet. Előadásában visszatért az állítólag Egyiptomban ma élő „*magarokra*”, akiről elmondta, hogy az Oszmán Birodalom idején hurcoltak oda. Íme a „*felvilágosító*” történészkedés egy kiváló példája. Ott ugyanis *nem élnek magarok*. Egészen pontosan: *magar néven nem élnek magarok sem Egyiptomban, sem Szudánban*. Rostás a *magar* nevet összetéveszti a *magyarabokkal*, akik viszont tényleg élnek Egyiptomban és Szudánban. Korábban több helyütt, de zömmel a szudáni Wadi-Halfa nevű városban, illetve a Nílus ehhez tartozó szigetén laktak, majd az asszuáni gát építése, egyes falvaik elárasztása és egyéb okok miatt szétszóródtak. Ma egy nagy részük Kelet-Szudánban él. Szinte bizonyos, hogy magyar és délszláv származású katonák a törökök által kerültek Egyiptomba (ez különböző forrásokból már a XX. század elejétől ismert). Más kérdéstről lévén szó, a hosszú részletet mellőzöm, csak annyit jegyzek meg, hogy a kiváló orientalista, Germanus Gyula említette őket.⁸ A Rostás által említett népvnevek összefüggéséből annyi az igazság, hogy az egyiptomi arabok a 'magyar' népvnevet 'magarnak' ejtik. Azt viszont már – kevés kivétellel – *nem tudják*, hogy a núbiai (egyiptomi-szudáni) keveredésű *magyarabokban* magyar vér is folyik. Két különböző dolog van tehát összevessva. Maguk a magyarabok a saját (magyarab) nevüket *magyar-ab* felbontásban értelmezik, ahol az 'ab' szócska törzset jelent. Így, a „*magyarab*” jelentése magyar törzs.⁹ Megjegyzem, hogy *magar* nevű nép egyébként létezik, *de nem Afrikában, hanem a távol-keleti Nepálban*.

Rostás őstörténetészkedésének jóindulatú voltát nem vonom kétségbe. Magyarázatairól viszont hamarjában a kiváló tudós-fizikus, néhai Öveges József professzor mondása juthat eszünkbe: „*Hát nem csodálatos?*” Az bizony, valóban az. Csakhogy ez olyanféle csodálatosság, mely a szappanbuborék szivárványához hasonló. Az előadás sumer és pálos (valamint egyéb) vallási stb. összefüggések további Rostás-féle „*bizonyítékait*” már

felesleges is említenem. Előadásában Rostás „*tényekről*” beszél. Csak az a baj, hogy e „*tényeknek*” többnyire semmi, vagy igen kevés közük van az igazsághoz és a pálosokhoz. Itt legyen elég annyi, hogy Rostás tényei nem tények. Jóval inkább káprázatok, képzetek. Igen, a szó szoros értelmében káprázat az egész. Mégpedig egyféle, Rostás ébren álmódó egyszemélyes káprázata. Mindenesetre előadása a magyar őstörténeti kérdésekben gyakorta kevésbé jártas, de az érdekességre nyitott közönség körében roppant sikeres (és sajnálatosan káros).

A többféle vélelmű belemagyarázások egyike (eltérő nézőpontokból) a pálosok *szkíta gyökereit* gyanítja. Félreértés ne essék: magam sem vetem el őstörténetünk *nem alaptalan, antik lovasnépekhez fűződő hagyományait*. A kiszínezett pálos-ábrándok kapcsán azonban más megközelítésekkel találkozunk. A szkíta indíttatású „pálosság” egyik eredője részben Badiny Jós (itt nem részletezhető, ábrándos) munkásságának mások által továbbfantáziált és szétágazó gondolatainak tudható be. Létezik másféle megközelítés is. Vannak, akik a szkíták eredettörténetének egyik (Hérodotosz ihlette) Diodórosztól ismert¹⁰ válfajában kísérelnek meg erre vonatkozó bizonyítékot lelteni. Az ismert legendáriumból tudjuk, hogy a szkíták nevét adó *Skythes* (*Szkythész*) fejedelem utódai a *Palus*¹¹ és *Napes*¹² nevet viselte. „*Ezek dicső tetteket vittek véghez [...] népeiket utánuk részint Palusoknak részint Napusoknak nevezték.*”¹³ Az ebből vett sajátos összemosásban sejtetik, hogy *Palus* szóalakban valamely *pálos* összefüggés lappanghat. E vélekedés azonban alaptalan. Mindössze arról van szó, hogy Télfy János fordításából ismert '*Palus*' (Palusz) nevet Grandpierre K. Endre munkájában¹⁴ már – véletlen elírásból, vagy más okból? – '*Palos*'-ként látjuk viszont. Ennek folytatása, hogy e Grandpierre-könyv egy internetes változatának a szkítákra vonatkozó, kiemelt részletében már a nyílt, magyar '*á*' betűvel megfejtelt '*Pálos*' olvasható.¹⁵ Egy ugyancsak internetes, különféle előadásokból összevágott, mindent összevissza gondoló-magyarázó videófilm pedig magától értetődőnek látszó egyértelműséggel olvasztja össze a pálos rend nevét és Diodórosz Télfy általi fordítását. Itt *Szkythész* fiainak népnevei 'Palusokból' magyarosítva '*Pálosokra*' és 'Napusokból' '*Naposokra*' változtak¹⁶ (ez utóbbi a lovasműveltségek Napisten-napszimbólumára utalhat). A különböző elképzeléseket később egyesítették az elhíresült „felvilágosító” (az igazságkeresésben mindent összezavaró) előadók. Egy bizonyos pálosokról készült film¹⁷ részleteiből, valamint Bátor Botond (korábbi rendi tartományfőnök) nyilatkozatából értesülhettünk arról, hogy – egy képzelmény alapján – a pálosok (korai elődeinek?) valamely „*meg nem fogható*” vallási közössége már a szkíták idején is harcolt (volna). Vajon, pontosan kik ők, hol és kik ellen harcoltak? Mire alapozzák ezt egyesek? Hiszen a szkíták eddigi ismert történetéből semmiféle ilyen vallási közösségről nem tudunk.

(*A pálos táltosok, avagy táltos pálosok*) Ettől különböző, másik téveszme a pálosok „*táltossága*”. A képzelgők sokakat számláló másik „elvarázsolt” rétege meg van győződve arról, hogy e renchez tartozó magyar szerzetesek valamely ősi titkokat őriztek (és áthagyományozva máig őriznek), mégpedig igen körmönfont módon. Olyképpen, hogy a rend megalakulásának idején, az üldözések elől szökő és a viszontagságokat túlélő táltosok *bemenekültek* (volna) a keresztény pálos-rend védőszámra alá, hogy ott titokban megóvják a feledéstől az „*ősi hitet*”. Másképpen fogalmazva arról van szó, hogy ez mindmáig kiható, s a pálosok látszólag a kereszténység palástjába burkolódzott mindennapi tevékenysége mögött ezt megelőző ősvallási *táltos hagyományok* húzódnak meg jobb időkre várva, elrejtözve a „*hétköznapi*” világ szeme elől.

Mindennek *Arva Vince* pálos szerzetes, lelkész (nemkülönböztetve derék magyar és példás hazafi) néhol sejtelmes utalásai szolgáltatták az alapot, de anélkül, hogy *ő ezt kifejezetten így óhajtott volna*. Az egyik lényeges állítása, a *kétféle pálos rend léte*.

Vince atya szerint az ősi pálos rend megszűnt, s a lengyelországi továbbélés már nem ezen az alapon áll. Ennek okát abban látta, hogy 1784-ben Szaniszló Ágoston lengyel király kérésére VI. Pius pápa a pálos rendet lengyellé nyilvánította (legalábbis a máig Czesztochowában működő központtal jócskán ellengyelesítette őket). Az atya továbbá – teljesen érthetően – összefüggést fedezett fel abban, hogy szerzetesi működése idején, a lengyel vezetés akadályozta a magyar visszahonosítást, s őt magát végül a rend elhagyására szólította fel. Mindez igaz.

Az eredeti, megfoghatatlan pálos ősiség emlegetése viszont kétségtelenül elindította a misztikus kód kialakulását. Vince atya bizonyos felvetésein, találgatásain kívül írásából és nyilatkozataiból azonban nem derül ki, hogy *pontosan miből állott a magyar pálos-ság római katolikus kereszténység előtti értékeket őrző, misztikus-szagrális, ősiségbéli lényege*. Csakis arról értesülünk, hogy vissza kívánta állítani az *ősiséget*. Vajon honnan ismerhette, kitől hallhatta volna az ősi misztériumok mibenlétét? Erre soha nem utalt. Egy sok mindent sugalló kijelentése azonban nagyon fontos: „[...] kik voltak azok a remeték, akik Boldog Özséb idejében a Pilisben és a többi hegyekben éltek? [...] Mert a remetekérdés, véleményem szerint csak az őstörténeti kutatás módszerével oldható meg.”¹⁸ Ebből mindenesetre az már kiderül, hogy az atyát rendkívül érdekelte a magyar őstörténet, melyet ő is nagyon kaotikusnak látott. Utalt a finnugrizmusra, a más irányú kutatások korlátaira, Trefort Ágoston (1872–1888) vallás- és közoktatási miniszter sokszor idézett, de nem létező „rendeletére” stb.

Az atya a pálosok római katolikustól eltérő vallási nézeteit illetően a következőket írta: „*Most már visszatérve a feltett kérdésre, kik voltak Özséb, ill. a Pilishegy remetéi? Némelyek szerint gnosztikus, netán ariánus vagy nesztorianus keresztények. Véleményem szerint egyik állítónak sincs bizonyítéka, ez csupán elgondolás, magánvélemény. A nesztorianusokkal lehetséges valamiféle kapcsolat, mert »a hunok, a türkök, sőt még a tibetiek is nesztorianus értelmezésben ismerték meg a kereszténységet. Egy szerzetesi mozgalom is kialakult közöttük, és ez nem korlátozódott csupán Mezopotámia területére.« (Kereszténység Krónikája, 1998 Officina Nova). Véleményem szerint nagy a valószínűsége annak, még ha valami kisebb-nagyobb nesztorianus hatást is feltételezünk, ezek a remeték bizánci rítusúak voltak.*”¹⁹

Szó sincs itt arról, hogy Boldog Özséb remetéi *táltosok* lettek volna. Az okkal feltehető, hogy a hajdani táltosok ismerhették a kereszténység alapelveit – köztük a gnosztikus és egyéb, Vince atya által is jelzett irányzatait –, melyeket már részben a Kárpát-medencébe érkezés előtti időkben is összeolvaszthattak a korábbi eszmekörök lényegével. *Csak hogy ebből nem következik, hogy a pálos szerzetessé vált remeték táltosok lettek volna*. Már eleve kétséges az is, hogy ennyi táltos élt volna együtt a kolostorokban/monostorokban. Egyébként is köztudott, hogy táltosnak (és sámánnak) *születni* kellett, mégpedig különféle testi és egyéb ismérvekkel. Végezetül megállapítható, hogy *Árva Vince atya soha, sehol nem írta és nem nyilatkozta azt, hogy az „ősi” pálosok táltosok voltak*. Ez már csak az amatőr, „polihisztor” Szántai Lajos²⁰ és társainak írásai, előadásai nyomán terjedt el.

Hogy ez a táltos-titok végül miben rejlik, illetve az Árpádok idején pontosan milyen volt az ősi hit és mit szűrtek le abból, arról már – a tarka elképzeléseken túl – nem sok kézzelfogható lehet meg tudni a pálos „táltosságról” meggyőződött személyektől. Egy megragadható kivétel mégis van. Többen határozottan úgy gondolják, hogy a *pálosok fehér ruhája a táltos viselet maradványa*, mások szerint *mennyei, angyali viselet*. E témában dr. Bunyevác Zsuzsa (gyógyszerész, lapszerkesztő) egyik, az interneten fellelhető írását érdemes említeni.²¹ Más munkáival együtt ez is a tipikus, szenzációkeltő, a mostanság

dívó, szinte „látnoki” sejtéssel eszközölt összeolvasztás egyik mesterműve, mely *az egyiptomi és a kelta druida papok, valamint a kumráni közösség ruháinak fehér színét hozza párhuzamba a pálosok csuhájával*. A szerző (és lelkes közönsége) bizonyosan hisz ebben. A különféle papi ruhák összeboronálásával mélyebben nem érdemes foglalkozni, miként a mennyei viselet pálos átfedésével sem. Ami a táltosok ruháját illeti, azt a ma élők közül senki nem látta, történeti forrása nincs, így nem tudjuk, hogy e viselet *általánosan* fehér volt-e? Ez persze – több közvetett bizonyíték alapján – nem kizárt, és többé-kevésbé elfogadható feltételezés. De az biztos, hogy a *pálosok csuhája, kámzsája eredetileg nem volt fehér*. Egy pálos barátom – nevezzük B testvérnek – már több mint egy évtizeddel ezelőtt tájékoztatott arról, hogy kezdetben ez a ruha (habitus) éppen olyan volt, mint más szerzeteseké: daróc,²² vagy más durvább anyagból/szövetből készült csuha, mely később a viselés folyamán hamar még inkább szürkés (szürkésbarnás?) színűvé vált. Mi több, még az is feltehető, hogy a híres magyar „szürkebarát” bor is a pálosokról kapta a nevét (ők legalábbis így tudják). A hagyomány alapján, ezt a kiváló és finom borfajtát a XIII. század derekán épült badacsonyi kolostoruk barátjai termelték. Tehát a pálos csuha színe csak jóval később, többek szerint Nagy Lajos (1326–1382) királyunk uralkodásának (1342–1382) kezdete körül változott fehérre, mégpedig elsősorban a másféle szerzetesektől való megkülönböztetés okán.

A leglényegesebb dolog az, hogy maguk a mai magyar pálosok mit sem tudnak a különböző kitalációk gyökereiben megragadható igazságáról. Számos nyilatkozatukban elzárkóztak a jóval az 1980-as évek végi politikai változásai („rendszer váltás”) után keletkezett „*táltosságtól*” és egyéb belemagyarázott misztikumoktól. Ezt különböző fórumokon kijelentették, szóban és írásban egyaránt nyomatékosan közölték, hangoztatták/hangoztatják. Erről magam is több alkalommal meggyőződtem jó néhány, köztük idős szerzetes atyával folytatott beszélgetéseim során. Az természetesen nem kizárt, hogy Boldog Őzséb idején szórványos emlékek szilánkjai talán még lehettek a régi táltosok működéséről. Ugyanakkor higgadt gondolkodással már nehéz elhinni az *esetleges* táltos-hagyományok szilárd, a kereszténységet és az ezzel járó gyökeres változásokat felülíró beépülését az újtestamentumi alapon nyugvó (eleinte bizánci rítusú [?], majd római katolikus) pálos rendbe. Még merészebb vállalkozás a régi magyar „*táltosság*” máig ható, valamiféle kikristályosodott lényegét feltételezni a mostani pálosok körében.

(*Ősiség, szakralitás, baranta*) Meg kell emlékezni egy (bizonytalanul ellenőrizhető szóval) „*barantának*”²³ nevezett harcmodorról is, mely körülbelül az utóbbi, nagyjából 20 év távlatában tűnt fel. Ennek ellenére „*ősinek*,” „*hagyományosnak*” mondják. Az említés alkalmát az adja, hogy többször hallottam olyan túlzó véleményt, mi szerint ez egy „*sakrális sport*”. Ezek már önmagukban is gyanús kijelentések. Először is: miféle hagyományról beszélnek? Hiszen, a „*barantának*” magyar *ősiségen és történeti forrásokon alapuló, igazolhatóan egységes hagyománya teljesen ismeretlen*. Ha nem így lenne, régtől fogva tudnánk róla. De nem tudunk. S nemcsak e sorok írója, hanem a magyar őstörténet különféle szakterületeivel régóta foglalkozó kollégák sem.²⁴ Miért? Mert az igazság az, hogy a „*baranta*,” – egyszer csak hipp-hopp –, jószerivel csaknem a semmiből jelent meg. Ezt követően, egyféle rendszerben működtetett keretek közt – erőltetett szervezéssel országos méretben, néhol a mai magyar határokon túl is elterjesztett – vélt-rekonstruált harcászatként valósul meg. Ami a „*sakralitást*” illeti, nyilván csak egy szűk körben hangoztatott véleményt takar, de mindenképpen erős túlzás. A mindenféle háttérismeretek és hallomások nyomán és keleti minták felületes ismerete alapján

gyártott, szilánkokban fennmaradt sejtésekről van szó. Ami ezekből igaz lehetett *valaha*, az legfeljebb nyomokban *esetleg feltételezhető* kultikus vonatkozások maradványaira épül. Az ugyanis elképzelhető, hogy a néptáncokban fennmaradt egyes ősi, *lehetségesen szertartásos*, a harcászattal is összefüggő elemek beépülhettek a „barantába.” A sejtések azonban – melyek ez esetben egyébként is rendkívül homályosak – nem alkalmasak arra, hogy biztos következtetéseket tápláljanak. E maradványok *kultikus lényege* ma már megragadhatatlan és pontos azonosításuk lehetetlen. Így, a „baranta” sport estében a magasröptű „szakralitás” feltételezését védképp érdemes lenne mellőzni.

A „baranta” leginkább egyféle, a közelmúltban innen-onnan, többnyire távol-keleti elemekből *művileg összetákolt, ősmagyarnak álcázott küzdősport*. Ami ebből igaz lehet, az leginkább az *ősiség kívánalmának szándéka*. Az egyes *mozgásbéli elemek* táncokból átültetett alkalmazása pedig egy ma már teljességében megfeythetetlen jelrendszer tudatos, mesterkelt újáteremtésének (koreográfiájának) terméke, s ebben a megjelenési formájában gyökértelen. Vagyis a *lényeg* ma már jobbára meghatározhatatlan, felettébb homályos utánérzéseken alapszik. Közben ne feledjük, hogy a „baranta”, mint elsősorban *gyalogos küzdelem* a múltban kevésbé lehetett általános, hiszen eleink elsősorban *lovas* harcosok voltak. Bár a mostanában kelt leírások megemlékeznek a „barantások” lovasíjászatáról is, de ez nem számottevő és főképp nem jellemző. Ami még kirívóan zavaró tényező, az a harcosok *ruházata*, mely leginkább valamely gyenge kuruckori utánzatnak tűnik, ám semmiképp sem felel meg az ősiségnek és az ezzel összefüggő korai, de legalább a késő-népvándorlás kor hagyományainak. Sajnos, ez nem érdekli a „baranta”-rajongók mindenféle kitalációnak felülő tömegeit.

(*Látók, javasok, egyebek*) Érdekes és egyben lesújtó jelenség, hogy gombamód szaporodik a táltosságtól független, mások hiszékenységet kihasználó „látók”, „jószok”, „javasok” és más, ezoterikus-tákolmányos, zavaros hitbéli ködbe burkolódzott „gyógyítók”, valamint ezek különféle átmeneteit képviselő személyek hada is (ritka kivételek léteznek). A példátlan „ősvallási” zavart még inkább bonyolítja, hogy a – közönség jóhiszeműségét kihasználó, többnyire „megélhetési” – „gyógyítók”, „látók” és „táltosok” közül többen *Jézus Krisztussal* is társalkodnak. (Leginkább hétvégeken, némi elkeseredett kajánsággal szólván; nyilván akkor van idejük a csevegésre.) A lehetetlent nem ismerő csalók egyike állítólag még telefonon is (!) értekezik Jézussal. Megdöbrentő! A hívek tábora – hál’ Istennek – ma még szórványos, s talán az is marad. Itt a jóra és igazságra vágyók *hiszékenysége* a leginkább észrevehető és motiváló tényező. Fel kell tennem a méltán aggódó kérdést: miféle romlás várható még?

Az őstörténethez és mindenféle hagyományörzéshez kapcsolódó rendezvények általánossá vált velejárója, egy tényleg ősi gyökerű, de elferdült voltában mutatkozó, a valós hagyományokat nélkülöző, ám egyre inkább beidegződő jelenség. Arról van szó, hogy a rendezvényeken mindenütt és mindig (ha kell, ha nem) szünet nélkül dobolnak. A „sámándob” immár a sportban (!) is megjelent. Így a futballmérkőzéseken is, mely megnyilvánulás egyfajta sajátos, hagyománygyalázó téboly. A hagyományörzők és sportrendezvények közönsége a legkülönbözőbb szibériai, uráli és más, teljesen idegen kultúrákból ismert dobokat puffogatja, mégpedig a legteljesebb összevisszaságban. A roppant változatos, és egyéni, leginkább közép-ázsiai, szibériai stb. sámándob formák fantáziadúsán összeötvözött változatainak másolatait szólaltatják meg az „ahogy esik, úgy puffan” ritmusokban. Sajnos, fogalmuk sincs arról (honnan is lenne?), hogy ilyen, saját képzeletre támaszkodó, kinek-hogy teszük dobolás *eleink idején soha nem létezett*. A kutatók által feltárt ázsiai hagyományokban (köztük

a régi lovasnépek mai utódainál), *a dobot csak a megfelelő személyek, megfelelő alkalommal, megfelelő ritmusban, és szabályozott szokások szerint használják/használták szakrális révülés gyógyító és más tevékenység közben.*

Külön figyelmet érdemelnek a legújabban megjelenő és egyre inkább teret hódító, talmi „ösiséget” megjelenítő dobzenekarok (ez is pompás pénzkereseti lehetőség, a „civilben” más foglalkozást űzőknek). Mindenhol ott vannak, ahol lehet, s szegény közönség nem tudja, hogy ilyen „zenekarai” soha nem voltak a magyaroknak, sem a közeli rokon népeknek. Egyszerre csépelik itt (a koreográfiának megfelelő), őseink által soha nem használt latin-amerikai, és a legkülönbözőbb afrikai, ázsiai stb. kultúrák eltérő korokban kialakult dobjait. Köztük jazz-dobokat, kongákat, indiai cserépdobot és mindent, ami csak üthető, s lelkesen püfölik a sámándobok mostanában gyártott utánezatait is. Mindezt a legváltozatosabb, néha jól felismerhető rumba és más „latinnak” mondott ritmusban is. Kitűnő példája ennek, az egyik – kaftánszerű ruhába öltözött – dobegyüttes előadása. Fantázianevétük felesleges említenem. *A lényeg az, hogy dobolás közben az észak-ausztrál őslakók didgeridoo-ját (didzseridu, yidaki) fújták!* Az együttes vezetőjének álláspontja szerint „*az a fontos, hogy ez a hangzás jól szól*”. Az pedig már nem érdekes, hogy a hozzá nem értő közönség közben azt gondolhatta, hogy ilyen volt őseink zenéje. Talán legközelebb már a közelmúlt labdarúgó-világbajnokságról ismert *vuvuzelá*²⁵ is hoznak magukkal? Mivel arra is könnyűszerrel ráfogható, hogy „*jól szól*”.

Tény, hogy néhány elsősorban távol-keleti, több ütőssel működő hagyományos dob együttes régóta létezik. E kivételek viszont nem hozhatók közvetlen összefüggésbe a népvándorlás kori magyar kultúrával. Sajnálatos, hogy a korábbi páros-dobos hagyományok ellenére – a világzene hatásának is betudható? – *nagy létszámú* dob-„zenekarok” legújabban már Közép- és Közél-Keleten is felbukkantak, ám csak az ázsiai dobokat használják.

A kialakult helyzet súlyosságát tovább szítja, hogy a (nem mindig) „hagyományörző” rendezvényeken ott vannak a jól ismert, többnyire östörténeti zagyvaságokat ajánló *könyvárások* (közülük többen egyetlen hiteles, vagy más östörténeti irodalmat sem olvastak).²⁶ Velük együtt láthatjuk a néha elfogadható, korhú viseleteket, tárgyakat és a *minősíthetetlen ocsmány bővlit* kínáló, mindenfélét áruló hadát is. S mindezek átlagember számára nem feltűnő árnyékban megjelennek a különféle (pszeudo-jellegű vallásokat képviselő) indiai és egyéb, mindenfélét összekutyuló, homályos nézeteket képviselő *ezoterikus* szekták is. A rendezvényeken az utóbbi tíz-húsz évben felbukkantak a mindenféle keleti ruhaviseletet összemosó, a közember számára izgatón látványos fantáziaruhákat viselő táncosnők, akik a legkülönbözőbb és legeltérőbb ázsiai hagyományokat (arab eredetű hastáncot, japán, indiai, különböző délkelet-ázsiai stb. táncok elemeit) elegyítik teljesen öncélú, üzletet remélő és működtető (a világzene mindent ötvöző mintájára gyártott) katyvaszban.

A tudákos (növekvő számú és anyagi javakban szépen gazdagodó), új ősvallás-csinálókat azonban nem aggasztja a kialakult helyzet és a hamisított-zilált, az ábrándok posványává alázott múlt hazugsága. Az ő szemszögükből ez nem jelent problémát. Részben úgy vélik, hogy jó célt szolgálnak. Másokat ez a felfogás is „hidegen hagy”. Ők is elfogadják a kitalált és kiszínezett múltat, de a hamis befolyású felfogásuk elmentmondásos. A halovány, ám annál inkább összezagyvált östörténeti érdekességeket méltányolva (de ennek ellentmondva), meglepő módon azt hangoztatják, hogy a legjobban tesszük, ha „*a mának élünk*”. Vagyis, mindenféle divatot elfogadunk, ami érdekes és kirívó lehet. Tekintet nélkül arra, hogy ez a kozmopolita-(ál)liberális-globális gondolkodás alattomosan bekúszo ártalma, s az ennek kereteibe beleillesztett, hamis

ősmagyar képzet. Mi ez, ha nem egyféle sajátosan mai „magyar”, már-már tudathasadt, felfogásbéli katasztrófa? S közben tovább zajlik a jövedelmező, háttérben meghúzódozó üzlet, folyik az ennek alárendelt, nemzetrontó agymosás.

A néprajzi-népzenei forrásokból ismert, a keleti rokonnépek ma is létező rítusaival rokon, az antik lovasnépekhez kötődő hitvilágbéli maradványokban fellelhető és főképp bizonyítható hagyományainkhoz – immár keresztény/keresztény emberként is – feltétlenül ragaszkodnunk kell (bizonyos határokon belül), de semmiképp sem tegyük ezt a felesleges, hamis és beleképzelt utánérzésből fakadó, talmi villogás segítségével!

IRODALOM

- Árva Vince: Az ősi Pálos rend története (in. Dobogó, Sárosi és Fiai Kiadó és Nyomda, Fót, 2003 [?]/1. 32–33.; 2003 [?]/2. 13–15.)
- Árva Vince: Az esztergomi Boldog Özséb alapította Pálos rend (in. Dobogók I/1. Két Hollós Könyvesbolt, Bp., 2008 [?], 10–14. További forrás: <https://docplayer.hu/9824131-Mielott-belekezduk.html>)
- Bunyevác Zsuzsa: Az örök bölcsesség útján. A Grál magyar lovagjai, a pálosok (é. n.) Forrás: <http://www.magtudin.org/A%20palosok%203.htm>
- Germanus Gyula: Kelet fényei felé (Táncsics Könyvkiadó, Bp. [1966], 1970)
- Grandpierre K. Endre: Aranykincsek hulltak a Hargitára (Népszava, 1990) További forrás: <https://www.beol.hu/orszag-vilag/hirek-orszag-vilag/fikciokon-alapszik-a-palosokrol-keszített-film-380764/>
- Hubai Péter: A Megváltó a keresztől. Kopt apokrifek Núbiából (A Kasr el-Wizz kódex) (Szent István Társulat, Budapest, 2006)
- Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története. (Pálos Kolostor, Pest, 1938)
- Költő, László – Lengyel, Imre – Pap, Ildikó – Szentpéteri, József: Vorläufige Ergebnisse der Ausgrabungen am Gräberfeld Vörs aus dem 9.-11. Jahrhundert (In. Slovenská Archeológia XL-2 Bratislava, 1992, 223–241.)
- László Gyula: A „kettős honfoglalás” (Magvető Kiadó, Bp., 1978)
- Magyar Kurír: A Megváltó a keresztől – Kopt apokrifek Núbiából. Forrás: <https://www.magyarurir.hu/hirek/megvalto-keresztrol-kopt-apokrifek-nubiabol>
- Szádeczky-Kardoss Samu: Az avar történelem forrásai (Balassi Kiadó, Bp., 1998.)
- Szántai Lajos: A két hollós. Mátyás király és a Pálos Rend. (Sárosi és fiai Nyomdaipari és kiadói Bt., Bp., 2001)
- Szántai Lajos: Mátyás és a Pálosok... (előadás jegyzet). Forrás: http://www.napturul.hu/letoltesek/szantai_matyas.pdf
- Télfy János: Magyarok őstörténete. Görög források a Scythák történetéhez (Kiadja Lauffer Vilmos, Pest, 1863)
- Trugly Sándor: A Komárom-hajógyári avar temető és telep (Martin Opitz Kiadó, Bp., 2008)

JEGYZETEK

- 1 Az Egyház szemszögéből ez érthető, ám a sarkos kijelentés kissé pontatlanul túloz. A latin *'pagus'*-ből eredő „pogány” szó eredeti értelme a kora kereszténység idején ’vidéki/falusi’ értelemmel bírt. A szó mai értelemben elsősorban a régi kihalt, vagy a máig is működő többistenhívő (politeista) vallási irányzatokra vonatkozik. A többféle eszmekört ötvöző, változó magyar „ősvallásról” tudható, hogy egyistenhívő (monoteista) szemléletű volt. Ezt is „pogánynak” szokás minősíteni, miként a kereszténységgel rokon elemeket hordozó, de jóval korábbi zoroasztrizmust, vagy a részben ebből eredő, illetve az újszövetséget alapul vevő részben kihalt, részben más néven létező gnosztikus irányzatokat (számos korai, hellenisztikus elemeket is tartalmazó áramlat után legismertebb a manicheizmus, bogumil, paulikánus, katar kereszténység). Ugyanúgy szokás volt „pogánynak” titulálni a dogmáktól eltérő eretnek (ariánus, nesztorriánus stb.) keresztényeket is. Az egyistenhit lényegét illetően, ezen az alapon bármely más ismert monoteista (zsidó, muszlim) vallást is „pogánynak” lehetne kezelni, noha ez vallásfilozófiai értelemben képtelenség lenne.
- 2 A rendet a (ma Pécshez tartozó) Patacs melletti Jakab-hegyen és a Pilisben élő remeték tevékenységét egyesítő, később boldoggá avatott Özséb 1250 körül alapította. A rend kezdetben és vélhetően – legalábbis a Pécshez közeli Jakab-hegy remetéből alakult közösség – a később

- szentté avatott Bertalan püspök szabályzatát követte, majd ezt követően Pál, veszprémi püspök adott irányadó rendszert, 1308-tól mindmáig Szt. Ágoston regulája alapján működik.
- 3 A pálos szerzetesrend később meghonosodott külföldön is. Előbb a lengyeleknél, majd Németországban, Portugáliában, szláv nyelvterületeken stb. Ezekben az országokban – az alapítás tényétől eltekintve – egyéb magyar vonatkozások nincsenek. A nemzeti érzületet és hazafiságot csak a magyar pálosok ápolják.
 - 4 Forrás: Kisbán, 1938.
 - 5 Vö. Rostás: Pálosokról a tények mentén. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=dLHyh396rLo&spfreload=10>
 - 6 Rostás, uo.
 - 7 Rostás, uo. „*Körtéfa, körtéfa, kőrösi, kerepesi körtéfa. Városi gazda, gyöngyösi lány/tánc, könyvíjáró kismenyecske dobszerda.*” Krisztus keresztje körüli tánc vonatkozásai: Hubai, 2006. Magyar Kurír, 2007.
 - 8 Germanus, (1966) 1970. 18–20. Germanus nem adott hitelt a magyarab–magyar összefüggésnek, vélhetően azért, mert akkor még nem voltak ismertek bizonyos források. A magyarabok a magyar eredetükről meg vannak győződve. Külön érdekesség, hogy az egyiptomi arabok nem tudják kiejteni a magyar név ‘gy’ hangját, viszont a magyarabok ezt tisztán kimondják. (Feisal al-Magyarai, Pécssett élő magyarab közlése.) A magyarok egy másik, ugyancsak magyarabnak nevezett, szintén muszlim hitre tért csoportja Mária Terézia idején került Egyiptomba.
 - 9 Feisal al-Magyarai, Pécssett élő magyarab közlése.
 - 10 Más néven Diodorus Siculus (Diodori Siculi, cca. Kr. e. 90–27. Vö. II. 43., Télfy, 1863. 88. fordításában).
 - 11 Télfy (uo.).
 - 12 Lászlónál (1978. 130.) véletlen elírásból (?) Naes szerepel.
 - 13 Télfy, uo.
 - 14 Grandpierre (K. Endre), 1990. 94–95.
 - 15 <https://docplayer.hu/21907425-Grandpierre-k-endre-aranykincsek-hulltak-a-hargitara.html>, 11. oldal.
 - 16 Vélhetően a Pálosok – az ősi magyar rend c. film részlete, melytől a mai pálosok elhatárolódnak. Forrás: https://www.youtube.com/watch?v=-_NwCBKI5kc
 - 17 Vö. 16. jegyzet. További forrás: <https://www.beol.hu/orszag-vilag/hirek-orszag-vilag/fikciokon-alapszik-a-palosokrol-keszített-film-380764/>
 - 18 Árva, in. 2003. [?]/1. 14. in. 2008. [?]/1. 13. További forrás: <https://docplayer.hu/9824131-Mielott-belekezdunk.html>
 - 19 Árva, uo.
 - 20 Szántai, 2001. Továbbá: Mátyás és a Pálosok... jegyzet, 14. (Forrás: http://www.napturul.hu/letoltesek/szantai_matyas.pdf)
 - 21 Bunyevác: é. n. Forrás: <http://www.magtudin.org/A%20palosok%203.htm>
 - 22 Festetlen, racka, és más (cigája) birkagyapjú anyagú posztó, vagy szövet. S. M., B testvér közlése.
 - 23 Régebben nem is lehetett ezt a szót hallani. Állítólag, különböző nyelvekben eltérő, de fegyveres, vagy azzal rokon cselekmények gyűjtőneve.
 - 24 Itt csak Hídán Csaba régész-történész, harcművészettel foglalkozó kolléga velem megegyező véleményére hivatkozom.
 - 25 Eredetileg afrikai eredetű fákurt, később különböző fémekből, mostanában műanyagból gyártott hangszer.
 - 26 Kísérletképpen jó néhányukat faggattam erről. Megállapítható, hogy viszonylag kevesen olvasnak – legalábbis östörténeti irodalmat. A legtöbb válasz rendszerint elutasító, néha durva és közönséges volt. Mások viccel ütötték el, némelyek keményen rávilágítottak a lényegre, mondván, hogy ez egy üzlet. A felmérési próbálkozást hamar abbahagytam.

Mennyit ér a diploma a munkaerőpiacon? – A felsőoktatásba járók humán értéke a HR-RISK modell alapján (1. rész)

(Összefoglaló megállapítások) A felsőoktatásra nagy nyomás nehezedik, hiszen a feladata az, hogy kinevelje a jövő értelmiségi rétegét és a vállalatok számára kvalifikált munkaerőt biztosítson. A vállalatoknak érdekük, hogy hozzájuk lojális, szakmailag felkészült fiatalokat foglalkoztassanak, akik képesek stabilan teljesíteni és példaként szolgálnak az egész társadalom előtt.

A *HR-RISK modell* az egyetemisták munkaerő-potenciálját méri fel. Számításba veszi a szakmai és a lexikai tudást (R), az életvitelt (I), a stresszkezelést (S) és az alázatot (K). Ezen adatok együttes ismerete csökkenti a munkaadó vállalat kockázatát, éppen ezért kapta a modellt a RISK jelzőt.

A kutatásokból kiderül, hogy míg szakmai téren általában a lányok jobban teljesítenek, addig a fiúk tudása szerteágazóbb. Ez tehát azt jelenti, hogy a tudás alapján egy vállalat jobban jár a női alkalmazottakkal, de ha egy kulturális eseményre delegálni kell valakit, akkor annak inkább férfinek kellene lennie, ugyanis széleskörűbb intellektuális tudásával jobb benyomást tud kelteni a partnerben, mint egy nő. Mindettől függetlenül egyenesen nagyítóval kell keresni a szakmailag és intellektuálisan is képzett fiataalt. A kutatás rámutat arra, hogy a jelenleg is felsőoktatásba járó fiatalok mintegy 12-13%-a képes ismeretei alapján megállni a helyét.

A felmérésben a fiatalok ismerete mellett az életvitel is nagy szerepet kapott. Az adatok elemzése után kijelenthető, hogy a válaszadó egyetemisták életvitele jellemzően elég csapongó, stabilitást, kiegyensúlyozottságot csak részlegesen tartalmaz. A statisztikailag összevont adatok arra engednek következtetni, hogy a Z-generáció első egyetemistáinak csupán 16-18%-a rendelkezik példamutató életvitellel. A lányok életvezetése általában inkább elfogadható, de többen vannak, akik hetente bulizni járnak, vagy éppen egy alkalommal legalább 1dl színtiszta alkoholt isznak egy este. Az is aggasztó, hogy a magasan kvalifikált fiatalok nagy része 16 éves korára már megtapasztalta, milyen részegnek lenni, ráadásul egyesek egy buliban kifejezetten úgy fogyasztanak alkoholt, hogy az „üssön”, vagyis garantáltan lerészegedjenek. Ez a gondolkodásmód nem méltó egy értelmiségéhez, így persze ez további fejtörést okoz a vállalatoknak. Összességében a BME-n és az ELTE-n nagyobb arányban találunk olyan fiatalokat, akikre a vállalatok életvitelük alapján felfigyelhet.

A modell további tényezőinek bemutatása a tanulmány második részének anyaga. A második részből kiderül, miképp befolyásolja a stressz a fiatalok megítélését, illetve arról is informálódhatunk, vajon az egyetemisták eléggé elkötelezettek, lojálisak-e ahhoz, hogy hosszabb távon számítani lehessen rájuk.

(Bevezetés) A globalizáció miatt századunk tele van kihívásokkal. Ezek az akadályok ellehetetlenítik az emberiség jövőjét. Jelen állapot szerint ugyanis úgy állunk, hogy gyermekeink világa jóval elviselhetlenebb lesz, mint a mienk (volt).

A globális világban a gazdagok és szegények között nyílik az olló, és ez egyre szélsőségesebb momentumokat eredményez. Próbálunk diplomáciai úton valami haladást kieszközölni, azonban úgy néz ki, jelen tudásunk nem sokat ér.

A globalizálódó világgal párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerültek a rossz vezérelvek, amelyek minden irányból éreztetik hatásukat:

- politikai vetület
 - eltérő érdekek harca,
 - törésvonalak,
 - választási taktikák,
 - diplomáciai protokoll lassító hatása,
 - manipulálás...
- gazdasági vetület
 - árárányok változása,
 - mesterséges áremelés,
 - termékhamisítás,
 - túltermelés (felesleg) és mennyiségelvűség,
 - torzító statisztikák,
 - illúzió vezérelt marketing,
 - termékek/szolgáltatások igénybevételét célzó kényszerítő eszközök...
- társadalmi vetület
 - népességrobbanás,
 - éhínség,
 - népbetegségek,
 - energiaszegények (akik nem tudják fedezni maguknak a szükséges energiát),
 - stressz, szorongás,
 - eltérő kulturális és vallási szokásokra alapuló nézeteltérések
 - terrorizmus...
- technológiai vetület
 - okoseszközök,
 - K+F: felhígult kutatói társadalom,
 - kommunikációs technikák, játszómázás...
- környezeti vetület
 - természeti katasztrófák (erdőtűz, özönvíz, földrengés),
 - energiaszegénység,
 - alternatív energiaforrások VS rövid távú érdekek,
 - hulladéktermelés...
- jogi vetület
 - átláthatatlan jogszabályok,
 - nehezen értelmezhető törvények,
 - időigényes jogalkotás,
 - megalkotott törvények rossz szellemben jönnek létre...

Ezeken változtatni kell. Ehhez pedig ki kell nevelni azt a réteget, amelyik erre képes. Szükséges egy magasan kvalifikált réteg, amelyik kellően alázatos és jópéldával szolgál a társadalom többi rétege számára.

Az oktatási rendszer feladata, hogy kitermelje a munkaerőpiac számára ezeket az elkötelezett értelmiségieket. Kutatásomban igyekszem felmérni, hogy a jelenlegi egyetemista rétegből mekkora azok aránya, akik rendelkeznek a fenntarthatóságot szem előtt tartó munkaerőpiac számára releváns személyi kompetenciákkal. Arra a

kérdésre keresem a választ, hogy a mai fővárosi elitegyetemeken hány olyan diák lehet, akire lehet számítani egy paradigmaváltás során.

(A magyar felsőoktatásról...) Az oktatási rendszer alapvetően nem egy komplikált rendszer. Véleményem szerint a felsőoktatás főbb céljai/funkciói az alábbiak:

- fiatal felnőtt lakosság ideológiai nevelése,
- legtehetségesebb fiatalok kiválasztása, azon magas státuszba helyezése és megfelelő munka biztosítása,
- magasabb szintű (anyagi) jólét felé vezető út alapjainak biztosítása,
- közösséget hoz létre a korcsoportba tartozó fiatalokból.

A felsőoktatásra vonatkozó statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy az 1990-es évek eleje óta nagy változások mentek végbe.

1. táblázat: A magyar felsőoktatás alapstatisztikái 1990-től

Tanév	Intézmény	Oktató	Hallgatók száma		1 intézményre jutó oktató
			összesen	ebből: nappali képzésben	
1990/1991	77	17 302	108 376	76 601	224,7
1991/1992	77	17 477	114 690	83 191	227,0
1992/1993	91	17 473	125 874	92 328	192,0
1993/1994	91	18 687	144 560	105 240	205,4
1994/1995	91	19 103	169 940	118 847	209,9
1995/1996	90	18 098	195 586	132 997	201,1
1996/1997	89	19 329	215 115	145 843	217,2
1997/1998	90	19 716	254 693	156 894	219,1
1998/1999	89	21 323	279 397	168 183	239,6
1999/2000	89	21 249	305 702	177 654	238,8
2000/2001	62	22 873	327 289	183 876	368,9
2001/2002	65	22 863	349 301	192 974	351,7
2002/2003	66	23 151	381 560	203 379	350,8
2003/2004	68	23 288	409 075	216 296	342,5
2004/2005	69	23 787	421 520	225 512	344,7
2005/2006	71	23 188	424 161	231 482	326,6
2006/2007	71	22 076	416 348	238 674	310,9
2007/2008	71	22 376	397 704	242 893	315,2
2008/2009	70	22 475	381 033	242 928	321,1
2009/2010	69	21 934	370 331	242 701	317,9
2010/2011	69	21 495	361 347	240 727	311,5
2011/2012	68	21 357	359 824	241 614	314,1
2012/2013	66	20 555	338 467	233 678	311,4
2013/2014	66	21 137	320 124	223 604	320,3
2014/2015	67	21 080	306 524	217 248	314,6
2015/2016	66	21 668	295 316	210 103	328,3
2016/2017	65	22 436	287 018	205 560	345,2
2017/2018	64	23 110	283 350	202 278	361,1
2018/2019	64	22 519	281 461	200 130	351,9

Forrás: KSH, 2019

A rendszerváltás után közvetlenül az érintettek közül még 50 ezer diák sem jelentkezett felsőoktatásba (nappali tagozatra), amelyből még 20 ezer főt sem vettek fel. A 36%-os felvételi arány folyamatosan emelkedett, és a gazdasági világválság éveiben már 75% felett volt azok aránya, akiket a jelentkező fiatalok közül fel is vettek az egyetemre. A felvételi aránnyal párhuzamosan a jelentkezők száma is jelentősen nőtt; míg 1990-ben még csak 46,8 ezer fő próbált meg bekerülni a felsőoktatás nappali képzéseire, addig 2011-ben ugyanez a szám már 101,8 ezer fő. Ugyanezen évben 66,8 ezer fiatal nyert felvételt az akkori intézmények valamelyikébe. (KSH, 2018)

A felsőoktatásban annak ellenére egyre több a tanár, hogy évről évre egyre kevesebb az intézmény, hiszen ez utóbbi szám főként az összeolvadások miatt csökkent. 1992-ben 91 intézményre 17,5 ezer tanár és közel 115 ezer hallgató jutott. Ugyanezek a számok 2017-ben 64 egyetem, 23,1 ezer tanár és több mint 280 ezer egyetemista. Ezekből az adatokból is látszik, hogy az oktatási intézmények egyre jobban koncentrálnak; kevesebb oktatási intézményt tartanak számon, azonban a hallgatói létszám emelkedésével több tanárt foglalkoztatnak és többen is tanulnak ezeken az egyetemeken. (KSH, 2018)

Úgy néz ki, hogy az alapvető ideológia szerint mindenkinek elérhetővé kell tenni a diplomaszerezést, és törekedni kell arra, hogy a lakosság általános műveltsége növekedjék. Az oktatási rendszer egészének, így a felsőoktatásnak is elméletben ez a feladata. Minthogy a rendszerben nem robotok dolgoznak, vannak hibák, így sosem jelenthető ki a tökéletes hatékonyság.

A felsőoktatási rendszer első momentuma a felvételi vizsga. A legtöbb egyetemre hozott pontok és szerzett pontok egyaránt kellenek. A hozott pontok a középiskolai évek év végi osztályzataiból, valamint az érettségi vizsga százalékos eredményéből adódnak. A szerzett pontok jellemzően nyelvvizsgából, emelt szintű érettségiből és egyéb szociális adottságokból jönnek ki. Akik ezek alapján az adott szakon a legmagasabb pontot szerzik, felvételt nyernek az egyetemre.

Egyes orvosi szakoktól eltekintve az egyetemi évek jellemzően a BA-szakokon eltöltött szemeszterekről szólnak. A szemeszter (egyetemi félév) jellemzően három részre osztható:

- szorgalmi időszak: szeptember közepe – december közepe, illetve február közepe – május közepe,
- vizsgaidőszak: december közepe – január vége, illetve május közepe június közepe/vége,
- szünidő: február eleje – közepe, illetve június közepe/vége szeptember eleje.

A tárgyakat többféleképp lehet csoportosítani. Egyrészt minden szakon vannak kötelező tárgyak és szinte minden szakon vannak választható tárgyak. A kötelező tárgyakat a képzés alatt mindenképp teljesíteni kell, míg a választható tárgyakból csak meghatározott számút. A tárgyak teljesítése alapján vannak olyanok, amelyek vizsgajegygyel teljesíthetők, de akadnak olyanok, amelyeket évközi tanulással, úgynevezett gyakorlati jeggyel lehet teljesíteni. Sok az olyan tárgy, amelynek teljesítéséhez szükséges az évközi munka és a félévvégi vizsga is. Ezen tantárgyaknál a félév folyamán egy-két zh írása általános, esetleg más formában is lehet pontot szerezni. Ezek a zárthelyik általában 20-50%-át jelentik a félév végi osztályzatnak.

A vizsgaidőszakban egy diák egy félévben három alkalommal kísérheti meg egy tárgy teljesítését. Minden tárgyat addig kell írni, amíg elégtelentől eltérő jegyet nem kap. Ha ezt nem érik el, utóvizsgát kell tenniük. Abban az esetben, ha ugyan sikerül a vizsga, de nem elégedettek az eredménnyel, félévente egy alkalommal lehetőségük van javító vizsgát tenni. Amennyiben ezzel nem élnek, a vizsgajegy véglegessé válik.

A jegyek minden alkalommal bekerülnek az indexbe, amely régebben még papír alapú volt, azonban mára az indexek digitalizálódtak és eltűnnek azok a kiskönyvek, amelyek a 2000-es évek során még az egyetemen tanulók számára egy ikonikus dolog volt.

A 4-5 hetes beszámoló időszak után a hallgatókra a téli, illetve a nyári szünet vár. Jellemzően az őszi szemeszter (félév) után 1 hét, míg a tavaszi szemeszter után a középiskolásokhoz hasonló módon 2 hónapot pihenhetnek a tanulók.

Természetesen vannak olyan időszakok, amelyeket a fenti felsorolás nem tartalmaz, mégis meg kell említeni az egyetemi élet vonatkozásában. Ezek közül a legfontosabbak a következők: kari napok, egyetemi bulik, állásbörzék, üzleti és egyéb konferenciák. Ezek jellemzően nem az oktatáshoz kapcsolódnak, ugyanakkor a rendezvények gyakori időközönként ismétlődnek meg. (Faragó, 2015)

Végezetül az egyetemi oktatásnak értelmezhetőek az érintettjei, vagyis akik részt vállalnak a felsőoktatásban. Ezek a következők:

- *Egyetemi, főiskolai hallgatók*
- *Tanári kar*
- *Adminisztrációs ügyintézők, munkatársak*
- *Biztonsági szolgálat*
- *Diákszervezetek*
- *Középiskolák*
- *Állam*
- *Gyakorlati és egyéb munkahelyet biztosító vállalatok*
- *Egyéb szereplők (könyvtári személyzet, takarítók, büfések, éttermi dolgozók stb.)*

Jóllehet, vannak közvetlen és közvetett érintettek, azonban az egyetemi képzés értékének megítélése ezen érintettek együttes értékelésének függvénye.

A magyar egyetemeken vannak olyan fogalmak, amelyek minden egyetemista számára ismertek. Ezek közül a leglényegesebbek a következők:

- TO (Tanulmányi Osztály): a hallgatók adminisztrációs ügyeiben segítő egyetemi szervezet,
- index (leckekönyv): manuális vagy digitális platform, ahova az egyetemi vizsgák eredményeit írják be,
- NEPTUN: az egyetemi tanulmányokhoz közvetetten kapcsolódó adminisztrációs rendszer digitális verziója,
- NEPTUN-kód: a NEPTUN-ba belépéshez használt kód, ami másrésről a legtöbb vizsgán beazonosítja a diákot; kulcsszerepe van,
- TVSZ (vizsgaszabályzat): az a dokumentum, amely magában foglalja a zírás és a vizsgaírás szabályait, a tanárok és a diákok jogait, kötelezettségeit,
- büfészak: diákszó, amely azokat a szakokat jelöli, amelyeket a legtöbbször könnyedén lehet teljesíteni és általában a képzés színvonala is alacsony,
- kimaxol: diákszleng, aminek lényege, hogy a katalógusos órákon maximalizálják a hiányzások számát és a hallgatók eleve úgy kalkulálnak, hogy élnek mind a három hiányzási lehetőséggel – ha van okuk a távolmaradásra, ha nincs (ha ez utóbbi, akkor kreálnak valami okot...).

(*A kutatás módszertana*) Habár a korábbi eredmények sok szempontból tanulságosak, a jelenlegi helyzet valóságos értékelésére nem alkalmasak. Ennek tükrében az aktuális helyzetről egy 2017-es kutatás eredményei alapján írok.

A kutatás célja

Alapvetően hazánk, vagy globális szempontokat is figyelembe véve világunk jövőképét igyekszem felvázolni, feltéve, hogy a jelenlegi helyzet nem fog változni. Helyzetképet szeretnék adni, merre is tart a világunk, mik azok a tulajdonságok, amelyek hiányoznak a frissen munkaerőpiacra kerülő magasan kvalifikáltak személyes repertoárjából. Az elemzéshez egy olyan modellt használok, amely standardizált koeficiensekkel méri az egyetemistákat.

A fenti célokat egy felmérés eredményeinek közlésével kívánom elérni. A kutatásban a felsőoktatásban tanulókat vizsgáltam, és arra a kérdésre kerestem a választ, milyen értékrenddel rendeznek, illetve ez mennyire összeegyeztethető azzal az eszmével, amellyel biztosítanunk kellene a fenntarthatóságot, a jövő generációk szükségleteinek kielégíthetőségét.

A kutatás felépítése

Amint a célokat meghatároztam, a kutatás következő lépésében meg kellett határoznom, milyen formában szeretném elvégezni az adatfelvételt, és ehhez milyen összetételű mintára van szükségem. A kutatás formája adott volt, hiszen a korábbi évek folyamán már végeztem hasonló felméréseket. Ezek átmenetet képeztek egy standard kérdőív és egy interjú között. Erre alapozva ebben az évben is ezt a formát választottam. Tudtam, hogy az általam feltenni kívánt kérdések sora igen hosszadalmas folyamat, éppen ezért ezt is figyelembe kellett vennem, amikor a mintanagyságot megterveztem. Figyelembe véve az erre szánt időt, valamint az átlagos 15-20 perces lekérdezési időt, egy 150-200 fő körüli mintanagyságot tartottam reálisan megvalósíthatónak. Fontos célom volt továbbá az is, hogy a megkérdezettek megoszlása jól illeszkedjen az egyetemekre érvényes demográfiai arányokhoz.

Ennek eredményeképp a kutatás egy több témakört is érintő kérdőíves felmérést foglal magában, amely felméréshez tartozó kérdőívnek kitöltésére a fővárosban tanuló elitegyetemisták közül 196-an vállalkoztak. Ez mindenképpen elégséges nagyságú mintának tekinthető, kiváltképp annak tükrében, hogy egyes kérdések nem kifejezetten rájuk, hanem az egész szakra, vagy épp az iskolára vonatkozik. Mindez tehát azt jelenti, hogy a kérdésekkel közvetlenül az érintett 88 ezer fős kört is elemezni tudom, illetve tágabb értelmezésben minden magyarországi egyetemista szokásrendszerét górcső alá tudom venni.

A lekérdezésre mintegy 6 hónap állt rendelkezésemre. A tavasz és a nyár folyamán sikerült elérnem, hogy közel 200-as minta jöjjön létre, azonban ezen idő alatt számos esetben a fiatalok nem mutattak hajlandóságot a kérdéssor megválaszolására. A válaszadói hajlandóságot erősen befolyásolta, hogy egy elég komplex kérdőívről van szó, valamint az is, hogy nem minden esetben alkalmas az egyetemistáknak, hogy kérdőívek kitöltésére vállalkozzanak. Vizsgaidőszakban minimális volt a válaszadási ráta, míg vannak olyan lekérdezési helyszínek, amelyek kevésbé kedveznek a minta gyarapításának. Mindez tehát egy nagyon kifinomult lekérdezési stratégiát igénylő kutatás, amelynek kulcsmozzanata, hogy sok ráfordított időt igényel, valamint a sikeres lekérdezésnek előfeltétele, hogy a lekérdező ismerje a megcélzott réteget; azaz jelen esetben az egyetemisták sajátosságait. Mindezek ellenére is alig 45-50%-os válaszadói hajlandóságot sikerült elérni. Ez persze olykor közelítette a 80%-ot, máskor meg szinte zéró volt. Mindezeket alapul véve a közel 200 fő lekérdezése mintegy 400-500 hallgató megkérdezését igényelte. Időráfordítást tekintve mindent figyelembe véve a lekérdezés időtartama 6 hónap, a ráfordított idő mintegy 200-250 óra lehetett (beleértve ebbe azokat az alkalmakat is, amikor nem sikerült bővítenem a mintámat egyetlen válasszal sem).

A minta létrehozásánál nagy figyelmet fordítottam arra, hogy kiket kérdezzek meg. Előzetesen ügyeltem arra, hogy lehetőleg a minta összetétele jól illeszkedjen az egyetemek összesített hallgatói létszámának megoszlásához, valamint azt is szem előtt tartottam, hogy a férfi-nő arány hűen tükrözze egy adott egyetem sajátosságait.

2. táblázat: A minta összetétele – egyetemenként, nemenként

		A minta megoszlása		
		A megkérdezett neme		Összesen
		Lány	Fiú	
Egyetem	BCE	13	12	25
	BME	18	38	56
	ELTE	43	24	67
	PPKE	11	8	19
	SOTE	19	10	29
Összesen		104	92	196

Forrás: saját szerkesztés

Ez persze azt is jelentette, hogy a feminin egyetemeken törekedtem arra, hogy több legyen a lány megkérdezett, míg a maszkulin oktatási intézményeknél a fiúk legyenek túlsúlyban. Mivel az egyetemekre vonatkozó részletes információk évről évre változnak, ezért csak hozzávetőlegesen lehetett meghatározni a férfi-női arányt. Ennek szellemében a kérdőív kitöltését vállalók aránya jól illeszkedik a kiválasztott egyetemek arányaihoz.

Mínt hogy a megkérdezettek az egyetemüket reprezentálják, törekedtem arra, hogy a válaszadók minél több szakot képviseljenek, ugyanis ezzel közvetlenül még több egyetemistára tudom kivetíteni a kapott eredményeket. Persze vannak népszerűbb és kevésbé népszerű szakok, így magától értetődően nem sikerült minden szakról ugyanannyi hallgatót megkérdezni.

3. táblázat: A minta összetétele – a képviselt szakok száma szerint

Egyetem	Mintaelemszám	Képviselet szakok száma	Egy szakra jutó megkérdezettek száma
BCE	25	11	2,27
BME	56	17	3,29
ELTE	67	37	1,81
PPKE	19	8	2,38
SOTE	29	8	3,63
Összesen	196	81	2,42

Forrás: saját szerkesztés

A kisebb egyetemeken a mintában egy-két szak koncentrálódik, kiváltképp annak ismeretében, hogy egy telephelyen sokszor csak néhány szak képviselteti magát, és ezen szakok hallgató létszáma sem egyezik. Ennek ellenére látható, hogy az egyetemeken sikerült különböző csoportokba járó embereket megszólítanom, ez által pedig sikerült a mintátam kiterjedtebbé varázsolnom, ezzel elősegítve a relevánsabb eredményt.

Kor tekintetében természetesen 18 évnél fiatalabb válaszadó nem volt. A megkérdezett egyetemisták kora 18 és 29 év között szóródott, azon belül is jellemzően inkább 19–23 év között. Ez tehát azt jelenti, hogy a fiatalok nagy része még BA-képzésre jár.

4. táblázat: A kérdőívet kitöltők megoszlása – földrajzi bontás

Megye	Adat	Megye	Adat
Pest	112	Jász-Nagykun-Szolnok	6
Ebből Budapest	65	Komárom-Esztergom	8
Bács-Kiskun	8	Nógrád	2
Baranya	4	Somogy	2
Békés	3	Szabolcs-Szatmár-Bereg	5
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	Tolna	2
Csongrád	4	Vas	1
Fejér	9	Veszprém	2
Győr-Moson-Sopron	4	Zala	5
Hajdú-Bihar	3	Külföld	6
Heves	5	Összesen	196

Forrás: saját szerkesztés

A közel 200 ember megkérdezése nem könnyű feladat, kiváltképp, ha heterogén mintát szeretnénk létrehozni. A heterogenitás biztosítása leginkább a lakhely vonatkozásában okozott fejtörést. Jóllehet, ismeretlenek azok az arányok, amelyek az alapsokaságot jellemzik, mégis ügyelnem kellett arra, hogy minden megyéből legyen 1-2 válaszadó. Ha feltételezem, hogy az adatokat véletlenszerűen vettem fel, a tapasztalt arányok azt is megmutathatják, nagyságrendileg milyen az egyetemisták megoszlása.

A mintában szereplő fiatalok közel 60%-a pest megyei, míg az összesen megkérdezett fiatal harmada fővárosi. A mintába 20 magyarországi közigazgatási egység mindegyikéből került 1-2 ember; sőt, 6 olyan hallgató is válaszolt a kérdésekre, akik külföldön laknak. Jellemzően a szomszédos országok állampolgáiról van szó, de akadt olyan is, aki Benelux ország lakosa volt. A fővárosiak mellett többen képviseltették magukat Érdről és Szigetszentmiklósról. Pest megyén kívül 4-4 megkérdezett lakik Székesfehérváron, Kecskeméten, vagy Nyiregyházaán.

A kutatás kérdőíve meglehetősen bonyolult kérdéseket tartalmazott, éppen ezért nem tűnt célszerűnek, hogy az adatfelvétel egy önkitöltős kérdőív segítségével valósuljon meg. Egyértelműnek tűnt, hogy az önkitöltés sem nyomtatott, sem digitális formában nem valósítható meg; mindenképpen lekérdezései formát kellett alkalmazni. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kérdezőbiztosnak ismernie kellett a kérdéseket, azok pontos sorrendjét, az egyes kódok pontos jelentését, azok kódoláshoz leginkább alkalmas formáját. Mivel ezen kérdések, és a kódolások betanítása igen időigényes feladat, úgy döntöttem, hogy minden kérdőívet én magam kérdezek le.

Ez tehát azt jelenti, hogy a mintában szereplő mind a 196 embert magam kerestem meg, minden esetben én magam tettem fel az összes kérdést, és magam kódoltam le, ezáltal minimalizálva a hiba lehetőségét, illetve persze ezzel segítve a válaszadókat a kérdések pontos értelmezésében. A személyes közreműködés tehát mindenképp emeli a kapott eredmények relevanciáját.

A kérdőív kérdései jellemzően skálás kérdések. Könnyebb az elemzés abban az esetben, ha az adatbázisban magasabb rendű változók szerepelnek. Ennek érdekében minden kérdést igyekeztem úgy feltenni, hogy azt numerikusan tudjam kódolni. Ez tehát azt jelenti, hogy a „hány százalékban...” kezdetű kérdések elég nagy részarányal szerepelnek a kérdéssorban. Emellett a skálás kérdések ugyan gyakoriak, azonban jellemzően 11 fokú skálát használok. Tapasztalataim alapján, ha százalékos választ várok a kérdésemre, jellemzően 0-ra vagy 5-re végződő választ kapok, tehát egy 11 fokú skála a reális eredményt jól megközelíti. Pont ezek miatt a 11 fokú skálán megadott válaszokat úgy kezeltem, mint százalékos adatok.

Az adatfelvétel mintegy 6 hónapig tartott. A kapott válaszokat adatbázisba rendeztem oly formában, hogy azok a lehető legjobban szolgálják a későbbi statisztikai elemzéseket. Az adatbázisban számos új változót hoztam létre, amely nagy segítséget nyújtott az egyetemisták kategóriánkénti analizise során.

A HR-RISK modell

Az elemzés középpontjában a válaszadók munkaerőpiaci szempontból is releváns humán tőke felmérése áll. Ennek érdekében olyan szisztémát kellett felvázolni, amely egyszerűen, közérthetően írja le a felsőoktatásban tanuló fiatalok jellemzőit. Fontosnak tartottam továbbá azt, hogy pár számadattal a lehető legtöbb információt tudjam szolgáltatni az elemzést olvasók, azt hasznosítók számára. Ez csak abban az esetben lehetséges, ha az alkalmazott szisztéma kellően sűrít össze adatokat, és az összetett mutatószámok markánsak legyenek, továbbá könnyen értelmezhetőek.

Mindezek szellemében a kutatásban egy négytényezős modellt építék fel, amelyek együttesen lefedik a talán legfontosabb emberi értékeket. Mind a négy tényező egy-egy koefficiens segítségével kerül kiértékelésre. Ezek a koefficiensek minden esetben 0 és 1 közé esnek, amely tehát így megkönnyíti az értelmezést.

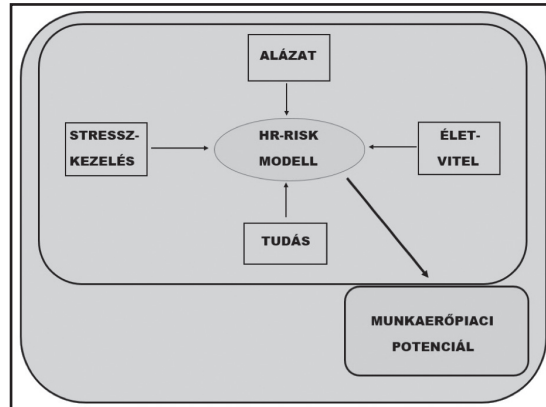
Minden faktor további két részterületre oszlik el, így az olvasó eldöntheti, hogy csupán csak a fő koefficienset veszi szemügyre, vagy azok tartalmát is. A kialakított tényezőkből felépített modell a következő:

$$\text{HUMÁN ÉRTÉK} = \text{HUMÁN ÉRTÉK} (\text{KOEFF1, KOEFF2, KOEFF3, KOEFF4})$$

A négy koefficiens a modellben alkalmazott 4 fő faktort foglalja magában. A modell elnevezésében a RISK a 4 tényező japán megfelelőjének kezdőbetűiből kirakott mozaikszó. A szó utal arra, hogy a munkaerőpiacon nagy kockázatot vállal az a munkáltató, amelyik nem ismeri meg a potenciális jelöltet.

Fontosnak tartom, hogy minden vállalat olyan alkalmazottakat foglalkoztasson, akik az ő profiljukhoz, az adott munkakörhöz tartozó feladatok elvégzésére a leginkább alkalmasak. A RISK szó mindemellett önmagában elég félrevezető lehet, hiszen a legtöbbek pénzügyi kockázatra asszociálnak. Ennek elkerülése végett szerepel RISK szó előtt a HR rövidítés, amely egyértelműsíti, hogy egy humán erőforrásokkal kapcsolatos modellről van szó.

1. ábra: A HR-RISK modell logikai felépítése

Forrás: saját szerkesztés

4 faktor:

I. Elsajátított tudás	– R – 力 (tudás, képesség)
II. Életvitel	– I – 生き方 (életmód, életvitel)
III. Stresszkezelés	– S – ストレス (stressz)
IV. Alázat	– K – 謙虚 (szerénység)

I. Elsajátított tudás

A: Szakmai ismeretek

Fontos, hogy a fiatalok személyi kompetenciáinak elemzése kapcsán, milyen szakmai ismeretekkel rendelkeznek. A munkába állás során ez talán a legjelentősebb tényező, amit a HR-es menedzser figyelembe vesz. Ennek tükrében én is figyelmet szenteltem annak, hogy felmérjem a szakirányú tapasztalatokat.

Mivel ennek tesztelése igen bonyodalmas, az ismeretekre az egyetemi kreditekkel súlyozott átlagot veszem alapul. Jóllehet, ez nem minden esetben tükrözi a valóságot, azonban egyszerűsége, közérthetősége és könnyű alakíthatósága mindenképp indokolja az átlag, mint nyers adat alkalmazását.

B: Általános műveltség, intellektuális háttérismeret

A munkába állás során nemcsak szakmai, hanem egyéb ismereteinket is kamatoztathatjuk. Kerülhetünk olyan szituációba, amikor egy kulturális körben egy adott téma kitárgyalása során saját cégünket és persze saját magunkat képviseljük. A beszélgetésbe való aktív bekapcsolódás feltétele, hogy megfelelő háttérismeretekkel rendelkezünk az adott téma vonatkozásában.

Míndeaz tehát arra enged következtetni, hogy a lexikális háttértudás is fontos lehet a humán értékek elemzése kapcsán. Nem várható el senkitől, hogy mindenhez értsen, de ha valaki minél több dologhoz tud érdemben hozzászólni, annál jobb bizonyítványt állít ki magáról és persze az őt alkalmazó vállalatról. Fordított esetben ez szintén áll, azok, akik nem tudnak semmiről informatívan beszélni, rossz benyomást keltenek arról a vállalatról, amelynek alkalmazásában áll.

II. Életvitel

A: Bioritmus

A maximális teljesítőképesség eléréséhez szükséges, hogy jól kipihenjük magunkat, hogy stabil legyen az életvitelünk. Mindez tehát előrevetíti, hogy magasabb humán értékkel rendelkezik, aki időben lefekszik és mintegy 7-9 órát alszik napi szinten, optimális esetben az év 365 napján. Jóllehet, olykor nem lehet megoldani a korai fekvést, illetve a megfelelő mennyiségű alvást, de fontos, hogy ez legyen a jellemző a szorgalmi időszak, a vizsgaidőszak és a szünidő során is. Ezen három időszak közötti minimális eltérés emeli a megkérdozettek koeficiensét.

B: Bulizás és devianciák

A fekvési idő olykor épp azért nem tartható be, mert a fiatalok elmennek bulizni. Ez tehát azt jelenti, hogy az életvitel értékelésénél az általam alkalmazott mutatószám az egy hónapra jutó bulizások száma. Minél magasabb ezen bulik száma, annál inkább feltételezhető, hogy az érintett életvitele zaklatott és bioritmusa sem megfelelő; így természetesen a gyakori szórakozóhelyes program csökkenti a koeficiensét.

Persze nem szabad elmenni szó nélkül amellett sem, hogy a zenés helyeken a legtöbb fiatal alkoholt fogyaszt. Az elemzés során az életviteli részhez kapcsolódik az egy bulialkalmal során elfogyasztott színtiszta alkohol. Minél magasabb ez az érték, az elemzésnél használt együttható értéke annál alacsonyabb.

III. Stresszkezelés

A: Vizsgaszorongás

Fontos életben tapasztalt sajátosság, hogy sok ember nem képes önmagát adni bizonyos helyzetekben. Ennek egyik szerves része a vizsga. Ennek tükrében a vizsgaszorongás mindenképp helyet érdemel az egyetemisták humán értékeléséhez használt faktorok között. A stressz definiálásánál külön kell választanunk, hogy a teljesítőképességet fokozó eustresszről, vagy a negatív hatásokat eredményező distresszről beszélünk. Az értékelés során csak ez utóbbi, a negatív hatásokat eredményező feszültséget veszem számításba.

B: Magánéleti stresszfactorok

A stresszorokat célszerű valamiképpen kategóriákba sorolni, egymástól elkülöníteni. A karrierrel összefüggő stressz mellett a másik nagy csoport azok a negatív behatások, amelyek az önmegvalósításhoz kapcsolódnak. Párkapcsolati kudarcok, családi feszültségek, baráti csatlódások, vagy esetleg az alkattal való elégedetlenség; ezek mind olyan stresszorok, amelyek semmiképp nem kötődnek az iskolához, a munkához. A digitális világban a modelli alkat sokak számára okoz efféle szorongásokat, amelyek persze kihatnak a teljesítményre, de a mindennapi viselkedésre is. Ez tehát mindenképp egy olyan tényező, amely szót érdemel.

A munkaerőpiacon az állást kínálók sokszor ugyanazokat a személyi jellemzőket és kompetenciákat keresik. A modell faktorait úgy igyekeztem meghatározni, hogy azok lefedjék a legjellemzőbb személyi jegyek nagy részét. Mindezek tudatában szem előtt kell tartani, hogy az egyes faktorokból némiképp következtetni lehet arra, hogy a válaszadó milyen kompetenciákkal rendelkezik.

- R – tudásszint:
 - problémamegoldó képesség,
 - tapasztalat,
 - új ismeretekre nyitottság,
 - tanulási készség,

- szakmai ismeretek,
- elemzői készségek
- I – életvitel:
 - stabilitás,
 - kiegyensúlyozott teljesítmény,
 - kulturális/ápoltság megjelenés,
 - vállalható műszak,
 - a vállalat képviselőjére vonatkozó adottság
- S – stressz:
 - stresszkezelő képesség,
 - monotoniatűrés,
 - kihívások kezelése,
 - önálló munkára való képesség,
 - csapat tagjaként végzett munkára való képesség,
 - kommunikációs készség,
 - konfliktuskezelés,
 - stabil, kiegyensúlyozott teljesítmény
- K – alázat:
 - lojalitás,
 - hosszútávon való gondolkodás,
 - precizitás,
 - ügyfélközpontúság,
 - proaktivitás,
 - (hosszútávú) stratégiai gondolkodás,
 - kommunikációs készség

Természetesen nem elvárás a modelltől, hogy mindent elmondjon egy adott pályázóról, sokkal inkább csak egy afféle iránymutatást ad, mit is lehet várni egy fiatal, elviekben magasan kvalifikált munkaerő alkalmazása esetén.

IV. Alázat és illem

A: Óralátogatási hajlandóság

Hogy az életben elérjünk valamit, kitartás és odaadás szükséges. Egy egyetemista elhivatottsága kapcsán kiváló indikátor az órára való járás gyakorisága. Az ehhez szükséges nyersadat könnyen lekérdezhető, a kialakult képet módosítani képes változók halmaza könnyen beazonosítható. Nyilvánvaló, hogy egy alázatos, elhivatott diák úgy gondolkodik, hogy az iskola egy munkahely, ahol neki az a munkája, hogy az előadásokon részt vegyen és tudását visszaadja időközönként. Ennek szellemében természetesen igyekszik minden órán jelen lenni, de persze előfordulhat, hogy hivatalos ügyeket kell elintéznie, vagy épp beteg, így ki kell hagynia egy-egy időszívet.

B: Órai magatartás és last-minute tanulás

Az előzőek ellenére egy elhivatott hallgatónak nem elég, hogy csak bemegy az órára; az oktatási rendszerben aktívan is jelen kell lennie. Ennek mérésére egy kiválóan mérhető mutatót alkalmazok. Természetes, hogy egy alázattal rendelkező fiatal, akit érdekel is, amit tanul, az órán aktívan jelen van, figyel, jegyzetel, nem kütyüzik, vagy épp nem akkor fogyasztja el étkezését. Ide kapcsolódik az is, hogy egy magas humán értékkel rendelkező sosem, vagy csak nagyon minimális számban késik el az óráról, vagy épp megy el róla a befejezés előtt. A tanulóhoz való hozzáállás tehát fontos mutató lehet az értékelésnél.

Hipotézisek

A kutatások egyik legfontosabb sajátossága, hogy a kutató valamilyen előzetes várakozással van a felmérés eredményeire vonatkozóan. Ezeket a várakozásokat hipotézisek formájában fogalmazzák meg. Pont ezen általános jelenség miatt nekem is voltak olyan eredmények, amelyekre számítottam, így én magam is megfogalmaztam a kutatáshoz tartozó hipotéziseimet.

- *H1: Az egyetemisták összetett munkaerőpiaci potenciálja elnevezésű mutatószám valahol 60-70% közé összpontosul. Viszonylag kevesen vannak 70% felett, illetve 60% alatt.*
- *H2: Mind a négy, a humán értékeket mérő faktor esetében legalább 20% azok aránya, akiknek koefficiense, nem éri el a 0,6-ot, azaz akik az adott tényezőben igen gyengén teljesítettek.*
- *H3: A humán értékeket mérő modellben az alacsonyabb értékek legfőbb okozója az alázat hiánya. A 4 faktor között az alázat tekintetében kapom a legnegatívabb értéket.*
- *H4: A fiúk és a lányok között nem feltételezlek releváns különbséget az összeített koefficiens vonatkozásában. Jóllehet, stresszkezelés tekintetében magasabb a fiúk együththatója, azonban más tényezők vonatkozásában ez az eltérés eltűnik.*
- *H5: Az összetett értéket szem előtt tartva úgy vélem, hogy összességében nem lesznek szignifikáns eltérések, csupán a faktorok vonatkozásában beszélhetünk arról, hogy egyik egyetem jobb, mint a többi. Az egyetemenként számított átlag pár százalékpontos különbséggel fog eltérni az összesített átlagtól.*
- *H6: Úgy gondolom, a munkaerőpiaci értéknek évről-évre növekednie kellene. Ez azt jelenti, hogy a magasabb évfolyamba járók koefficiense feltételezhetően magasabb. Véleményem szerint ez a folyamat nem teljesül, azaz a tanulmányok előrehaladtával párhuzamosan nem feltétlen növekszik a munkaerőpiaci érték.*

(Eredmények)

Elsajátított tudásanyag

A modell első momentuma, amelyet elemezni kívánok, a megkérdezettek megszerzett tudásanyaga. A fiatalok tudásuk egy részét otthonról hozzák, másik részét az iskolai kereteken belül tanulják meg, de a kor előrehaladtával egyre nagyobb szerepet kapnak a személyes tapasztalatok is.

Korábbi kutatások eredményei

Sokat számít, hogy megismerjük a lakosság által birtokolt ismereteket. Tágabb értelemben egy vízműsor is erre enged következtetni, de voltak a múltban kifejezetten olyan felmérések, amelyek az informáltságot vizsgálták. Ezen felmérések egy része csak az iskolásokat, mások az egész országot, annak felnőtt lakosságát érintik.

A rendszerváltás után közvetlenül nem voltak még mobiltelefonok, sem pedig internet. A legtöbb ember egyszerűen gondolkodott, nem törték a fejüket globális dolgokon és az információ sem áramlott oly mértékben, mint napjainkban. Két korábbi videófelvételt mutatnék be röviden:

1. 1991-ben egy felvételen a műsorkészítők azt kérdezték meg a járóléoktól, hogy tudta-e, hogy a szilveszter éppen péntek, 13-ára esik. A legtöbben teljesen természetesnek vették a kérdést, fel sem merült bennük, hogy szilveszter sosem

eshet 13-ára. A felvételen egy másik releváns kérdés is felmerült; ebben a víz hidrogéntartalma állt a középpontban. Természetesen a felvetés kulcsmozzanata a víz kémiai képletének ismerete volt. A felvetésben azt hangsúlyozták ki, hogy a víznek a $\frac{2}{3}$ -a hidrogén és ez akár káros is lehet. (Kémiai részletek nem kerültek szóba, hiszen a felvetés ebben a formában nem pontos; a víz összetételére vonatkozó állítás csak moláris szinten állja meg a helyét. Sem tömeg-, sem térfogat-százalékban nem helyes azt állítani, hogy a víz $\frac{2}{3}$ -a hidrogén. Példának okáért a tömegszázalékos összetételnél felmerül, hogy a 18g-os moláris tömeggel rendelkező vízben 2 atom hidrogén van, amelynek össztömege 2 g, míg az oxigén tömege 16 g. Ez tehát egyenesen azt jelenti, hogy tömegszázalékos összetétel szerint a víz csupán $\frac{1}{9}$ -e hidrogén) E felvetésnek is beugrottak az interjúalanyok, és nem igazán akadt olyan megkérdéztet, akinek lett volna annyi lélekjelenléte és/vagy ismeretanyaga, hogy rájöjjön, a víz valójában H₂O. (YouTube, 2017)

2. Egy nem régi felvételen a legfőbb internetes videómegosztó portál közzétett egy olyan felvételt is, amelyben azt kérdezik meg az emberektől, mit szólnak ahhoz, hogy Magyarországon bevezetik az arab számokat. Az eredmény igen lehangoló volt. A járókelők jellemzően kikérték maguknak ezt az elképzelést és nem akarják használni azt a rendszer (feltehetően az arab szó asszociációja miatt). Fogalmuk sem volt arról, hogy mi magyarok jelenleg is azt használjuk. A videó felvételei alapján összesen egy-két olyan interjúalany volt, akinek volt némi fogalma arra, hogy a feltett kérdés komolytalan. (YouTube, 2018)

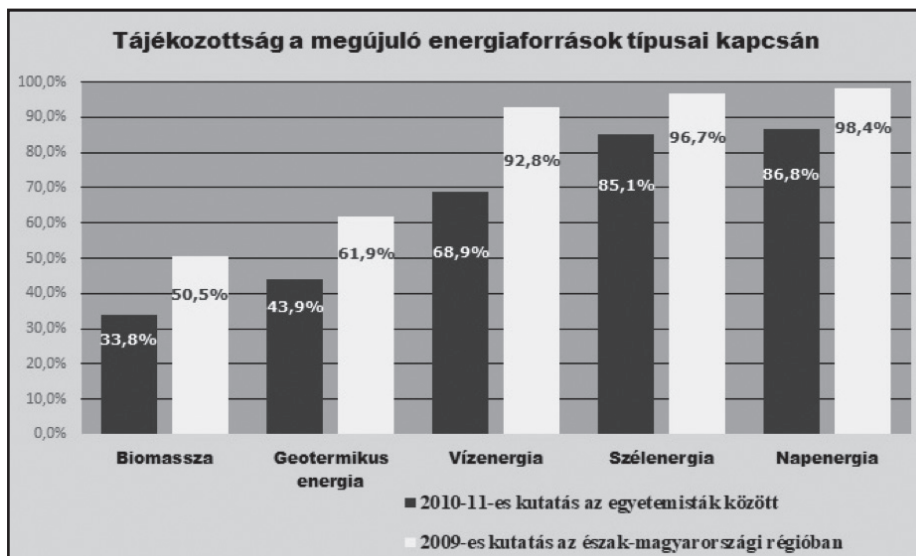
Ha azt gondolja a kedves Olvasó, hogy az 1991-ben azért nem tudták az emberek a helyes választ, mert a digitalizáció akkor még nem működött, akkor ez téves gondolatmenet. Ezek a videók rámutattak arra, hogy a lakosságot nagyon könnyen meg lehet vezetni, ha az általuk megszokott sémától eltérünk, és a kérdést más formában tesszük fel.

Természetesen vannak olyan kutatások-felmérések, amelyek nem csak egy komolytalan kérdést foglalnak magukban. Egy 2012-es kutatás az egyetemisták tudásanyagát hozta összefüggésbe az érzelmi intelligenciájukkal, lelki állóképességükkel. A lexikai tudást mérő tesztben a kérdéseket 6 blokkra osztották annak függvényében, hogy kérdés milyen tudományterületet érint. Az eredmények 20% és 77% között mozogtak. Ez az eredmény rámutatott, hogy nagy az eltérés a felsőoktatásba járó hallgatók tudásszintje között. A kutatás rámutatott arra, hogy az egyetemisták egy része súlyos információhiánnyal küzd. Alapvető ismeretek hiányoztak egyes válaszadóknál; így születtek néha megmosolyogtató és egyben lehangoló válaszok is. Ebből a kutatásból kiderült, hogy a fiatalok egy része hiába jár egyetemre, nincs tisztában a világ országainak fővárosaival. Ne gondoljunk bonyolult kérdésekre; nem Zimbabwe vagy épp Guatemala fővárosára kérdezett rá a felmérés. Úgy vélem, az ausztrál vagy éppen az európai fővárosok ismerete elvárható egy egyetemistától. Kiderült, vannak olyanok, akik még közvetlen szomszédjaink fővárosát sem ismerik. (Bolla-Faragó, 2012)

Az Észak-Magyarország lakosságát elemző kutatásban megnevezték az energiahordozókat, a megkérdézetteknek csak be kellett jelölniük azokat, amelyekről már hallottak, addig Farkas-Faragó ettől eltérő módszertant alkalmaztak. E módszertani váltással megcáfolták a korábbi eredményeket, miszerint a lakosság magas ismeretanyaggal rendelkezik a megújuló energiaforrások vonatkozásában.

Pár évvel később már jómagam egy, az oktatási rendszer sajátosságait vizsgáló felmérésben elemeztem a hallgatók lexikális tudását. A 2015-ben elvégzett adatfelvételnél már feltűntek bizonyos anomáliák az egyetemi oktatással kapcsolatban. Felfigyeltem arra, hogy a memoriterek mára már kimentek a divatból, az egyetemisták sokszor

2. ábra: Kutatási eredmények a megújuló energiaforrások ismertségéről

Forrás: Farkas–Faragó, 2011

anélkül kerülnek be a felsőoktatásba, hogy ismernék a legjelentősebb irodalmi műveket. Egyre szembeűnőbbé vált, hogy példának okáért egy bölcsész kvázi analfabéta matematikából. Jóllehet, nem kifejezetten a matematika ismereteit kell kamatoztatnia az egyetemen, mégis sok esetben találkozom azzal, hogy a válaszadó közepes vagy annál is gyengébb érettségi tett. Más irányból ez ugyanígy igaz lehet egy reál szakon tanulóra is. Összességében úgy tűnt, hogy a fiatalok leginkább csak az általuk tanult szakok törvényszerűségeivel vannak tisztában, míg az élet törvényszerűségeivel nem sokan törődnek, más tudományokban jellemzően nem jeleskednek.

Empirikus adatok (2017)

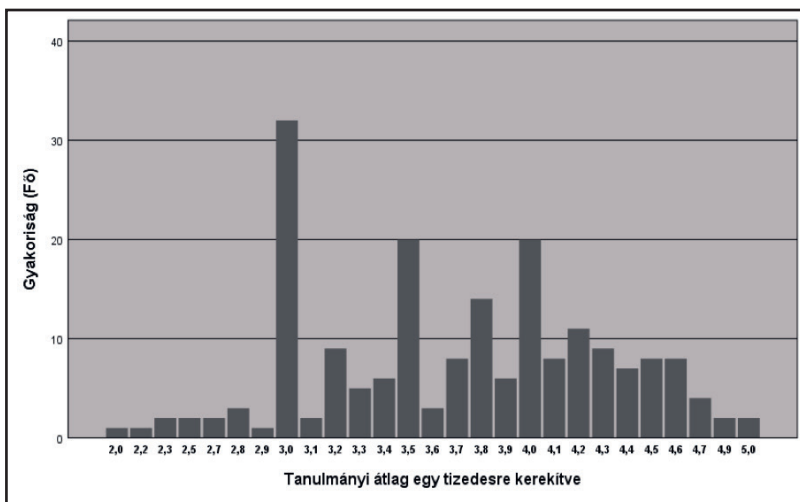
A 2017-es kutatás számos tényezőt figyelembe vett. Ezekből a tényezőkből épül fel a modell, amellyel a humán értéket mérem fel. Az első ilyen faktor az elsajátított tudás.

Szakmai ismeretek

A válaszadók a felmérésben 5 egyetem több tucat szakirányát reprezentálják. Ezt mindenképpen szem előtt kell tartani, ha a szakmai ismereteket osztályozni szeretnénk. Valójában a leghitelesebb elemzést abban az esetben tudnánk megvalósítani, ha minden egyes szakon tanulónak speciálisan illesztett szakmai kérdéseket tartalmazó kérdéssort teszünk fel, és figyeljük a válaszaikat. Ez nagyon időigényes folyamat, hiszen ehhez minden lehetséges szak releváns tananyagában el kell mélyedni. Éppen ezért egy egyszerűbb, energiatakarékosabb, bár kétségtelenül kevésbé megbízható alternatívát választottam. Úgy gondoltam, hogy a megkérdezettek jellemző kreditekkel súlyozott tanulmányi átlaga jól megközelíti a valós munkaerő-potenciált. Így tehát ez

összesen egyetlen változót jelent a felmérésben, amelyre az elemzésemet építem. Az átlag elméletben 1 és 5 közé eső szám. A jobb elemezhetőség kedvéért a válaszadókat arra kértem, hogy átlagukat egy tizedesre kerekítve adják meg.

3. ábra: A megkérdezettek tanulmányi átlaga

Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezettek szakmai tudását mérő tanulmányi átlag érdekes képet ad arról, miképpen kell elképzelnünk egy modern egyetemistát. Ha azt mondom, hogy egy átlag egyetemista 3,7-es átlaggal rendelkezik, azzal – úgy vélem – nem mondok semmit, csak féligazságot közlök. Ennek leginkább az az oka, hogy a 3,7 átlag közvetlen környezete nem igazán jellemző a fiatalokra; sokkal inkább kijelenthető az, hogy az átlagnál vannak jobb és rosszabb tanulók. Az átlagok eloszlása arra enged következtetni, hogy az átlagnál több a rosszabb tanuló. Egy tipikus tanuló 3-as átlagot képes elérni, vagyis a mintabeli módusz a 3,0-s eredmény. A válaszadók hatoda vallotta úgy, hogy csak a közepes átlag elérése jellemzi őt. Az ábra arra is rávilágít, hogy 3-as átlag alatt is található egyetemistákat, akik szinte minden tárgyból – divatos kifejezéssel élve – csusszannak. Az egyetemeket inkább a 4-es körüli átlag jellemző. A válaszadók nagyságrendileg fele 4-es átlaggal (+/- néhány tized) büszkélkedhet. A mintaátlagot ők jelentősen javítják.

Mindazonáltal a tanulmányi eredményekre alapozva kategóriákra lehet bontani a fiatalokat. Jóllehet, az átlag nem minden esetben mutatja a valós tudás, de azért az valószínűnek tűnik, hogy egy elégséges hallgató nem fog olyan szintű szakmai tudásról számot adni, semmint az az egyén, akinek az átlaga megközelíti az 5,0-t. Figyelembe véve az adatok terjedelmét, és a lehetséges értékek számát, arra a következtetésre jutottam, hogy négy-nél nem célszerű több kategóriát létrehozni, ugyanis ha sok a csoport, akkor nagyon minimálisak lesznek a differenciák az egyes csoportok között, ez által nem lesz releváns az elemzés. A válaszok alapján a következő kategóriák születtek:

- A: Kifejezetten hasznos szakemberek (az átlaguk elérte, vagy meghaladta a 4,5-es értéket)
 B: Jó szakemberek (az ide kerülők tanulmányi átlaga 3,8 és 4,4 között van)
 C: Átlagos szakemberek (az ide kerülők átlaga 2,9 és 3,7 közé esik)
 D: Nem releváns szakemberek (az átlag nem haladta meg a 2,8-es értéket)

A csoportok határának kialakításánál figyelni kellett arra, hogy megközelítőleg releváns hosszúságú legyen minden csoport. Szem előtt tartottam, hogy az átlag 3,7 felett volt minimálisan, így akár a csoportokat úgy is definiálhatjuk, hogy az első két csoport a sokasági átlag alatt elhelyezkedő hallgatók (rossz tanulmányi eredménnyel rendelkező hallgatók), míg a másik két kategória az átlagnál jobb tanulmányi eredményt produkáló egyetemisták rétege.

A: Kifejezetten hasznos szakemberek 24 fő (12,2%)

B: Jó szakemberek 75 fő (38,3%)

C: Átlagos szakemberek: 83 fő (43,9%)

D: Nem releváns szakemberek: 11 fő (5,6%)

A kategóriába sorolás rámutat arra, hogy az egyetemisták mintegy nyolcada bizonyul szakmailag elitnek. Ők azok, akik rendszeresen készülnek, akik tanulnak minden zh-ra, vizsgára, akiknek az eredmény nagyon sokat számít az előmenetelük miatt. Nyilvánvaló, hogy az egyetemeken 4,5-ös átlagot csak folyamatos, vagy legalább időszakos tanulásal lehet hozni. Persze az is lehetséges, hogy a fiatalok képességeikhez képest nagyon gyenge szakon, egyetemen tanulnak, ahol az elvárások is minimálisak mindahhoz viszonyítva, amelyet hatékony tanulás mellett képesek lennének teljesíteni. Ez utóbbi esetet nem tartom relevánsnak, hiszen a mintában olyan hallgatók szerepelnek, akik a főváros öt nagy egyetemének egyikében tanulnak. Sok esetben vetik fel az emberek, hogy ezen intézmények a maguk specialitását tekintve hazánk legmagasabb szintű képzését adják.

5. táblázat: A hallgatók tanulmányi átlagának elemzése – oktatási intézményenként

		Tanulmányi átlag elemzése – kategóriánként					Összesen (N=196)
		BCE (N=25)	BME (N=56)	Egyetem ELTE (N=67)	PPKE (N=19)	SOTE (N=29)	
Tanulmányi átlag alapján létrehozott csoportok	Nem releváns szakemberek	4,0%	17,9%	0,0%	0,0%	0,0%	5,6%
	Átlagos szakemberek	64,0%	50,0%	37,3%	42,1%	31,0%	43,9%
	Jó szakemberek	24,0%	25,0%	47,8%	31,6%	58,6%	38,3%
	Kifejezetten hasznos szakemberek	8,0%	7,1%	14,9%	26,3%	10,4%	12,2%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: saját szerkesztés

A mintában szereplő fiatalok eredményei némileg eltérnek. Az oktatási intézmények tehát részben egyfajta különbséget tesznek a diákok között. Érdekes megfigyelni, hogy míg az első két egyetemen a teljes mintaátlag felett a válaszadók harmada teljesít,

addig a SOTE-n, PPKE-n és ELTE-n ez az arány nagyságrendileg 60-70%. A tanulmányi eredmények közötti differencia akár származhat abból is, hogy az első két egyetemen több a vizsga és/vagy nagyobbak az elvárások, de az is elképzelhető, hogy e két oktatási intézményben kevesebbet tanulnak, illetve a nehezen tanulók aránya magasabb, mint a többi egyetemen. A táblázat önmagában nem ad erre egyértelmű választ.

6. táblázat: A hallgatók tanulmányi átlagának elemzése, nemenként

		Tanulmányi átlag elemzése – kategóriánként		
		A megkérdezett neme		Összesen
		Lányok	Fiúk	
Tanulmányi átlag alapján létrehozott csoportok	Nem releváns szakemberek	0,90%	10,90%	5,60%
	Átlagos szakemberek	38,50%	50,00%	43,90%
	Jó szakemberek	46,20%	29,30%	38,30%
	Kifejezetten hasznos szakemberek	14,40%	9,80%	12,20%
Összesen		100%	100%	100%
		N=104	N=92	N=196

P=0,002

Forrás: saját szerkesztés

A kutatásból kiviláglik, hogy a lányok jellemzően jobb átlagot produkálnak, mint a fiúk. Az eltérés igen jelentős, amelyet a szignifikanciaszint is jelöl. A differencia leginkább a középső két kategóriánál figyelhető meg, ahol a gyengébb eredményt elérőknél a fiúk, a jobb eredményt elérőknél a lányok vannak felülreprezentálva. A teljes mintára vonatkozó átlagnál a lányok 60,6%-a teljesít jobban, míg ugyanez az arány a fiúk esetében csupán 39,1%.

Lexikai háttértudás

A felmérés elsődleges funkciója az volt, hogy megítéljem a fővárosi elitegyetemekre járó hallgatók háttértudását, azonban a kutatás előrehaladtával tudatosult bennem, hogy a jelen felmérés más manifeszt (nem szándékolt) funkciókat is képes betölteni. A felmérés előtt a hallgatóknak nem állt módjukban felkészülni, nem használhattak semmilyen digitális eszközt segítségként, ez által az aktuális, tényleges tudást sikerült megbecsülni. A lekérdezések során derült ki, hogy a kérdőíves felmérés ezen szakasza kísérletként is definiálható, ugyanis fel lehetett mérni, miképpen reagálnak a válaszadók a hirtelen helyzetre, a hirtelen „vizsgaszituációra”. Ezen utóbbi jellegzetesség így a stresszkezelésre irányuló kísérletnek is minősülhetett.

A felmérésben 20 kérdést kellett megválaszolniuk a résztvevőknek. A kérdések öt területre fókuszáltak: reáliák, társadalomtudományok, természettudományok (környezettudományok), humán tudományok és a mindennapi élet tudományágai.

Minden kérdés más-más témakört, más tudományágat érintett. Ezek tükrében a felmérésben a következő tudományterületek kaptak helyet:

- *Reáliák: matematika, közgazdaságtan, statisztika, informatika*
- *Társadalomtudományok: szociológia, pszichológia, jog, politikatudomány*
- *Környezettudományok: kémia, biológia, földrajz, csillagászat*
- *Humán tudományok: történelem, irodalom, nyelvtan, idegen nyelv*
- *Mindennapi élet tudományai: gasztronómia, sport, zene, filmművészet.*

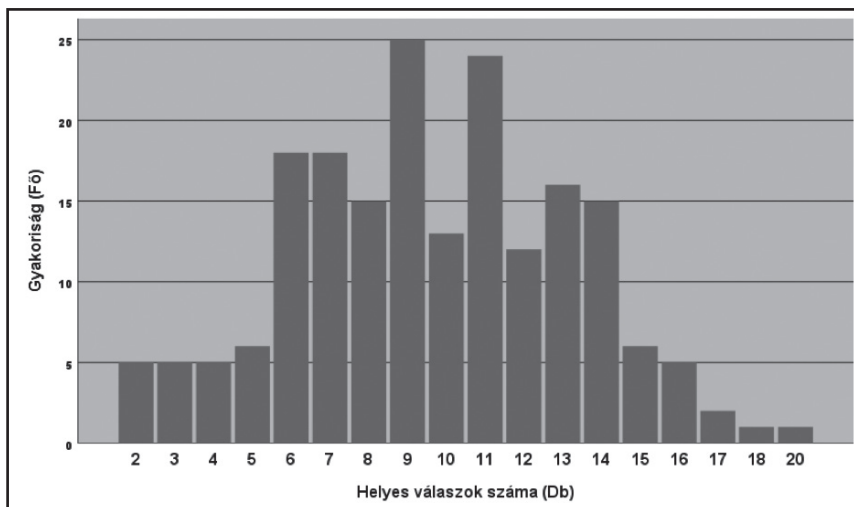
A kérdések rendkívüli széles terjedelme miatt szerteágazó elemzésre nyílt lehetőségem. Számításba vettem, hogy vannak esetlegesen olyan demográfiai és egyéb tényezők, amelyek befolyásolhatják a kapott eredményt.

A kérdések megválaszolásához – amint azt említettem is – a résztvevők semmilyen segédeszközt nem használhattak. Elméletben nem volt időkorlát, azonban átlagosan mintegy 56 percre tellett a 20 témakör kérdéseinek megválaszolása. Voltak ugyan olyan hallgatók, akik több mint 10 percet töltöttek a teszttel, de 1-2 megkérdezett 3 perc alatt „ledarálta” a válaszokat; több-kevesebb eredményességgel.

A kérdéssort a válaszadók kezükbe kapták, nyomtatott formában. A választ szóban kellett elmondaniuk, jómagam pedig dokumentáltam az általuk választott szavakat, kifejezéseket.

A felmérésből kiderült, hogy az egyetemeken tanuló fiatalság intellektuális háttértudása alapján bizony igen heterogén.

4. ábra: Az egyetemisták háttértudása

Forrás: saját szerkesztés

A kutatásból egyértelműen megmutatkozott, hogy a helyes válaszok száma jellemzően 10 körül mozog. Ezt az adatot támasztja alá a helyes válaszokra vonatkozó leíró statisztikai elemzés.

A teszt arra is rávilágított, hogy az adatok közel szimmetrikusan helyezkednek el, vagyis jellemzően olyan válaszadókra sikerült lenni, akik lexikális háttértudásuk szintje alapján közepes tudással rendelkezőnek tekinthetők.

Ugyanakkor lehet, célszerű lenne osztályozni az egyes eredménykategóriákat. Jóllehet, egy-egy kérdés körüli különbségek fakadhatnak akár a véletlenből is, azonban feltehetően 3-4 helyes válasz, mint különbség már szignifikánsnak tekinthető. Mindezekből arra az elhatározásra jutottam, hogy a kapott eredményeket 5 csoportba sorolom.

- *A csoport: 0–4 helyes válasz = az általános műveltségben súlyos hiányosságok fedezhetően fel*
- *B csoport: 5–8 helyes válasz = az általános műveltségben kisebb hiányosságok fedezhetően fel*
- *C csoport: 9–12 helyes válasz = általános műveltséggel rendelkezik*
- *D csoport 13–16 helyes válasz = magasabb szintű általános műveltséggel rendelkezik*
- *E csoport 17–20 helyes válasz = kiemelkedően magas általános műveltséggel rendelkezik*

A kategóriákba sorolás alapján némileg többet mondanak az eredmények.

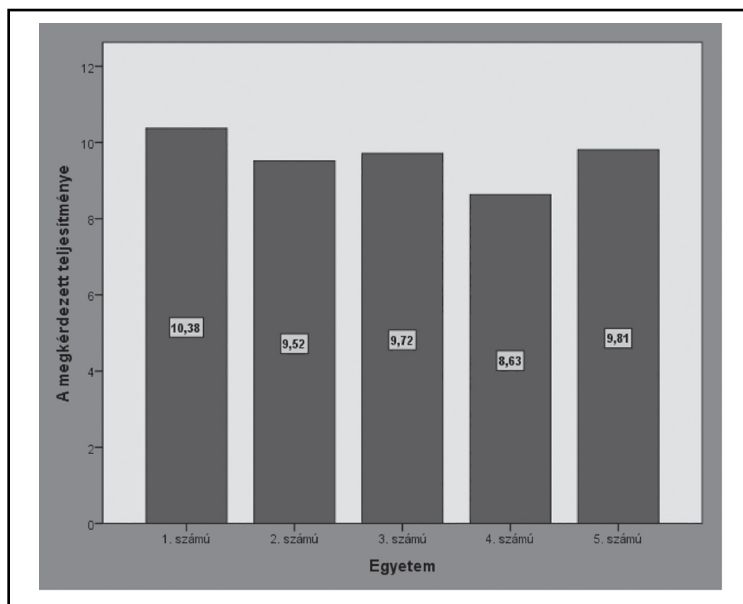
7. táblázat: A felmérés eredményeinek kategóriákba sorolása

		A megkérdezett neme		Összesen
		Lányok	Fiúk	
Háttérismeret alapján mely csoportba tartozik	A csoport (Háttértudása mélyen az átlag alatt)	12	3	15
	B csoport (Általános műveltsége kissé hiányos)	36	21	57
	C csoport (Átlagosan művelt)	35	39	74
	D csoport (Jól tájékozott)	17	25	42
	E csoport (Kifejezetten tájékozott)	0	4	4
Összesen		100	92	192

A kutatás eredményeiből az alábbi konzekvenciákat vonhatjuk le:

- a válaszadók harmadának hiányos lexikai tudása van,
- 7,8% maximum 4 helyes választ adott,
- kevés olyan egyetemista van, aki a tudományterületek legtöbbjében jártas (2,1%),
- a fiúk háttérismeretei számottevően magasabbak, mint a lányoké,
- a fiúk negyede, míg a lányok közel fele nem rendelkezik megfelelő lexikai tudással,
- míg a lányok jobban teljesítenek a tanulásban, addig a fiúk felülmúlják a lányokat általános ismereteik vonatkozásában.

5. ábra: A hallgatók eredményei, egyetemi bontásban

Forrás: saját szerkesztés

Jól látható, hogy az egyetemisták lexikális tudása igencsak eltérő, kiváltképp, ha az egyetemen belül vizsgálódunk. Talán meglepő, de az egyetemek között viszonylag kicsik a különbségek, míg az egyetemeken belül a fiatalok között óriási. Ez azt jelenti, hogy az adatok szóródását mintegy 80%-ban az egyén habitusa, semmint az általa képviselt egyetem nívója magyarázza.

A teszteredményeket figyelembe véve a közgazdász hallgatók teljesítettek a legjobban. Az oktatási intézményt képviselő válaszadók átlagosan 10,6 kérdésre tudták a választ, amely közel két kérdéssel jobb eredmény, mint az egyetemek közötti rangsor alján levő oktatási intézmény teszteredménye.

Az összességében szembeötlő, hogy a fiatalok mennyire nincsenek képben egyes diszciplínákban, vagy épp mennyire gyengén teljesítenek egy téma kapcsán. Ennek tudatában felállítható azon témák köre, amelyek a válaszadók erősségei, illetve gyengeségei.

Jóllehet, a kérdések között vannak eltérések azok színvonalát tekintve, mégis olykor meghökkentő arányokat, válaszokat kaptam. Kiderült, hogy a fiatalok jelentős része nem túl erős a társadalomtudományok területén. A szociológiai kérdésekre viszonylag kevesen érték el az elfogadáshoz szükséges minimális pontszámot, de a vártnál kevesebben jeleskedtek politikatudományban is.

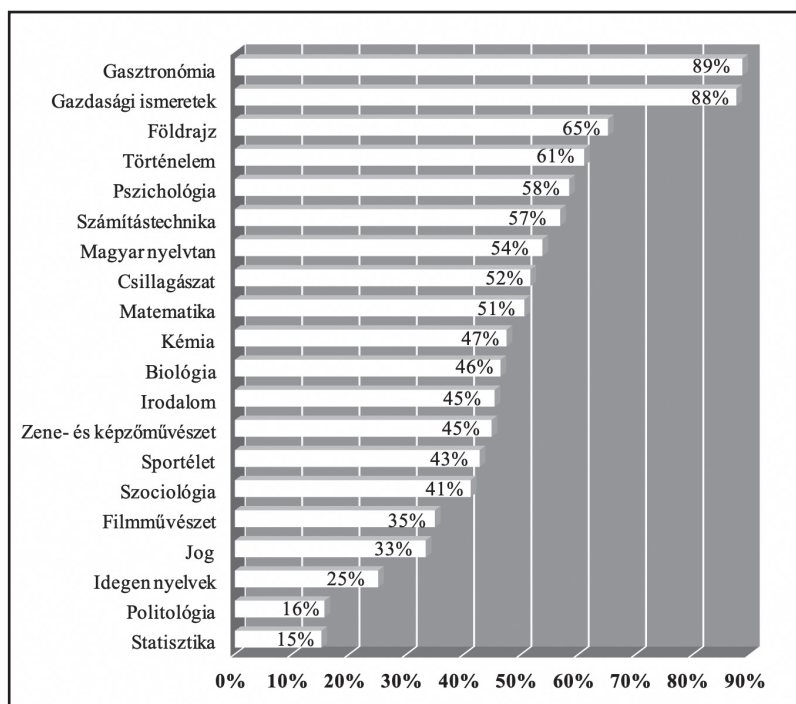
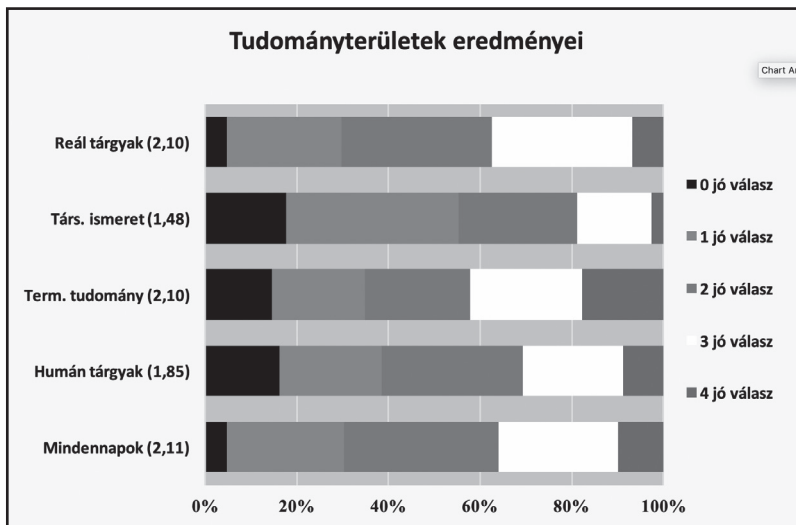
8. táblázat: A hallgatók eredményei, egyetemi bontásban, kategóriánként

		Háttérismeret elemzése - kategóriánként					Összesen
		Egyetem					
		BCE	BME	ELTE	PPKE	SOTE	
Háttérismeret alapján mely csoportba tartozik	A csoport (Háttértudása mélyen az átlag alatt)	1	6	4	2	2	15
	B csoport (Általános műveltsége kissé hiányos)	6	13	21	10	7	57
	C csoport (Átlagosan művelt)	9	26	26	2	11	74
	D csoport (Jól tájékozott)	8	9	14	5	6	42
	E csoport (Kifejezetten tájékozott)	0	2	2	0	0	4
Összesen		24	56	67	19	26	192

Forrás: saját szerkesztés

A fiatalok csoportba sorolása után kiderült, hogy a hallgatók hozott tudása nem minden esetben megfelelő. Kiderült, hogy a megkérdezettek közel 10%-a lényegében irreleváns kulturális ismeretanyaggal rendelkezik. Az egyes oktatási intézmények között megfigyelhető némi eltérés; amely alapján szembeötlő, hogy a közel 200 fős mintában 3 olyan egyetem is volt, ahol a válaszadók egyike sem kapott helyet a legmagasabb kvalifikáltságot jelentő kategóriában. Véleményem szerint a „jól tájékozott” és a „kifejezetten tájékozott” csoportokba tartozóktól várhatunk némi hosszabb távon is érvényesülő fejlődési trendet. A megkérdezettek mintegy 20-25%-ának eredményét lehet ezekbe a kategóriákba sorolni, azonban a közgazdászok esetében ez az arány magasabb; esetüknek a válaszadók harmada legalább jól tájékozott.

6. a és b ábra: Az egyetemisták lexikai tudásának elemzése kérdéstípusonként

Forrás: saját szerkesztés

A válaszokat célszerűbb mélyebben is elemezni. A kísérlet során használt öt blokk egymáshoz viszonyított helyzete igen érdekes. A helyes válaszok átlagából látszik, hogy a fiatalok három tudományterületen is hasonlóan teljesítettek. A reáltudományok, a természettudományok és a mindennapi élethez kapcsolódó kérdésekben sokan járatosak, azonban azt is érdemes szemügyre venni, hogy e három terület közül a természettudományi kérdésekből gyűjtöttek össze a legtöbben 4 pontot. Az is jól látható, hogy a természettudományoknál viszonylag egyenletes az eloszlása az egyes pontszámoknak.

A képzeletbeli rangsor másik végén a társadalomtudományok helyezkednek el. A válaszadók közel 20%-a egyetlen kérdésre sem tudott kielégítően válaszolni, míg a maximum egy pontot elérők aránya az 50%-ot is meghaladja. Mindez tehát arra utal, hogy a hallgatók egyáltalán nem járatosak szociológia, pszichológia és a hasonló tudományok területén. E tény támogatja alá az is, hogy alig akadt olyan megkérdezett, aki mind a négy társadalomtudományi kérdésre tudta a helyes választ.

Ha egy szinttel mélyebbre megyünk, akkor láthatjuk, hogy konkrét kérdések között is igen nagy a kontraszt. Míg a gasztronómiai kérdésnél 89% és a gazdasági ismereteknél 88% válaszolt jól, addig a harmadik helyen álló földrajz vonatkozásában ez az arány már csak 65%. Lehet, ha más kérdések szerepeltek volna a kérdések között, más eredmény jött volna ki; elképzelhető, hogy jelenleg a valóságnál jobb, de az is lehet, hogy rosszabb eredményt tapasztalhatunk. Minden esetre a jelen felmérés ezen kísérlete tekinthető irányadónak.

A rangsor másik végén az idegen nyelvi, a politológiai és a statisztikai kérdések állnak. Az elitnek sokszor nevezett oktatási intézményre járó hallgatók közül magas azok aránya, akik a mai napig nincsenek tisztában azzal, hány fős a magyar Országgyűlés. Erre a kérdésre sok esetben csak afféle találgatásra utaló választ kaptam. Mindezek mellett a fiataljaink nem jeleskednek az idegen eredetű kifejezések értelmezésében, és úgy néz ki, csak a populárisan használt nyelveket beszélik. A legtöbben a francia „merci” szó jelentését ismerték, amely nem is meglepő, hiszen a francia nyelv sem olykor igazán kuriózumnak. Negatív értelemben meglepő volt, hogy a magyarban is olykor előforduló latin kifejezéseket feltehetően sokan nem ismerik fel. Úgy néz ki, sokak nem tudják ezeknek a jelentését („Alea iacta est!”, „Carpe diem!”, „mea culpa” stb.). Jóllehet, a latin ma már nem általánosan használt nyelv, nem a számítógépek kommunikációs nyelve, mégis bizonyos környezetben, ahol nagy hangsúlyt fektetnek a kulturált és választékos fogalmazásra, ott igen gyakoriak a latin kifejezések.

Az előbbi elemzést elvégezve külön a fiúkra és külön a lányokra rájöhettünk, hogy a nemek között mekkora a különbség az egyes kérdések viszonylatában.

Érzékeltetésül a teljesítmények összehasonlítása:

Jól látható, hogy a fiúk hiába teljesítettek összességében sokkal jobban, vannak olyan kérdéskörök, amelyekben igenis hátrányban vannak a lányokhoz képest. Ezen utóbbi kategóriába tartozik a gasztronómia, az irodalom és a magyar nyelvtan.

A megkérdezettek tudásanyagáról összességében Ahhoz, hogy a modell megfelelően működjék, célszerű limitálni a bevont változókat, illetve célszerű összevonni azokat a területeket, amelyek szorosan összefüggnek egymással. A tanulmányi eredmény és a háttérismeretek mindenképp logikailag összefüggnek egymással, ezért mindenképp együttesen kell ábrázolni ezeket, valamint a HR-RISK modellben összevontan kell feltüntetni.

9. táblázat: A fiúk és a lányok eredményei, kérdésenként

Tudományterület	Lányok	Fiúk
Gazdasági ismeretek	83%	92%
Jog	29%	38%
Biológia	37%	57%
Történelem	57%	65%
Gasztronómia	92%	85%
Statistika	6%	25%
Pszichológia	59%	58%
Földrajz	58%	73%
Irodalom	48%	42%
Zene- és képzőművészet	35%	55%
Matematika	44%	58%
Szociológia	39%	43%
Csillagászat	45%	59%
Magyar nyelvtan	62%	45%
Sportélet	32%	54%
Számítástechnika	44%	71%
Politológia	11%	21%
Kémia	35%	61%
Idegen nyelvek	20%	30%
Filmművészet	32%	38%

10. táblázat: A tanulmányi átlag és a lexikai tudás eredményeinek együttes ábrázolása

Tanulmányi átlag és a szakmai ismeretek							
Megnevezés		Háttérismeret alapján mely csoportba tartozik					Összesen
		Háttértudása mélyen az átlag alatt	Általános műveltsége kissé hiányos	Átlagosan művelt	Jól tájékozott	Kifejezetten tájékozott	
Tanulmányi átlag alapján létrehozott csoportok	Nem releváns szakemberek	0	3	5	3	0	11
	Átlagos szakemberek	6	27	33	17	1	84
	Jó szakemberek	6	19	30	18	1	74
	Kifejezetten hasznos szakemberek	3	8	6	4	2	23
Összesen		15	57	74	42	4	192

Forrás: saját szerkesztés

A két ismeretet (szakmai és intellektuális háttértudás) együtt ábrázolva egy olyan táblázatot kapunk, ahol már némiképp kirajzolódik, akik azok a fiatalok, kik az élet minden területén megállhatják a helyüket, vagy a másik végletet is kiemelve kik azok, akik esetében a felsőoktatásba kerülés semmilyen többletet nem jelent egy középiskoláshoz vagy egy nem értelmiségi munkát végző emberhez viszonyítva. Véleményem szerint azokra lehet felnézni, akik mindenben legalább jó eredményt érnek el, de az sem árt, ha a vizsgált elemek egyikében kiemelkedőt alkotnak. Ennek tükrében 7 főt tudok kiemelni, akik teljesítik ezen feltételeket, azaz a mintában szereplő fiatalok csupán 4%-a tekinthető valódi példaképnek. 21 fő sokkal inkább az intellektuális tudása alapján fog tudni előre haladni az életben, hiszen szakmai eredményeik kevésbé emelkedik ki a tömegeből. Az intellektusok aránya így mintegy 11%. Mintegy 9% azok aránya, akik a szakmájukban kifejezetten jó teljesítményre képesek, azonban ezen kívül sok más témához nem értenek. Valódi intellektussal nem rendelkeznek. Őket szakbarbároknak lehetne talán nevezni. Mintegy 18% azok aránya, akik semmilyen kompetenciákkal nem rendelkeznek; egyrészt tanulmányi eredményük sem kimagasló, másrészt kulturálisan sem képesek semmi pluszt adni. Olybá tűnik, hogy számukra a fejlődés az érettségi letételével együttesen megállt az élet. Ez a kör szépen lassan lemorzsolódik, lekopik, és habár lehet, lesz papírjuk (diploma), életfelfogásuk nem értelmiségi, azaz sokkal közelebb állnak intellektusban az „egyszerű” érettségivel rendelkezőkhöz, semmint a diplomásokhoz. A mintából 100 fő, azaz 52% afféle „szürke kisegér”. Tőlük nem várhatunk semmi különlegeset, semmi kiugrót. Van képességük az értelmiségi munka elvégzésére, és nagyjából tisztában vannak a világ egyes dolgaival, azonban a tömegeből nem tűnnek ki semmivel. Átlagosan jó munkaerők, de sosem lesznek egy vállalat motorjai.

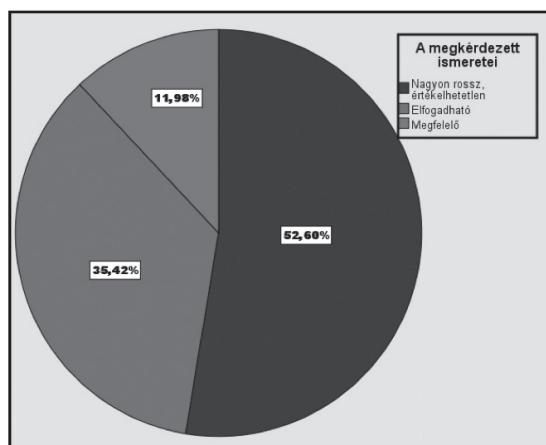
Érdekes, hogy míg a szakmai ismereteket alapul véve a lányok ígéretesebbek, addig általános tudásuk messze elmarad a fiúk tudásától. Úgy néz ki, a lányok jellemzően inkább a tanulmányaikra összpontosítanak, még ha ezért be is kell, hogy áldozzák az egyéb ismereteket, míg a fiúk igyekeznek több lábon állni, több területen is otthonosan mozogni.

Az adatokat mind a két esetben egy 0-1 közé eső intervallumba sűrítettem. Ezekből statisztikai számítással (átlagolás) egy olyan értékhez jutottam, amelyik a megkérdezettek ismeretanyagát minősíti. A koefficiens a részadatokkal egyezően 0 és 1 közé esik, ahol az 1 a tökéletes ismeretanyagra utal, míg a 0 azt mutatja, hogy a válaszadó semmilyen tudással nem rendelkezik; sem szakmaival, sem lexikaival.

A fiatalok válaszai alapján arra az eredményre jutottam, hogy a megkérdezettek birtokolt ismeretei többnyire igen hiányosak. Megfelelő a tudásuk, ha a koefficiensük értéke eléri a 0,8-es szintet. 0,6 és 0,8 között a tudásuk ugyan még elfogadható, de igazából nem kiemelkedő.

Az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok 12%-ának tudása példás a mindennapi információk vonatkozásában, míg szakmailag is elég jól teljesítenek. Úgy vélem, hosszabb távon azért ez a 12% külön figyelmet érdemel. A skála másik végén azok a megkérdezettek állnak, akiknek szakmai ismerete nem elég mély és általános ismereteik sincs azon a szinten, ami egy diplomástól elvárható lenne. Ők inkább tekinthetőek egy kulturáltabb középfokú végzettséggel rendelkezőnek, semmint valódi diplomásnak. Részarányuk igen jelentős, közel 53%.

7. ábra: Az ismeretek értékelése – összesítve

Forrás: saját szerkesztés

11. táblázat: A modell első koeficiensének értelmezése

A megkérdezett ismeretei				
Megnevezés	A megkérdezett neme		Összesen	
	Lány	Fiú		
Nagyon rossz, értékelhetetlen	48	53	101	
Elfogadható	43	25	68	
Megfelelő	9	14	23	
Összesen	100	92	192	

Forrás: saját szerkesztés

Az adatokat nemi bontásban elemezve láthatjuk, hogy a lányok némiképp kedvezőbb megítélés alá esnek. Ez arra vezethető vissza, hogy szakmai téren nagyobb az előnyük, mint amekkora a lemaradásuk az élet egyéb területeit alapul véve. Ez tehát arra enged következtetni, hogy a női diplomás munkaerő produktívabb, ha csak az elsajátított ismereteket vesszük alapul.

Az oktatási intézmények között is fennáll némi különbség. A közgazdász és a mérnöki szakokon magas azok aránya, akiknek az együtthatója nem éri el a 0,6-es értéket. A másik három egyetemen jellemzően a 0,6 és 0,8 közötti értékek fordultak elő, ám összességében nincs nagy eltérés az egyetemekre vonatkozó átlagértékek között.

Életvitel

A világ nagyon felgyorsult, köszönhetően a globalizációnak. Ami mondjuk 25 éve még lehetetlennek tűnt, mára már valóság. Akkoriban még levelet írtunk, helyhez kötve telefonáltunk és papír alapú újságokat vettünk nap, mint nap, ezzel szemben mára már olyan elektronikus üzenetet tudunk küldeni, amit két másodperc múlva akár az ausztrál barátunk is el tud olvasni. Teljesen mobil lett az emberiség, de egyben dependens is. Az újságok teljesen kiszorultak a mindennapokból, de lassan a televízió is a múlt részévé válik. Mindent átvesznek a számítógépek és az okoseszközök.

Ünnepeink is megváltoztak, mint ahogy a devianciákhoz való hozzáállás is más lett. Mindezek azok az elemek, amelyek alapján mondhatjuk, az életszemléletünk, életvitelünk, gondolkodásmódunk alapvetően meghatározza sorsunk, és pont ez az a tény az, ami miatt az életvitel helyet kap a humán értéket bemutató modellben.

Korábbi kutatások eredményei

Az életvitelre vonatkozó elemzések sora sokrétű. Igyekszem ezen bevezető során csupán a leglényegesebb elemeket kiragadni.

12. táblázat: A magyar lakosság (2009/2010, 10–84 év) időmérleg-vizsgálata (min/nap)

Tevékenység	Férfi	Nő	Együtt
Társadalmilag kötött tevékenység	416	463	440
<i>Kereső tevékenység</i>	197	131	162
<i>Tanulás</i>	42	38	40
<i>Háztartási munkák</i>	75	177	129
<i>Gyerekevelés</i>	16	36	27
<i>Közlekedés</i>	69	58	63
Fiziológiailag kötött tevékenység	726	723	725
<i>Alvás</i>	513	519	517
<i>Étkezés</i>	105	97	101
Szabadon végzett tevékenység	298	254	275
<i>Szabadidő társas eltöltése</i>	50	46	48
<i>Kutúra + szórakozás</i>	198	178	187
<i>Olvasás</i>	19	1	20
<i>Tévézés, internetezés</i>	167	143	154
<i>Séta, kirándulás, sport</i>	21	12	17
Összesen	1440	1440	1440

Forrás: KSH, 2012

Az időmérleg-vizsgálatokból kiderül, hogy hazánkban még azért mindig nyoma van a hagyományos egykeresős modellnek. A nőknek több a kötött tevékenységük, de kevesebb a szabadidejük. Amit a táblázat nem mutat meg, azok az apróbb életviteli momentumok.

Az iskolai közösségekben egyre nagyobb keletje van a bulizásoknak. A bulikon való részvétel magával vonja a 100dB feletti zenét és az alkoholfogyasztást. Általános tapasztalat, hogy sokszor a fiatalok nem képesek megállni, hogy le ne gurítsanak pár korszó

sört, vagy ne igyanak néhány felest. Elekes (1999) kutatásaiban azt tapasztalta, hogy az alkoholfogyasztás igen súlyos problémákat okoz. Ennek keretein belül a lakosság 0,5%-a az ezredfordulót megelőzően alkoholistának számított. A nagy ivó azokat az embereket illeti, akik napi rendszerességgel dl-ben mérhető szintisza alkoholt fogyasztanak. A fiatalokra vetítve Elekes (2007) arra a következtetésre jutott, hogy a középiskolás 9–10. évfolyamosok 93,4%-a már fogyasztott alkoholt. Kutatásában arra is rámutatott, hogy a 16 éves fiúk 67,9%-a, a lányok 59,3%-a volt már részeg. A felmérés eredményei szerint a lerészegedés havi prevalenciaértéke a fiúk esetében 32%, míg a lányoknál 22,2%. Mindez tehát azt jelenti, hogy a kutatásban résztvevő 16 évesek 27,5%-a a lekérdezés előtti 1 hónapban legalább egyszer lerészegedett.

A korábbi kutatásaim hasonló eredményt mutattak. Mind a kérdőíves felmérések, mind a személyes tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a 2007-es kutatásnak valóban van valóságalapja. A bulizás gyakori tevékenység és a digitális forradalom miatt a sportpályák sokszor konganak az ürességtől. Mintegy tíz évvel ezelőtt jellemző volt, hogy valaki annak függvényében döntött, hogy sportol-e avagy sem, hogy más miképp döntött. Így tehát gyakorta vagy senki nincs a pályákon, vagy a lehetőségekhez képest közel tele van a helyiség. Az már 2008–2009-ben is látszott, hogy a sport szintén szegregálja a férfiakat és a nőket (Faragó, 2009), azonban egyértelműbben ez csak pár év múlva volt látható. Egy későbbi kutatás során kiderült, hogy a fiatalok nem igazán szeretnek csapatsportokat, illetve kontaktsportokat üzni. A legtöbben úgy vannak vele, hogy sportolás közben kizárják a külvilágot és ezzel még egy falat építenek maguk köré. A felmérésben résztvevő nagyságrendileg 600 fő adatai alapján kijelenthető, népszerű a futás, az úszás, a kondizás, az aerobics (és annak modern válfajai) és a foci. (Faragó, 2017)

Empirikus adatok (2017)

Bioritmus

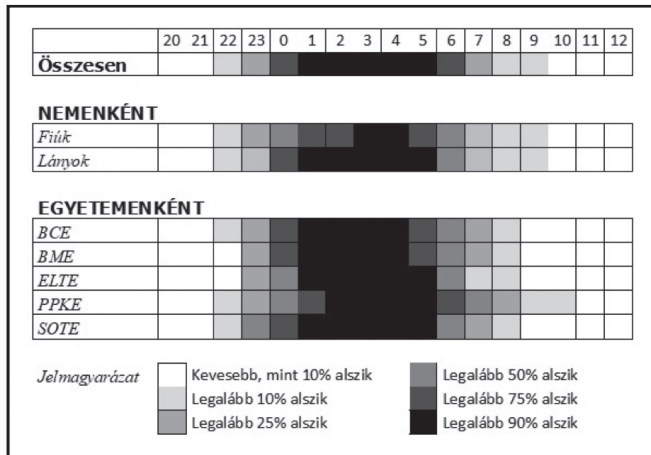
A bioritmus nagyban befolyásolja működésünket. Egy stabil fekvési és kelési idő mellett a test és a szellem is sokkal egészségesebb, ellenállóbb. Fontos azonban, hogy az alvás ne csak mennyiségben, hanem minőségében is legyen pihentető. Sokak kialusszák az előírányzott 8 órát, mégis minden reggel félholtan kelnek és 1-2 órába beletelik, mire valójában felébrednek.

A kutatás során az egyetemisták bioritmusának stabilitását helyeztem középpontba. Fontosnak tartom, hogy a fiatalok kialakítsák azt a stabil alvási időt, ami később szükséges lesz ahhoz, hogy kiadják magukból a 100%-ot. Felmérésemben szem előtt tartottam, hogy az egyetemisták az évet három részre oszthatják: szorgalmi időszak, vizsgaidőszak és szünidő. Ehhez alkalmazkodva tettem fel kérdésemet, miszerint jellemzően mikor fekszenek, illetve mikor kelnek ezen időszakokban.

A megkérdezettéktől a fekvési időre direkt módon kérdeztem rá, nem használtam skálákat. Amilyen időpontot mondott a megkérdezett, azt az időpontot jegyeztem fel. Azon esetekben, amikor a válaszadó azt felelte, ő nem fekszik le, speciális módon kezeltem. Ebben az esetben fekvési időnek hajnali 5 órát írtam be, mint ahogy kelési időnek is, azaz a kelés és a fekvési időt kivonva egymásból megkapjuk a 0 óra alvást.

Az elemzést a szorgalmi időszakra vonatkozó adatokkal kezdem.

8. ábra: A fiatalok alvási ideje szorgalmi időszakban

Forrás: saját szerkesztés

Jól látható, hogy az egyetemisták szorgalmi időszakban este 9 és éjjel 3 között fekszenek. A tapasztalatok azt mutatják, hogy egy átlag egyetemista valahol éjfél körül fekszik, mondjuk +/- 1 órás szóródással. Az este 11 és az éjjel 1 közötti intervallumon kívül eső adatok közül gyakoribbak a kései fekvők. Az ábra azt is sejteti, hogy a fiúk és a lányok között némi eltérés tapasztalható. Ezen differencia alapján kijelenthető, hogy nagy általánosságban a lányok igyekeznek tudatosabban formálni a bioritmusukat, hogy a szorgalmi időszakban a kései fekvés ne menjen a tanulás rovására. Egyetemi összehasonlításban a SOTE és az ELTE hallgatói alszanak a legtöbbet. Jól látható, hogy erre a két egyetemre járók 90%-a alszik éjjel fél 1 és fél 6 között, ugyanakkor ez persze nem jelenti azt, hogy e két intézmény diákjai között nem találhatunk olyat, akiknek a bioritmussal gondjuk van.

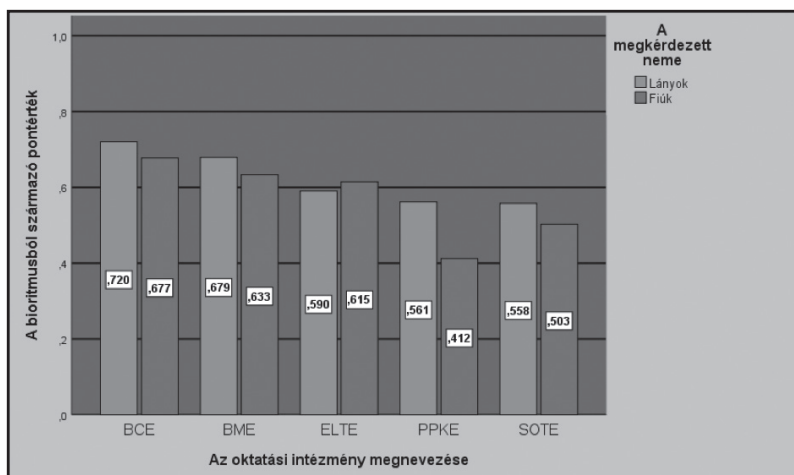
Mindennek ellenére azért alapvetően az egyetemek között és a nemek viszonylatában sincs nagy különbség a bioritmus kapcsán. Legyen szó bármely oktatási intézményről vagy nemről, minden esetben a fiatalok jellemzően éjfélkor fekszenek és inkább tovább alszanak.

Véleményem szerint hosszútávon az egészséges életvitel a stabilitáson alapszik. Ahhoz, hogy a válaszadók ki tudják magukat pihenni, fontos, hogy a legtöbb esetben időben ágyba kerüljenek. Úgy vélem, hogy figyelembe véve az adottságaikat, célszerűnek tűnik már 11 órakor lefeküdni. A fiatalok nagyjából fele később fekszik le, mint az előbb jelzett 11 óra. Ez valószínűsíti, hogy vagy az alvás mennyisége nem elégséges és/vagy a kelési idő nem megfelelő. A WHO ajánlásai szerint napi 7-9 órát célszerű aludni. Kutatásomban én is ezt a direktívát veszem alapul. Egy korai (11 órai) fekvés esetén a 7-9 óra alvás azt jelenti, hogy a megkérdezett valahol 6–8 között kel fel. A kutatás adatai arra engednek következtetni, hogy a válaszadók kb. harmada tartja be ezeket az elveket. Ők 10-11 körül fekszenek és valahol 6-7 körül kelnek. Úgy vélem, ez nem igazán kielégítő arány.

Szünidőben a fiatalok bátrabbak, nem feltétlen tartják szem előtt a WHO ajánlását. A jellemző fekvési idő itt későbbre tolódik, vagyis az összesített adatok kedvezőtlenebbek, mint a szorgalmi időszak esetében.

A szorgalmi időszakra, a vizsgaidőszakra és a szünidőre vonatkozó adatokat alapul véve nagyságrendileg fel lehet mérni, hogy a fiatalok bioritmusa mennyiben szolgálja szellemi fejlődésüket. Minthogy szervesen befolyásoló tényező, szükségesnek tartottam a modellbe beépíteni. Fontosnak tartom, hogy a fiatalok bioritmusában nagy legyen a stabilitás. Nem tartom célravezetőnek, ha az alvási időben nagy szórás tapasztalható. A kiegyensúlyozottság mindenképp stabil bioritmust igényel, nagyjából azonos fekvési idővel és azonos mennyiségű (lehetőleg 7-9 óra) alvással. A koefficiens meghatározásánál az alvás mennyiségét és annak szórását vettem figyelembe. Mindezek következtében igen érdekes eredményeket kaptam.

9. ábra: A megkérdezettek bioritmusa – nemenként, egyetemenként

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadók összesített értéke 0,607, azaz a felmérések szerint a bioritmusuk 60,7%-ban felel meg a hosszútávú potenciál kiteljesedéséhez. Ugyan van olyan megkérdezett, akinek a bioritmusa tökéletes, azonban egyáltalán nem ez a jellemző. A legtöbben bioritmusának értéke valahol 70% körül mozog, míg a mediánjuk 68%, azaz az átlagnál inkább a magasabb értékek fordulnak elő. A válaszadók negyedének együtthatója még az 50%-ot sem éri el, ami igen elkésérítő, hiszen ez azt jelenti, hogy az ő bioritmusuk annyira esetleges, hogy félfő, semmilyen rendszer nincs az életükben, már pedig a rendszertelen alvás kihat a stresszre és a teljesítőképességre, következésképpen ezek a fiatalok nem alkalmasak arra, hogy a társadalmat vezessék szellemi téren.

Az adatokból az is kiderült, hogy a fiúk bioritmusa általában kaotikusabb, mint a lányoké. Továbbá az is megfigyelhető, hogy az egyetemek között releváns eltérés tapasztalható. A közgazdászok jobban odafigyelnek az alvásra, mint más egyetem hallgatói. Összességében az orvostanhallgatók és a PPKE diákjai azok, akik rendszeretlenül alszanak. E két egyetemen a koefficiens átlagos értéke valahol 48-55% között mozog, amely mindenképp elmarad a másik három, ezen felmérésben szereplő egyetem hallgatóinak értékétől. (BCE: ~70%, BME: ~65%, ELTE: ~60%, SOTE: ~53%, PPKE: ~48%).

A felmérés számadatai arra is rámutatnak, hogy minimális összefüggés van az egyetem és a nemek között. Az öt egyetem közül 4 esetben a fiúk bioritmusa kaotikusabb, mint a lányoké. A legnagyobb eltérést a PPKE esetében lehet tapasztalni, ahol a fiúk együtthatója 0,15 ponttal alacsonyabb, mint a lányoké. A BCE, a BME és a SOT esetében ez a differencia 0,04-0,05. A fiúk egyedül az ELTE-n érik el a lányok szintjét. A közel 30 ezer hallgató oktatását vállaló egyetemen a fiúk bioritmusa 0,025-tel magasabb értékelést kapott.

13. táblázat: A bioritmus értékelése – évfolyamonként

		Bioritmus értékelése					Összesen
		Évfolyam					
		1	2	3	4	5	
Bioritmus értékelése	Nagyon rossz, értékelhetetlen	25	15	21	7	4	72
	Elfogadható	28	27	17	9	4	85
	Megfelelő	11	15	6	2	4	38
Összesen		64	57	44	18	12	195

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok arra engednek következtetni, hogy a MA-képzésre járók kezdik el életviteli szinten érezni, hogy igenis fontos dolog a megfelelő bioritmus kialakítása. Úgy néz ki, egy érettség ma már nem elég erre, kell egy felsőfokú diploma. Lehet, a bioritmus kiegyensúlyozottsága egyet jelent azzal, hogy nem csaponganak ki hetente bulizni, felismerik, hogy másnap iskola/munka van és kezdik megismerni a saját szervezetük korlátait.

Bulik és a devianciák

Alapjában véve sok fiatal használja ki a szombat estéket és megy szórakozóhelyre, ahol táncolással, beszélgetéssel, esetleg flörtölgetéssel próbál kikapcsolódni. Tekintettel arra, hogy a bulik nem délben kezdődnek, szinte bizonyosra vehető, hogy egy buliban való részvétel az éjjelzést is magában foglalja. Ha egy szórakozóhelyen csak 11-ig is van valaki, akkor éjjelre hazaérhet és fél 1 környékén álmra hajthatja a fejét. Ez azonban nem jellemző, mint ahogy arra is ügyelni kell, hogy egy alkalommal ki mennyi alkoholt fogyaszt.

Kutatásom ezen fázisában a válaszadókat arról kérdeztem, milyen gyakran járnak buliba és jellemzően mit isznak. Úgy vélem, a válaszokból megfelelően lehet következtetni a fiatalok életszélére.

A felmérés keretein belül megkérdeztem a fiatalokat arról, milyen gyakran járnak bulizni. A kérdést direkt módon tettem fel, direkt válaszokat vártam rá. Nem adtam válaszadási lehetőségeket, nem szorítottam keretek közé a lehetséges válaszokat, minden válaszra nyitott voltam. A kérdőívre azt a gyakoriságot vettem, amit a megkérdezett mondott. A feleletet már alapjában véve úgy alakítottam át, hogy a változó könnyen kezelhetővé váljon. Ennek szellemében tulajdonképpen arra voltam kíváncsi, hogy a fiatalok egy hónap alatt hányszor mennek el bulizni. Bulinak tekintettem a szórakozóhelyes estéket, a házibulikat, vagy épp a komolyabb koncerteket. Sok fiatal előszeretettel ül be barátaival sörözőbe, kocsmákba, gyorséttermekbe. Az adatelemzés során ezeket az eshetőségeket nem vettem számításba, azaz a számadatok értékelésénél nem számoltam bele a „beülős” esteket.

14. táblázat: Az egy hónapra vetített bulizások száma

Bulizás száma 1 hónapra vetítve			
	Gyakoriság	%	Kumulált %
	0	26	13,3
	0,1	2	1
	0,2	15	7,7
	0,2	1	0,5
	0,3	11	5,6
	0,5	24	12,2
	0,7	1	0,5
	1	48	24,5
	1,5	3	1,5
A datok	2	28	14,3
	3	7	3,6
	4	20	10,2
	5	1	0,5
	6	1	0,5
	8	1	0,5
	9	5	2,6
	10	1	0,5
	15	1	0,5
	Összesen	196	100

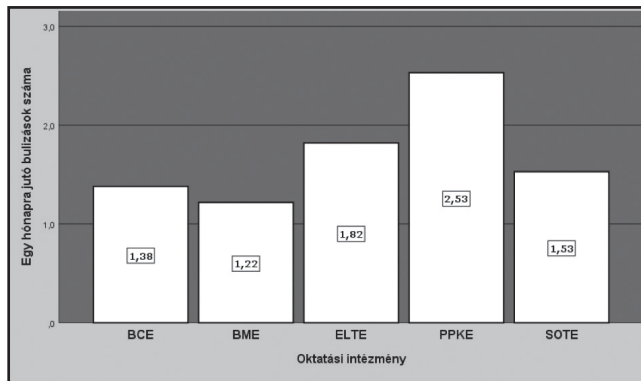
Forrás: saját szerkesztés

A válaszok érdekes képet mutatnak. A főbb tanulságok a következők:

- a megkérdezettek 13,3%-a nem bulizik egyáltalán,
- egy tipikus egyetemista 3 hetente jár bulizni, egy hónapban átlagosan kb. 1,6 alkalommal,
- a válaszadók negyede havi egyszer bulizik,
- a fiatalok 10%-a legalább heti egyszer megjelenik valamelyik bulin,
- a „legaktívabb” egyetemista havi 15 szórakozást enged meg magának,
- a nemek között minimális eltérést tapasztalhatunk a fiúk javára, azaz ők többet buliznak,

- az éjjeli partikra a PPKE hallgatói a legnyitottabbak: havi 2,5-szer buliznak*
- a partik jellemzően nem 6-kor kezdődnek és nem 10-kor érnek véget, így minden bulizás egy aktív éjjelezés, vagy hajnalig való fennlétet von maga után.

10. ábra: Az egy hónapra vetített bulizás száma – egyetemenként

Forrás: saját szerkesztés

Ha bulik, akkor szombat, ha szombat este, akkor bulizás. Vasárnap reggel igencsak torz képet mutat a fővárosi tömegközlekedés. Ha olyan reggel 6-7 között utazunk a metróra, villamosra vagy buszra, kiváltképp a belváros környékén, meglehetősen sokan állnak el. Ebben az időszakban nagyon gyakori, hogy fiatalokat látunk utazni ezeken a járműveken. Önmagában ez még nem lenne annyira meglehetősen, de jól láthatóan ők nem már fent vannak, hanem még mindig fent vannak. Öltözékükön, sminkelésükön, viselkedésükön jól látható, hogy egy aktív éjszakán vannak túl. Többben leborulnak és a járműveken alszanak, vagy legalább is lehunyják szemüket. Tekintetük nem tiszta, jól láthatóan kábultak, alig „állnak” a lábukon, több esetben épphogy nem esnek le az ülésről. Volt rá példa, hogy egy fiatal lány kezében tartotta az okostelefonját és szépen lassan borult előre a feje, mert nem tudta tartani, míg nem ráborult a kijelzőre. Természetesen ezek a fiatalok nem fognak reggel 9-kor felkelni, a fél vasárnapjuk elmegy arra, hogy regenerálják a szervezetüket.

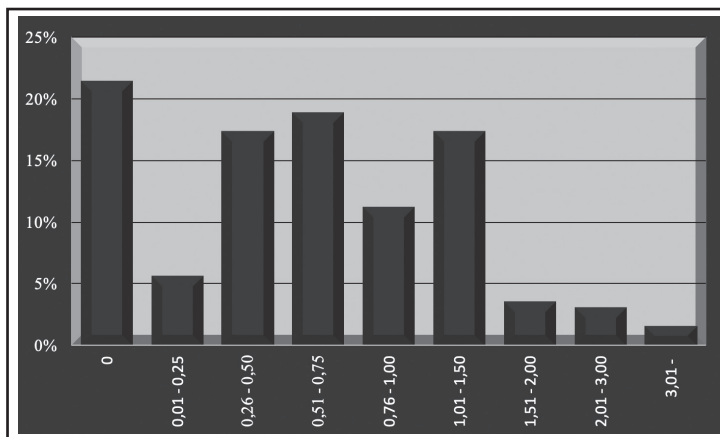
A szervezet regenerálása több ok miatt is szükséges. Egyrészt maga a tánc, a hangos zene, illetve a fennlét sok energiájukat elszívja, másrészt pedig szem előtt kell tartani, hogy a bulizás egyik „kötelező” velejárója az alkoholfogyasztás. A nagyobb mennyiségű alkohol elfogyasztása után az esetleges másnaposság és annak fizikai tüneteit szintén kezelni kell, amire szintúgy időt kell szánni.

Az alkohol fogyasztása mértéktelenen a szervezetre pozitívan hat, azonban az eredmények azt mutatják, hogy a fiatalok jellemzően ennél a mennyiségnél többet isznak. A bulikban a válaszadók nagy része iszik, s csupán a megkérdezettek 21,4% vallotta azt, hogy sosem iszik alkoholt, ha elmegy bulizni. Nagyon sokan vannak azok, akik a bulikban üdítő jellegű, azaz szénsavval dúsított italt fogyasztanak. Pont ennek következtében a legnépszerűbb ital a sör.

* Az alacsony mintaelemszám miatt ez a számadat nem feltétlenül megbízható, felmerülhet a mintavételi hiba eshetősége, azaz az az eset, hogy az adatok ekképpen való alakulása csak annak köszönhető, hogy ezen fiatalok kerültek bele a mintába.

Az elfogyasztott italokat nem szabad azonos súllyal számításba venni, hiszen az egyes italoknak más-más hatása. A hatás erősségét az alkoholtartalom adja meg, éppen ezért az adatok elemzésénél az elfogyasztott színtiszta alkohol mennyiségét elemzem.

11. ábra: A fiatalok által elfogyasztott alkohol mennyisége (1 alkalom során)

Forrás: saját szerkesztés

Az elfogyasztott színtiszta alkohol mennyisége széles skálán mozog. Az alkoholt jellemzően nem fogyasztókon felül a válaszadók 5%-a rendelkezik viszonylag mértékletes fogyasztással. A 0,25 dl színtiszta alkohol mennyisége megfelel 2 dl bornak, amely többek véleménye szerint jótékony hatással van a szervezetre. Úgy gondolom, alkalmi szinten talán ennek a háromszorosa fogadható még el, mint elfogyasztott alkohol; azaz talán a 0,75 dl lehet egyfajta határ, amikor már nem szabad, hogy szükségszerű legyen az ivás. Mindezen intelmek ellenére a válaszadók mintegy 40%-a ezen szint felett iszik egy este. A 1,5-2 dl közötti mennyiségű alkoholt fogyasztók lényegében 2 üveg bort isznak meg, vagy éppenséggel 1 üveg (0,5 literes) vodkát, esetleg 15 korsó sört. Mindezek vonatkozásában elképzelni is nehéz, miért van egyeseknél szükség arra, hogy közel 2 dl alkoholt vigyen be a szervezetébe. Természetesen ez a mennyiség nagyban rontja az életminőséget, így a modellben is negatív értéként szerepel.

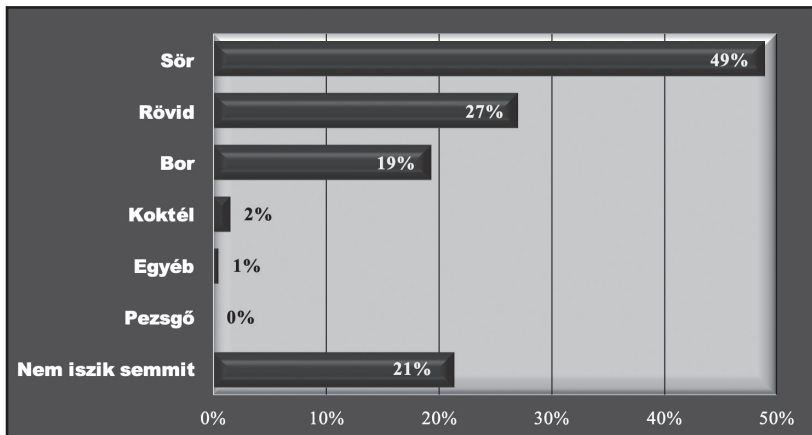
Az alkoholfogyasztás jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, semmint az egy adott bulin elfogyott italok mennyisége. A felmérésben ennek felmérése közvetlenül nem volt célom, azonban az adatok átalakítása során némiképp erre a kérdésre is választ tudtam adni.

Egy buli általában többszáz, olykor több ezer ember részvételét jelenti. A felmérés adatai arra alkalmasak, hogy egy olyan képzelt bulit rendezzek meg, ahol a kutatásban szereplő közel 200 fő van jelen.

Az így megrendezett partin minden jel szerint sörből fogyna a legtöbb, hiszen a megkérdezettek közel fele a bulizások során jellemzően sört (is) fogyaszt. Úgy mondják, a magyar nép borfogyasztó. Nos, ez az állítás ezen adatsor alapján mindenképp megdőlni látszik, hiszen nem a bor lett a legnépszerűbb ital, sőt, a bort fogyasztó hallgatók aránya meg sem közelíti a sört fogyasztók rátáját. A második legnépszerűbb ital a „rövid”, azaz a magas alkoholtartalmú égetett szeszek (vodka, konyak stb.). A partikon a megkérdezettek 27%-a iszik

felest. A bor a harmadik helyet foglalja el a népszerűbb italok rangsorában. A partikon, mint látható, az alkohol nagy úr. A legtöbbször számára nem buli a buli alkohol nélkül, sőt, néhányan úgy vélekednek, hogy nem buli a buli részegedés nélkül. Mindez tehát alapjaiban befolyásolja az alkohol szerepét: a fiatalok számára a szórakozás minőségét (értékelését) alapvetően határozza meg, hogy van-e alkohol. A válaszadók csupán 21%-át hagyja hidegen az alkohol. A fiatalok ezen része soha, vagy szinte soha nem fogyaszt alkoholt szórakozóhelyen.

12. ábra: A bulizások során elfogyasztott alkoholos italok népszerűsége

Forrás: saját szerkesztés

15. táblázat: A bulikban elfogyasztott alkohol mennyisége (200-főre számolva)

Ital megnevezése	Elfogyasztott mennyiség (liter)	Készlet	Elfogyasztott egység	Elfogyasztott szintisza alkohol (liter)
Sör	153,40	5dl (korsó)	306,8	7,670
Bor	20,20	2dl (pohár)	101,0	2,424
Rövid	14,25	0,5dl (feles)	285,0	4,275
Koktél	1,60	2dl (pohár)	8,0	0,160
Pezsgő	0,00	1dl (pohár)	0,0	0,000
Egyéb	0,70		2,1	0,007
Összesen	190,15			14,536

Forrás: saját szerkesztés

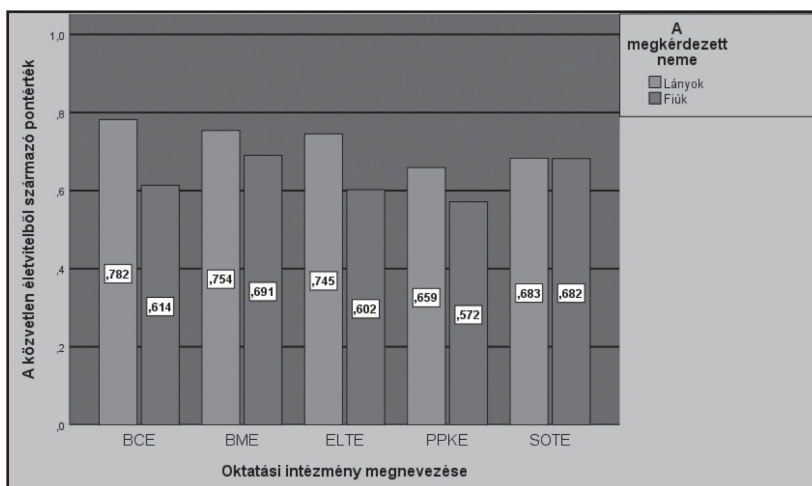
Az alkoholtartalmú italok jelentőségét mutatja, hogy a 200 főre kalibrált fiktív bulin közel 200 liter ital el is fogyna. A felmért adatok alapján az alábbi következtetéseket tudjuk levonni:

- a fiatalok átlagosan közel egy liter alkoholtartalmú italt isznak meg,
- a fiatalok egy éjjel átlagosan kb. 0,75 dl szintisza alkoholt fogyasztanak,

- a legkedveltebb ital a sör; egy 200 főre tervezett buli alkalmával 300 korsóval fogy,
- a válaszadók 10-15%-a iszik bort, illetve rövidet,
- a fiúk inkább söröznek, a lányok egy része sörözik, ugyanakkor egy jó részük viszont jobban kedveli a röviditalokat,
- a fiúk 15%-a, a lányok 27%-a nem iszik alkoholt.

A modellben önmagában sem a bulizás, sem az alkoholfogyasztás, sem pedig az első részegedés önmagában nem szerepel. Ezen adatokat összesítettem, és kialakítottam azt a részegyütthetőt, amely a közvetlen életviteli sajátosságokat méri. Ez a mutató mindent magában foglal, amiről eddig írtam.

13. ábra: A válaszadók közvetlen életvitelére – nemenként, egyetemenként

Forrás: saját szerkesztés

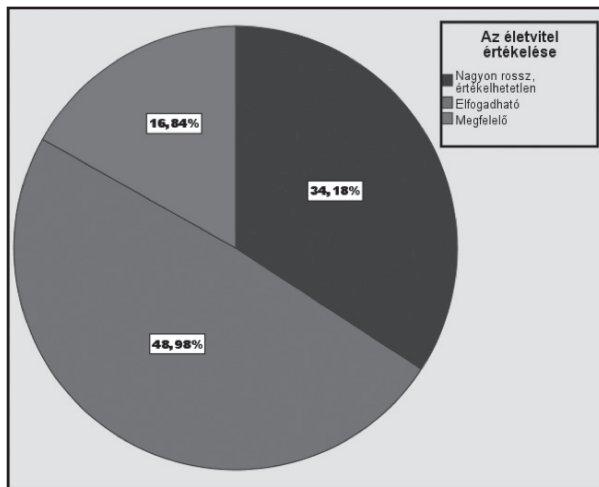
Természetesen, mint minden eddigi esetben, az értékelést egy 0 és 1 közé eső szám segítségével írom meg. A számítások után a közvetlen életvitelre jellemző koefficiens átlagos értéke 0,691, amely azért elmarad attól az értéktől, amelyet – véleményem szerint – el kellene érnie a fiatalságnak. A medián nagyjából megegyezik az átlaggal, azonban sokat mondó, hogy a leggyakoribb érték az 1, azaz a tökéletes életvitel. Ez tehát azt jelenti, hogy viszonylag sokan vannak, akik megfelelő gyakorisággal járnak buliba, nem isznak alkoholt, illetve még nem voltak részegek. Arányuk nem éri el még a 25%-ot sem, ugyanis a koefficiensnek rangsorának felső kvartilisa 0,8, vagyis a válaszadók 75%-nak életvitelére nem éri el a 0,8-as értéket.

Az életvitel kapcsán megfigyelhető, hogy a fiúk sokkal inkább élnek a pillanatnak, nem terveznek, nem foglalkoznak pillanatnyi tetteik hosszútávú következményeivel. A bulizás, és az alkoholhoz való hozzáállás kapcsán egyértelműen önpusztítóbb életet élnek, mint a lányok. A nemek közötti különbség egyetemenként eltérő. Az öt elemzett oktatási intézmény közül négy esetben a koefficiens értékében megmutatókozó differencia statisztikailag szignifikáns. A BCE és az ELTE lányai szinte példaként állhatnak a fiúk előtt, ugyanis együtthetőjük 0,16 ponttal magasabb. Ez egy 0–1 inter-

vallumban kifejezetten jelentős eltérés. A BME és a PPKE esetében a lányok előnye nagyjából 0,06-0,08. A SOTE esetében azt mondhatjuk, hogy lényegében a fiúk és a lányok közötti különbségek eltűntek, ugyanis mind a két nem 0,68-as átlageredményt ért el.

Ezek az eltérések együttesen azt eredményezik, hogy a kutatásban szereplő egyetemek közül 4-nek is hasonló az összesített együtthatója. A 0,7 +/-0,02-os intervallum nagyjából egyenletes teljesítményt mutat, amely az egyetemeken tapasztalható hektikus gender alapú eltérések ellenére fennáll. A koeficiens értékét tekintve csak a PPKE hallgatói maradnak el; esetükben mintegy 10%-os lemaradásról beszélünk. A fiatalok értékelése közvetlen életvitelük alapján 0,63 körül mozog.

14. ábra: A megkérdezettek kategóriákba sorolása, életvitel alapján

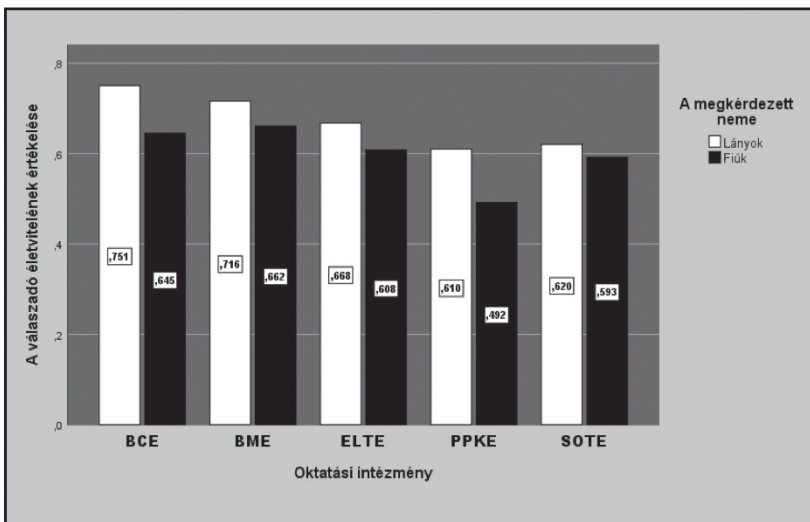
Forrás: saját szerkesztés

A megkérdezettek életviteléről összességében

A bemutatott életviteli momentumok ugyan nem adnak teljes képet a válaszadók tényleges életviteléről, mégis betekintést adnak, amely alapján könnyebben megbecsülhető, valójában mennyire kaotikus a fiatalok életszemlélete. Az elemzésnél szem előtt tartottam, hogy a koeficiens nyers adatai minél több információt hordozzanak, azonban összességében mégis reálisan értékelve az adatfelvételi gyakorlatot, lekérdezhetőek legyenek. A koeficiens, mint minden eddigi esetben, 0 és 1 közé eső szám. Minél magasabb az együttható, az életvitel annál inkább megfelel a hosszú távú céloknak.

Alapvetően a legtöbb válaszadó az átmeneti kategóriában foglal helyet. Jómagam ezt a kategóriát úgy értelmezem, hogy akik itt szerepelnek, később változhatnak és akár lehetnek vezéregyéniségek is, de fennáll annak is a veszélye, hogy visszacsúsznak abba a kategóriába, amelybe a diplomásokhoz méltatlan életvitellel élők szerepelnek. Nagyjából a megkérdezettek egyhatoda (16,8%) rendelkezik kifejezetten stabil életvitellel, míg az egyetemisták harmada mindenféle rendszert mellőzve, önpusztítóan éli mindennapjait. Nyilvánvaló, hogy ezen egyetemistáktól nagy kiugrásra nem számíthatunk, vagy ha mégis, a potenciáljuk csak ideig-óráig marad egy magasabb szinten.

15. ábra: A fiatalok életviteli koeficiense – nemenként, egyetemenként

Forrás: saját szerkesztés

16. táblázat: A fiatalok életvitele – kategóriákba sorolva

		A válaszadó életvitele					Összesen
		Oktatási intézmény					
		BCE	BME	ELTE	PPKE	SOTE	
A válaszadó életvitele	(Szinte) tökéletes életvitel	6	12	13	2	5	38
	Kisebb hiányosságokkal rendelkező életvitel	3	15	21	5	8	52
	Nagyobb hiányosságokkal rendelkező életvitel	14	26	25	6	11	82
	Kilátástalan, mély válságban lévő életvitel	2	3	8	6	5	24
Összesen		25	56	67	19	29	196

Forrás: saját szerkesztés

Az életviteli pontszámok esetében a fiúk pontszáma tendenciózusan alacsonyabb. Hol kisebb, hol nagyobb mértékben, de minden egyetem esetében elmaradnak pontszámot tekintve a lányoktól. A differencia elsősorban a közgazdász hallgatóknál és a PPKE-re járók esetében tűnik jelentősnek. Alapvetően a BCE diákjainak az életvitelére a leginkább elfogadható, mégis a 0,75-ös átlag arra enged következtetni, hogy ezen oktatási intézményre járó fiatalok jelentős része nem képes kellően szabályozni az életét. Megjegyzendő, hogy a legjobban teljesítő BCE és a legrosszabbal teljesítő PPKE között oly jelentős a különbség, hogy habár a közgazdászoknál nagy az eltérés a két nem között, mégis a BCE fiainak átlagpontszáma meghaladja a PPKE lányainak életviteli pontszámát. A PPKE férfi tanulóinak 0,49-es átlagértéke elgondolkodtatóan alacsony, azonban az alacsony mintaelemszám miatt nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket.

Ha a megkérdezettek életvitelük alapján kategóriákba soroljuk, némileg kézzelfoghatóbbak a kapott eredmények.

A férfi-női bontásban látható, hogy a különbség igencsak releváns. Míg a fiúk közel 20%-a kaotikus életet él, addig a lányoknál ez az arány messze 10% alatt van. Más oldalról pedig a lányok negyede, illetve a fiúk nyolcada él szinte tökéletesen kiegyensúlyozott életet. Egyetemes vonatkozásában megfigyelhető, hogy minden intézmény esetében a legtöbbször súlyos hiányosságai vannak az életvitelükben, ám a BCE-n és a BME-n ez az arány még magasabb (~56%, ~47%).

(Összefoglalás, konklúziók) Az eddigi adatokból az egyértelműen állítható, hogy a témával foglalkozni kell, a felsőoktatásba járók munkaerőpiaci potenciálja releváns téma nemcsak a társadalom egésze, hanem a vállalatok számára is.

A HR-RISK modell megmutatja mindazokat a hibákat, amelyek tapasztalhatók a Z-generációs fiatalok vonatkozásában. Ha az adatokat csak összesítve elemezzük, már akkor is látható, hogy itt bizonyosan mély válság várható a jövőben, s a problémák gyökere igencsak terebélyes.

17. táblázat: A HR-RISK modell eddig bemutatott két tényezőjének koefficiense

Kategória	Ismeretek		Életvitel	
	N	%	N	%
Tökéletes	23	12,0%	33	16,8%
Elfogadható	68	35,4%	96	49,0%
Nem elfogadható	101	52,6%	67	34,2%

Forrás: saját szerkesztés

Az adatok feldolgozása után kiderült, hogy a fiatalok ismeretei igen hiányosak. A felmérés rámutatott arra is, hogy mik ezek a hiányosságok. Az elemzésből kiderül, hogy míg a fiúknál inkább a szakmai ismeretek hiányoznak, addig a lányok intellektuális tudása nem éri el a kívánatos szintet. Mindez tehát azt mutatja, hogy a lányokra jellemző inkább egyfajta együgyűség; hogy a szakmájukban ki akarnak emelkedni, de nem érdekli őket az az információhalmaz, amely alapján őket intelligensnek, kulturáltként lehetne nevezni. Természetes, hogy teljes mértékben nem lehet általánosítani, de az szembeötlő, hogy a fenti megállapítás statisztikailag is kiténik.

Elszomorító továbbá az a tényadat is, miszerint egy referenciának használt család eredményeit figyelembe véve a család tagjai semmivel sem értek el rosszabb eredményt, mint a magasan kvalifikált, elitegyetemistának nevezett réteg. Amíg a középkorú szülők egy jobban

tájékozott egyetemistával azonos eredményt értek el, addig gyermekük, egy 8. osztályos általános iskolás (gimnazista) pedig az egyetemi átlagszintet teljesítette az intellektuális háttértudást felmérő tesztben. Mindez tehát azt jelenti, hogy a 10 év múlva vezető réteg jelenleg semmivel nem tud többet, mint egy jobb képességű 14-15 éves gimnazista. Olybá tűnik, mintha az egyetemisták az utolsó 3 évben semmit nem tanultak volna. Az is talán kínos rájuk nézve, hogy két középkorú szülő, akik nem kifejezetten diplomát igénylő nehéz szellemi munkát végeznek, tapasztalataikkal, 30 évről visszamaradt emlékekkel és tájékozottságukkal felveszik a versenyt az agyonszuperált, minden digitális eszközzel rendelkező, internetet „mesterien” használó elitegyetemistával. Ez több mint elgondolkodtató; ez degradáló. Azt mutatja, az ismereteket tekintve szinte semmit nem ér a felsőoktatás.

Az egyetemeken ugyan nem oktatnak életfilozófiát, nem tanítják meg az egyetemistáknak a helyes gondolkodásmódot, de ugyan miért is kellene?! – elviekben egy 18-19 éves fiatal, aki elit oktatási intézménybe jár, rendelkezik némi alázattal, elvárható tőle, hogy életszemléletével is a társadalom felett járjon. Ez csak illúzió! A fiataloknak fogalmuk sincs arról, hogyan vezessék életüket. Kétségbeesettek, kapkodók, jellemzően spontánok. Nem képesek céljaik elérését kockákra bontani és azokon egyesével lépkedni. Nem képesek felállítani egy stabil, kiegyensúlyozott értékrendet és ilyen életvitelt folytatni. Havi kétszer buliznak, sokak minden hónapban egyszer lerészegednek, amit persze nagy büszkén hirdetnek is.

Összesítve az eddig leírtakat, az látszik, hogy a fiatalok mentalitása nem tökéletes, és az is bebizonyosodni látszik, hogy igenis kell foglalkozni velük, mert habár kívülről magabiztosnak látszanak, és elcseverésznek egymás között, de életüket digitálisan élik, a való életben pedig rendkívül nagy tudás-, és tapasztalathiánnyal küzdenek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Á. Farkas – P. Faragó (2011): The attendance of rational energyutilization and of the green energy. Hungarian Journal of Industrial Chemistry, Vol: 39(2), pp. 177–181.
- Á. Farkas – P. Faragó (2011): Thoughts about the clear energy. Hungarian Journal of Industrial Chemistry, Vol: 39(2), pp. 325–330.
- Bolla Emőke – Faragó Péter (2012): Krízishelyzet az iskolapadban – avagy emberi erőforrás válságban? Valóság, 2012/12. 94–102.
- Faragó Péter (2009): „Fiatalok a küzdőtéren” – A nemek különbözősége a sportpályákon. Szakdolgozat. BCE, Szociológia Tanszék
- Faragó Péter (2015): Egyetem dívatházak – a magyar felsőoktatás anomáliái a tények és az illúziókeresés viszonylatában. Valóság, 2015/7. szám, 46–76.
- Faragó Péter (2017): A kései Y-generáció hagyatéka a Z-generáció újdonsült egyetemistáira: étrend és sportolás. Valóság, 2017/6. szám, 13–27.
- https://www.youtube.com/watch?v=vbbSE_AMBGo (Letöltés ideje: 2018. augusztus 10.)
- KSH (2012): Időmérleg 2009/2010, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/iderleg/iderleg0910.pdf> (Letöltés ideje: 2018. 12. 22.)
- KSH (2018): Egyetemek, főiskolák nappali képzésére jelentkezettek és felvettek (1990–), http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi006.html (Letöltés ideje: 2018. 12. 21.)
- KSH (2018): Felsőfokú oktatás (1990–), http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html (Letöltés ideje: 2018. 12. 21.)
- KSH (2019): Felsőoktatás (1990–), http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html (Letöltés ideje: 2019. 09. 17.)
- YouTube (2017): Tudtad, hogy szilveszter péntek 13-ra esik?, <https://www.youtube.com/watch?v=RWapbMpp2Y> (Letöltés ideje: 2018. augusztus 10.)
- YouTube (2018): Kiakadnak a pécsek, amiért „Brüsszel” és az „ENSZ” bevezeti az arab számokat 2019-től...

A keresztény Európa legitimációja

A kereszténységről szóló első híradások a keresztények által „Bibliá”-nak nevezett könyvben találhatóak. A görög *bublos* és *biblos* főnév eredetileg egyiptomi papiruszt, illetve *Cyperus papyrus*-t (papirusznád) jelent, ennek a szónak a többes száma a *biblia*, ami több, papiruszokra feljegyzett írás összefűzése. A keresztény egyház az általa „a szent írásk”-nak, *ta hagia biblia*-nak nyilvánított „szöveggyűjteményt” nevezte röviden „Bibliá”-nak, mert tulajdonképpen ezt a „szöveggyűjteményt” tartották az egyetlen olvasásra érdemes könyvnek, sőt, megsemmisítették az egyház által elítélt könyveket (sok ókori filozófusnak sok műve ezért is vesztett el). Az újszövetségi Biblia fő részei a Názáreti Jézusról szólnak, azonban ezeket nem Jézus életében, vagy a halála utáni évtizedekben jegyezték fel, hanem a jóval későbbi időkben. Mi több, ezek az írásk nem azon a nyelven vannak írva, amely nyelven a bibliai Názáreti Jézus és az ő tanítványai beszélhettek (Palesztinában az 1. századi zsidók arámi nyelven beszéltek), hanem a neoplatonista filozófia nyomait hordozó irodalmi görög nyelven, amely nyelvet a bibliai Názáreti Jézus és az ő tanítványai, akik a Názáreti Jézust a legenda szerint körülvették, valamint Palesztinában a köznép, egyáltalán nem beszélhettek, illetve beszéltek.

Csak a 4. században élt Caesareai Eusebius keresztény történetíró és a Római Birodalomhoz tartozó caesareai Marítima püspöke igyekezett először rendszerezni az előzményeket, miután a Jézusról és a tanítványairól szóló legendákat először élőszóban terjesztették a „küldöttek” (vagyis apostolok), s mielőtt írásos rögzítésükre került volna sor – de még azután is –, más-más közösségekben különféle verziók és értelmezések gyökereztek meg. Azt pedig, hogy mi „autentikus” a Jézus tanításait tartalmazó, illetve azokhoz kapcsolható iratok közül, azt csak 367-ben, Athanasius alexandriai püspök határozta meg; ő 27 „kanonikus”-nak nevezett iratot fogadott el, mint „autentikus”-okat, melyeket ettől kezdve a (római katolikus) egyház a „Novum Testamentum” – ezt az elnevezést a Názáreti Jézussal kapcsolatos eseményekről szóló iratok előtt keletkezett „rég” zsidó iratoktól való megkülönböztetésül vették használatba (ez utóbbiakat „Septuaginta” néven emlegetik, mert hetven tudóst bíztak meg a latinra fordításával) – kizárólagos szent iratainak tartott, az 5. század fordulóján pedig I. Ince pápa alatt elfogadta a „bibliai kánont”, amely tartalmazta Máté, Márk, Lukács és János evangéliumát.

Hangsúlyozandó továbbá, hogy a „Novum Testamentum”-ba foglalt 27 irat egyike sem a „Szent Földön” keletkezett, hanem a „Szent Föld”-től távol (például némelyek azt feltételezik, hogy Máté evangéliumát Szíriában írták, János evangéliumát pedig a kisázsiai Epheszosz-ban; a másik két evangélium írásának a helyéről feltételezések is alig vannak). Megjegyzem még, hogy az „evangélium” szó a görög „euangelion” kifejezésből származik, ami a jó hír hozójának járó anyagi jutalmat jelenti, és később kezdték magára az üzenetre használni.

Megállapítható, hogy a *Novum Testamentum Graece* az első görög-római szekularizációja lett a zsidó eredetű Jézus-vallásnak. Továbbá, szintén megállapítható, hogy a zsidó eredetű Jézus-vallásnak a második, görög-római világba történő szekularizációja először a 4. században élő *Marius Victorinus*, és főként az őt követő „Szent” *Augustinus* (354–430) működése által és írásainak a hatására következett be. A zsidó eredetű Jézus-vallásnak a harmadik szekularizációja pedig – immár egyre inkább a germán és a gall népek által dominált, de még folyvást latin műveltségű kései középkor körülményei

között – *Aquinói (Szent) Tamás* (1225–1274) munkássága hatásának tudható be. A *negyedik szekularizáció* a nyugati világ megújulásának, a *Renaissance*-nak, és nyomában az újkori Modern kezdeményeinek a sodrában következett be, magának a keresztény vallásnak a megoszlaiként: így keletkezett a lutheránus, a kálvinista, az unitárius, az anglikán vallás, és ez utóbbinak az ága, melyet a Mayflower-en 1620-ban kivándorolt „pilgrim fathers” Amerikában, mint ottani „Alapító Atyák” virágoztattak fel. Az *ötödik szekularizáció* – ez a folyamat jelenleg is tart – kezdete az egyre radikálisabb valláskritikáktól kezdve datálható, melyek során (a) a marxista-kommunista diktatúrák nyilvános terrorral üldözték a vallásokat, (b) a nemzeti szocialista diktatúra többé-kevésbé hallgatólagosan mellőzte a vallásokat, (c) az európai emberek egyre nagyobb része fordult el a vallásoktól, (d) miközben India, Japán, majd Kína a maguk ősi és sajátos vallásukkal a globalizálódás során lélekszámban, és az egyre növekvő gazdasági súlyuknak köszönhetően messze felülmúlják a keresztény vallásokat, (e) az iszlám olajforrásaik hasznosításából meggazdagodott harcosai pedig a migrálásaik során a keresztény vallás kiirtását hirdetik és gyakorolják.

A történelem során mindig voltak egymástól független kisebb csoportok a keresztény világ csaknem minden részén, amelyek a hivatalos egyházi hatalmak árnyékában, titokban, életben tartották egyik-másik eretnecségnek kikiáltott hittant, elméletet és gyakorlatot. Így az Arius által képviselt, a Szentháromság tanát elutasító nézetekkel együtt, az őskeresztény hit egyes elvei, tanai és gyakorlatai is fennmaradtak az évszázadok eretneküldözései ellenére.

A korai keresztények ellenségüknek tekintették a görög-római vallást, melyet le kell győzniük. Majd amikor a Római Birodalom katonái üldözték a kereszténységet, magát a Római Birodalmat is ellenségüknek tekintették. A hagyomány úgy tartja, hogy akkor fordult a kocka, amikor a milviusi csata előtti éjjelen Constantinus császárnak látomása volt, melyet Constantinus császár úgy értelmezett, hogy Krisztus jele alatt győzni fog („in hoc signe vinceris”). Ezért másnap, 312. október 28-án, katonái a görög „Krisztus” szó (ΧΡΙΣΤΟΣ) első két betűjét (a „X”-t és a „P”-t) tették pajzsukra. Constantinus császár győzelmet aratott a milviusi hídnál, és ezután törvényessé tette a kereszténységet (ő maga csak nem sokkal halála előtt keresztelkedett meg). 313-ban (a későbbiekben „Nagy”-nak nevezett) Constantinus és Licinius a milánói ediktumban kijelentette, hogy a Római Birodalom semleges marad a vallások felé. Ezzel a kereszténységnek teljes vallás- és kultuszszabadságot biztosított, azaz engedélyezett vallás (religio licita) lett. Másfelől ugyanebben az időszakban, 318 körül kezdte hirdetni Alexandriában Arius (260–336) a tanítását, melynek magva az, hogy Jézus csupán teremtménye istennek, nem pedig istennel egylényegű, amely nézetek gyorsan terjedtek a katolicizmuson belül, és Jézust illetően a „homoiousia” (istenhez hasonló lényegű, ’ember’) vs. „homoousia” (istennel egylényegű, ’isten’) polémiában hatottak tovább. Arius tanainak a gyors terjedésére és növekvő népszerűségére jellemző, hogy Alexandriában már 325-ben olyan éles, erőszkához és szakadásokhoz vezetett vita robbant ki az ariánus hitről, hogy már 325. június 19-re összehívták az első egyetemes zsinatot Nikaiában, ahol elítélték az „arianizmust”. Az idős korában keresztény hitre tért Marius Victorinus pedig – aki aztán Augustinus egyik szellemi tanítómestere lett – már Kr. u. 360 körül könyvet írt az ariánusok ellen *Adversus Arium* címmel.

Hangsúlyozom, hogy a „katholikus” jelzőt, ami a görög *katholou* (egyetemes) szóból származik, és mely kifejezésben Arisztotelész metafizikája köszön vissza és melyet a keresztény egyház önnön „egyetlen és kizárólagos igaz”-nak a kifejezésül vett és vesz igénybe, más (keresztény) tömörülés és egyház „eretnek”-nek ítéletét és elítélését fejezi

ki, és tüzzel-vassal irtását előlegezi. Vagyis amikor uralmi helyzetbe kerül a kereszténység (a római birodalomban a 380-ban történt államvallássá deklarálása után), akkor ugyanazokkal a kegyetlen és gyilkos eszközökkel irtja a más vallásokat, mint amilyeneket – jogosan – sérelmez, amikor őket magukat, a keresztényeket irtották akkor, amikor még kisebbségben voltak – és amely sérelmek elszenvedéséért hitbéli megdicsőüléssel jutalmazták a saját „vértanúikat”.

Rátérve a *Jézus-vallás második, görög-római világba történő szekularizációjá*-nak a megbeszélésére, hangsúlyozom, hogy Aurelius Augustinus áttérése a keresztény vallásra – mely eseményt maga Augustinus írta le, óriási befolyással volt a következő évszázadokra – a görög neoplatonikus Plotinus filozófiáját jól ismerő, latinul író Porphyrius közvetítésével és az idős korában keresztény hitre tért Marius Victorinus által a neoplatonizmus filozófiájával politúrozta fel a kereszténységet.

Abban a vonatkozásban, hogy a hagyomány szerint Augustinus tette „szeretevallásá” a kereszténységet, három kommentárt teszek. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy Augustinus írásaiban valóban kiemelkedő helyet foglalnak el a szeretetről szóló megállapításai és kijelentései. Ezek között dominálnak azok a megállapítások és kijelentések, amelyek isten vonatkozásában foglalják le a „szeretet”-et. Több más vonatkozásban szintén ’absztrakt’ minőségű a „szeretet” Augustinus-nak a saját átélés élményeiről való beszámolóiban olvasható (*Confessiones* 13, 9, 10.) „Pondus meum amor meus” (’az én súlyom az én szeretetem’) szép, és korszakos jelentőségű mondás többféle irányban interpretálható, az Augustinus egyéb írásaiban található vonatkozó kijelentések viszont általában a „szeretet”-nek az ’absztrakt’ – sőt, az ’absztrakt’-ot „absztrakt” irányban túlbővített – felfogásban való használatát mutatják. (Ebben az értelemben szögezte le később Aquinói Tamás: „oportet amorem in Deo esse”, ’a szeretet Istenben kell legyen’. (*Summa contra gentiles*. Parisiis: Apud Ludovicum Vivès 1874, p. 95.)

Felhívom továbbá a figyelmet a „szeretet”-re vonatkozó szóhasználatra. A Novum Testamentum Graece a „szeretet”-et az *agapē*, szóval fejezi ki, melyet latin fordításban három különböző szóval (*amor*, *caritas*, *dilectio*) adnak vissza, és előfordul még az *agapē* fordítások két további latin szó (*affectio* and *studium*). Mindezek figyelembevételével találonak ítélem Vízkeleti Györgyi megjegyzését: ha az Augustinus által képviselt „szeretevallást” követte volna az emberiség, akkor már régen kipusztult volna; az emberiség egyik fele az ellenségei által, a másik fele az egymást gyilkolásuk által. A magam részéről három észrevételt fűzök ehhez a megjegyzéshez. Egyfelől az Augustinus által képviselt „szeretevallás” nagy előrelépés volt a judaizmushoz képest, melynek istene egy sértődékeny, bosszúálló, és a saját teremtésének a hibájáért is az embertől bűnbánatot váró törzsi isten, Jehova. Másfelől viszont az Augustinus által képviselt „szeretevallás” a szigorú hierarchia, fegyelem és könyörtelen elszámoltatás rendszerének a kialakulását segítette elő, eleinte a kereszténységen belül, a hívek választott ó-keresztény presbiterek, aztán a már egyre inkább felsőbb egyházi vezetők által kinevezett „episcopus”-ok, ’felügyelők’ („püspökök”) által, később pedig a szerzetesrendekben, valamint a pápa által uralt, többértémen tagolt intézményrendszerben, aminek a révén a keresztény egyház egyre inkább a teljes világi főhatalom megszerzésére (királyok „kinevezésére”, az adók beszedése fölött jog megszerzésére, a világi törvénykezés jogának a gyakorlására) törekedett; lásd a később, 1073. április 22-án pápává választott VII. Gergely pápa uralkodása idejében kitört investitúraharcot a pápa és IV. Henrik német-római császár között, és IV. Henrik híressé vált (első), 1077. januárban történt Canossa-járását, és lásd a guelfek és ghibellinek itáliai pártharcait a 13. században, melyeknek során Dantét száműzték Firenzéből Ravennába, amely esemény élethosszigan sebet ejtett Dante

lelkén. Harmadszor, emlékeztetek arra, hogy miután a 380-ban történt kizárólagos államvallássá emelését követően a keresztény vallás egyeduralkodó, monopólium-helyzetbe jutott a Római Birodalomban, akkor – immár Augustinus „szeretevallás”-tanításának az idejében és terjedésekor – a keresztények üldözték és gyilkolták a nem-keresztényeket.

Rátérve a zsidó eredetű Jézus-vallás *harmadik szekularizációjának* a megbeszélésére, mindenképp arra hívom fel a figyelmet, hogy Aquinói (szent) Tamás (1225–1274) Arisztotelész filozófiájával politizálta fel a maga keresztény „teológiáját”. Filológiai tekintetben, a görögül nem igen tudó Aquinói Tamás annak köszönhetette ezt az ismeretszerzést, hogy az egyik rendtársa – Aquinói Tamás a domonkos rend tagja volt – Guillelmo de Morbeka, aki Korinthosz püspöke lett, és kiválóan beszélt görögül, latinra fordította, mégpedig igen jól, Arisztotelész fő műveit. Megjegyzem, hogy a középkor első öt-hat évszázadában annyira feledésbe merült Arisztotelész néhány írása, hogy ezeket a második évezred elején fedezték csak ismét fel.

Aquinói Tamás Arisztotelésznek a Morbeka által készített latin fordításait olvasta, és kommentálta részletesen, szintén latinul, ezekben a latin kommentálásokban pedig Arisztotelész filozófiája már „keresztény teológiaként” hatott. – Megjegyzem, hogy a görög régiséget tekintve a „theológusok” név a mythos-költőket illette, mint például Homérosz és Hésziodosz, megkülönböztetésül a korai ion természetfilozófusoktól, akik valamely *arkhē*-ben keresték az ős-okot. Arisztotelész pedig a maga részéről három „témára” – fizika (*phusikē*), matematika (*mathēmatikē*), teológia (*theologikē*) – osztotta fel „theoretikus filozófia (*philosophiai theōrētikai*)” címen folytatott vizsgálódásait (*Metaphysica* VI 1, 1026a 18–21; vö. XII 1, 1069a 30 – 1069b 2). Felhívom továbbá a figyelmet arra, hogy a kereszténységben csak szórványosan fordult elő a „theologia” szó, és ha előfordult, akkor mindig a ’(vallási) kinyilatkoztatás’ értelmében, illetve összefüggésében, nem pedig a vallásra vonatkozó tan értelmében. Először a 12. század második felében merült fel, a párizsi egyetemen, a „*facultas theologica*” tanszak elnevezésben a „theologia” szó, a vallásra vonatkozó ’tan’-nak jelentésben. A keresztény tanítások egészére vonatkozó kifejezések – „*doctrina christiana*”, „*sacra doctrina*”, „*sacra pagina*”, „*sacra scriptura*”, „*sacra eruditio*”, „*doctrina fidei*”, „*fidei summa*” stb. – azonban csak lassan gyökereztek meg, és csak Nicolaus Cusanus által és idejében öltöttek szilárd formát; Cusanus (*De docta ignorantia* I, 24; 26) már nemcsak „*affirmativus theologia*”-ról, Isten nevééről és attribútumairól beszélt, hanem „*negativus theologia*”-ról, azaz Isten Végtelenségéről „*kimondhatatlanságáról*” is.

Noha Aquinói (szent) Tamás Morbeka latin Arisztotelész-fordításainak köszönhetően főként Arisztotelész filozófiájából tanult – a kereszténység korábbi írásaiban csak szórványosan és nem hittudomány értelemben merült fel a „theologia” szó –, az álláspontja, „*elve*” mégis az volt, hogy „a theologia a filozófia vazallusa (Vasall)” (Aquinói Tamás: *In I. Sent. prol. 1.*; ez a mondás már az első évezred első évszázada óta „*philosophia est ancilla theologiae*”, ’a theologia a filozófia szolgálólánya’ formában hagyományozódott). Ennek az álláspontnak/„*elv*”-nek a fogalmi kerete az, hogy Tamás szétválasztotta egymástól a tudást és a hitet, ily módon pedig a filozófiát és a vallást is különvette. Erre a szétválasztásra szerinte két okból van szükség. Egyfelől minden külső segítség nélküli értelmi munka által. Ezen igazságokat nevezi Tamás értelmi igazságoknak. Másfelől az igazság kinyilatkoztatás révén ismerhető meg, melyet hitigazságnak nevez. Tekintve, hogy a hit is és a tudás is Istentől ered, ez a kettő nem mondhat ellent egymásnak, közvetkezésképpen a filozófia és a teológia igazságai azonosak kell, hogy legyenek.

Mindenesetre utólag megállapítható, hogy Aquinói Tamás abban a háromrétű spon-tán meggyőződésben foglalkozott részletesen Arisztotelész filozófiájával, hogy (1) benne, Arisztotelész filozófiájában, a keresztény világfelfogás előzményét megtalálva

(2) elaborálja tovább – mintegy folytatva Augustinus munkáját – a keresztény világfelfogást, (3) amely Aquinói Tamás által történő elaboráció egyszersmind Arisztotelész filozófiájának egyféle betetőzését jelenti.

Ez a háromrétű spontán meggyőződés mai nézetben civilizáció-evolúciós menetet implikál, azonban a keresztény világfelfogásban egyáltalán nem merült fel civilizáció-evolúciós menet, mert a keresztény világfelfogás a világ változásait az úgynevezett „üdv történet”, vagyis az ember „bűnbeesése” és a Jézus által beharangozott „megváltás” eseményeinek tudták be. Amely „üdv történet” egyfelől a világ Jehova által való teremtése, másfelől a „végítélet” közé van beágyazva. Oly módon, hogy míg a világ teremtése és a „bűnbeesés” két esemény, addig a világ vége és a Jézus újbóli eljöveteleivel beígért „végítélet” egybeesik majd. Ami az érdemben Jézusnak tulajdonított „evangéliumot”-ot illeti (a *to euangelion*, ’jó hír’ kifejezés első ízben Homérosznál került feljegyzésre, *Odüsszeia* 14, 152; az Új Testamentum-ban *Apostolok cselekedetei* 15, 7 és passim), ez a „jó hír” a keresztény hit szerint az a világfordulat, amelyik az említett „bűnbeesés”-esemény által keletkezett „eredendő bűnből” való „megváltás”-eseménynek a bejelentése az Új Testamentum Jézusa által (vö. *Rómaiakhoz* 11, 26–27 „Eljön Sionból a Megváltó [...] és én ezt a szövetséget adom nektek, amikor eltörlöm bűneiket”; zsidó prófétáktól származó mondás; Jézust nevezi *sötēr*-nak például Lukács 2, 11).

Ami a zsidó világfelfogást illeti, hangsúlyozom, hogy ez a világfelfogás az ősi zsidók egyiptomi, aztán a perzsiai (rab-)szolgaság során eleve rabszolga-morálként keletkezett, aztán a menekülés és a szabadulás idején elaborálódott egy sértődékeny, bosszúálló, és a saját teremtésének az elhibázásáért is az embertől bünbánatot váró törzsi isten (Jehova) ókori keleti mítosz-egyveleg hátterű vallásává. Amely vallásban folyvást kísértett a szolgaság- emlék, ami a megváltás-reményt motivált, és a Megváltó eljöveteleének a profétizálásaiáé növekedett. Aztán amikor a római ősi morál romlása idején a csalódott római polgároknak, és az amúgy is a felszabadítójukban reménykedő rabszolgákban, fokozódott a hellenisztikus vallásokban ígérgetett megváltás igénye, ezt kihasználva lett a Jehova-vallásból keletkező „Jézus-vallás” világvallás igényűvé.

Mielőtt foglalkoznék Aquinói Tamás teológiai innováló filozófiájával – és vice versa –, idézzünk fel néhány olyan, Augustinus halála utáni és Tamás halála előtti történelmi eseményt, amelyik különösen jelentős bizonyult a kereszténység életében.

- 430. augusztus 28.: Szent Ágoston halála.
- 431. június 22.: Az efézusi egyetemes zsinat Nesztoriosz ellen kijelenti, hogy Jézus egyidejűleg mind ember, mind Isten, amellyel tisztázták a Szentháromságban betöltött szerepét. Deklarálták azt is, hogy Mária Istennek Anyja (Theotokos), valamint, hogy a niceai hitvallás végleges, és szent szöveg.
- 451. október 8. – november 1.: A khalkédóni zsinat monofiziták ellen dogmaként mondja ki – I. Leó pápa dogmatikus levele alapján –, hogy Krisztus egy személy két természetben, keveredés nélkül. Eutychést kiközösítik, és mindez a keleti egyházak szakadásához vezet. A zsinat megerősíti újból, hogy Jézus valóságos Isten és valóságos ember, valamint, hogy Szűz Mária az Isten Anyja.
- 476. szeptember 4.: Romulus Augustulus lemondott a trónjáról, ami a Nyugat-római Birodalom bukását jelenti. Az ókori Egyház központja a Kelet-római, azaz Bizánci Császárság fővárosa, Konstantinápoly felé mozdult el. Ez vezetett végül oda, hogy az Egyház az keleti és nyugati részre oszlott a 11. században.
- 502: Symmachus pápa előírja, hogy világi ember nem szavazhat a pápára, valamint, hogy csak a magasabb klérusból lehet jelöltet állítani.

- 533. január 2.: Mercuriust választják meg pápának. Ő volt az első pápa, aki uralkodói nevet vett fel, s így lett II. János pápa. I. Justinianus bizánci császár hozzá folyamodott egy teológiai vita megoldásáért, és hűséget is fogadott neki.
- 638: A muszlimok elfoglalják a keresztény Jeruzsálemet és Szíriát.
- 711: A muszlim seregek betörnek Spanyolországba.
- 726: Elkezdődik a képrombolás (ikonoklazmus) a keleti császárságban. A képek rombolása egészen 843-ig fog tartani.
- 732: A Nyugat-Európa felé tartó muszlim sereget megállítja Martell Károly a franciaországi Poitiers-nél.
- 756: Kis Pippin, a frankok királya birtokadományokkal biztosítja a pápák római uralmának függetlenségét. Megalakul a Pápai Állam.
- 787: A II. nikaiai zsinat elítéli az ikonoklasztákat, és szentesíti a képtiszteletet.
- 1054. július 16.: A liturgikus, nyelvi és politikai eltérések egy tartós szakadáshoz vezettek Nyugat és Kelet egyházai között, amit nagy egyházszakadásnak nevezünk. A csak tárgyalással megbízott három pápai küldött, Humbert de Silva Candida bíboros, Lotharingiai Frigyes és Péter, Amalfi érseke bementek a Hagia Szophia katedrálisba egy vasárnap délutáni mise közben, és elhelyeztek az oltáron egy I. Kerulláriosz Mihály pátriárkát kiközösítő bullát. A pátriárka egy összehívott zsinaton szintén kiközösítette „Humbertust és támogatóit”.
- 1059: II. Miklós pápa kiadja határozatát a főként III. Henrik császár óta terjedő invesztitúrák ellen, hogy a pápaválasztás kizárólagos joga a bíborosoké.
- 1073. április 22.: Kítör az invesztitúraharc a pápa és a császár között.
- 1077. január: IV. Henrik német-római császár vezekelve kéri kiközösítésének visszavonását Canossában.
- 1095. november 27.: II. Orbán pápa szent háborút, azaz keresztes hadjáratot hirdet a keleti keresztények és a szentföldi zarándokok védelmében a clermonti zsinaton.
- 1198. január 8.: III. Ince pápa megválasztása. Pontifikátusát gyakran a pápaság világi hatalmának csúcspontjának tekintik.
- 1204. április 13.: A negyedik keresztes hadjárat kifosztja Konstantinápolyt. A konstantinápolyi Latin Császárság megalakulása.
- 1229: Az inkvizíció felállítása a toulouse-i zsinaton, válaszul a katar eretnekségre.
- 1231: IX. Gergely pápa elismeri a párizsi egyetem alapszabályát.
- 1274: Aquinói Szent Tamás halála.

Ehhez a vázlatos listához hozzáteszem, hogy a főáramú, győztes, a pápa által vezetett keresztények által „eretnek”-nek ítélt, és üldözött keresztény szekták – mint korábban az ariánusok voltak (és aztán maradtak is) – „alulról”, a közember igehirdetők által szerveződve jelentek meg a 7. századtól kezdve, és olyan sok hívük lett, hogy komoly riválisává váltak a pápai egyháznak. Ilyen „szekta” volt például a Felső-Eufrátesz folyó partján lévő Samsat városából származó Konstanine által az Örményországban lévő Kibossa városban 660-ban alapított gyülekezet, amelyik az egyház formalizmusát kritizálva azt Szentírás-ellenesnek hirdette. Elutasították például Jézus isteni születésének tanát, tagadták a Fiúnak az Atyával és a Szentlélekkel való személyes egységét, elvetették a szentségeket és az ünnepeket a mindenféle Mária-tisztelettel és az „Isten Anyja” címmel együtt; a Jézus által véghezvitt csodákat kizárólagosan lelkileg értelmezték; számukra az Anyaszentegyház egy lelki közösség volt, melyben mindenkinek egyenlő része van. A 8. század közepén a hívek egy nagy részét Trákiába telepítette át Constantinus Copronimus császár a birodalmat fenyegető bulgárok földjére, hogy ott ők a birodalmat védő falként óvják. Amikor majd aztán 970-ben az örmény származású Tzimisces János

császár további, legalább 200.000-üket telepítette át Philippopolis környékére, ez a terület „eretnek” tanai központja lett és mozgalmuk virágzásnak indult. Az eredeti birodalmi stratégiával ellentétben, ezek a frontvonalbeli örömenyek a betörő bulgárokkal hamarosan megbarátkoztak és tanaikat még a bolgár királyi ház is átvette. Egy Jeremiás nevű bolgár pap tanításai alapján egyfajta „szervezet nélküli egyházat” alapított, és magát közösségével együtt „*Bogomil*”-nak, azaz „Isten Barátja”-nak, „Istenesnek” nevezte („Bog milij”: ’könyörülj Istenem’). Ezt követően tanításuk nagy titokban eljutottak Nyugat-Európába, ahol ezeket a tanításokat bolgár eredetűnek tartották, és a 10. századtól kezdve elterjedtek egészen Portugáliáig, sőt Angliába is. – Nyugaton a 10. század közepén a katórok tűntek fel a dél-franciaországi Toulouse-ban és környékén, Languedocban, akiket az egyik legkorábbi dél-franciaországi központjukról, Albi-ről, *albigensenek* is neveztek. Az inkvizíciónak csak 1330-ban sikerült „felszámolni” a szervezetüket. A katórok tanításai gnosztikus, platonista és manicheus gyökerűek; nevüket a görög *katharos* („tisza, tökéletes”) szóból eredeztették. – A 1056-ban Észak-Itáliában *patarénus* néven népi vallási mozgalom keletkezett (az elnevezés valószínűleg a milánói ócskapiac helyének – *Pataria* – a nevéből származik); ez a mozgalom a társadalmi és vallási bajok orvoslását tűzte ki céljául, és erőszakkal léptek föl a simóniás és ágyas papok ellen. Vezetőjüket, Arialdus-t, már 1066-ban megölték, ezután szétesett a mozgalom. – *Valdenses* (más néven ’lyoni szegények’) egy Provence-ban a 12. század végén, 1170 körül, Pierre Valdes (említi Waldus, Valdo, Vald Péter néven) által létrehozott, pápaellenes vallásfelekezet volt, amely Európa-szerte elterjedt a középkorban. Valdes gazdag lyoni kereskedő volt, aki teljes vagyonát a szegényeknek adományozta, majd vándorprédikátor lett. Nézeteiben teológiailag nem távolodott el a kereszténységtől, mint az akkor elterjedt más eretnek szekták (a dualista alapelvű katórok, bogumilok és patarénusok), ezzel szemben az egyházszervezet és a világi hatalom ellen lépett fel. A valdensesk a pápai (és a világi egyházi) tekintély helyett a Biblia tekintélyét ismerték el; az egyetemes papság elve alapján elutasították az egyházi hierarchiát és a különálló klerust és az apostoli szegénységet hirdették; tagadták a purgatórium létezését, a bűcsút és a halottakért mondott imát. Már nemzeti nyelvű Bibliát használtak, melyet Valdes-nak egy pap ismerőse, Ansa István fordított nemzeti nyelvre 1179 előtt; a lyoni püspök éppen azon címen tiltotta be a valdens mozgalmat, hogy a világiak a Szentírást nem magyarázhatják. 1184-ben, a veronai zsinaton III. Lucius pápa eretnekségnek nyilvánította a valdens tanokat, majd pedig ő, III. Ince pápa, 1209-ben keresztes háborút – irtóhadjáratot – indított a katar és valdens eretnekek ellen, ami „albigens háború” néven ismert. Ez a háború húsz évig tartott és Provence-t pusztulásba döntötte. A „hitnyomozó törvényszék” (inkvizíció) ezt követő felállítása (1229-ben, a toulouse-i zsinaton) és működése sem volt azonban elegendő az eretnekség felszámolására; a 13. században szinte egész Európában elterjedtek és követőkre találtak a valdens tanok; a nézeteik befolyással voltak az 1517. október 31-gyel – Martin Luther ezen a napon tette közzé 95 tételét a bűcsúcédulák árusítása ellen – kezdődő reformációra. – A flagellánsok (önostorozók) mozgalma állítólag 1260-ban, Perugia városából indult; rövidesen Európa-szerte elterjedt. Miután a mozgalom radikalizálódott, 1348. október 20-án VI. Kelemen pápa bullában tiltotta be a flagelláns mozgalmat. Ennek ellenére a mozgalom az 1347-ben kirobbant és 1349-ben tetőző pestisjárvány egyik szinte elmaradhatatlan kísérőjelensége volt. Ugyanis az emberek a járványokat Isten büntetésének vélték, amely rossz erkölceik miatt sújtja őket, és ezért vezekléssel kell kiengesztelniük Istent. A 15. századi Itáliában a szekta újraéledt, itt Bianchi volt a neve. Ezt a mozgalmat is pápai rendeletek szüntették meg. A 16. századi Franciaországban maga az uralkodó,

III. Henrik alapított önostorozó társaságot a Gyümölcsoltó Miasszonyunk Vezeklőinek Kongregációja néven. E főúri társaság már csak mímelte a vezeklést, és hamarosan el-sorvadt a látványosság.

A 13. század közepe előtt és közepén zajló említett eseményeknek az ismeretében Aquinói Tamás gondolhatta azt, hogy a (keresztény) egyház radikális megerősítésre szorul. Ő bizonyára úgy vélekedett, hogy ezt a radikális megerősítést felülről kell kezdeni, nem az alapoknál, hiszen az „alapok” ’rendíthetetlenek’ voltak, mert a „alapok” megbontása vagy átépítése a kereszténység létjogosultságát kérdőjelezte volna meg (a keresztény egyház alapjait védendő és megszilárdítandó írt terjedelmes könyvet Aquinói Tamás a lázadók és lázongók ellen *Summa contra gentiles* – Parisiis: Apud Ludovicum Vivès. 1874. Belső cím az 1. oldalon: *De veritate catholicae fidei contra gentiles*. – A *gentilis* szó jelentése: pogány; a *Summa* szó jelentése: kézikönyv). A felülről megerősítés programjához jöttek kapóra Tamásnak az Arisztotelész-művek Morbeka által készített fordításai, elsősorban az iméntiekben már ismételten említett *Metaphysica*-könyv fordítása.

Mindenekelőtt azzal a szöveghellyel foglalkozom, melyben Tamás Arisztotelész a platóni *Idea* kritizálásával foglalkozik. Arisztotelész megállapítja, hogy nem fordul elő a szokásos módon az, hogy *Ideakból* (*eidōn*) mások legyenek, majd így folytatja: „Viszont az a mondás, hogy az ideák minták és hogy az érzéki tárgyak részesülnek (*metekhein*) bennük, csupa üres szólás és költői metafora. Mert mi az a létrehozó dolog, amelyik hatásában az ideákhoz igazodik (*ti gar estin to ergazomenon pros tas ideas apoblepon*)?” (Arisztotelész: *Metaphysica* I 9, 991a 20–23.) Morbeka fordításában az idézett szöveg a következőképpen hangzik: „Dicere vero exemplaria esse et eis alia participare, vaniloquium est, et metaphoras dicere poeticus. Nam quid est opus ad ideas respiciens?” (*Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. Cura et studio P. Pr. M. – R. Cathala. Tertia Editio stereotypa attente recognita. Marietti, Taurini (Italia), 1935, 79. o.). Tamás a maga részéről részletes cáfolatot fűz Arisztotelésznek ehhez a Platón-kritikájához. Tamás kritikájának a fő érve tulajdonképpen Isten: „[...] in similitudinem aliquam sufficit praedicta directio in finem, qua virtutes naturales diriguntur in primo intellectu.” Azaz: „[...] valamely hasonlóságban elegendő a kinyilvánított, előre meghatározott irány a vég(cél) felé, ahogyan a természeti erők az első intellectusban vannak irányítva. (*Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. Id. kiadás, *Liber primus, Lectio XV.*, 233; 81. o.). Ehhez a fő érvehhez pedig – ami, vegyük észre, Tamás előre kész hitbéli meggyőződésének az érvényesítése –, Tamás az ő Arisztotelész-olvasatához kapcsolódó közbenső megfontolásainak a felvonultatásának a mentén jut el. Ezekből a megfontolásokból azt említem, amelyik szorosan kapcsolódik az imént idézett kérdéshez. Ugyanis nemcsak az Arisztotelész által Platónnak feltett kérdésre, hanem íme, most az Aquinói Tamás által Arisztotelésznek szegezett kérdésre („mi az a létrehozó dolog, amelyik hatásában az ideákhoz igazodik?”) is válaszolva maga Tamás azzal érvel, hogy ha „hasonlóság (similitudo) származik az elkülönítetten lévő előképre tekintettel (ex respectu ad exemplar separatum), akkor nem lehetséges azt mondani, hogy ennek a hasonlóságnak az oka a születettekben [és a halandókban] lévő az a forma [idea], ami az alsóbb(rendű) születendők [és halandók] számára vagy on (in genito sit forma inferioris generantis).” (*Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. Id. kiadás, *Liber primus, Lectio XV.*, 79–82, 232; 80. o.). A „separatum” kifejezés Arisztotelész *kekhōrismenē* terminusának a latinra fordítása, aminek kardinális jelentősége van mind Arisztotelésznek a ’platonizmus’-sal folytatott vitájában, mind pedig Aquinói Tamás saját filozófiájának a munkálásában (Tamás követői filozófiájára vonatkozólag „metafizika”-ról beszéltek). Amikor ennek a munkájának a során maga

Arisztotelész szintén eljut (a *Metafizika* XII. könyvében) „isten” ’tétélezéséhez’, akkor – mintegy feledve a Platónnal szemben másutt ez ügyben felvonultatott ellenvetéseit – ezt írja: „Hogy tehát van valami örök (*aidios*), mozdulatlan és az érzéki valóktól (*tōn aisthētōn*) különálló (*kekhorismenē*) szubstancia (*ousia*), az a modottakból látható.” (Arisztotelész: *Metaphysica* XII 7, 1073a 3–5.) Morbeka fordításában: „Quod quidem igitur est substantia alia sempiterna et immobilis separata a sensibilibus, manifestum ex his.” (*Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. Id. kiadás, *Liber duodecimus, Lectio VIII.*, 716. o.). Hangsúlyozom, hogy a „mondottakból” kifejezés nem bizonyításra, hanem csupán egy deklarációra utal vissza, nevezetesen Arisztotelész istent jellemző kijelentésére: „Állítjuk tehát, hogy Isten az örökkévaló és tökéletes élő lény, ennél fogva élet és folytonos, örökkévaló lét a tulajdona (*zōē kai aiōn synekthēs kai aidios hyparkhei tō theō*). Ilyen ugyanis az Istenség.” (Arisztotelész: *Metaphysica* XII 7, 1072b 28–30). Morbeka fordításában: „Dicimus autem Deum esse animal sempiternum optimum. Quare vita, et duratio et continua et aeterna existit Deo. Hoc enim Deus.” (*Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici In Metaphysicam Aristotelis Commentaria*. Id. kiadás, *Liber duodecimus, Lectio VIII.*, 716. o. Kiemelem, hogy Morbeka Arisztotelész *hyparkhei* terminusát adja vissza az *existit* kifejezéssel (emlékeztetek arra, hogy Marius Victorinus honosította meg az „existentia” főnevet; lásd fentebb). Tamás látható meglepéssel fogadja ezt a deklarációt. *Melynek kommentálásába Tamás a maga részéről beleszövi a „se subsistens”, „önnön alapján alapuló” kifejezést* (a „subsistentia” a *hypostasis* terminus latin megfelelőjeként lett használatos).

Felhívom a figyelmet arra, hogy a „se subsistens”, „önnön alapján alapuló” kifejezésben a keresztény *hitnek* az a radikális spontán – és tegyük hozzá naiv – jellemzője rejlik, amely jellemző kifejtve azt jelenti, hogy *a keresztény Isten magában szellemíti meg* – lévén testetlennek elképzelve, nem használhatom itt a „megtestesít” igét – az *Örökkönlévőt*, a *paradeigmát*, az *Ideát*, a *működőképességet* és a *kivitelező alkotást*. Vegyük észre, hogy ily módon elvész az a tagoltság, ami Platón filozófiájában az Örökkönlévő-nek mintául vétele és az Örökkönlévő megvalósítására való képtelenség viszonylatában fennáll. Ez a veszteséget Augustinus azzal kompenzálta, hogy az általa, Augustinus által hirdetett „szeretet” ’abstractum’ (vagyis a Világgal való ’közvetlen’ kapcsolatot tekintve veszteség, viszont az emberi gondolkodás saját fejlődésmenetét tekintve nyereség). Aquinói Tamás pedig nagyon fordulatossá és tanulságossá gondolatmenet eredményeként azt állapítja meg, hogy az emberszeretet és az Istennek tulajdonított szeretet között szakadék tátong, melyet az ember Isten iránt tanúsított Caritas-ának – emlékeztetek, hogy a Novum Testamentum Graece latinra fordításában „caritas” lett a görög *agapē* egyik latin neve – a *fogalma* (megjegyzem, hogy a „fogalom” olyan fejlemény, ami felülemelkedik a ’közvetlen’ valóságon, ugyanakkor igyekszik mélyebbre hatolni a világba) hivatott áthidalni (*Summa theologiae* I q. 26, a. 3c.).

A *zsidó eredetű Jézus-vallás negyedik szekularizációja* 1517. október 31-én kezdődött, amikor Martin Luther, Ágoston-rendi szerzetes, a németországi Wittenbergben, ahová ekkoriban állt ért a pápai hatalom keze, a vártemplom kapujára, kiszögezte azt a 95 tézist, amelyben közhírré tette saját álláspontját, kidolgozva az egyedül hit általi üdvözülés tanát, és elítélve a katolikus egyház pénzért árult „bűcsúcéduláit” („bűnök” alól feloldozó leveleit). Ezzel egy időben Ulrich Zwingli, majd Kálvin János Svájcban indított pápasággal szembeszegülő, „protestáló” vallási mozgalmat, mely elnevezés nyomán a kálvinista vallásukat protestánsoknak nevezték. Ezek jelentették a „reformáció” kezdetét. A reformáció során engedélyezték a híveknek a Biblia olvasását, mi több, a lelkészek feladatuknak tekintették az „igehirdetést”. A katolikus egyház ugyanis tiltotta a laikusoknak a

Biblia olvasását (amire egyébként a római birodalom összeomlása után nem is volt már az embereknek módjuk, mert a kereszténnyé lett „barbár” népek nem értettek sem görögül, sem latinul). A reformáció nagyon gyorsan terjedt, mert a 15–16. században végbemenő gazdasági, társadalmi és politikai fejlemények, a reneszánsz és a humanizmus eszméinek elterjedése, a könyvnyomtatás feltalálása, a nagy földrajzi felfedezések, a művészetek újjáéledése, valamint a tudományos kutatás fellendülése és eredményei következtében kritikus lett a vallással kapcsolatos magatartás (emlékeztetek, hogy Copernicus „De revolutionibus orbium caelestium” c. értekezését csak Copernicus halála után, 1543-ban publikálták, kétségtelenül óvintézkedésképpen – jobb a könyvet kitenni az auto-da-fé kockázatának, mint a szerzőt). A reformáció azokban az országokban kezdődött, amelyekbe alig, vagy egyáltalán nem ért el a pápaság keze. Luthert 1521. január 3-án kiközösítette X. Leó pápa a „Decret Romanum Pontificem” c. bullában, ettől függetlenül folytatta tevékenységét: 1522-ben Luther 11 hét alatt lefordította görögről német nyelvre a Novum Testamentumot, és abban az évben, melyben Poroszország és Zürich bevezette a reformációt, Luther a saját példájával erősítette a papi nőtlenség általa meghirdetett eltörlését, megházasodott.

Befolyásának megtartása érdekében a katolikus egyház az „ellenreformációval” válaszolt, például 1534. augusztus 15-én Loyolai Szent Ignác és társai, köztük Xavéri Szent Ferenc találkozott a Párizshoz tartozó Montmartre-ban, és megalapították a hittérítő jezsuita rendet, melyet 1540-ben III. Pál pápa jóváhagyott, 1542. július 21-én pedig III. Pál a „Licet ab initio” konstitúcióval létrehozta „a hit tisztaságát védő” Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációját. 1600-ban máglyán végezték ki Giordano Brunót, 1633-pedig Galileo Galilei másodszor kerül az egyházi bíróság elé, ahol életfogytig tartó házi őrizetre ítélték; René Descartes az 1620-as években azért Hollandiába telepedett át (ahol titkolta és gyakran váltotta a lakcímét), hogy ne találhassa meg az inkvizíció, ami Dél-Franciaországban még szedte az áldozatait. Viszont a reformáció gyors terjedésére jellemző, hogy VIII. Henrik angol király – aki eleinte a Luther Mártonnal folytatott teológiai vitájában a hét szentséget és a pápa főségét védte, és ennek az elismeréseként 1521. október 17-én X. Leó pápától a „Defensor fidei” (A hit védelmezője) címet kapta –, 1534. október 30-án az angliai Egyház legfőbb fejévé tette magát, mely „egyházfőségi rendeletét” az angol parlament elfogadta. Ezzel bekövetkezett az anglikán egyházszakadás, melynek során 1536–1540-ben a szerzetesrendeket feloszlatták Angliában, Walesben és Írországbán, és John Fishert, Morus (Szent) Tamást és több mint száz katolikus szerzetest és világi katolikust kivégeztek (őket a katolikus egyház „vértanúk”-ként tartja számon). Időközben 1538. december 17-én, III. Pál pápa kiközösítette VIII. Henrik angol királyt. 1545. december 13. – 1563. december 4. között ülésezett a tridenti egyetemes zsinat, melyen III. Pál pápa, III. Gyula pápa és IV. Pius pápa vezetésével a protestáns reformációra adott katolikus választ fogalmazták meg, közben viszont 1555-ben német területen, Augsburgban, vallásbékét kötöttek; a vallásszabadságot Európában elsőként a magyarországi 1568. évi tordai országgyűlés mondta ki (a katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius vallásra kiterjedően).

A „Mayflower” kivándorlóhajón 1630-ban angliai puritánok – ahogy magukat nevezték „zarándokok” – keltek át az „Új Világba”, amit ők később „Új Angliának” neveztek el. „Szent Frigy (covenant) kötötte össze őket egymással és valamennyiüket Istennel” – írtam a Vay Tamás írói nevemen megjelent *The Postmodern in America. A thematic journal* c. könyvem [Budapest: Platon, 1991] 71. oldalán, és így folytattam: „Küldetéstudatuk volt. Isten eszközeként kötelezték magukat hogy – mint a híres-nevezetes Mayflower Compact-ban rögzítették – »civil politikai testületben« egyesüljenek, amelyik rendet teremt számukra, biztosítja fennmaradásukat, és lehetővé teszi a céljaikat megvalósító

munkát, a közjó elérését. Ha ma olvassuk ezeket a dokumentumokat, mint amilyen például John Winthrop nem kevésbé híres, a Mayflower fedélzetén mondott beszéde is, külön erőfeszítésünkbe kerül, hogy elkoptatott frázisokba beleképzeljük az egykori erőt. Márpedig minden ezen múlik, ezen múlt. Hogy őszintén gondolták, hogy komolyan vették, hogy töretlen akarattal fáradoztak valóra váltásán, hogy bíztak önmagukban, hogy tiszteletben tartották egymást. *Amerika ezáltal lett a Modern eredeti változata.* Tiszta lappal indultak, nem kellett folyvást megküzdeniük a múltjukkal, és hasonló formátumú ellenséges szomszéd államokkal, nem kellett megalkudniuk, maradványokat kerülgetniük, kínos kompromisszumokat kötniük. Nem forradalmi vagy terápiás célzattal kezdtek valami újat, nem kellett szálakat széttépniük, folyamatokat megszakítaniuk, hanem egészséges ifjonti Földön (mennyit emlegették ezt is, a vén Európával szemben!), csak lelkiismeretük szavára hallgatva raktak le alapokat, és építkeztek. Európa, melynek Modernjében Amerika felfedezése 1492-ben maga is egyik lényeges összetevő volt, nem győzött csodálkozni azon, hogy tisztuló tükörben látja önmagát, ha Amerikára néz. [...] Nemcsak szabályos és telt arc ez, hanem derűs is. Legkevésbé ezzel a derűvel tudnak mit kezdeni az Amerika-utazók.”

A zsidó eredetű Jézus-vallásnak az ötödik szekularizációja a 18. század végén kezdődött, amikor Kant 1792-ben exponálta a „radikális gonosz” („das radikale Böse”) terminust – Kant újrafelfedezte ezt a terminust, ugyanis Plotinus (akinek a tanításai érdemben feledésbe mentek a középkorban és az újkor Kant fellépéséig eltelt évszázadaiban) az *Enneads* egy egész fejezetében (I 8) tárgyalta a „gonosz”-t (*ta kaka*), és megállapította, hogy a „gonosz” nem egyszerűen ellentéte az emberi létnek, hanem az árnyképe (*eidopoiētikon*), „mértéktelenség a mértékkel szemben, határtalanság a határral szemben, [...] örök telhetetlenség a kialakultsággal szemben, örök sóvárgás az önmagának-elegendőséggel szemben (*ametria einai pros metron, kai apeiron pros peras*, [...] *aei aoriston oudamē estōs*, pampathes, akorēton, *penia pantelēs*; *Enneads* I 8, 15) – az „Über das radikale Böse in der menschlichen Natur” („Az emberi természetben lévő gyökeres gonoszlól”) c. tanulmányában, ami a *Berliner Monatschrift*-ben (19, 1792, 323–385.) jelent meg, értekezett. A korabeli porosz cenzúra utólag cenzúrázta ezt a tanulmányt, a folytatásait pedig nem engedélyezte megjelenettni, Kantnak viszont sikerült az 1793-ban publikált *Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (*Vallás a pusztá ész határain belül*) c. könyvébe (az angol fordítás oldalszámát idézem: *Religion within the boundaries of mere reason*; Trans. George Di Giovanni. In: Kant: *Religion and rational theology*. Trans. and ed. Allen W. Wood, George Di Giovanni. Cambridge: University Press. 1996. 69–97. o.) mind az említett tanulmányt, mind ennek a folytatásait beilleszteni. Ugyanebben az időszakban, az 1789-ben kezdődött francia polgári forradalom már 1789. november 2-án államosította a francia egyházi vagyont, 1790. február 13-án a betegápoló és a tanító rendek kivételével feloszlatta a szerzetesrendeket, 1792-pedig felszámolta az összes szerzetesrendet, meggyilkolt több száz katolikus papot, majd 1793-ban megszüntette a teljes kereszténységet és az intézményes egyházat. Miután 1795-ben megbukott a jakobinus diktatúra, Franciaországban kimondták a vallásszabadságot, valamint az egyház és az állam szétválasztását. 1801-ben VII. Piusz pápa konkordátumot kötött Napóleonnal, aki viszont önkényesen 77 pontot csatolt hozzá. Napoleon 1809-ben megszüntette az Egyházi Államot, válaszul VII. Piusz kiközösítette Napóleont, válaszul Napoleon fogságba vettette VII. Piuszt.

Amikor megszűnt a fenyegetettsége, az Egyházi Állam ott folytatta, ahol 1789-ben abbahagyni kényszerült. 1814-en VII. Piusz visszatért Rómába és helyreállította a jezuita rendet, a bécsi kongresszus pedig 1815-ben visszaállította az Egyházi Államot. 1832-ben XVI. Gergely pápa a „Mirari vos” kezdetű enciklikájában elítélte a „katolikus

liberalizmus"-t; Angliában 1850-ben helyreállították az egyházi hierarchiát. 1854-ben – bármily hihetetlen, a feltételezett vonatkozó esemény után 1854 évvel és kilenc hónappal – a katolikus Egyház kimondta a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját. Azt a folyamatot, amelynek során a keresztény Egyház illetékesei a számtalan „evangélium” megjelölésű iratból kiválasztják azt, amit a keresztény Egyház illetékesei a keresztény hit forrásaként fogadnak el, kanonizációnak nevezik.

Miközben így folytak a katolikus Egyházzal kapcsolatos események, Schopenhauer már 1818-ban – vagyis még Hegelnek és a hegeli filozófiának a fénykorában – megállapította a korabeli Romlásnak (ami a gyökeresen Gonosznak a diagnózisa), hogy – ellentétben Kant nevezetes erkölcsi maximájával, ami így szól: „Cselekedj úgy, hogy az emberiségre, mind a saját személyedben, mind bárki máséban mindenkor mint célra, sohasem mint pusztá eszköze legyen szükséged.” – az aktuális maxima: „seek quite disinterestedly, the hurt and suffering of others, without any advantage to itself” („mások kárát és szenvedését valaki minden egyéni érdek nélkül keresi”) (*The world as will and idea*; német eredeti: *Die Welt als Wille und Vorstellung*; trans. R.B. Haldane and J. Kemp. Vol. I. Seventh edition. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. 1909. 429. o.).

Magyar nyelven – feltételezem, hogy néhány – más nyelven is hasonlóképpen van ez – régóta beszélnek a „magyarok istenéről”, amely szólásmondás a magyar saját „törzsi istenét” jelenti, ugyanakkor ez a megnevezés értelmezhető úgy, hogy az „egyetemes isten”-hez való csatlakozás kijelentése. Lásd Petőfi Sándor 1848. március 15-re írott *Nemzeti dal* c. versének – ezt a költeményét Petőfi Sándor március 15-én több budapesti helyen elszavalta az összesereglett embereknek, ami elindította az 1848–1849-es magyar szabadságharcot – refrénjét: „A magyarok istenére / Esküszünk, / Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!”

1864-ben IX. Piusz pápa a „Quanta cura” kezdetű enciklikában és a Syllabus-jegyzékben elítélte a modernizmust; 1869. december 8-án IX. Piusz megnyitotta az I. vatikáni zsinatot, melynek a 4. ülésén, 1870. július 18-án elfogadták a „Pastor Aeternus” dogmatikai konstitúciót, amely többek között kimondta a „pápai tévedhetetlenség” dogmáját; 1870-ben felszámolták az Egyházi Államot; ókatolikus skizma keletkezett; 1872–1875-ben számos egyházellenes törvényt fogadtak el Németországban, Ausztriában és Svájcban; 1904-ben X. Piusz pápa elrendelte az egyházjog kodifikációját; 1907-ben X. Piusz ismét elítélte a modernizmust.

Mindeközben, 1883-ban (lásd Nietzsche: *Also sprach Zarathustra*. Leipzig: Alfred Kröner. 1910, 522. o.) Nietzsche „bejelentette”, hogy „Isten meghalt!” (Friedrich Nietzsche: *Thus spoke Zarathustra. A book for all and none*. Ed. and trans. Adrian Del Caro. Cambridge, New York, Melbourne etc.: Cambridge University Press. 2006, 5. o.; dőltbetűk az eredetiben), sokan azt gondolták, hogy most már „mindent szabad”, és a második világháború után néhány francia egzisztencialista ki is adta ezt a jelszót. Nietzsche megkülönböztet három gonoszt, mint „a három legátközöztöbb dolog a világban”: „Kéj, uralom-szomj, önzés” (*Thus spoke Zarathustra*, idézett kiadás 149–150. o.). Hangsúlyozom, hogy Nietzsche az ő „hatalom akarása” terminusát elsősorban az „ön-maga legyőzése” (op. cit., p. 88) értelemben gondolta, az „ön-maga legyőzését”-t pedig önkísérlet, (*Thus spoke Zarathustra*, op. cit. 89. o.) útján gondolta megvalósítani. Ellenben a későbbiekben azoknak az embereknek a túlnyomó többsége, akik egyáltalán tudtak a „hatalom akarása” terminusról, ‘uralkodási vágy’-ként értelmezték ezt a terminust, és tették gyakran a maguk saját irányelvét, és ezt az irányelvet a kegyetlen önzés, minél jobb és több szex megszerzése, valamint, és főként minél nagyobb és minél korlátlanabb hatalom elérése céljából érvényesítik.

Az első világháború végén bekövetkező hatalmi vákuumban az 1918-ban Oroszországban, 1919-ben Magyarországon hatalmat megragadó marxista-kommunista párt első intézkedései között szerepelt az állam és az egyház és szétválásztása; Magyarországon a csupán száz napig regnáló kommunista Tanácsköztársaság Országos Vallásügyi Likvidáló Bizottságot állított fel. Mexikóban 1926-ban üldözni kezdték a katolikus vallást, és az üldözések során 1935-ig 5300-an haltak meg. 1929. február 11-én megkötötték a lateráni egyezményt, megalakult a Vatikán városállam. 1937-ben XI. Piusz pápa két körlevelében elítélte a német nemzetiszocializmust, illetve a kommunista világnézetet. A második világháború vége után a Szovjetunió által megszállt országokban a marxista-kommunista diktatúrák nyilvános terrorral üldözték a vallásokat, és fokozatosan kiderült, hogy a Szovjetunióban már régebb óta ez történik. 1949-ben Mindszenty József magyar bíborost koncepciós perbe fogták, aki az elítélés végrehajtása elől az Egyesült Államok budapesti nagykövetségére menekült. 1950-ben dogmaként mondta ki a Katolikus Egyház, hogy Mária, a legenda szerint Jézus anyja mennybe ment. 1957-ben Kínában megkezdődött a Rómától független kínai nemzeti egyház megszervezése. 1965. december 7-én közös katolikus–ortodox nyilatkozatban mondták ki, hogy feloldják a Róma és Konstantinápoly közötti 1054-es kiközösítést. 1965. december 8-án VI. Pál pápa ünnepélyesen bezárta a II. vatikáni zsinatot, melyen engedélyezte a liturgiában a népnyelv használatát a latin mellett. 1978-ban Egyiptomban előkerült egy kopt nyelvű gnosztikus evangélium, amely a Júdás Evangéliuma címet viseli; eszerint Jézus nem „Megváltó”, hanem csupán tudós tanító.

Mindeközben az európai emberek egyre nagyobb része fordult el a keresztény vallásoktól, miközben India, Japán, majd Kína a maguk ősi és sajátos vallásukkal a globalizálódás során lélekszámban, és az egyre növekvő gazdasági súlyuknak köszönhetően messze felülmúlják a keresztény vallásokat, az iszlám olajforrásaik hasznosításából meggazdagodott harcosai pedig a migrálásaik során a keresztény vallás kiirtását hirdetik és gyakorolják. Ebben a helyzetben a *tolerancia elv csapdája* abban áll, hogy az *intolerancia-elvűekre kiterjesztett tolerancia-elv a tolerancia-elvűek biztos (ki)pusztulásának a társadalma*. A 21. században azonban a muszlim migránsokkal szemben abszolút intoleránsnak kell lenni, mert a velük szemben gyakorolt tolerancia egyenlő a toleránsoknak az öngyilkossági kísérletével.

2005. április 19-én a 78 éves hittudós Joseph Ratzinger bíborost választották meg pápának, aki a XVI. Benedek nevet vette fel. Úgy hírlett, hogy korára tekintettel rövid időre választották, csak átmeneti időtartamra, ameddig „megfelelő” amerikai, vagy esetleg harmadik világbeli „pápnak való embert” nem találnak. XVI. Benedek azonban csak nem akart meghalni, úgyhogy 2013 februárjában „leváltották”. A hivatalos verzió szerint „XVI. Benedek 2013. február 10-ére keltezett, és február 11-én nyilvánosságra hozott nyilatkozatában az idős kora miatti fogyatkozó erejével indokolva jelentette be, hogy lemond a pápai hivatalról a hónap végén, melynek következtében „2013. február 28-án, este 8 órakor Róma és Szent Péter püspöki széke megürül, és az arra jogosultaknak új főpapválasztó konklávé kell összehívniuk”. A kiszivárgott/kiszivárogtatott hírek/híresztelések szerint azért „váltották le” oly gyorsan – betegségre hivatkozva – mert XVI. Benedek pápa ideje alatt a muszlim népvándorlást nem lehetett volna kivitelezni, ugyanis a beindult nagyarányú iszlám terjeszkedés láttán XVI. Benedek pápa azonnal a „mai kereszties háború” élére állt volna, mint a keresztények vezetője. Ezt jelzi előre az a beszéd, melyet XVI. Benedek a regensburgi egyetemen – ahol korábban professzor volt – tudóstársai előtt a hit és az ész összeegyeztethetőségéről tartott. Megállapította, hogy „egyetlen egész az alkunk, [...] ezáltal közösen viseljük a felelősséget az értelem helyes használatáért.” Joseph Ratzinger hittudós, immár XVI. Benedek pápa, említette II. Paleologos Manuel bizánci

császár (jelzem, hogy „paleologos” azt jelenti ’őselv’) egy művelt perzsával 1391-ben „a kereszténységről és az iszlámról és e kettő igazságáról folytatott” eszmecserejét. »Mutasd meg nekem” – mondta II. Paleologos Manuel bizánci császár a vitapartnerének – „mi újat hozott Mohamed, és csak rossz és embertelen dolgokat fogsz találni, mint az a rendelkezése, hogy az általa hirdetett hitet karddal kell terjeszteni.«” Miután XVI. Benedek pápa idézte, hogy II. Paleologos Manuel bizánci császár milyen súlyosan fejezte ki magát, aprólékosan elmagyarázta az érveket, hogy miért esztelen dolog a hit erőszakos terjesztése; ugyanis „az erőszak ellentétes Isten lényegével és a lélek lényegével”. És íme, 2014-ben, egy évvel XVI. Benedek pápa leváltása után, felbukkant az Iszlám Állam (ISIS, „Islamic State in Iraq and Syria”), az iszlám fundamentalizmus, teokratizmus, megjelentek a hírek a keresztre feszített keresztényekről és a lekaszabolt, lefejezett gyerekekről, és elkezdődött az Iszlám Állam nézeteit nem valló muzulmánok elűldözése, kivégzése. XVI. Benedek pápa utódjáról, Ferenc pápáról kiderült – most 2020. év elejét írjuk –, hogy ő egy balliberális oldalra (is) ingadozó hinta-palinta politikus, aki a Vatikán pillanatnyilag érvényes politikai érdekeinek a képviselőjében járja a világot, és mondja a Szent Péter-bazilika előtti térre nyíló egyik első emeleti ablakból a „szent” – de tévedhetetlenségre igényt talán már nemigen tartó – beszédeit.

Mindenesetre, Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke találóan mérte fel a kereszténység Európára való több mint ezernyolcszáz éve tartó szocializációját, amikor 2019. szeptember 29-én, Budapesten, a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség XXVIII. kongresszusán bejelentette, hogy „Az eddig megtett utunkat egy bizonyos szellemi horizonton úgy foglalhatjuk össze, hogy harmincéves munkával létrehoztunk egy új és valódi, mármint a valóságban is kipróbált és működő államelméleti modellt. *Létrehoztunk egy kereszténydemokrata államot.* Egy közép-európai és magyar kereszténydemokrata államot. A mai magyar állam a kereszténydemokrácia és nem a liberális demokrácia alapján áll. Demokrácia igen, liberalizmus nem. Ez a mi programunk.” És hozzátette: „Emlékezzetek, milyen bátor döntés volt, és micsoda pergőtűzben kellett kitartanunk. A hídon át kellett menni, és mi át is mentünk, amikor megkaptuk a választóktól az első kétharmados alkotmányos felhatalmazást. És ezt a második rendszerváltást nevezhetjük keresztény rendszerváltásnak is, mert a liberális szabadság helyett a keresztény szabadság szellemében rendeztük be. *A keresztény szabadság a politikában nem valami elvont dolog.* Nagyon is konkrét, érthető és kézzelfogható. Világpolgárság helyett hazafiak. Internacionalizmus helyett hazaszeretet. Azonos neműek kapcsolatának propagálása helyett házasság és család. Drogliberalizáció helyett gyermekeink védelme. Migráció helyett határvédelem. Bevándorlók helyett magyar gyerekek. Multikulturális zagyvalék helyett keresztény kultúra. Erőszak és terror helyett rendezettség és biztonság. December 5-ei nemzetárulás [a miniszterelnök az ezer éven át Magyarország részét képező Kárpát-medencei és más határon túl élő magyaroknak a magyar nemzettesthez tartozását kimondó 2004. december 5-i országos népszavazás balliberális ellenkampányára céloz itt] helyett nemzetegyesítés. Ez a keresztény szabadság. Mindez Magyarországon ma már közhelyesen nyilvánvaló, sőt lassan mindenki természetesnek veszi. [...] Mi vagyunk azok az országok, akik nem brüsszeli birodalmat, hanem az európai nemzetek erős szövetségét akarjuk. Akik nem akarják magukat bevándorlótársadalommá, kevert néppé átalakítani, hanem meg akarunk maradni annak, akik vagyunk. *A keresztény kultúrából kisarjadjt büszke európai nemzetek akarunk maradni.*”

(Az angol nyelven készülő könyvem vonatkozó szövegét Botond Gyula preparálta. – Pethő Bertalan)

Tíz éve hunyt el James Whyte Black

Angliában az 1700-as években a piros gyűszűvirág (*digitalis purpurea*) főzete enyhítette a szívbeteg panaszait, csökkentve az ödémát, az ebből a főzetből kivont *digitalis* nevű gyógyszercsalád különféle vegyületből később több gyógyszer (*Digoxin*, *Isolanid*, *Carditoxin*) is megjelent.

A szívelégtelenség kezelésében a XVIII. és a XIX. században még a *digitalis* volt az egyetlen hatásos készítmény. A XX. században azonban megjelentek a béta-blokkolók. Az 1988-ban Nobel-díjjal kitüntetett skót farmakológus, Sir James Whyte Black a propranolol, az első béta-blokkoló felfedezésével új utakat nyitott meg a kardiovaszkuláris betegségek kezelésében.

A bétareceptor-blokkoló szerek – amelyek manapság a hipertónia, a szívelégtelenség, valamint a szívritmuszavarok terápiájának elengedhetetlen készítményei – feltalálója, Sir James Whyte Black Uddingstonban született 1924. június 14-én, de egy kis skót bányászfaluban (Cawdenbeath) nőtt fel, öt fiú közül negyediként. A kiváló képességekkel rendelkező fiú, akinek családjában a zenének is fontos szerepe volt – egyik bátyjához hasonlóan –, orvosnak készült, de a család pénzügyi helyzete nem engedte meg, hogy ő is egyetemen tanuljon. De egy elnyert ösztöndíj segítségével James Whyte Black végül megkezdhette tanulmányait a St. Andrew's University-n, ahol 1946-ban vette át orvosi diplomáját. Black klinikai gyakorlata során sokszor találkozott a betegekkel való érzéketlen bánásmóddal. Ekkor döntött úgy, hogy a betegellátás helyett kutatói-oktatói állást vállal. Robert Champbell Garry professzor laboratóriumában kapott állást, ahol elsősorban a szénhidrátok felszívódását tanulmányozta a belekben.

A kutatói fizetése sajnos nagyon kevés volt, ezért 1947-ben elfogadta a szingapúri Malaya Egyetem felkérését, ahová feleségével együtt utazott el. Három évig élettant tanított, majd 1950-ben visszatért Skóciába, ahol a Glasgowi Állatorvosi Főiskola élettani tanszékének vezetője lett. Az oktatás mellett – folytatva a kutatómunkát – korszerű élettani laboratóriumot hozott létre, ahol a glasgowi sebésszel, George Smithtel közösen kutatott. Smith az angina pectorisban szenvedő betegekben mérte az oxigénellátottságot. Tulajdonképpen innen eredt az ötlet, amely később a béta-blokkolók felfedezéséhez vezetett. Black úgy vélte, hogy a nagy oxigénigényű helyzeteket az adrenalin receptorának gyógyszeres blokkolásával lehet kezelni. Black vizsgálódásai nyomán bebizonyította, hogy a koszorúér-szűkület okozta mellkasi fájdalom, az angina pectoris kiváltásában a szívizomzat rossz vérrellátása, oxigénhiánya miatt következik be. Úgy vélte, hogy az értágítókkal végzett kezelés helyett, amikor is az oxigénellátást igyekeztek növelni, inkább az oxigénhiányt kellene csökkenteni. 1958-ban, feladva tanári állását, az Imperial Chemical Industries gyógyszergyártó cégnél helyezkedett el. Ott hamarosan új készítményt állított elő: a propranololt, az első béta-blokkolót.

Állatkísérletes vizsgálódásai során 1948-ban azt már az amerikai gyógyszerész Raymond Perry Ahlquist is igazolta, hogy a receptoroknak két típusa létezik, alfa- és béta-receptorok. A szimpatikus idegrendszer idegvégződéseiben adrenalin, noradrenalin és hasonló anyagok szabadulnak fel, amelyek a receptorokon át fejtik ki a hatásukat. Az 1960-as években az is világossá vált, hogy a béta-receptoroknak több típusa is létezik. A béta-1 receptorok a szívben találhatóak, az erek sima izomzatában és a tüdőhőrgökben pedig főként béta-2 receptorok találhatóak, amely azonban a szívizomban is

előfordul mintegy 20-25 százalékban. Az első generációs készítmények után a nyolcvanas években megjelentek az új, második generációs, szelektív béta-1 blokkolók, amelyeknek már jóval kevesebb volt a mellékhatásuk, és vérnyomáscsökkentőként is kiválónak bizonyultak. Hatásukra csökkent a szívfrekvencia, a szívösszehúzódás mértéke. De a béta-blokkolók a szemben levő csarnokvíz-termelődés gátlásával – csökkentve a szem belnyomását – a glaukóma (zöldhályog) kezelésében is fontos szerepet foglalnak el.

James Whyte Black vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy olyan készítményre van szükség, amely a béta-receptorokat blokkolja. Az Imperial Chemical Industries laboratóriumában Black először a pronethalolt fejlesztette ki, ám ezt rossz álmokat okozó mellékhatása miatt később kivonták a forgalomból. A skót farmakológus Black 1964-ben alkotta meg az immár minden tekintetben megfelelő béta-blokkoló gyógyszert, a propranololt, ami közömbösítette az adrenalin hatását, ezáltal lassítva a szívműködést. A készítményt szívelégtelenségben és magas vérnyomásban szenvedők-nél is sikeresen alkalmazták, sőt még néhány szívritmuszavarnál is jól vizsgázt. 1964 után Black újabb kutatásokba kezdett, a gyomorsavtermelés részleges blokkolásával a gyomorfekély tüneteire keresett gyógyszeres megoldást. A 70-es évek elejére – H₂-receptorok hisztamin-kötését gátolva – kifejlesztette a cimetidint (Tagament), az első H₂-blokkolót.

James Whyte Black 1973-tól vezette az University College London farmakológiai tanszékét, ahol új orvosi kémiai kurzust indított, ám az anyagi támogatások szűkössége miatt öt év múlva (1978-ban) csatlakozott a Wellcome Research Laboratories csapatához, hat évvel később felmondott, és a King's College London analitikai farmakológia professzora lett. A Johnson & Johnson támogatásával megalapította a James Black alapítványt, amely a receptorok farmakológiájának tanulmányozásában 25 kutatót támogatott. A neves skót farmakológus 1992-ben vonult vissza. Professor emeritus állást vett fel és kancellárja lett a Dundee-i Egyetemnek, ahol egykor egyetemistaként a klinikai gyakorlatát végezte. A King's College-ben levő laboratóriumát fenntartotta egészen 2002-ig. James Whyte Black 2006-ban vonult vissza a kancellári székéből.

A farmakológiát megújító felfedezéseiért James Whyte Black 1988-ban George H. Hitchhingszel és Gertrude Belle Elionnal megosztva kapott Nobel-díjat. A szerénységéről és visszahúzódo természetéről ismert tudós, amikor megtudta, hogy megkapja ezt a rangos kitüntetést, szinte megbénult a félelemtől. Úgy érezte, mintha gyomron vágták volna. „Egy kocsmában elmélkedtem a sorsomról” – nyilatkozta James Whyte Black, aki úgy vélte, hogy a díjjal járó nyilvánosság nem neki való, ő mindig is egyszerű problémamegoldóként tekintett önmagára.

James Whyte Black – akit a Royal Society 1976-ban választott tagjai közé – számos díjat kapott: Lasker-díj (1976), Artois-Baillet Latour Health díj (1979), Order of Merit (2000), Royal Medal (2004). Egykori egyeteme, a Dundee-i Egyetem róla nevezte el az új orvostudományi kutatási épületét. Sir James Whyte Black – akit II. Erzsébet 1981-ben ütött lovaggá – hosszú betegsége után, 2010. március 22-én hunyt el 85 éves korában.

Horváth Ede két pártfegyelmije

(*Sztahanovistából vezérigazgató*) Rákosi Mátyás óhajára a párt- és államapparátus 1949-ben néhány hónap alatt felkutatta, kiemelte és felépítette a szocialista munkahősök ideáltípusát. Ezek egyike lett a győri vagongyár autóosztályának 25 éves esztergályosa, Horváth Ede, aki 1949. december 21-én a Sztálin 70. születésnapjára szervezett „nagy műszak” alatt 4123%-ra teljesítette a normát.¹

A huszonéves fiatalnak imponált, hogy az ismeretlenség homályából néhány hét alatt az országos érdeklődés középpontjába került, valóságos sztárt faragtak belőle. Újságcikkek tucatjai zengtek a munka frontján véghez vitt „hőstetteit”.² Horváth Ede ikonikus, követendő példa, nagygyűlések szónokainak állandó hivatkozási alapja lett, ahol ő maga is rendszeresen felszólalt. Gyorsan megszokta, hogy rendezvények elnökségében foglal helyet, tisztségekkel és kitüntetésekkel, többek között Kossuth-díjjal halmozzák el.³

Még a sztahanovista versenymozgalomban való részvételért kapott magas jövedelemnél is vonzóbbnak bizonyult a lakás.⁴ Horváth Edéék 1949 őszén már várták első gyermekük születését. A vagongyár igazgatója a legjobb sztahanovistáknak megígérte, hogy ha eredményesek lesznek a versenyben és családot alapítanak, lakást kapnak. Így jutott a fiatal esztergályos egy belvárosi lakáshoz, amelynek a bejárati ajtajára az alábbi névtáblát szegezte: „Horváth Ede sztahanovista esztergályos”.⁵

A sztárolt élmunkások csak a művi feltételek biztosításáig tudtak kiugró teljesítményeket produkálni, ezért legtöbbször gyorsan kiemelték a munkapadok mellől. Horváth Ede előbb a győri vagongyár autóosztályának műszaki vezetője, majd 1951 őszén a légvédelmi ágyúk kocsizó szerkezetének gyártására szakosított Győri Szerszámgépgyár igazgatója lett.⁶ Vezetése alatt ez lett a város egyik legjobban szervezett üzeme.⁷ A Szerszámgépgyár üzemi munkástanácsa 1956 októberében menesztette⁸, csak Kádár hatalomra jutása után került vissza korábbi funkciójába, majd innen 1963. május 20-án a Wilhelm Pieck Vagon- és Gépgyár vezérigazgatói székébe. Annak a gyárnak lett az első számú vezetője, amelyben inaséveit töltötte és ahol sztahanovista esztergályosként ismerte meg az ország. Megítélése mindig rendkívül ellentmondásos volt, és a személye körüli viták máig sem jutottak nyugvópontra.

Igazgatóvá történt kinevezése után hamar visszatetszést keltett vezetési stílusa, magatartása, a gyár dolgozóival szemben használt bárdolatlan, esetenként kifejezetten durva, az embereket személyükben megalázó stílusa. Sokszor és indokolatlanul büntetett, máskor ugyanilyen könnyen és bőkezűen jutalmazott. Munkatársai és a kívülállók nehezen tolerálták az alkalmazott hangnemet, a hirtelen haragot. Nem tűrt ellentmondást, abszolutizálta az egyszemélyi felelős vezetői elvet és mindenről saját maga akart dönteni, ami időnként komoly károkat okozott a gazdaságnak.⁹

Türelmetlenségét, durvaságát nem menti, de némileg magyarázza a feladat, amire vállalkozott, ugyanis mindkét esetben kifejezetten rossz állapotban lévő gyárak igazgatását vette át, ráadásul a Győri Vagongyárban, amely termelési érték és létszám tekintetében az ország 2-3. legnagyobb gépgyára volt, rövid idő alatt alapvető szerkezetváltást kellett végrehajtani. Visszaemlékezésében úgy jellemezte egykori önmagát, hogy szokatlanul kemény, már-már brutális volt beosztottjaival szemben. Nem folytatott órákon át tartó meddő vitákat, hanem utasított és aki nem hajtotta végre rendelkezéseit, azt rövid úton eltávolította a gyárból.¹⁰ A munkásigazgató kívülállókkal (például a Szerszámgépgyárban gyakorlatukat töltő diplomás hadmérnökkel) szemben sem udvariaskodott. Az Ikarus

teljes vezérkarát pedig – ha nem is szó szerint – de lényegében kidobta az akkor már polgári cikket gyártó üzem területéről.¹¹ A napilapokban még 1964-ben is olyan cikkek jelentek meg róla, amelyekben névvel vagy anélkül elítélték diktatórikus vezetői módszereit.¹²

Horváth Ede befelé fordul, önmagában zárkózó személyiség volt, aki nehezen épített ki kapcsolatokat másokkal. Alig volt olyan vezetőtársa, akivel pertuban lett volna, sőt azokkal szemben is megtartotta (és megkövetelte) a háromlépés távolságot, akikkel korábban fizikai munkásként együtt dolgozott. Bár ő ezt tagadta¹³, de régi munkatársainak egy részével is csak a gyárkapun kívül tegeződött, a munkahelyen tőlük is elvárta az igazgató elvtárs megszólítást.¹⁴ A gyári párttitkárokkal, KISZ-titkárokkal általában tegeződött, a szakszervezeti vezetőkkel nem. Lombos Ferenc megyei elsőtitkár, 1966-tól megyei tanácselnök a következőképpen jellemezte: „Olyan ember, akinek azt mondtam, hogy kár neki élni. Egy barátja sincs. Normális embernek van valami bogara, horgászik, vadászik, kártyázik, vagy valamit csinál. Hívtam már többször vadászni, de nem jön. Tíz éve biztosan egyszer sem ment végig az utcán a feleségével és a gyerekeivel gyalog. Távol tartja magát az emberektől. Velem is megcsinálja, hogy én a keresztnevén szólítom, ő meg elvtársoz, pedig együtt inaskodtunk. (...) Amit csinál az jó és tiszteletre méltó, de ahogyan és amilyen eszközökkel, azt nem tudom tisztelni. Nem megy szabadságra, mert úgy tartja, hogyha kimegy a gyárból, nem marad ott egy megbízható ember sem.”¹⁵

Minden törvényt áthágott, ha úgy érezte, hogy azok akadályozzák az általa vezetett gyárak munkáját.¹⁶ A felügyeleti hatóság emberei hosszú időn keresztül elnézték kisebb-nagyobb rendbontásait, mert tudták: nem egyéni haszonlesésből, hanem a terv mindenáron való teljesítése érdekében folyamodott az akkori előírásokba ütköző megoldásokhoz. Így szerzett a külkereskedelmi monopólium megkerülésével közvetlenül egy német cégtől traktor pótkocsikhoz gumiköpenyt, vagy győzte meg a diósgyőri kohászokat éjszakába nyúló dárídóval a hengesor azonnali átállításáról, mert a Szerszámgépgyárnak sürgősen szüksége volt speciális méretű acélra.¹⁷ De ha úgy látta jónak, nem riadt vissza egy kis dokumentumhamisítástól sem.¹⁸ Horváth Ede egész életútja azt bizonyítja, hogy szívesen vállalkozott a sok kockázatot magában hordó nehéz feladatokra, szerette a kihívásokat és nem hátrált meg az olyan próbatételektől sem, amelyek elől mások szabályosan menekültek.

Vezérigazgatói kinevezésével az átszervezések a gyár belső életének állandó kísérőjévé váltak. Csarnokokat építtetett és bontatott szét, üzemszerveket, műhelyeket, gépeket és munkaerőt telepített át egyik helyről a másikra, ami természetesen borzolta az emberek kedélyét. A vagongyárat és a Szerszámgépgyárat 1964. január 1-jével Wilhelm Pieck Járműipari Művek néven egyesítették. Az összevont gyárban több vezetői poszt megszűnt, illetve a tisztségek újracsatolásánál Horváth Ede a Szerszámgépgyári gárdát preferálta, ezért a régi vagongyári vezetők mellőzöttnek érezték magukat.

Az 1960-as évek közepén kifejezetten nyomott volt a lakosság hangulata. A mezőgazdaság erőltetett nagyüzemi átszervezése, valamint a berlini és kubai válság miatt megugró fegyverkezési kiadások következtében az ország 1960 és 1965 között egy kivételével minden évben többet költött, mint amennyit megtermelt. Tökés relációban rendre deficitessé lett a fizetési mérleg, ezért kritikus szintre emelkedett az ország rövid lejáratú konvertibilis adósságállománya. A hatalom restriktív intézkedésekre (a normák szigorítására, egy sor szolgáltatás térítési díjának, sőt alapvető fogyasztási javak árának emelésére) kényszerült. A lakosságot leginkább a hús és húskészítmények, a szilárd tüzelő árának, a helyi közlekedési tarifáknak 25-50%-os emelése sokkolta, amire ugyan csak 1965 végén került sor,¹⁹ de az erre vonatkozó terveket az MSZMP vezető testületei már évekkel korábban számtalan variációban tárgyalták, amelyek természetesen nem maradtak titokban.²⁰ Az ellátási mizériák és a magas zöldség-gyümölcsárak miatt erős parasztellenes hangulat uralkodott a

városi lakosság körében.²¹ A megszorító intézkedések közepette élesen bírálták a „munka nélkül” vagy „társadalmi hasznosságukkal arányban nem álló” magas jövedelemhez jutó kisiparosokat, kiskereskedőket és szellemi szabadfoglalkozásúakat. Sokan a proletárdiktatúra torzulásáról, a munkásosztály érdekeinek háttérbe szorulásáról, a kispolgárságnak tett engedményekről beszéltek.

A normaszigorításról az MSZMP Központi Bizottságának 1964. december 10-i ülése döntött. Az 1965. június 30-áig bevezetett új normák miatt a vagongyárban 36,6%-ról 46,5%-ra nőtt azoknak a dolgozóknak az aránya, akik nem tudták 100%-ra teljesíteni a normát, emiatt csökkent a fizetésük.²² A mechanikusan végrehajtott normaszigorítás miatt – a Diósgyőri Gépgyárhoz hasonlóan²³ – a győri vagongyár egyes üzemeiben is spontán munkabeszüntetésekre került sor.²⁴ Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy Horváth Ede munkatársai 1964-ben több illegális akciót indítottak megbuktatására, amelyek azonban rendre kudarcba fulladtak. A helyi hatalom ekkor még fenntartás nélkül támogatta a vezérigazgató intézkedéseit.²⁵

Ellentétben több kétkezi munkából gyárigazgatóvá avanszált kortársával, Horváth Ede feddhetetlen volt. Példás családi életet élt, nem voltak nőügyei, szinte sohasem ivott alkoholt, nem vadászott, nem lumpolt és semmivel sem lehetett korrumpálni.²⁶ Ellenfelei egyszerűen nem találtak rajta fogást. Vezetői ténykedése során ezért elsősorban azzal vádolták, hogy beosztottjaival szemben időnként megengedhetetlen hangnemet használ, illetve párton kívüli, múltjuk miatt zsarolható emberekkel veszi magát körül és azokban a kérdésekben sem kéri ki a gyári pártszervezet, szakszervezet véleményét, amelyekben az üzemi társadalmi szervezeteknek beleszólási, véleményadási, sőt némely kérdésben egyenesen vétőjoguk volt. Magatartása miatt az első bírálatot az MDP KV 1953. június 27–28-i ülése után tartott kibővített győri pártválasztmányi ülésen kapta.²⁷ Az SZKP XX. kongresszusa utáni hónapokban Horváth Edét már nemcsak azért bírálták, mert elfojtja a kritikát, hanem azért is, mert megtorolja azokat, akik tevékenységét bírálni merészelik.²⁸

Horváth Ede a Kádár-rendszer idején is többször ütközött a helyi és országos vezetéssel. 1959 nyarán a Földművelésügyi Minisztérium párttitkára indított ellene vizsgálatot.²⁹ Az állampárt 1959 őszén tartott Győr-Sopron megyei pártértekezleten Fock Jenő, a Politikai Bizottság tagja, miniszterelnök-helyettes a plénum előtt bírálta Horváth Edét beosztottjaival szemben alkalmazott durva megnyilvánulásaiért.³⁰ A gyakori – és általában hatástalan – figyelmeztetéseken túl kétszer kapott pártfegyelmi büntetést.

(Megrovás pártfegyelmi) Háhn Miksa, a Győri Szerszámgépgyár daraboló üzemének a vezetője 1960. június 30-án 9 oldalas gépelt feljegyzést küldött Fock Jenőnek, az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának, a minisztertanács elnökhelyettesének, Győr-Sopron megye országgyűlési képviselőjének. A levélben – amelynek a megfogalmazásában minden bizonnyal részt vett dr. Móra Bertalan, a gyár jogtanácsosa is – az egykori vagongyári sztahanovista esztergályos körül kibontakozó „politikai botránynak” a jeleire hívták fel az MSZMP első számú vezetőinek a figyelmét.³¹ Arra is rámutattak, hogy a helyi pártvezetők jól ismerik a gyárban kialakult áldatlan helyzetet, de semmit sem mernek, tudnak tenni, mert őket és a gyárral közvetlen kapcsolatban álló szakszervezeti és minisztériumi vezetőket Horváth Ede korrumpálja.

Bittmann Ernő, a városi pártbizottság első titkára – aki személyesen is érintett volt a bejelentésben szereplő korrupciós ügyekben – pártfegyelmi vizsgálatot indított Háhn és dr. Móra ellen „frakciózás”, vezető pártszervek névtelen levelekkel történő „zaklatása”, a hivatali út megkerülése és egyes, a jelentésben szereplő személyek „rágalmazása” miatt. A városi pártbizottság végrehajtó bizottsága Háhn Miksát és dr. Móra Bertalant

szigorú megrovás pártbüntetésben részesítette, akik 1961 áprilisában a döntés ellen a fegyelmi ügyekben legfelsőbb MSZMP fórumhoz, a Központi Ellenőrzési Bizottsághoz (KEB) fordultak, amely megállapította, hogy a bejelentők néhány esetben tévedtek³², ugyanakkor a levélben szereplő tények jó része valós, amiért elsősorban a vállalat igazgatóját terheli a felelősség, ami megkerülhetetlenné tette Horváth Ede felelősségének a megállapítását. 1961. szeptember végén engedélyt kértek és október közepén kaptak a Politikai Bizottságtól, hogy a Horváth Ede igazgató ellen felmerült panaszok ügyében vizsgálódhassanak. Horváth Ede ugyanis a KB póttagja volt, ezért vizsgálatot ellene csak a PB vagy a KB engedélyével lehetett folytatni.³³

A Szerszámgépgyár 1958–1959-ben hazai licenc alapján csónakmotorokat gyártott, amelyből – a kohó- és gépipari miniszter szigorú tilalma ellenére – Horváth Ede több mint 40 darabot adott párt- és állami funkcionáriusoknak (Bittmann Ernő városi első titkárnak, Csányi Dezső városi titkárnak, Bódi Gyula KGM iparigazgatónak, Török István Vasas Szakszervezeti főtitkárnak) ingyenes „próbahasználatra”.³⁴ De élvezte ezt a juttatást Molnár László, a megyei Revíziós Bizottság elnöke, Lakatos Albert, a Győri Vagongyár vezérigazgatója, Pióker Ignác egykori sztahanovista országgyűlési képviselő is.³⁵ Az is kiderült, hogy Bittmann Ernő, K. Papp István megyei titkár és Döbörhegyi Ernő szerszámgépgyári főkönyvelő részére a gyár tv-antennát és feszültség szabályozót gyártott és szerelt fel a lakásukon. A mintegy 3000 Ft értékű antennákért és feszültség szabályozókért Bittmann 722 Ft-ot, K. Papp 400 Ft-ot fizetett, Döbörhegyi pedig ingyen kapta a három csatorna vételére alkalmas antennát. Horváth Ede szabálytalanul használta fel az igazgatói alapot és lényegesen túllépte a reprezentációs keretet.³⁶ Az egyik dolgozót nyolc éven át a gyár fővárosi kirendeltségén foglalkoztatták, akinek a havi fizetésen túl több tízezer Ft-ot fizettek ki szállodára és napidíjra, holott az akkori rendeletek szerint 6 hónapi kiküldetés után már nem járt volna semmilyen térítés.³⁷

Horváth Ede – aki tudta, hogy a szabálytalanságok leleplezésében nagy szerepe volt a két bejelentőnek – az affér kirobbanása után közölte a jogtanácsossal, hogy nem maradhat a gyárban, keresen magának új munkahelyet, mert nem kíván a továbbiakban vele együtt dolgozni. Arról is gondoskodott, hogy dr. Mórának a Szerszámgépgyárban eltöltött utolsó néhány hónapját a lehető legjobban megkeserítse és munkahelyváltását megnehezítse.³⁸ A KEB súlyos hibának tartotta, hogy Horváth Ede – pénzhíányra hivatkozva – 1961 tavaszán megvonta ifj. Móra Bertalan II. éves villamosmérnök hallgató ösztöndíját, aki a Győri Szerszámgépgyár társadalmi ösztöndíjasaként a BME-n tanult. Az igazgató elismerte, hogy nem a pénzhíány, hanem a hallgató apjával kirobbant konfliktusa miatt szüntette meg az ösztöndíj folyósítását arra való hivatkozással, hogy pártfegyelmi alatt álló szülő gyereke ne kapjon vállalati támogatást.³⁹

A KEB Háhn Miksa és dr. Móra Bertalan fegyelmi büntetését megrovásra mérsékelte és hasonló pártbüntetésben részesítette Bittmann Ernőt is. A korrupciós ügyben érintett további személyeket a területi pártbizottságok részesítették fegyelmi büntetésben. Bódi Gyula iparigazgatóra a szigorú megrovás pártbüntetés mellett állami vonalon további szankció várt.⁴⁰

A KEB 1961 végén azt javasolta a Politikai Bizottságnak, hogy hibái és az elkövetett szabálytalanságok, törvénysértések miatt részesítse Horváth Edét megrovás pártbüntetésben, amit a PB 1961. december 19-én elfogadott. A döntésről a Központi Bizottság 1962. február 9-i (kibővített) ülésén Nemes Dezső tájékoztatta a plénumot. A büntetés mértékének kiszabásánál az számított a legfontosabb enyhítő körülménynek, hogy Horváth Edének sem a csónakmotorok próbahasználatra való átengedéséből, sem a reprezentációs keret szabálytalan túllépéséből semmilyen egyéni haszna nem származott. Az ő esete tehát – hangsúlyozta az előadó – semmiben sem hasonlít a KB-ban nem sokkal korábban tárgyalt és győri szálakkal bíró Török-ügyhöz.⁴¹

Ez a pártfegyelmi büntetés minden bizonnyal közrejátszott abban, hogy a Győr-Sopron Megyei Pártbizottság Horváth Edét (aki 1953-tól több cikluson keresztül parlamenti képviselő volt) kihúzta az 1963. február 24-i országgyűlési választásokon indítandó jelöltek listájáról. A Politikai Bizottság illetve a KB apparátus nyomására azonban a megyei pártbizottság megváltoztatta álláspontját és Horváth Edét 1963-ban ismét képviselővé választották.⁴² Meglehetősen nagy volt a Győr-Sopron Megyei PB vb-jének az ellenállása akkor is, amikor Lakatos Albertnek, a vagongyár vezérigazgatójának 1963 tavaszán viharos gyorsasággal bekövetkezett nyugdíjaztatása után Horgos Gyula kohó- és gépipari miniszter nyomására Horváth Edét nevezték ki a győri nagyvállalat élére úgy, hogy közben megtartotta a Szerszámgyégyári igazgatói tisztségét is.⁴³ Horváth Ede és Bittmann Ernő 1965. április 4-e alkalmából Munka Érdemrend arany fokozatot kapott. A Központi Ellenőrző Bizottság Horváth Ede, Bittmann Ernő, Háhn Miksa és dr. Móra Bertalan pártfegyelmi büntetését 1965. május 19-én törölte. Három hónappal később Horváth Ede ismét, ezúttal már súlyosabb pártfegyelmit, szigorú megrovást kapott.⁴⁴

(Szigorú megrovás pártfegyelmi) A megyei-városi pártbizottság 1965 februárjában megelégedéssel vette tudomásul, hogy a vagongyárban végre rend van, a gyár teljesíti termelési és exporttervét és az eredményes lobbizásnak köszönhetően KGST szakosodási megállapodás keretében a győri nagyvállalat gyártja majd a nagysorozatú futóműveket és közúti járműmotorokat.⁴⁵ Néhány hónappal később sokakat derült égből villámcsapásként ért a vagongyár vezérigazgatója és a megyei pártbizottság első titkára között kirobbant, személyeskedéssel tarkított botrány. A káderhatáskör állítólagos semmibevétele és a megyei pártbizottság gazdasági irányítói szerepének mellőzése miatt keletkezett vita hamarosan személyeskedésbe csapott át.

A Lombos Ferenc és Horváth Ede között folyó hatalmi harcban a megyei pártbizottság vb-jének 1965. május 6-i ülésén következett be fordulat. A testület ezen az ülésen a területi pártszervezet belső helyzetét tárgyalta. A beszámoló a pártzsargonban megszokott közheleket tartalmazta: nagy gond nincs, de a megyében is előfordulnak fegyelmezetlenségek, amelyeknek a megítélésében időnként „elnézés, liberalizmus tapasztalható”. A jelentés nevesített egy sor vállalatot, ahol a vezető nem jár taggyűlésre, elfojtja a bírálókat és megbünteti a kritikát gyakorlókat. A vagongyárról és az ott halmozódó feszültségekről azonban a beszámolóban nem esett szó. Nem így a napirend vitájában, ahol Porubszky János lényegében gyávaással vádolta a megyei pártvezetőket, akik azért kerülnek a vezérigazgató körül tornyosuló problémák felvetését, mert Horváth Edéhez, a Központi Bizottság póttagjához úgymond „nem lehet hozzányúlni”. Lombos Ferenc megyei első titkár határozottan tagadta, hogy a megyei pártvezetés tartana, netán félne Horváth Edétől és nem mer ellene fellépni. Bejelentette, hogy mivel a vagongyárban „van egy rosszmódozú igazgató”, ezért a pártapparátus függetlenített tagjaiból „brigádokat” szerveznek, amelyek megvizsgálják a vagongyár munkáját. Az így leszűrt tapasztalatokat a megyei és városi végrehajtóbizottság együttes ülésének a napirendjére tűzik és megvitatják.⁴⁶

Lombos természetesen előre nem jelenthette ki, hogy Horváth Edét le kell váltani az ország egyik legnagyobb gépgyárának az éléről (ilyet egyébként KB hatásköri listájába tartozó vezető esetében legfeljebb csak javasolhatott volna), de a bejelentett pártvizsgálat célja egyértelműen Horváth Ede egyre nagyobb hatalmának a lenyesegetése, adandó alkalom esetén a vagongyár éléről történő eltávolítása volt. A vezérigazgató megrendszabályozásához felhasználták a Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányságnak a vagongyárban történt rendkívüli eseményekről készített összefoglaló jelentését is.⁴⁷ Lombosnak kapóra jött a Horváth Ede Eltávolításáért Küzdő Akcióbizottság tevékenységének felgöngyölítésé-

re irányuló rendőrségi nyomozás, amely elítélte a „pártellenes”, „anarchista” és „szektás” csoportok túlzó balos megnyilvánulásait, de egyúttal rámutatott Horváth Ede vezetői és emberi magatartásával kapcsolatos hibákra is, amelyek „motiválón hatottak a pártellenes anarchista elemekre és az úgynevezett »akcióbizottságra«, aknamunkájuk végrehajtásában. Ugyanis (...) Horváth Ede vezérigazgató elvtárs helytelen vezetési módszere és több intézkedése széleskörű elégedetlenséget idézett elő.” A jelentés summája szerint Horváth Ede az elkövetett hibái folytán „népszerűtlenné vált úgy a párttagság, mint a pártönkívüliek körében.”⁴⁸

Mielőtt a brigádok a vagongyárban a pártvizsgálatot lefolytatták volna, a vagongyári műszaki és kereskedelmi igazgatóhelyettes kinevezése körül szenvedélyes harc kezdődött Lombos Ferenc és Horváth Ede között. A Megyei Pártbizottság végrehajtó bizottságának 1965. június 1-jei ülésén a megyei párttitkár bejelentette, hogy részben a vb tagjainak aggályai, részben személyes beszélgetések alapján foglalkozni kell a vagongyár vezérigazgatójával, mivel itt a helyzet nyugtalanító, „nem termelési, hanem emberi oldalról”. A területi pártszervek beavatkozásra az adott okot, hogy Horváth Ede vezérigazgatóvá történő kinevezése után sorra hagyták ott a gyárat (pontosabban: az új vezért) a régi vagongyári felsővezetők. Az egyesítés után 15 ezer főt foglalkoztató és addigi történetének legnagyobb fejlesztése előtt álló gyáróriás helyettesek nélkül maradt. Szilágyi Ferenc műszaki igazgatóhelyettes fél évvel Horváth Ede kinevezése után – nem teljesen önszántából – felmondott és a helyi Gépipari Technikum igazgatója lett. Wachtler András főmérnököt a vezérigazgató váltotta le, aki ezek után családjával a fővárosba költözött és a Ganz-Mávagban vállalt állást. Elhagyta a vagongyárat Olischer László kereskedelmi és Rády Béla gazdasági igazgató is. Horváth Ede Romvári Ferencet, a műszaki fejlesztési főosztály vezetőjét akarta maga mellé műszaki helyettesnek, amiről Lombos hallani sem akart. A fiatal gépészmérnökkel szembeni fenntartás oka – azon túl, hogy nem volt párttag – elsősorban az volt, hogy Kádár hatalomra kerülése után őt választották meg a Győri Szerszámgépgyár munkástanácsának az elnökévé.⁴⁹

Lombos Kócza Andrást, a Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár igazgatóját ajánlotta műszaki, Bittmann Ernő városi első titkárt kereskedelmi igazgatónak. Horváth Ede hevesen tiltakozott mindkét személy ellen. Bittmanné szerint a vezérigazgató „kékült zöldült” amikor megtudta, hogy férjét oda akarják helyezni a gyárba.⁵⁰ Még nagyobb volt az averziója Kóczával kapcsolatban. Horváth külföldre készült, és állítása szerint azzal vált el Lombostól, hogy prágai tárgyalásai után visszatérnek a helyettesek személyére. Ezzel szemben Lombos a megyei pártbizottság vb-jének 1965. június 1-jei ülésén úgy terjesztette elő kinevezési javaslatát, mintha ebben a vezérigazgatóval már konszenzusra jutott volna, holott erről szó sem volt.⁵¹ Horváth Ede gyakran azzal zsarolta főnökeit, hogy ha nem teheti azt, amit jónak lát, veszi a kalapját és otthagyja a vagongyárat.⁵² Lombos szerint most fordított a helyzet: ha nem fogadja el a pártbizottság javaslatát, akkor a helyettesek maradnak és ő mehet. Meg kell ismernie egy olyan helyzetet, „amilyenbe még ő nem volt”, vagyis életében először neki kell engednie.

A vb tagjai a kinevezési javaslattal egyetértettek, mert azt gondolták, hogy a „két régi jó pártmunkás” képes lesz felnyitni a „politikai vakság”-ban szenvedő Horváth Ede szemét. Egyúttal sajnálták is őket, mert tudták, hogy „nem lesz ez egy virágos út az elvtársaknak”. Megígérték, hogy a sok konfliktussal és kockázattal járó munkájukban a „legkisebb ingadozás nélkül” minden segítséget megadnak nekik Horváth Edével szemben.⁵³

A javaslatba hozott személyek egyike sem lelkesedett azért, hogy Horváth Ede beosztja legyen. Amikor Bittmann megtudta, hogy miféle tisztséget szánnak neki, konzultált leendő fővárosi külkereskedő partnereivel. Egyikük azzal „vigasztalta”, hogy „ha együtt

tudsz vele dolgozni, (...) vállald el, ha kinyalod a fenekét, akkor meg tudsz mellette élni”. Bittmann leendő munkahelyéről, a vagongyárból is azt hallotta, hogy Horváth Edének nem tetszik az ő kinevezése. Nem is titkolta, hogy csalódott, mert Lombos néhány évvel a nyugdíjkorhatár elérése előtt fel akarja állítani a konszolidált Kádár-rendszerben már nyugodt, magas presztízsű státusnak számító városi első titkári funkcióból és be akarja ültetni egy olyan darázsfészekbe, amelyből csak ő kerülhet ki vesztesen. Jól ismerte Horváthot, ezért joggal tartott attól, hogy a vezérigazgató semmilyen döntési jogkört nem fog átengedni neki, ami lehetetlenné teszi a kívülről jött pártember „rendcsinálását” a vagongyárban. Kijelentette, hogy nem lesz Horváth Ede „külkereskedelmi kifutója”, ezért ragaszkodott a hatáskörök szigorú rögzítéséhez.

Kócza András, a MOFÉM igazgatója először el sem akarta vállalni a felkínált vagongyári tisztséget, mondván „amíg az ember göré lehet, ne legyen másnak keze-lába.” Amikor felmerült a neve, Horváth Ede egy beszélgetés során nyersen közölte vele, hogy alkalmatlannak tartja erre a funkcióra.⁵⁴ Hosszas rábeszélés és nyugtalan éjszakák után azzal győzték meg, hogy most „politikai tét forog kockán a Vagongyárban”. Ő is úgy látta, hogy a hatáskörök pontos elhatárolása a Horváth Edével való együttműködés egyik legfontosabb előfeltétele, hiszen „a KB póttagjával, országgyűlési képviselővel állunk szemben. Minden (...) apró problémával nem jöhetünk a Pártbizottságra, nekünk magunknak kell egyet-más lerendezni”.

Ekkor már szerveződtek azok a brigádok, amelyek néhány hónap múlva a helyszínen vizsgálták a vagongyár pártmunkáját és a gyárvezetés tevékenységét. Lombos azzal bátorította a Horváth Ede helyetteseinek kiszemelt embereket, hogy ha ennek a felmérésnek a nyomán vezető váltásra lesz szükség, akkor azt *személyre való tekintet nélkül* megteszik. Bár nevet nem említett, de a vb minden tagja tudta, hogy Horváth Edéről van szó, vagyis arról, hogy szükség esetén őt, a nagyhatalmú vezetőt is készek félreállítani.⁵⁵

A végrehajtó bizottság a kinevezési javaslatokat egyhangúlag jóváhagyta, annál is inkább, mert a tagok egy részének személyes „elszámolni valója” akadt Horváth Edével, és senkinek sem volt ellenére, ha a vezérigazgatót „kordába tudná valaki szorítani”. A megyei pártvezetésnek elsősorban nem az volt a fontos, hogy Bittmann kikerüljön a pártapparátusból (ezt inkább Lombos szorgalmazta), hanem „végre lesz, aki Horváth elvtárrsal szembe mer helyezkedni”.⁵⁶ A javaslatra – igaz, nem túl lelkesen és fenntartásokkal – végül a két érintett is igent mondott. Horváth Ede ezen az ülésen külföldi útja miatt nem vett részt, ami hamarosan bonyodalmakhoz és az egyik személy esetében a javaslat elvetéséhez vezetett.⁵⁷

Lombos úgy gondolta, hogy a határozatot a fegyelmezett pártapparátussal két hét alatt végre hajtja és – a felsőbb szervekkel történő egyeztetés után – a két új vezető június 15-én már munkába is állhat a vagongyárban. Eldöntött tényként tájékoztatta a személyi döntésekről Pullai Árpádot és Kiss Jánost.⁵⁸ „Bittmann elvtárs a végrehajtó bizottság fenti határozatával egyetért” – írta a KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya vezetőjének.⁵⁹ A megye első embere a személycserét Bittmann korával indokolta, ami azonban csak ürügy volt ahhoz, hogy eltávolítsa őt a pártapparátusból. Lombosnak már 1957-ben más elképzelése volt a városi első titkári tisztségre.⁶⁰ Arról, hogy Bittmann kiteszi a pártapparátusból, később sem tett le, leváltása 1963-tól dokumentálható, akkor vagongyári kereskedelmi főosztályvezetőnek szánta, amire Horváth Ede rábólintott.⁶¹ Valójában Lombos úgy akart megszabadulni Bittmann Ernőtől, hogy közben borsot tör Horváth Ede orra alá, egyúttal helyet csinál a szovjet pártfőiskoláról hamarosan hazatérő Jankovics Istvánnak.⁶² Bittmann menesztésében – számos tényező mellett – az játszotta a legfontosabb szerepet, hogy a megyei pártvezetés képzettsége, felkészültsége alapján nem tartotta őt alkalmasnak az országos léptékkel mérve is jelentős iparfejlesztés előtt álló város pártszervezetének

irányítására.⁶³ Bittmann 1956 előtt nem építhetett ki személyes kapcsolatot a későbbi győri politikai elitel, ezért – saját megfogalmazása szerint – nem tartozott a „győri triumvirátus” közé.⁶⁴ Úgy gondolta (és ezt időnként érzékeltette is), hogy 1929-től elismert párttagsága okán előjogai vannak a kommunista pártba a háború után belépett fiatalabb pártmunkásokkal szemben. Különös hóbortja (tyúkokat tartott Zrínyi úti házának kertjében) gúny tárgyát képezte a helyi elit körében.⁶⁵ Eltávolításában minden bizonnyal szerepet játszott az 1960/61-es korrupciós botrányban játszott szerepe miatt kapott pártfegyelmi büntetése is.

A dolgok azonban nem a megyei párttitkár által elképzelt forgatókönyv szerint alakultak. Miután kiderült, hogy a gyár vezérigazgatójának súlyos kifogásai vannak a Lombos által javasolt személyekkel szemben, Bittmann Ernő Kádár Jánoshoz, felesége pedig Pullai Árpádhoz fordult. Bittmanné szerint férje 36 évi párttagság, néhány évi börtön és 15 évi rendőri felügyelet után megérdemelte volna annak az „egyáltalán nem kirívó kívánságának az akceptálását”, hogy még egy ciklus kitöltése után – közel a nyugdíjkorhatárhoz – városi első titkárként vonulhasson nyugdíjba.⁶⁶ Ehelyett a vagongyárba küldik, hogy kijavítsa azokat a hibákat, amiket Horváth Ede elkövetett. Bittmanné látnoknak bizonyult, amikor megjósolta, hogy férje vagongyárba küldése kibékíthetetlen konfliktusok forrásává válik. Az asszony állítása szerint Bittmann Ernő azért sem mondhatott nemet a vagongyári kereskedelmi igazgatói állásra, mert ennek visszautasítása esetén elfogadhatatlanul alacsony presztízsű munkahelyet ajánlottak számára.⁶⁷

Bittmann Ernő levelében arról tájékoztatta az MSZMP KB első titkárát, hogy „fontos népgazdasági érdekből” Kócza Andrással ki kell mennie a vagongyárba, mert Horváth Ede „olyan politikai hangulatot és gazdasági körülményeket teremtett a gyárban, ami már tovább nem tartható” és nekik kell a „hibákat korrigálni”. Attól tartott, hogy komoly ellentét fog kialakulni közöttük, mert a gyár helyzetének megítélésében véleményeltérés van közte és Horváth Ede között. Ezt el akarja kerülni, ezért inkább az apparátusban maradna.⁶⁸

Kádár Biszku Bélára és Fock Jenőre szignózta Bittmann hozzá intézett levelét azzal a megjegyzéssel, hogy az „figyelmet és az ügy beavatkozást kíván”. Biszku személyesen vette kezébe az ügy rendezését és június 15-ére összehívatta a megyei pártbizottság végrehajtó bizottságának rendkívüli ülését, amelyre Győrbe utazott. Dühös volt, mert nem volt hozzászokva, hogy az olajozottan működő pártállami gépezet kerekei közé homokszem kerül. Nem értette Bittmann visszakozásának az okát, aki június 1-jén még elfogadta a megyei vb határozatát, 10 nap múlva viszont megváltoztatta álláspontját kinevezéséről. Biszku szerint az lett volna a tisztességes eljárás, ha azonnal kijelenti, hogy nem hajlandó a vagongyárban dolgozni.⁶⁹

Biszku még a vb ülés előtt beszélt Lombossal és Horváth Edével. Nem hagyott kétséget afelől, hogy a Bittmann Ernőre vonatkozó határozatot végre kell hajtani.⁷⁰ Horváth Ede gyakran elment a falig, de sohasem ment annak neki. Megértette, hogy – legalább átmenetileg – ebben a kérdésben engednie kell. Biszku nyomására úgy fogadta el Bittmann kereskedelmi igazgatónak, hogy lényegében továbbra is alkalmatlannak tartotta erre a feladatra.⁷¹ Más volt a helyzet Kócza Andrással, különösen azok után, hogy Horgos Gyula kohó- és gépipari miniszter is Horváth Edének adott igazat, ezért úgy döntöttek, hogy helyette Czeller Bélát, a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár igazgatóját nevezik ki a vagongyár műszaki igazgatójának, egyúttal Horváth Ede vezérigazgató-helyettesének. Czeller 1965-ben külföldi tárgyalásáról rendelték haza. Közölték vele, hogy Horváth Ede kérésére a vagongyárba helyezik.⁷² Czeller az 1950-es években a Szerszámgépgyár termelési osztályvezetőjeként már dolgozott Horváth Ede mellett és magasabb iskolai végzettsége okán Horváth Ede potenciális konkurenst látott benne.⁷³ A köztük feszülő személyi konfliktus miatt elhagyta a Szerszámgépgyárat és a Győri Mezőgéphez, majd a

Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyárhoz ment igazgatónak. Innen hívták vissza a vagongyárba. A két új igazgató 1965. július 1-jén foglalta el munkahelyét. Horváth Ede akkor messzemenő támogatásáról biztosította őket.⁷⁴

A megyei pártbizottság első titkára és a vagongyár vezérigazgatója között régóta lapangó hatalmi harc 1965 nyarán durva személyeskedésbe fordult. Horváth Ede több megyei vezetőnek elpanaszolta, hogy Lombos és a vagongyárban dolgozó felesége a törvénytelenység határát súroló, morálisan mindenképpen elítélendő dolgokat művel. A megyei párttitkár, még inkább annak a vagongyárban dolgozó felesége bőséges támadási felületet nyújtott a vezérigazgató akciójához.

Férje magas funkcióját kihasználva Lombosné női szabó létére 1952-től győri gyárak személyzeti vezetőjeként dolgozott. 1959 januárjában került a vagongyárban, ahol munkásellátással, szociális ügyekkel és a dolgozók üdültetésével foglalkozott.⁷⁵ Mentalitása, ellentmondást nem tűrő, durva, időnként obszcén szavakkal megspékelt megnyilatkozásai miatt gyakran bírálták, azonban nagyhatalmú férje miatt sokáig védedtséget élvezett.⁷⁶ 1958-ban Horváth Ede is vizsgálatot kért Lombosné viselt dolgai miatt Fock Jenőtől, aminek azonban akkor nem lett következménye.⁷⁷

Lombos Ferencné 1961 márciusában a Győri ETO férfi kézilabdacsapatának „drukkereként” vett részt a Wiener SC kézilabda szakosztályának háromnapos bécsi tornáján.⁷⁸ A magyar csapat néhány vezetője és sportolója illegálisan kivitt forintjaikon vámköteles árukat próbált meg Magyarországra becsempészni, de a határellenőrzésen lebuktak.⁷⁹ Lombosné egy kint élő disszidens ismerősétől ajándékba kapott 700 schillingen apróságokat vásárolt. A vámvizsgálat végét nem várta meg, hanem cserben hagyta a társaságot és azzal az autóval, amit a férje küldött elé a határra, hazament. A Központi Ellenőrző Bizottság ezért Lombosné szigorú megrovás, végső figyelmeztetés pártbüntetésben részesítette és arra kötelezte, hogy hagyja el a vagongyárat⁸⁰, ahová 1963-ban Horváth Ede vezérigazgatóvá történő kinevezése után az érvényben lévő határozat figyelmen kívül hagyásával tért vissza. Az esetet a témával foglalkozó feldolgozások Lombos és Horváth közötti hallgatolagos megállapodásnak nevezik, mintha a megyei párttitkár azért támogatta volna 1963 tavaszán Horváth Ede vezérigazgatói kinevezését, hogy ezért cserébe vegye vissza feleségét a vagongyárba. A valóságban Lombos először nem Horváth Edét, hanem Gögitz Antal⁸¹ akarta a vagongyár élére állítani.⁸² Csak amikor Gögitz visszalépett, de akkor is Horgos Gyula kohó- és gépipari miniszter erőteljes nyomására terjesztette a megyei párt vb elé Horváth kinevezését. Tény, hogy Horváth Ede kinevezése után egy ideig került a konfliktust Lombossal és a megyei párttitkár sem akart tengelyt akasztani azzal az emberrel, aki a megyei vb tagok erős fenntartása mellett az ő javaslatára foglalta el a vezérigazgatói széket.

Lombosné a vagongyárban ott folytatta, ahol előző munkahelyein abbahagyta: erőszakos magatartásával, morálisan elítélendő lépéseivel tálcán kínálta Horváth Ede számára a férjét kompromittáló tényeket. Az asszony állítólag építőanyagot vitetett a gyárból a tihanyi telkükre és túlzottan drága herendi porcelánvázákat vásárolt a gyár üdülőjének a berendezésére. Lombos Ferenc a gyárban javíttatta az autóját és motorcsónakkal üzletelt, amelynek során kiadásait ötszörösen felülmúló haszonra tett szert.⁸³

Lombosnénak tudomására jutott, hogy Horváth Ede utasítására ezekről az ügyekről rájuk nézve kompromittáló számlákat gyűjtenek a gyár gazdasági igazgatóságán, ezért vizsgálatot követelt, amire azonban nem került sor. Horváth Ede utóbb úgy magyarázta a számlaellenőrzést, hogy ezt – „bár a szituáció így néz ki” – „nem rosszindulatból” rendelte el, hanem azért, mert 1961-ben egyszer már pártfegyelmit kapott a reprezentációs és igazgatói alap túllépéséért és nem akart még egyszer ilyen ügyben hibázni.

Lombos *utasítására* az általa felügyelt rendőrség kivizsgálta az állítólagos gerendalopási ügyet, ami tanúk meghallgatása után negatív eredménnyel zárult. Horváth Ede a későbbi pártvizsgálat során sejtetni engedte, hogy gerendaügyben Lombosné eltüntette a bizonyítékokat, még mielőtt Lombos a rendőreit odaküldte volna.⁸⁴

A személyes ellentét politikai kérdéssé avanszált, mert Központi Bizottsági tagról és póttagról volt szó, ráadásul a botrány kikerült az utcára. Horváth Ede Fock Jenőhöz fordult és meghallgatást kért az ügyben. A levelet a vagongyár párttitkára is aláírta. A KB soron következő 1965. június 25-i ülésén Biszku Béla és Fock Jenő közölte Horváth Edével, hogy Pullai Árpád kivizsgálja az ügyet, amire 1965. augusztus 16-án Győrben került sor. A PTO jelentését az MSZMP Politikai Bizottságának 1965. augusztus 31-i ülése tárgyalta, amelyre a két érintettet is meghívták.⁸⁵

„A nézeteltérések – olvasható a jelentésében – hosszabb időre nyúlnak vissza: évek óta vita folyik Horváth Ede elvtárs kifogásolható vezetési stílusa és káderpolitikája miatt. A két győri vezető között az utóbbi időben »teljesen megromlott a viszony«, aminek az oka nem a párt politikájának eltérő értelmezése, hanem személyi jellegű”, amelyben „alapvető szerepet játszik a tényekkel keveredő pletyka, az intrika, amely elsősorban Lombos Ferencné elvtársnő körül alakult ki”. Az előterjesztés szerint Lombosné „lehetetlen és kompromittáló magatartást tanúsít, mindenkit lehengerlő és terrorizáló magatartású, fecseg, még családi életükre vonatkozó intim dolgokat is”.

A PTO azt javasolta, hogy kapjanak pártbüntetést, Lombosnét küldjék el a vagongyárból és mindkettőjüket helyezték el „rövid időn belül, a megyén kívül, más munkaterületre”. Felvetettek egy olyan alternatívát is, hogy egyelőre csak Horváth Ede kerüljön más munkahelyre, Lombosról a soron következő kongresszus előkészítése során döntsenek.

A vita első hozzászólója, Fock Jenő azt kérte, hogy válasszák el a két vezető személyeskedő vitáját a vagongyár vezetésének kérdésétől. Horváth Ede magatartását ő is elítélte, de javasolta, hogy hagyják meg a gyár élén, mert ezzel kapcsolatban kifogás nem érheti. Csak akkor távolítsák el őket a megyéből, ha nem tudnak felülemelkedni személyes konfliktusaikon. A PB többi tagja csatlakozott ehhez az állásponchoz, amellyel egyedül Pullai Árpád nem értett egyet, aki azonban véleményével magára maradt.

A Politikai Bizottság több tagja azért hibáztatta Horváth Edét, mert a kompromittáló ügyeket jóval megtörténtük után, akkor hozta elő, amikor a vagongyári igazgatók kinevezése kapcsán ellentétbe került a megyei pártvezetéssel. Tetézte a bajt, hogy idegeneket avatott be ezekben a kínos ügyekben. Fock Jenő egyenesen gyávnak nevezte a vezérigazgatót, mivel nem volt bátorsága, hogy leüljön a megyei párttitkárrel és megbeszélje vele felesége viselt dolgait. Lombost azért marasztalta el, mert engedte, hogy felesége az érvényes párthatározat ellenére visszamenjen a vagongyárba.

Végül Biszku javaslatára mindketten szigorú megrovás pártbüntetést kaptak, Lombost kötelezték autója javítási költségének kifizetésére és figyelmeztették őket, hogy személyes sorsuk további magatartásuktól függ.⁸⁶ Lombosnét a Richards Finomposztógyárba helyezték, ahol nyugdíjba vonulásáig munkasellátási előadóként dolgozott.⁸⁷ A döntéssel Lombos egyetértett, amit Horváth magára nézve túl szigorúnak tartott, azonban szintén tudomásul vett.⁸⁸

A KB 1965. november 18–20-i kibővített ülése természetesen különösebb vita és ellenszavazat nélkül tudomásul vette a PB 1965. augusztus 31-i fegyelmi határozatát.⁸⁹ Erre a Központi Bizottsági ülésre négy nappal azelőtt került sor, hogy a megyei és városi párt vb együttes ülése naprendre tűzte a vagongyári pártszervezet munkájáról szóló jelentést. A pártvizsgálatra – melyről mint láttuk, 1965. május 6-án döntöttek – azért került sor, mert Horváth Ede vezérigazgatóvá történő kinevezése óta egyre több jelzés érkezett arról, hogy

a vagongyári pátszervezetek „aktivitása csökkent, a dolgozók hangulata romlott”. Nyolc csoportban 26 függetlenített funkcionárius vállalati párt dokumentumokat tanulmányozott, taggyűléseken vett részt, valamint egyéni és csoportos beszélgetést folytatott több mint félezer vagongyári dolgozóval. Abban az összefüggésben, amit a területi párt szervezet zúdított Horváth Ede fejére, a BM Győr-Sopron megyei Rendőr-főkapitányság III-as osztálya is részt vett, amely hivatalos kapcsolatai és „hálózati úton” beszerzett információk alapján jelezte a „felsőbb szerveknek”, hogy a gyárban folyó felelőtlen gazdálkodás sokmillió kárt okoz a népgazdaságnak, amelynek tisztázására „alapos sokoldalú, mélyreható (...) vizsgálat lefolytatását és ezután a szükséges intézkedések megtételét” javasolta.⁹⁰

A vagongyári párt szervezet politikai munkájáról és a gyár dolgozóinak hangulatáról szóló jelentés mindenféle szervezetlenségért, túlóráztatásért, munkahiány miatt elrendelt kényszerszabadságért, központi normaszigorításért, a Munka Törvénykönyvének megsértéséért, sőt még a gyári vezetők durvaságaiért is Horváth Edét tette felelőssé, „aki többszöri figyelmeztetés ellenére sem változtatott munkamódszerén és magatartásán” és a felsőbb párt szervektől kapott bírálatok ellenére semmit sem változtatott vezetési módszerein, nem támaszkodott a kommunisták segítségére. „Gyakorlatilag kivonta magát a pártellenőrzés alól.”⁹¹ Az előterjesztés kifogásolta a „minősíthetetlen, ledorongoló beszédmódot” és a vezérigazgató káderkiválasztási gyakorlatát, amelynek során állítólag mellőzi a szocialista rendszer „támazait és harcosait”, akik fegyverrel is helyt álltak az 1956-os „ellenforradalom” idején a szocialista rendszer megvédésében. Más oldalról viszont „kétes múltú, politikailag megbízhatatlan személyek” jutnak vezető beosztásba. A dolgozók hangulatára rányomta a bélyegét a gyárban tapasztalható, nem megfelelően előkészített és végrehajtott gyakori átszervezés. A vállalatnál teljes a bizonytalanság, mert felső vezetőtől a segédmunkásig senki sem biztos abban, hogy másnap milyen beosztásban fog dolgozni.

A vita hosszú és személyeskedésekkel tarkított volt, amelynek során Horváth Ede érvelt a maga igazsága mellett, ellenfelei pedig sorolták a valós vagy vélt kifogásokat, többek között tervecsalással is megvádolták a vezérigazgatót. Szemére hányták, hogy hiába országgyűlési képviselő és KB póttag, mégis „olyan gátlástalanul viselkedik, hogy se törvényt, se embert nem ismer”. „A kapitalista világban nem féltek úgy az emberek a gyártulajdonosoktól, mint itt Horváth Ede igazgatótól.”⁹²

Az összevont vb-ülésen a Politikai Bizottságot Fock Jenő képviselte, aki megvédte Horváth Edét az összehangolt támadástól. Kijelentette, hogy a mostani vizsgálat „mellékvágányra” csúszott, mert az értékelésbe szubjektív elemek kerültek. A nyilatkozók és a jelentést összeállítók zömében megbántott emberek, akik úgy érzik, hogy „beléjük rúgtak”. A pozitívumokat a jelentésben „fél mondattal” elintézték, a negatívumokat viszont bő lére eresztették. Azt senki sem vonhatja kétségbe, hogy a gyárban jól megy a gazdasági munka. Fock itt is, mint a PB augusztusi ülésén azzal érvelt, hogy Horváth Edével nem az a baj, hogy gazdasági szempontból rosszul vezeti a gyárat. Azt ugyanis senki sem állíthatja, hogy a vezérigazgató „látszateredményeket ért el”, mert ez nem igaz.

Az előterjesztés leg súlyosabb megállapítása az volt, hogy „Horváth elvtárs rossz emberi magatartásával, párt szerűtlen viselkedésével, hibás vezetési módszerével azt érte el, hogy a vállalati párttagság és a dolgozók túlnyomó többségének bizalmát elveszítette.” Ezért a határozati javaslat első pontja felszólította a Politikai Bizottságot és a Kohó- és Gépipari Minisztériumot, hogy a két végrehajtó bizottság értékelése alapján „döntsenek a Magyar Vagon- és Gépgyár gazdasági vezetésének kérdésében”.⁹³ Ezzel lényegében Horváth Ede eltávolítására, leváltására tettek javaslatot. Mivel azonban az MSZMP KB négy nappal korábban a Horváth Ede és Lombos Ferenc ügyében hozott Politikai Bizottsági fegyelmi határozatot jóváhagyta, a városi-megyei pártvizsgálat végső kimenetele már a két

végrehajtó bizottság együttes ülése előtt eldőlt. A területi pártszervezeteknek ugyanis nem állt jogukban a felsőbb pártszervezet határozatát megváltoztatni. Fock Jenő és Jankovics István városi első titkár hozzászólása nyomán a határozatból kikerült a vagongyár első számú vezetőjének menesztésére vonatkozó javaslat. Horváth Edét immár csak arra kötelezték, hogy személyesen vegyen részt azon a csoportos beszélgetésen, amelyet a vagongyári pártbizottságnak a sérelmet elszüntetett dolgozókkal kell lefolytatni.

A megyei első titkár és a vagongyár vezérigazgatója között a viszony a pártfegyelmi után sem javult, továbbra is kerülték egymás társaságát. Lombos a Horváth Edéhez fűződő viszonyban annyira tartózkodó, visszahúzódó lett, hogy akkor sem szólt bele a gyár ügyeibe, amikor az indokolt lett volna.⁹⁴ Miközben a két emblemikus győri vezető közötti konfliktus hevessége átmenetileg elcsendesedett, Lombos Ferenc dr. Katona Lajossal, a Győr-Sopron Megyei Tanács vb. elnökével is személyeskedésbe fajuló vitába bonyolódott.⁹⁵ Ez volt az utolsó csepp a pohárban, ami miatt 1966. augusztus 9-én a Politikai Bizottság úgy döntött, hogy Lombost leváltja a Győr-Sopron megyei MSZMP első titkári funkcióból. Először a Fejér megyei pártbizottság éppen megüresedő első titkári székét ajánlották neki, amit Lombos elutasított.⁹⁶ Arra hivatkozott, hogy a költözködés és az új környezet „katasztrófát okozna” anyja egészségi állapotában, ezért nem hagyja el Győrt. Az édesanyjára való hivatkozás azonban csak ürügy volt, valójában presztízskérdést csinált abból, hogy ki menjen és ki maradjon. A PTO előterjesztése szerint ellenállásának fő oka feleségének az a kijelentése, miszerint „nem megyünk sehová”.⁹⁷ Ekkor budapesti munkahelyet, vagy az Állami Gazdaságok Győr-Sopron megyei igazgatói tisztét ajánlották neki. A PB végül Lombos számára ennél elfogadhatóbb, magasabb presztízssű állást kínált, amit aztán elfogadott.⁹⁸ Katona Lajost felmentették a megyei tanács vb elnöki tisztségéből és Lombost tették a helyére, a megyei pártbizottság első titkárává pedig Pataki Lászlót, a KISZ KB titkárát választatták meg.⁹⁹

A személyi kérdésekben *formálisan* az érintett testületek (KISZ KB, megyei pártbizottság, megyei tanács) döntöttek. A PB tehát csak *javaslatokat* tehetett, amelyek azonban a pártállami időkben megkérdőjelezhetetlen *döntéseknek* számítottak. És valóban, a fegyelmezett, megrostált párt- és állami testületek vita és akadékoskodás nélkül, villámgyorsan megszavazták a PB által javasolt összes személyi változtatásokat. Az MSZMP olajozottan működő káderpolitikáját jól jellemzi, hogy a KISZ KB 1966. szeptember 9-én, pénteken délelőtt felmentette Pataki Lászlót titkári teendői alól, majd autóba ültek és Győrbe hajtottak, ahol előbb a megyei PB vb-je, majd a pártbizottság egyhangúlag megszavazott minden felülről érkező személyi javaslatot, amit Biszku Béla személyesen tolmácsolt feléjük.¹⁰⁰ Még ugyanezen a napon összeült a Megyei Tanács, amely visszahívta Katona Lajos vb elnököt tisztségéből.¹⁰¹ Biszku a személycserét azzal indokolta, hogy az utóbbi időszakban a megye vezetésében eluralkodtak a személyi kérdések „és összeütközések történtek”, amelyek a megye közvéleményét „erősen foglalkoztatták”. A KB titkár úgy gondolta, hogy a közvélemény a személycserék felett „három nap alatt” napirendre tér.¹⁰² Ebben tévedett. Akik közelről látták a váltás keserveit, még ma is találon „őszi Lombhullás és teljes Katonai leszerelés”-ként emlegetik a két vezető számára komoly presztízsveszítéssel járó eseményt. Az ország és a megye közvéleményét a szokott koreográfia alapján a konfliktusokat teljesen mellőző, kilúgozott közleményben tájékoztatták a változásokról.¹⁰³

Lombos 1966. szeptember 16-án lett a Győr-Sopron Megyei Tanács megbízott, majd néhány hónap múlva megválasztott elnöke.¹⁰⁴ Senkinek sem lehetett kétsége afelől, hogy a novemberben összeülő megyei pártértekezlet a két hónappal korábban hozott személyi javaslatokat ugyancsak egyhangúlag meg fogja szavazni.¹⁰⁵

Az MSZMP soron következő IX. kongresszusán Horváth Ede és Lombos Ferenc kimaradt a Központi Bizottságból. Az 1967. március 19-én tartott országgyűlési választásokon egyikük sem lett képviselő.¹⁰⁶ Horváth Edét az állampárt következő, X. kongresszusán beválasztották a KB-ba, tagságát az MSZMP 1989. évi megszűnéséig megtartotta.¹⁰⁷ Lombos viszont többé nem került vissza a Központi Bizottságba, de 1975-ben még egy ciklusban országgyűlési képviselővé választották. Lombos szabálytalan vadkacsavadászat miatt 1979-ben újabb pártbüntetést kapott, amit a KEB 1983-ban törölt.¹⁰⁸

A nagy ellenfelek között az ellentétek 1960-as évek végére elcsitultak. 1967-ben aláírták a MAN közúti járműmotor gyártásáról szóló licencmegállapodást és már szerelték az új futóműgyártó csarnok modern megmunkáló gépsorait. A megyei pártbizottság vb-jének tagjai megleléssel nyugtázták a viharos kitörések lecsengését. Horváth Ede megdicsőült a sok támadás után. Azért külön dicséretben részesült, hogy a nagy gyári beruházás mellett a várost is gazdagította. Az 1970-es évtized lett Győr 1945-től a rendszerváltásig tartó korszakának legeredményesebb időszaka.

A vezérigazgató rövid idő alatt elérte, hogy az 1965-ben akarata ellenére odahelyezett két vagongyári vezető otthagyja a gyárat. Czellert állítólag azzal hitegették, hogy Horváthot magasabb posztra szánják és ő lesz az utódja a vagongyárban.¹⁰⁹ Horváth Ede azonban nem akart miniszterhelyettes lenni, Czellert ellenben mellőzte a gyárban, nem adott neki feladatot, átnyúlt a feje felett, tudta és megkérdezése nélkül intézkedett a műszaki igazgató kompetenciájába tartozó ügyekben.¹¹⁰ Emiatt Czeller Horváth Edével alig másfél évig tudott együtt dolgozni, 1967 elején kérte felmentését és a Győr-Sopron Megyei Gépjavitó állomás, majd a gépjavitóból mezőgazdasági gépjavitóvá fejlődött Mezőgéptörzszt igazgatója lett.¹¹¹ Helyébe Romvári Ferenc, a Távlati Fejlesztési Főosztály vezetője került, a vezérigazgató első helyettesévé Knausz László termelési igazgatót nevezték ki.

Bittmann valamivel hosszabb ideig bírta, de 1969-re olyan kibékíthetetlen konfliktus alakult ki közöttük, hogy 1971-ben ő is otthagyta a vagongyárat. Horváth Edének nem tetszett, hogy Bittmann Edézi és nem vezérigazgató elvtársozza, meg hogy hívás nélkül beemegy hozzá. 1969-ben a vagongyár kereskedelmi igazgatójaként Moszkvában tárgyalt a Szovjetunióba szállított hátsó hidak áráról. Menet közben felhatalmazást kért Horváth Edétől, hogy némi árendeményt adhasson. Erre azonban nem kapott engedélyt, sőt Horváth Ede hazarendelte Bittmant, aki felállt a tárgyalóasztaltól és visszautazott Győrbe. Előtte már többször ütköztek, ez volt az utolsó csepp a pohárban.¹¹² Megírta azt a levelet, amelyben a veterán kommunista súlyosan sértő kijelentéseket („Többet ártasz a pártnak, mint amennyit használsz.” „Anarchiát idézel elő a gyárban.” „Csak azokkal a vezető állású beosztottakkal tudsz kijönni, akik valamilyen tekintetben függenek vagy tartanak Tőled.”) tett Horváth Edére nézve.¹¹³ A vagongyári pártbizottság vb-je és a megyei vezetők mindkettőjüket felelőssé tette a viszony megromlásáért, és arra az esetre, ha tovább folytatják „személyeskedő, a párt egységét megbontó” vitájukat, akkor a megyei pártbizottság „érdemekre tekintet nélkül” felelősségre vonja őket, és ha szükséges, „adminisztratív intézkedések megindítását” kezdeményezi.¹¹⁴ Erre azonban nem került sor, többek között azért sem, mert Bittmann Ernő két év múlva betöltötte a 60. életévét és nyugdíjba vonult. Horváth Ede számára a volt városi pártbizottság első titkárával kiobbant konfliktusnak egyetlen következménye lett: 1969 helyett (amikor már napirenden szerepelt Állami Díjra történő jelölése) a kitüntetést csak 1980-ban kapta meg.¹¹⁵

JEGYZETEK

- 1 *Szabad Nép*, 1949. december 25.
- 2 A sztahanovisták nevének említése világosan mutatja ennek a minden elemében felülről generált „mozgalomnak” a kampányjellegét. Az MDP központi napilapjában 1949-ben összesen 40 cikk foglalkozik Horváth Edével, ebből 39 a november 5-e és december 31-e közötti időszakra esik. 1950-ben 53-szor említik valamilyen formában a nevét, 33 alkalommal az első negyedévben, 20 esetben az áprilistól december végéig terjedő háromnegyed évben. 1951-ben kiemelik, ezért ebben és a következő évben is csak 2-2 cikk szól róla. 1953. május közepéig hét alkalommal szerepel a *Szabad Népb*ben, a róla szóló cikkek kitüntetésével, képviselővé történő megválasztásával foglalkoznak. Nagy Imre kormánya kerülése után 1955 nyaráig egyetlen említés sem történik az MDP központi szócsovében Horváth Edével kapcsolatban. Az *Élmunkások és sztahanovisták* című cikk szerzői 1953-ig Horváth Ede nevével a *Szabad Népb*ben csak 25-ször találkoztak. (Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: *Élmunkások és sztahanovisták*. História, 1998. 8. sz.) Ezt a téves adatot Tóth Eszter Zsófia megismétli a Nők férfias terepeken és férfi foglalkozásokban. A „férfias” és a „nőies” munka világa a szocialista időszakban című cikkében. (Sic Itur Ad Astra, 2008. 271. old.) Mentségükre szólva tanulmányaik írásakor még nem lehetett az újságok digitalizált változatában elektronikus keresni.
- 3 1950. március 15-én Muszka Imrével közösen 20 000 Ft-os megosztott Kossuth-díjat kapott a gyorsvágás terén sztahanovista módszerekkel elért kiemelkedő eredményeiért (*Szabad Nép*, 1950. március 15.)
- 4 Horváth Ede 1949 utolsó hetében 904 Ft-ot keresett, miközben a vagongyárban a munkások *havi* átlagkeresete ebben az évben 576 Ft volt. Az 1949. december 21-i sztalini műszakért, vagyis egyetlen nap munkájáért 1200 Ft-ot, több mint kéthavi átlagfizetést kapott.
- 5 Interjú Jakab Sándorral, az interjú a szerző tulajdonában.
- 6 Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (a továbbiakban: GyMSMGyL) XXXV. 402. 36. f. 1. fcs. 1. öe. 1951. november 18.
- 7 A Győri Szerszámgépgyár 1956 nyaráig 13-szor nyerte el az abban az időben negyedévente osztogatott élüzem kitüntetést és az ezzel járó anyagi és erkölcsi elismerést. (*Szabad Ifjúság*, 1956. augusztus 26.)
- 8 Kisalföld, 1956. december 30.
- 9 A termelési program szigorúan előírta, hogy naponta hány darab motornak, hátsó hídnaq stb. kell a futószalagról lekerülnie. Nem volt vezető, aki közölni merete volna a vezérigazgatóval, hogy a főgyártmányokból a napi tervet bármilyen objektív ok miatt nem teljesítette a gyáregység. Ezért előfordult, hogy amikor motor főtengelyből a beszállító egy darabbal kevesebbet küldött, beszerelték a Rába-MAN motor *etalontengelyét*. A motorgyártási terv teljesítése érdekében használt, bontott motorokból kiszereelt alkatrészeket raktak új motorokba. (Interjú Gunics Bélával, az interjú a szerző tulajdonában.)
- 10 Horváth Ede: Én lennék a vörös báró? Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest 1990.
- 11 MNL Országos Levéltára (a továbbiakban OL) Kohó- és Gépipari Minisztérium Zsöfönyecz Mihály iratai (a továbbiakban: XIX-F-6-ga) 36. doboz. Pro memoria.
- 12 Terényi Éva: Nem csak utasítani. Népszabadság, 1964. május 22. Lukács Mária: A „makacs” főorvos és a tüske. Népszava 1964. június 24. Müller Tibor: Kis „királyok”. Kisalföld, 1964. június 21.
- 13 Szilágyi János Kettesben. Horváth Ede a Magyar Vagon- és Gépgyár vezérigazgatója. A beszélgetés elhangzott 1973. augusztus 27-én. Minerva/MTV Budapest, 1976. 136. o. Lásd még: Népszabadság, 1971. február 7.
- 14 Interjú Jakab Sándorral, Heiter Károllyal, az interjúk a szerző tulajdonában.
- 15 Bozsik Valéria: Vezetők és vezetés. Ríportkönyv az igazgatók vezetés módszereiről. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 294. o.
- 16 A gyarmati tszcs eleinte nem tudott munkát adni a kovácsnak, akit ezért ideiglenesen elengedtek a Szerszámgépgyárba dolgozni. Amikor a közös gazdaság visszahívta a kovácsot, Horváth Ede azt mondta neki, hogy dolgozzon tovább nyugodtan nála, a papírral pedig törölje ki a seggét. (MNL OL MSZMP KB Központi Ellenőrző Bizottság iratai [a továbbiakban 932. f.] 1965/10. öe. 1960. június 30).
- 17 *Szabad Ifjúság*, 1956. augusztus 26.
- 18 Vas Zoltán, az Országos Terhivatal elnöke egy alkalommal 3 db szerszámgépet utalt ki a gyár számára, ő azonban a számot megtoldotta egy nullával és elhozott 30 db gépet a raktárból. (Fábián György: Medvelepke. Kis történetek egy nagy emberről – Horváth Ede mesék. Kisremény Kiadó, 2015. 76–77. o.)
- 19 Lásd Népszabadság 1965. december 19. Az áremelést mintegy 2 Mrd Ft bér- és nyugdíjmeléssel kompenzálták, de csak olaj volt a tüze, hogy a közlemény kihangsúlyozta: a fogyasztói ár-, bér- és szociális jellegű intézkedések forintkihátása „összességében kiegyenlíti egymást”.
- 20 Már 1961-ben modellszámításokat végeztek arra nézve, hogy a tőkehús és hűskészítmények árának 50%-os emelése mennyire vetné vissza a keresletet. (MNL OL Országos Terhivatal [a továbbiakban: XIX-A-16] XIX-A-16-f. 45. doboz, 1961. augusztus

- 30.) A személyközlekedésen, ezen belül a helyi közlekedésen lévő mintegy 2 Mrd Ft-os állami dotáció csökkentése is évek óta napirenden szerepelt. (MNL OL XIX-A-16-j. 10. doboz, 1961. október 4.)
- 21 „A munkásoké a hatalom, a parasztoké a jövedelem” mondas a kötelező beadás eltörlése és a mezőgazdasági állami felvásárlási árak jelentős emelése óta napirenden volt a munkásság bizonyos köreibben. (MNL OL XIX-A-16-j. 17. doboz, 1958. szeptember 11.)
- 22 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 236. öe. 1965. május 11. Lásd még uo. 252. öe. 1965. november 24.
- 23 MNL OL MDP-MSZMP Központi vezető szerveinek iratai (a továbbiakban M-KS) 288. f. 26. cs. 3. öe. 1965. október 18.
- 24 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 236. öe. 1965. május 11.
- 25 Honvári János: A H. E. eltávolításáért küzdő akcióbizottság. Korall, 16. évf. (61.) 2015. 111–139., valamint Honvári János – Torda Csaba: Munkatársi akciók Horváth Ede eltávolítására (1960 – 1964). ArchivNet, 2015. 5. sz.
- 26 Állítólag évtizedekig megőrizte azokat a számlákat, amelyek a ménfőcsanaki családi háznak építésével kapcsolatban keletkeztek. Bár minden bizonnyal kapott volna a gyárban ingyen ebédet, de ragaszkodott ahhoz, hogy kifizesse az ebédjegy árát. A közúti motorcicenc vásárlása után egy Renault személyautót kapott a külföldi partnertől ajándékba. Egyszer kipróbálta, majd átadta a gyárnak a kombit. (Fábián György: idézett mű 334–335. o.)
- 27 MNL GyMSMGyL XXXV. 405. 36. f. 1. fcs. 2. öe. 1953. augusztus 28.
- 28 MNL GyMSMGyL XXXV. 405. 36. f. 1. fcs. 2. öe. 1956. április 29.
- 29 Horváth Ede 1959 nyarán a Földművelésügyi Minisztérium kifejezett ellenzése dacára kezdett hozzá egy súlyban és árban a mezőgazdaság szempontjából a korábbihoz képest hátrányosabb traktor vontatású pótkocsi gyártásához. Annak ellenére, hogy a földművelésügyi tárca a gyártáshoz nem járult hozzá, nagy mennyiségű anyagot leszabtak és megkezdték a pótkocsik gyártását. Ráadásul a Győri Szerszámgépgyár igazgatója a pótkocsi gyártásával kapcsolatban keletkezett vitás ügyben olyan jelentést készített, amely „nem a valóságnak megfelelő, több vonatkozásban félrevezető beállításban hivatkozott megállapodásokra”. Emiatt az FM párt-szervezete a Politikai Bizottsághoz fordult és kezdeményezte, hogy a Központi Ellenőrző Bizottság hallgassa meg Horváth Edét, amihez a PB 1959. július 28-án hozzájárult. (MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 142. öe.) Az ügy végül nem került a KEB elé, a vizsgálatot az MSZMP KB Ipari Osztálya folytatta le, amit szóbeli figyelmeztetéssel lezártak. (MN MOL 932. f. 1965. 10. öe. 1965. május 13.)
- 30 A megyei párttitkár a beszámolójában, ill. Fock Jenő a hozzászólásában megbírálta a Szerszámgépgyár igazgatóját, aki felállt és otthagya az értekezletet. Fock Jenő utána ment és visszacsalta az értekezletre. (Interjú Jakab Sándorral, az interjú a szerző birtokában.)
- 31 MNL OL 932. f. 1965/10. öe. A levelet és az azt követő pártfegyelmi eljárást lásd: Honvári János – Torda Csaba: id. mű.
- 32 Azt hitték, hogy Horváth Ede számos vezetőt „harcos kommunista kiállításukért” üldözött el a gyárból, holott például a volt személyzeti osztályvezető maga mondott fel, mert kiderült, hogy nós ember létre napokat töltött el egy idegen nővel a gyár vadász-házában, ahol partnere előtt a vállalat igazgatójának adta ki magát. (MNL OL 932. f. 1965. 10. öe. 1961. december 6.)
- 33 MNL OL 932. f. 1965. 10. öe. 1961. szeptember 25.
- 34 A „próbahasználat” valójában az ingyenes juttatás leplezésére szolgált, mert az érintettek semmilyen műszaki feljegyzést, naplót nem vezettek.
- 35 A botrány kiborbanása után a csónakmotorokat a gyár visszavette, leértékelte, majd az eredeti ár töredékéért az addigi használók törvényes tulajdonába adta.
- 36 1959-ben 87 344 Ft-tal, 1960 első felében 36 435 Ft-tal lépték túl a gyár 5000 Ft-os éves reprezentációs keretét. Ugyanebben az időben 10 912 Ft-ot fizettek ki szabálytalanul – többségében éttermi számlákra – az igazgatói jutalmazási alap terhére. (MNL OL 932. f. 1965. 10. öe. 1961. december 6.)
- 37 A KEB határozat után Csergő János miniszter utasította Horváth Edét, hogy vagy találjanak a fővárosi képviselői vezetőjének budapesti lakást, vagy olyan személyt bizzanak meg a kirendeltség vezetésével, akinek van ott lakása. (MNL OL XIX-F-6-ga 37. doboz. 1961. március 31.)
- 38 Némi huzavona után a Győr Megyei Ügyészségen helyezkedett el. Háhn Miksa a munkahelyén maradt, de kihagyták a vállalati pártbizottságból és – állítólag saját kérésére – üzemvezetői állását a jóval alacsonyabb presztízsű csoportvezetőire cserélte.
- 39 MNL OL 932. f. 1965. 10. öe. 1961. szeptember 7.
- 40 Zsöfnyecz Mihály kohó- és gépipari miniszterhelyettes azt javasolta, hogy mentse fel állásából, mert elhanyagolja munkáját és magánéletével is gond van. (MNL OL XIX-F-6-ga 37. doboz.)
- 41 Török István a szakszervezet építési részlegével összkomfortos nyaralót építtetett magának. Emiatt összes tisztségéről lemondatták, kizárták a KB-ból és a pártból, jogerősen 2,5 év börtönrre ítélték, aminek 2/3-át le is ülte. A társadalmat ért kár a szigetcsépi nyaralónak a Vásas Szakszervezet tulajdonába adásával térült meg. (A Török-ügyre nézve lásd: MNL OL M-KS 288. f. 4/44 1961. november 17. illetve: Tischler János: A Török-per. Beszélő, 8. évf. 2003. május 8. 5. sz. online. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-torok-per> – Letöltés: 2015. június 1.)

- 42 MNL OL M-KS 288. f. 5/288. öe. 1962. december 28.
- 43 Horváth Ede vagongyári vezérigazgatói kinevezése körüli vitát lásd: MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. cs. 175. öe. 1963. április 19. A két gyárat 1964. január 1-jével Wilhelm Pieck Járműipari Művek néven összevonták, amely döntő szerepet és ehhez sokmilliárdos fejlesztési forrást kapott a közúti járműprogram megvalósításában.
- 44 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 241. öe. 1965. június 29.
- 45 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 231. öe. 1965. február 22.
- 46 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 235. öe. 1965. május 6.
- 47 A H. E. Eltávolításáért Küzdő Akcióbizottság” tevékenységére, illetve Lovas József és Béres István „sokszorosítás” útján elkövetett „izgatás” útján elkövetett bűntügyére nézve lásd Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) Belügyminisztérium III/1 Osztály E Alosztály Összefoglaló jelentése 1965. január 6.
- 48 ÁBTL BM Győr-Sopronmegyei Rendőr-főkapitányság III/III-2. Alosztálya. Jelentés, 1965. július 28.
- 49 Romvári Ferencet emiatt a megyei pártvezetés „Széna-téri banditának” nevezte, mert akkor a bolhából is elefántot csináltak. (Interjú Horváth Istvánnal, az interjú a szerző birtokában.) Horváth Ede szerint a szerszámgyár személyzetét Romvárinak 1956 utáni tevékenységét helytelenül értékelte a káderjellemezésében. (ÁBTL 22-Objektum dosszié 388. II. kötet. BM Győr-Sopron Megyei Rendőrkapitányság III/II-2 Alosztály jelentése 1965. november 17.)
- 50 MNL OL M-KS 288. f. 21/1965/17. öe. 1965. június 1.
- 51 A megyei vb ülésen azt állította, hogy Horváth a nevek hallatán „nagyot nyelt és azt mondta, hogy egyetért”. (MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 238. öe. 1965. június 1.)
- 52 Az ilyen kijelentéseit Horváth Ede sohasem gondolta komolyan és esze ágában sem volt, hogy valóban benyújtsa lemondását.
- 53 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 238. öe. 1965. június 1.
- 54 Az udvarias beszélgetés során nem ezeket a szavakat használta, de mondandójának ez volt a lényege, ti. arról beszélt, hogy vele a vagongyárban semmire sem mennének. „Nem fog összedőlni a világ, idejössz igazgatónak és megy tovább a dolog.”
- 55 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 238. öe. 1965. június 1. Kiemelés tőlem – H. J.
- 56 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 240. öe. 1965. június 15.
- 57 Egyes szerzők tévesen azt állítják, hogy Horváth Ede tagja volt a megyei pártvégrehajtó bizottságnak. (Tischler János: A „győri csata” – 1965. Beszélő, 10. évf. 2005. 5. sz.) A vagongyár ügyeit tárgyaló napirendekhez természetesen rendre meghívták a vezérigazgatót.
- 58 Pullai Árpád az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának a vezetője, Kiss János kohó- és gépipari miniszterhelyettes volt.
- 59 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 9. fcs. 23. öe. 1965. június 1.
- 60 Interjú Horváth Jánossal, az interjú a szerző tulajdonában.
- 61 Győr-Sopron megye 1963. évi káderfejlesztési tervében Bittmann Ernő helyett Nagy Gyulát, a megyei pártbizottság ipari titkárát javasolta városi első titkárnak. (MNL OL M-KS 288. f. 21/1963. 27. öe. Dátum nélkül, 1963.) A váltásra akkor nem került sor, de 1964 tavaszán a KB Ipari Osztálya vezetőjének győri látogatása során ismét felvetette, hogy Bittmann Nagy Gyulával váltsák fel, mert neki „nagyobb tapasztalata van iparirányítási kérdésekben”. A megyei párttitkár szerint Bittmann maga kérte felmentését az első titkári poszt alól, ami a későbbi fejlemények ismeretében egészen biztosan nem volt igaz. (MOL M-KS 288. f. 26/1964/1. öe. 1964. április 10.) Nagy Gyulának később családi botránya miatt el kellett hagynia a megyei pártbizottságot, a város egyik szakmunkásképző iskolájának lett az igazgatója. Ezek után került szóba Jankovics, mint Bittmann lehetséges utódja.
- 62 Jankovics István 1920-ban született Győrött. Tizenhárom éves korától a háború kitöréséig a textiliparban dolgozott. 1942 és 1945 között katona volt, majd a Richards Finomposztógyár művezetője lett. Gépipari technikumot, öthónapos pártiskolát, Marxista-Leninista Esti Egyetemet végzett. 1951-ben függetlenített pártmunkás lett a Győr megyei pártbizottságon. 1956 után visszament korábbi munkahelyére, néhány hónapig fizikai munkát végzett, majd 1957-ben a Szakszervezetek Megyei Tanácsának lett a titkára. 1960-ban került vissza a Megyei Pártbizottságra, ahol az ipari osztályt vezette. A helyi pártszervezet javaslatára hároméves SZKP Politikai Főiskolára küldték Moszkvába. (MNL OL M-KS 288. f. 5/254. öe. 1962. január 9.)
- 63 „Bittmann az 1945 előtti mozgalmi szerepe, a KIMSZ titkárság vitte előre és őszintén megmondom, nem a tehetsége. Elvi elkötelezettsége rendkívüli volt, jó volt a vitaszelleme, főleg kereskedelmi ügyekben, de az ő képességét meghaladták ezek a funkciók. A városi első titkári és a vagongyári is.” (Interjú Horváth Jánossal, az interjú a szerző tulajdonában.)
- 64 Bittmann közel másfél évtizeddel idősebb volt a győri vezető garnitúránál. Cipész volt az eredeti szakmája, így 1965-ig nem dolgozott a vagongyárban, márpedig történetünk összes hőse szinte kivétel nélkül ott kezdte pályafutását, mint nagyüzemi fizikai munkás. Illegális kommunista tevékenysége miatt többször ült börtönben, vagy állt rendőri felügyelet alatt. A vészorkorszakban származása miatt hol

- feleségével bujkált, hol munkaszolgálatra hurcolták. 1949-től 1956-ig Budapesten élt és dolgozott, 1956-ban tért vissza Győrbe kormánybiztosként, ahol 1957-ben az MSZMP Győr városi első titkárává választották. „A Lombos nem tartotta Bittmann győri elvtársnak. Ő a vagongyári berkekben jól mozgott, és aki ebben nem volt bent, azokat nem igazán szerette.” (Interjú Horváth Jánossal, az interjú a szerző tulajdonában.)
- 65 Horváth Ede egy alkalommal hívatta a vagongyár gazdasági igazgatóját. „Szabó elvtárs, érez maga tyúkszar szagot? Néztém rá, mint Jenő a moziban. Hogyan jön ez ide? Nem, mondom, nem érzek. Azt mondja nekem, itt volt az öreg (Bittmann), tudja, hogy tyúkfarmot tart odahaza.” (Interjú Szabó Mihállyal, az interjú a szerző tulajdonában.) Az más kérdés, hogy ilyen hobbija Kádár Jánosnak is volt, de ezt az ő esetében senki sem merte kifogásolni.
- 66 MNL OL M-KS 288. f. 21/1965/17. öe. 1965. június 1.
- 67 Bittmann a vagongyári állás visszautasítása esetén a TÜZÉP telep vezetői állásával kínálták meg. Felesége maliciózus megjegyzése szerint jó, hogy nem a „személtelep” vezetését kínálták a városi titkári funkció helyett, 2 diplomája és 36 évi párttagsága legnagyobb dicsőségére.”
- 68 MNL OL M-KS 288. f. 21/1965/17. öe. 1965. június 10.
- 69 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 240. öe. 1965. június 15.
- 70 „Egyéni véleményem: Bittmann elvtárs ügyét olyan módon kell rendezni, ahogy a legutóbbi VB ülés határozta el.” Biszku KEB vizsgálatot helyezett kilátásba arra az esetre, ha a győri vezetők nem jutnak megegyezésre a személyi ügyekben.
- 71 „Bittmann elvtárs helyzete nem lesz könnyű és szeretném előre mondani, hogy a munka menetében ha problémák adódnak, akkor ne nekem címezzék a nehézségeket.”
- 72 Bozsik Valéria: idézett mű 292. o.
- 73 „A Czellerben még a szerszámgyári időszakban volt ambíció, hogy versenytársa legyen a Horváth Edének. (...) Lehet, hogy Horváth Ede potenciális ellenfelet érzett Czellerben és voltak, vagy legalábbis lehettek emiatt személyes ütközéseik is.” (Interjú Romvári Ferencsel, az interjú möhvege a szerző tulajdonában.) Lásd még: Szabó Mihály: Az élet országtűjén. Amire és ahogyan emlékszem. Tévedhetek! Kézirat, Győr, 218. o.
- 74 Rába, XVII. évfolyam 1965. 26. sz.
- 75 MNL OL XIX-A-28-e 6. doboz. Minisztertanács Tanácsai Hivatala 1978–1989. Személyi anyagok.
- 76 Lombosné 1956 után a Győri Vendéglátó Vállalatnak volt a személyzetise. A vállalat párttitkára az MSZMP KB Központi Ellenőrző Bizottságához fordult, mert szerinte az asszony „visszaél a férje funkciójával és (...) hatalmi lázban szenved”. Agresszív és „minden áron érvényesíti egyéni akaratát”. Nem viselkedik „párttaghoz méltóan”. A vállalatnál „ő dirigál mindenkinek”, az igazgatót „orránál fogva vezeti”, a munkáját „nem végzi el, nem tudják, hogy hol jár és mit csinál”. Munkaidőben „gépkocsival [minden bizonnyal a vállalattal – H. J.] jár piacra”, a vállalat pénzén bérelt busszal viteti magát fodrászhoz. Amikor 1959-ben a vagongyárba került, a vállalatí sofőr tanította autót vezetni. Közbeszéd tárgyát képezte, hogy neki és más funkcionárius feleségeknek kötőgépet készítettek a gyárban. (Interjú Jakab Sándorral, az interjú a szerző tulajdonában.) Győr két neves középiskolájának az igazgatója 1965 nyarán levélben hívta fel Kádár János figyelmét Lombosné (és más győri vezető) viselt dolgaira. (MNL OL M-KS 288. f. 21/1965. 17. öe.)
- 77 MNL OL M-KS 288. f. 5/373. öe. 1965. augusztus 31.
- 78 A témáról foglalkozó feldolgozásokban labdarúgó tornáról olvashatunk. A tévedés abból adódhat, hogy a Politikai Bizottság elé került jelentésben véletlenül futballtornáról írtak.
- 79 Koh Zoltán játékosként vett részt ezen a tornán. A vele készített interjúban elmondta, hogy a „csempészs” néhány orkánkábat, zsebszámoló és egyéb, itthon nem kapható apróság behozatalát jelentette. (Interjú Koh Zoltánnal, az interjú a szerző tulajdonában.)
- 80 MNL OL M-KS 932. f. 1961/11. öe. 1961. május 30.
- 81 Gógitz Antal Lombos és Horváth kor- és évekig munkatársa volt. Győriött született 1918-ban. 1937–1944 között autószerelőként a Vagongyárban dolgozott. A háború után a XV. sz. autójavitóhoz került, ahol 1946-ban szakszervezeti bizalminak, egy évvel később főbizalminak, 1949-ben a győri városi szakmaközi bizottság titkárának, 1952–53-ban a szakszervezetek megyei elnökének választották, majd 1953-ban visszakért a Vagongyárban, ahol a szakszervezeti bizottság elnökeként működött 1955-ig, amikor „kiemelték” és Budapestre került a Vasas Szakszervezet központi apparátusába.
- 82 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 9. fcs. 1963. január 16.
- 83 Lombos 2000 Ft-ért vásárolt egy Moszkva típusú csónakmotort, amelyhez kb. ugyanennyiért testet készíttetett a vagongyárban és a komplett motorcsónakot 20 000 Ft-ért adta el a Bizományi Áruháznak. A busás haszonra talán sohasem derült volna fény, ha a Bizományító nem a vagongyár sportszakosztálya vásárolta volna meg a vízijárművet. Jogilag az ügylet nem esett kifogás alá, de a párt vezetői elítélték a munka nélkül szerzett jövedelmeket.
- 84 Amikor a gerendalopás felmerült, Lombosné autót kért Horváth Edétől és azonnal le akart utazni

- Tihanyba. Horváth arra kérte, hogy ne menjen, „mert ha maga most lemegy, nincs olyan ember, aki ne azt higgye, hogy maga vissza akar valamit rendezni”. Kocsit nem kapott, ennek ellenére kilépési engedély nélkül kirohant a gyárból és autóbusszal lement a balatoni telkükre. Csak másnap jött vissza.
- 85 MNL OL M-KS 288. f. 5/373. öe. 1965. augusztus 31.
- 86 Lombos pártfegyelmijének a törlését 1973. február 26-án javasolta Pataki László akkori megyei első titkár, ami minden bizonnyal meg is történt. Horváth Ede 1965. évi pártfegyelmijének törlési idejét nem ismerjük.
- 87 MNL OL XIX-A-28-e 6. doboz. Minisztertanács Tanácsi Hivatala 1978–1989. Személyi anyagok.
- 88 MNL OL M-KS 288. f. 5/373. öe. 1965. augusztus 31.
- 89 MNL OL M-KS 288. f. 4. cs. 76-77. öe. 1965. november 18–20.
- 90 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 252. öe. 1965. november 24.
- 91 A jelentés magát Horváth Edét is azok közé a vezetők közé sorolta, akik „önérzetükben, emberi méltóságukban” sértik meg a dolgozókat „drasztikus, minősíthetetlen kifejezésekkel”.
- 92 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 252. öe. 1965. november 24.
- 93 MNL GyMSMGyL XXXV. 415. 1. f. 3. fcs. 252. öe. 1965. november 24.
- 94 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 402. öe. 1966. augusztus 9.
- 95 Egyszerre nem tudjuk, hogy milyen kérdésben akaszkodott össze a két megyei vezető. A minősítésekből kiderül, hogy Katona munkájával régóta elégedetlen volt az irányító hatóság. Később kitört belőle rossz énje és karrierje csúfos bukással zárult. (MNL GyMSMGyL 415. XXXV. Káderanyagok mikrofilman.)
- 96 A Fejér megyei pártbizottság első titkárát, Juhász Jánost a Székesfehérvári Könyvűfémű vezérigazgatójává nevezték ki, így megüresedett ez a megyei első titkári állás. (MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 403. öe. 1966. augusztus 23.)
- 97 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 402. öe. 1966. augusztus 9.
- 98 MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 403. öe. 1966. augusztus 23.
- 99 Pataki László 1929-ben született Miskolcon. Négy polgárit végzett, eredeti szakképzettsége vasaszertergályos. 1945-ben lett az MKP tagja. 1947-től a Diósgyőri Vasgyárban dolgozott, mint szakmunkás. 1949-ben SZIT vezetőként függetlenítették. 1950 májusában a Lenin Kohászati Művek pártbizottságának, majd a megyei pártbizottságnak lett a politikai munkatársa. A pártfőiskola elvégzése után a Borsod megyei öthónapos pártiskola igazgatójává nevezték ki. 1956 márciusában megválasztották Miskolc Város MDP PB végrehajtó bizottsága másodtitkárának. 1957-től 1959-ig a Borsod Megyei KISZ bizottság titkáráként dolgozott, innen került a KISZ KB titkári posztjára.
- 100 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. 1. f. 2. fcs. 61. öe. 1966. szeptember 9.
- 101 Katona Lajost a vagongyár személyzeti főosztályának a vezetőjévé nevezték ki, ahonnan a Győr-Sopron Megyei Állatforgalmi és Húsipari Vállalat igazgatói székébe ejtőernyőzött. Korrupciós ügyei miatt néhány év múlva leváltották, jogerősen börtönbüntetésre ítélték, ahová elhatalmasodó betegsége miatt végül nem kellett bevonulnia. (MNL GyMSMGyL 415. XXXV. Egykori megyei-városi MDP-MSZMP iratok. Káderanyagok mikrofilman. Katona Lajos személyi anyaga.)
- 102 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. 1. f. 2. fcs. 61. öe. 1966. szeptember 9.
- 103 A központi lapban megjelent kommunikét lásd: Népszabadság, 1966. szeptember 10.
- 104 MNL OL XIX-A-28-e 6. doboz. Minisztertanács Tanácsi Hivatala 1978–1989. Személyi anyagok.
- 105 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. 1. f. 2. fcs. 63. öe. 1966. november 10-i ülése.
- 106 Népszabadság, 1967. március 22.
- 107 Népszabadság, 1970. november 29.
- 108 „Bejárás” ürügyén többször igénybe vették az Észak-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság kishajóját. A vadászszákmányt pedig szabálytalanul magánszemélyként közvetlenül értékesítették a MAVAD-nak és az így kapott pénzt a maguk között szétosztották, amelyből Lombos is részesedett. (MNL OL M-KS. A Központi Ellenőrző Bizottság 1979. november 12-i és 1983. március 7-i üléseinek jegyzőkönyve.)
- 109 Máskülönben nehezen lehet elképzelni, hogy miért hagyta ott az 1963-tól a Szentgotthárdi Kaszagyárral és a Szombathelyi Mezőgazdasági Gépgyárral megnagyobbodott, jól gazdálkodó mosoni gyár első számú vezetői posztját. (Interjú Szabó Mihálllyal, az interjú a szerző birtokában.)
- 110 Czeller fél évi totális mellőzés után megkísérelte rendezni a kapcsolatát Horváth Edével, ami azonban nem sikerült. „A fél év alatt annyi segítséget kaptam, mint a hajótörött, akitől kétszáz méterre dobják a mentőövet.” (Bozsis Valéria: id. mű 292–293. o.)
- 111 Rába, 1967. XIX. évf. 11. sz.
- 112 Interjú Horváth Jánossal, az interjú a szerző tulajdonában.
- 113 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. 1. f. 9. fcs. 1969. november 20.
- 114 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. A Magyar Vagon- és Gépgyár Pártbizottsága vb-jének 1969. november 19-i ülése.
- 115 MNL GyMSMGyL 415. XXXV. 1. f. 3. fcs. 346. öe. 1969. november 25.

Egy iskolai közösség történeti anatómiája

Mit terveztek és mit értek el egy régi híres gimnáziumba 1956–1960 között járó diákközösség tagjai? címmel „szubjektív szociográfiai kísérlet” jelent meg a *Valóság* 2019. évi 2. számában.¹ A szövegből hamar kiderül, hogy az akkor (1952–1990 között) Rákóczi Gimnázium néven állami intézményként működő Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumáról van szó, amelynek padosoraiból rendre kikerültek figyelemre méltó sikereket elérő tanulók. A szóban forgó, 1960-ban érettségizett diákok között találjuk D. Molnár István DSc irodalomtörténészt, egyetemi tanárt; Hoppál Mihály DSc néprajzkutatót, akadémiai intézetigazgatót; Varga József vegyész-mérnököt, a tiszai olajfinomító főmérnökét.

Hogy mennyire nem egyedi jelenségről beszélünk, arra engedtessek meg csupán két példa, korábbi és későbbi. Mondjuk az 1943-ban érettségizettek névsorát tekintve föltűnik Béres Elek építőmérnök, Karasszon Dénes orvostörténész, Katona Géza büntetőjogász, Vitányi Iván szociológus neve; ők mind a tudományok doktorai lettek. S ha előrelépünk, teszem azt, három évtizedet, az 1975-ös végzősök között találjuk Cseri Miklós etnográfust, múzeumigazgatót, államtitkárt; Mohi Sándor Balázs Béla-díjas rendező-operatort; Stumpf István minisztert, alkotmánybíró, egyetemi tanárt; Szathmáry Béla c. törvényszéki bírót, egyetemi tanárt; Wáberer György nagyvállalkozót.

Míndez alátámasztani látszik a sárospataki iskola történelmi koroktól és fenntartótól független értékvonzó és értékeremtő képességét, amely egyrészt a hagyományokra épülő szervezeti kultúrában és tudásban, másrészt az itt szocializálódott és ezt továbbörökíteni kívánó mindenkori tanári karban érhető tetten. (Ez utóbbi szintén magába épített alapú generációs fejlődési elemeket.) Az egymást váltó nemzedékek művelés- és irodalomtörténeti jelentőségét legmarkánsabban Ernst Fischer és Hauser Arnold fogalmazták meg.² „A fiatalság biológiai, a fiatal nemzedék társadalmi kategória” – vélte Fischer,³ s ez az állítás minden tekintetben illik a társadalmi folyamatokra, hiszen az érettségizők azonos sorsélménnyel és társadalmi-politikai viszonyrendszerrel szembe-sülnek pályakezdésük során.

Az ilyen, hagyományalapon nyugvó iskolákhoz mindig hozzá tartozik az öregdiák mozgalom, amely az iskola társadalmi hatásmechanizmusának fontos fokmérője. Az oktatás és nevelés terén elért eredmények egy tanintézet számára ugyanis nemcsak a végzett tanulók egyéni sorsának jobb vagy rosszabb alakulásában tükröződnek. Fontos mutató, s egyben visszacsatolást jelentő kapocs az egykori növendékek összetartó erejét bizonyító önszerveződés, az egymást váltó nemzedékek évtizedes távlatokban fennmaradó barátsága.⁴ 1803. augusztus 14-én Bessenyei György kéziratos művét e szavakkal dedikálva ajándékozta egykori iskolájának: „A Sárospataki Nemes Collégiumnak, mint Oskolájának, hol tanulását kezdete, ajánlja az Író, iránta való háládatosságának örök emlékezetire”.⁵ A háláadás korántsem formális gesztus, mert nem csupán lélektani vetülete (értsd: kellemes egyéni emlékeztetések), hanem komoly szakmai innovációs tartalma van: továbbörökítésre készlet, utat mutat, példát ad.

Hogy érzékeltessük, Sárospatakon mióta és mennyire van jelen a végzetek későbbi teljesítményének számon tartása és visszacsatolása, lássuk még néhány adatot a 19. századból! A kiegyezés előtt és után 1863-ban, 1866-ban és 1882-ben *Emlékkönyv* jelent meg a sárospataki főiskolai ifjúság kiadásában, az egykori önképzőkörös, később

ismertté vált pataki diákok szépirodalmi jellegű műveiből. 1892-ben látott napvilágot az első, kifejezetten nemzedéki alapú visszatekintés: az *Emléklapok az 1859–1867-es osztálytársak sárospataki találkozójáról* című füzet témája az 1892. szeptember 24-én tartott 25 éves érettségi találkozó lefolyása volt, szépirodalmi keretbe foglalva.

Több évfolyamnak azonos időpontban tartott érettségi találkozóira először 1929. június 16-án került sor, az előző évben alakult Pataki Diákok Országos Szövetsége szervezésében. E napon a 10, 20, 25, 35, 40 és 50 éve végzetek találkoztak. Az iskola történetében ez volt az első ún. „nagy találkozó”, ahol minden osztály részéről elhangzanak köszöntések. A 20. századot nem is kell tovább részleteznünk, mert a hagyomány máig él.

Ez tehát a közeg, amelyben a *Valóságban* publikált beszámoló fogant. S végül könyvvé érett: az *Egy gimnáziumi osztály*. Sárospatak, 1956–1960. A találkozó etnográfiaja című kötetet Hoppál Mihály és D. Molnár István szerkesztette.

Az olvasóban fölmerülhet a kérdés: mennyire sorolható mindez a néprajztudomány hatókörébe? A választ megtaláljuk legújabb etnográfiai szintézisünkben. E szerint, bár „a 19–20. századi hazai néprajzi vizsgálatok középpontjában [...] a rurális társadalom állt”, a „vizsgálatai kiterjedtek egyéb társadalmi csoportokra” is. „A néprajz [...] első renden empirikus tudomány”, amely „vizsgálja a közösség életét, fennmaradását meghatározó szokások, iratlan szabályok [...] szerepét”.⁶ Aligha kérdéses, hogy az osztályközösségi struktúra vizsgálata kielégíti ezeket a követelményeket.

A néprajz, s főleg a folklór kutatási határokat feszegető skálájának szélességén egyébként sem érdemes meglepődni. Hoppál Mihály régóta jó érzékkel ismeri föl a mai jelenségek tudományos elemzésében rejlő lehetőségeket, kihasználva azt az előnyt, amit a kutató számára kutatási tárgyának kurrens jellege jelent. Példa erre a *Mitikus szerkezetek a városi folklórban* című tanulmánya, amelynek tárgya a levélben, e-mailen terjedő ún. szerencselánc-levél: aki megkapta, küldje tovább és szerencse éri, mert akik nem ezt tették, azok vesztettek/meghaltak stb.⁷

De térjünk vissza az ismertetni kívánt kötethez! Meg kell állapítanunk, hogy bár műfajában kétségtelenül egyedülálló, törekvésében nem előzmény nélküli. Más iskolákra nincs módunk kitekinteni, így csak Sárospatakat vizsgáltuk, s itt az elmúlt évekből három, hasonló célú, de lényegesen kevésbé átfogó igényű művet találunk. Közös bennük, hogy magánkiadású művek, s nem gimnáziumi, hanem tanítóképzős öregdiákok alkotásai.

A *Volt egyszer egy osztály 1951–1955* című kötetben a város művelődéstörténeti jelentőségéről és a pataki szellem összetevőiről szóló bevezető tanulmányok után osztályfőnöki emlékek következnek. Ezután a negyvenfős osztály 31 tanulója tette közzé személyes pályabeszámolóját előzetesen megadott szempontok alapján és vallott az életét meghatározó pataki hatásokról. Az osztály halottairól szóló, illetve a volt tanárok emlékeit idéző cikkek után képek és dokumentumok zárják a kötetet.⁸

A folytatásban (*Volt egyszer egy osztály II. 1951–1955*) a végzetek tanítói munkásságának bemutatása a központi elem: húszan írták meg pedagógiai és/vagy élettapasztalataikat. Helyet kaptak továbbá köszöntők, az első kötet óta elhunyt tanárokról és diáktársakról szóló megemlékezések és volt tanárok írásai.⁹

A *Hivatásunk bölcsője 1959–1962* című kötet sajátossága, hogy ezen évfolyam tagjai voltak az első felsőfokú oklevelet szerzett tanítók. A rövid iskolatörténeti áttekintés után tanári emlékek olvashatók, majd a végzetek (ötvenből 36 fő, de tizenketten ekkor már nem éltek) személyes emlékezése pályájuk alakulásáról, végül dokumentumok (újságcikkek, iratok, meghívók, fényképek).¹⁰

A legújabb megközelítés még nem könyv, hanem „csak” kutatási jelentés, de megírásához már példaként használták a most ismertetett kötetet. A Rákóczi Gimnázium 1971-ben végzett speciális angol tagozatos osztályáról és annak utóéletéről szóló tanulmányát Gonda Zsuzsanna (szerző, egyben az osztály tagja), a Magyar Comenius Társaság 2019. november 6-ai, tudományos felolvasó ülésén ismertette.¹¹ Szóban jelezte, hogy a kérdőíves felméréshez a mintát az 1960-ban érettségizett osztályról szóló kutatás adta.

A talán hosszúnak tűnő bevezető után – bár a tartalmas prolóógus mindig az ismertetett mű tudománytörténeti jelentőségét hivatott alátámasztani, s reméljük, ez sikerült is – tekintsük át a kötetet! Tartalma páratlan értékű forrásanyag. Kezdődik a szóban forgó gimnáziumi osztály 1960. májusi utolsó fizikaórájával, amelyen Urbán Barnabás tanár úr mindenkit felszólított, mondanák el, mit terveznek érettségi után, milyen pályát választanak? Minderről magnófelvétel készült – micsoda előrelátás! –, amelynek szövege most nyilvánossá lett. Ezt követi a 25 éves érettségi találkozón, 1985-ben készített hangfelvétel, amely jól tükrözi a politikai rendszerváltozás előtti évek hangulatát. A beszélgetést Urbán Barnabás tanár úr vezette, mintegy az 1960-as fizikaóra pandanjaként. A harmadik forrás, az 1990-es találkozót rögzítő felvétel hangulata egészen más légkörű, szabadabb és kötetlenebb, s Hoppál Mihály ide is magnóval érkezett.

A második fejezet teljes egészében a *Valóság*ban megjelent tanulmányt, tehát az osztálytársak kérdőíves válaszaiból szerkesztett elemzést tartalmazza. Ezt a folyóirat olvasói már ismerik.

A harmadik és negyedik fejezetben interjúkat és komplett kérdőíves válaszokat találunk. D. Molnár Istvánnal, Varga Józseffel és Vietórisz Andrással Hoppál Mihály, vele pedig Ágoston István beszélgetett – a szövegek évekkal korábban készültek. S végül három friss emlékezés: Angyalos László, Trauer Hubert és Nagy Attila osztálytársak kérdőíves válaszaik stílusukban, részletességükben három különböző műfajt képviselnek.

Kérem az Olvasót, ne várja, hogy ennél többet megosszak, vegyék kézbe magát a könyvet! A volt pataki diákoknak ez szinte „kötelező”, a máshol végzeteknek „ajánlott” irodalom. Ha ugyanis az elmúlt évtizedeket nemcsak történetileg megismerni, de átérezni is akarjuk, ehhez éppen az ilyen bensőséges, olvasmányos, édes-bús „magánmemoár-törödek-gyűjtemény”, illetve annak elemzése segíthet hozzá. A kötet célja, módszertana és tartalma mindamelllett komoly tudományos teljesítményt igazol.

(Egy gimnáziumi osztály. Sárospatak, 1956–1960. A találkozók etnográfiaja. Szerkesztette és az osztálytársak apanyaiból összeállította Hoppál Mihály és D. Molnár István. Kiadó: Hoppál Mihály. Budapest, 2019, 168 p.)

JEGYZETEK

- 1 Dévald István – D. Molnár István – Hoppál 3 Uo. 16. o.
Mihály – Vietórisz András: Mit terveztek és mit 4 Erről részletesen lásd: Bolvári-Takács Gábor: Tények és tendenciák a pataki öregdiák-mozgalom történetében. In: Szabó Csaba (szerk.): Sárospataki Református Kollégium Alapítvány 1989–2009. Jubileumi kiadvány. Sárospatak, 2009. 11–16. o.; Bolvári-Takács Gábor: Módszertani szempontok a pataki öregdiák-mozgalom történetének kutatásához. In: Kódöböcz József (szerk.): Comenius és a hazai művelődés. Bibliotheca Comeniana
- 2 Ernst Fischer: A fiatal nemzedék problémái. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. 15–20. o.; Hauser Arnold: A művészet szociológiája. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. 149–166. o.

- IX. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2002. 199–205. o.
- 5 A jelen tanulmányban szereplő, öregdiák- 8
mozgalommal kapcsolatos adatok lelőhelye
(a továbbiakban külön hivatkozás nélkül is):
Bolvári-Takács Gábor: A sárospataki öregdiák
mozgalom 19–21. századi kronológiája. 9
Intézménytörténet és közművelődési dimen-
ziók (elektronikus adattár, 2011): http://www.zempenimuzsa.hu/oreg_diak_krono.htm
- 6 Paládi-Kovács Attila (főszerk.) – Flórián Márta
(szerk.): Magyar néprajz I.1. kötet. Táj, nép,
történelem. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 12. o.
- 7 Hoppál Mihály: Mitikus szerkezetek a vá-
rosi folklórban. In: uó: Folkloristica varietas.
Válogatott tanulmányok. III. kötet. MTA
Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Európai
Folklór Intézet, Budapest, 2018. 214–230. o.
- 8 Kődöböcz József (szerk.): Volt egyszer egy osztály 1951–1955. Egy tanítóképzős osztály életéből. Kiadják: Jakab Loránt és Demeter Endre. Sárospatak, 1996.
- 9 Kődöböcz József (szerk.): Volt egyszer egy osztály II. 1951–1955. Kiadják: Jakab Loránt és Földházi István. Sárospatak, 2003.
- 10 Hivatásunk bölcsője 1959–1962. Szerkesztőbizottság: Faragó Lajos, Grajz István, Hornyák Pál, Király István, Nagy László. Magánkiadás, Sárospatak, 2009.
- 11 Gonda Zsuzsanna: Emlékek a Rákóczi Gimnázium speciális angol tagozatáról. In: Kovács Dániel (szerk.): Comenius és a tehetség. Bibliotheca Comeniana XXI. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2019. 175–180. o.

Az első médiacsata történései (1990–1993)

A rendszerváltoztatást követő három évtized sem volt elegendő, hogy az Antall-kormány szemszögéből vizsgáljon és értékeljen több olyan kérdést, így az úgynevezett médiaháborút, ami 1990 és 1993 között parlamenti és sajtócsatáival tűzbe hozta a kormánykoalíció pártjait. Ezt sokan sokféleképpen értelmezték. 2013-ban született egy monográfia Pál Vince szerkesztésében, amelyben több szerző feldolgozta a média és hatalom összefonódásának történetét, 2010-ben Sipos Balázs monográfiájában az 1980-as évek közepétől vizsgálta a sajtó és a televízió világát. 2001-ben Bajomi-Lázár Péter az események legfontosabb kulcsmomentumait összegezte. E munkákat elsősorban az jellemezte, hogy szerzőik nem levéltári anyagok alapján dolgoztak. A módszert ugyanis akadályozták a titkosítások. Az idő múlásával azonban fontos források is kutathatóvá váltak, amelyek feldolgozása indokolta jelen kötet megszületését. Itt természetesen elsőséggel rendelkeznek a levéltári-irattári források, de ezekkel egyenértékű a korabeli sajtó, amely folyamatosan közölte a lényegbeli anyagokat, eseményeket. Az új korszak politikai követelményeinek megfelelően minden a nyilvánosság előtt zajlott, az újságírók valamennyi forrást – dokumentumot, értesülést – igyekeztek nyomtatásban közölni, ám ezeket többnyire kommentárokkal tették. A kutatáshoz érdemi források továbbá a korszak fontos szereplőinek emlékiratai is. A rendszerváltoztatás időszakának történeti kutatását vállaló Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár kiemelt feladatának tekinti az ilyen és hasonló események, történések pontos nyomon követését, értékelését.

Lényeges, hogy a magyar médiakrizist a Kelet-Közép-Európa térségére alkalmazott folyamatokba is helyezzük, amely az 1989–1990-es és a rendszerváltozások utáni korszak politikai csatározásaival fonódik össze. A szovjet típusú elnyomástól felszabadult kelet-közép-európai nyilvánosság átalakítása során keletkezett politikai összecsapást ma médiaháborúnak nevezzük. A magyarországi események tükrében, lényegében a küzdelem a nyomtatott sajtó és a televízió (kis részben a rádió) területeiért folyt, de a sajtó vonatkozásában ez már az 1980-as évek második felében megkezdődött. Ezekben az években a média hálózati lenyúlásáról beszélhetünk. Egészen új sajtótermékek jelentek meg, melynek anyagi támogatói főleg nyugati (sokszor kétes előéletű) vállalkozók voltak, mögöttük az üzlet mellett politikai befolyásolási szándék sejlett. A televízió még erősen korlátozott területnek számított, két-három országos sugárzású adó létezett, ezek állami tulajdonban álltak. Az új kereskedelmi adók korlátozott lehetőségekkel bírtak, éppen ezért vált lényeges kérdéssé a befolyás megszerzése az állami csatornák felett. A nyugati demokrácia nem létezhetett sajtószabadság nélkül, de az üzenetek eljuttatásának lényeges területe valamilyen sajtó birtoklása volt. Amire az új kormány megalakult (1990. május), nem volt olyan napilap, amelyen keresztül kifejtette volna politikáját, céljait. Ha sorra vesszük a napi sajtótermékeket, már mindegyik valamelyik párthoz vagy politikai irányzathoz tartozott. A kormányban felmerült a Magyar Nemzet megszerzésének gondolata, amely orgánumot ugyan az MDF-hez tartozó, ám Antall Józseffel nem rokonszenvező irányzat tartotta befolyása alatt. A többi napilap egyértelműen szemben állt a kormánnyal, elsősorban Antall Józseffel, így végül nem maradt más lehetőség, mint egy napilap alapítása. Ez lett az Új Magyarország c. lap, amelynek noha szerkesztői gárdája hű volt a kormányhoz, anyagi lehetőségekben az újság jóval alatta állt a többinek. Az Új Magyarország első főszerkesztője, Albert Gábor ugyan baráti

viszonyban állt a miniszterelnökkel, csak a napilapszerkesztésben nem volt rutinos. Az Új Magyarország első ellentétei ellenére nem volt súlytalan sajtótermék, az ellenzék számára bosszantóan kötődött a kormányhoz, alapvető változás csak a következő kormányok alatt következett be.

Igazi látványos harc éppen a televízióért folyt, Antall miniszterelnök Hankiss Elemért, régi ismerősét tette meg a Magyar Televízió elnökének, aki inkább kötődött az ellenzékhez, mint a kormányhoz. Lényegében hasonló helyzet alakult ki a Kossuth rádiónál is, ahol Gombár Csaba igazgató Hankisshoz hasonló magatartást tanúsított.

Rácz János, a könyv szerzője, az 1990 és 1993 közötti időszak médiacsatáit nem interjúk és tanulmányok alapján elemzi, hanem levéltári anyagok – Antall-hagyaték, a Miniszterelnöki Hivatal Sajtóirodájának dokumentumai – alapján írta meg. A szerző egyszerre mutatja be a forrásdokumentumok tartalmát, és tárja föl a lélektani hátteret, ami nélkül a dokumentumok nem érthetők. Eleve meglévő ellentétek, szemléletbeli különbségek jutottak felszínre ugyanis. Ez vonatkozik a Hankiss Elemér és Gombár Csaba leváltása körüli eseményekre is, így górcső alá kerül Antall József és a köztársasági elnök összecsapása is. Kulin Ferenc, aki az időszakban országgyűlési képviselő és az MDF kulturális, oktatási, tudományos, sport-, tv- és sajtóbizottság elnöke volt, e könyv kapcsán nemrég így fogalmazott: „A rendszerváltás előtt a két ellenzéki csoport, a népi és liberális értelmiség még együtt volt, és elsöre nehéz volt megérteni a robbanást, ami a médiaháború idején történt. A médiaháború 1992 végén már eldőlt, mert kiderült, hogy reménytelen médiatörvényt csinálni. A kormánypártok a baloldal mintegy 97 százalékos fölényét szerették volna megtörni, és ezt az ellenzék mindig is meg akarta akadályozni. Nevetséges részletkérdésekben zajlott a vita, miközben obstruálták a médiatörvény elfogadását.” A kötetből arra is választ kapunk, miként vélekedett a korabeli ellenzék a kormány sajtópolitikájáról, és miképpen támadta az ellenzéki sajtó Antall Józsefet.

(Rácz János: Több oldalról szorongatva: középén. A médiacsata néhány csörtéje (1990–1993). /Veritas könyvek 13./ Budapest, 2019, Magyar Napló Kiadó, 344 p.)

Julija Iljina

Rá se hederítenek a főiskolákra¹. Miért nem akarnak a gyerekek diplomát szerezni?

Az utóbbi években csökkent a felsőoktatás iránti igény. Míg tíz évvel ezelőtt a fiatalok 60 százaléka szerzett főiskolai végzettséget, ma ennek kevesebb, mint a fele. A 2000-es évek elején divatban voltak a főiskolák, az emberek minden erejükkel felépítik törekedtek, nemritkán a család anyagi lehetőségeinek dacára. A szovjet időkben még magasabb volt azok száma, akik hön áhitott főiskolai diplomát kaptak. Ma azonban az Oroszországi Föderáció Kulturális Minisztériumának statisztikája szerint az ország 9. osztályosainak 50 százaléka szándékosan hagyja el az iskolát és megy technikumba; a többiek a 11. évfolyamon befejezik tanulmányaikat és leggyakrabban felsőoktatási intézményekben folytatják azt. Ezt a tendenciát erősítette meg az a kutatás, amelyet a RANEP, az Orosz Nemzetgazdasági és Közigazgatási Akadémia Élethosszig tartó tanulás gazdasági központja végzett. Miután a szakértők 1700 embert kérdeztek meg a Moszkvai, Ivanovói és Szverdlovski területekről, kimutatták, hogy a felsőoktatás iránti igény folyamatosan csökken.

Nehéz bekerülni

Miért zárkoznak el attól a fiatalok, hogy szüleik nyomába lépjenek, és mért nem égnak a vágytól, hogy felsőfokú végzettséget szerezzenek? Van ennek jó néhány oka. Az első és legnyilvánvalóbb: nehéz és költséges bekerülni. Az iskolában kapott tudás szinte soha nem elég. Ezért kiegészítő tanfolyamok, sőt néha magántanárok szükségesek az egységes állami vizsga (ЕГЭ) sikeres letételéhez, hogy

elegendő legyen a pontszám a felsőoktatási intézményekbe. Mellesleg, mint a RANEP felmérése megmutatta, azok, akik főiskolára készültek, háromszor gyakrabban tanultak magántanároknál, mint akik úgy döntöttek, hogy megelégszenek a középiskolai végzettséggel. A tanfolyamokhoz és magántanárokhoz persze pénz is kell; a szülőknek pedig nem mindig van. Továbbá, messze nem rendelkezik minden család annyi pénzzel, hogy kifizesse a felsőfokú tanulmányokat – abban az esetben, ha a gyermeknek nem sikerül bekerülnie a költségvetési helyekre. Aztán maga a képzés sincs ingyen, nem mindenki tudja a gyermekét a 4-6 évig tartó tanulmányok során támogatni, esetleg még a kollégiumot is fizetni. A mai ösztöndíjak sajnos alacsonyabbak a létminimumnál, kollégiumot pedig szinte sehol nem biztosítanak. Legvégül, az utolsó tényező, amely drasztikusan megváltoztatta a főiskolákhoz való hozzáállást: az egységes állami vizsgarendszer szinte teljesen kizárta a protekció lehetőségét. Míg az idősebb nemzedék még számíthatott a szülők összeköttetéseire (a felmérés szerint a harmincévesnél idősebb válaszadók 17 százaléka), ma ez vagy egyáltalán nem működik, vagy csak korrupció révén, a felvételi eljárás kijátszásával. Messze nem minden szülő kész kockára tenni a karrierjét, még ha magas beosztásban van is, hogy ilyen módon segítse be gyermekét a kiválasztott helyre.

Az iskolában unalmas

Kétségtelen, hogy mint ahogy korábban is, azok a gyerekek mennek technikumba², akik pontosan tudják, hogy szüleiknek nincs pénzük

1 Az orosz *выз* szó felsőfokú oktatási intézményt jelent, de többnyire főiskola értelemben használják. (a ford.)

2 Az orosz cikkben említett *колледж*, nem kollégium, nem is az angolszász *college* 'főiskola' megfelelője, hanem egy sajátos iskolatípus neve, ahová a középiskola 9. évfolyama után lehet lépni. Hasonló a technikumhoz, egyfajta technikai és szakirányú képzést nyújtó intézmény, a középiskola és a felsőoktatási intézmények között. (a ford.)

taníttatásukra, vagy akik igyekeznek minél hamarabb önállóan megkeresni a kenyerüket. Számuk, különösen vendéncia, lassacskán nő. Azonban még egy tendencia megfigyelhető: kétszer annyian lettek azok, akik a szakképzést választják, mert nehéznek vagy unalmasnak tartják az iskolát. Azaz a gyerekek és szülők egyszerűen nem akarják vesztegetni az időt a két utolsó évben, elzárkóznak attól, hogy értelmetlen erőfeszítéseket tegyenek az egyre növekvő számú kötelező állami vizsgák letételére. Sokkal egyszerűbb ez idő alatt szakképesítést szerezni, majd aztán egyszerűbb szabályok alapján akár egy szakmába vágó főiskolára is be lehet kerülni. El kell ismerni, hogy a főiskolai diplomák értéke meredek ütemben csökkent. Az ifjúság levonta a következtetést: a diploma megléte egyáltalán nem jelent garanciát kellemes, jól fizető állásra a munkaerőpiacon. Nagyon gyakran kiderül, hogy a középfokú szakképesítés birtokában csaknem azonos eséllyel lehet indulni.

Megváltozott a szakképzések divatja

A kutatás még egy másik tendenciára is rámutatott. A fiatalok körében megváltozott annak megítélése, hogy a munkaerőpiacon mely szakképzési irányok számítanak a legígéretesebbnek. Ha tíz évvel ezelőtt a „közgazdaság, menedzsment”, a „jogtudományok”, a „kereskedelem” és az „orvostudomány” voltak a legkeresettebbek, úgy a mai gyerekek „mérnöki tudományokat”, „hatalmi struktúrákat”, sőt „erdő- és mezőgazdálkodást” választanak. A felsőoktatás általában megy ki a divatból. Nem világos, hogy egy ilyen tendencia mennyire jó, vagy ellenkezőleg rossz az ország jövője szempontjából, de ezek a realitások, amelyekkel együtt kell élni. Manapság egyszerűen nem engedhetjük meg maguknak a felsőoktatást, amely különben is nem nyújt már valódi versenyelőnyöket.

A szakember véleménye

„Jelenleg a kilencedik osztályt befejezők több mint 40 százaléka megy technikumba – mondja Tatjana Kljacsco, a RANEPA Élethosszig tartó

tanulás gazdasági központjának igazgatója. – Még néhány évvel korábban is mintegy 30 százalék volt ez az arány. Ez két tényezővel függ össze. Az első: technikum után egységes állami vizsga letétele nélkül lehet szakmát szerezni. A második: a gazdasági válság azt eredményezte, hogy a családok megváltoztatták a felsőfokú végzettség megszerzésére irányuló stratégiájukat. A gyermek technikumba megy, szakmát vagy szakképzettséget kap. És csak ezek után, amikor már képes eltartani magát, mehet főiskolára. Technikum után egyszerűbb főiskolára menni [a technikumok végzősei vagy az önállóan letett egységes állami vizsga eredményei alapján felvételizhetnek, vagy a főiskola felvételi vizsgáját írják meg – *a szerk.*] Az ide jelentkezők azonban akkor már dolgoznak, illetve pénzt keresnek. Ha szakterület szerint felvételiznek, besorolják őket az első évfolyamra, de aztán gyakorlatilag rögtön átteszik őket a másodikra vagy a harmadikra.

Mellesleg a szülők 87 százaléka azon a véleményen van, hogy a gyerekek feltétlenül szükséges felsőfokú végzettséget szereznie.

(Argumenti i fakti)

Zanny Minton Beddoes

A finnországi példa
A PISA-felmérés eredményei félrevezethetik a döntéshozókat – annál inkább érdemes figyelni rájuk

Amikor Észtország 1991-ben elnyerte függetlenségét a Szovjetuniótól, megragadta a lehetőséget, hogy újraformálja az ország oktatási rendszerét. Mailis Reps, a jelenlegi oktatási miniszter elmondta, hogy tisztviselők és politikusaik mindenhol próbáltak ötleteket meríteni – Amerikától Hollandiáig. Mégis, egyfolytában északi szomszédjaikhoz tértek vissza. Bármilyen vitáról volt

szó, a döntő érv mindig így hangzott: „Valami ilyesmit próbáljunk ki, mert Svédországban meg Finnországban működik.”

Sokan mások hasonlóan jártak el. Az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) háromévente közzéteszi a Nemzetközi Tanulói Teljesítményértékelési Program (Programme for International Student Assessment) eredményeit; a legfrissebb 2019. december 3-án jelent meg. A PISA a 15-16 évesek olvasási, matematikai és természettudományos készségeit méri az OECD tagállamaiban, illetve néhány önként jelentkező országban, amelyek nem tartoznak a viszonylag gazdag országok közé. Az eredmények segítségével különböző oktatási rendszerek közvetlen összehasonlítására nyílik lehetőség. Majdnem két évtizede van már annak, hogy az első adatok megjelentek, akkoriban nagy meglepetést okozva. Finnország – amely addig nem volt ismert oktatási rendszeréről – listavezető lett az olvasási kompetenciában, valamint egyéb kategóriákban is kiemelkedő lett. Úgy tűnik, hogy az északi országnak sikerült felfedeznie annak a módját, hogy miként lehet ragyogó eredményeket elérni a Japánhoz és Dél-Koreához hasonló, akkoriban a többi élvonalnak számító kelet-ázsiai bajnokok fegyelme és mérhetetlen leterheltsége nélkül. Az oktatásszakértők megrohamozták Helsinkit. Arról tudósítottak, hogy nemcsak ingyenes és egységes volt az oktatás, hanem a tanárokat is nagy tisztelet övezte, jól képzettek voltak és nyugodtan végezheték munkájukat, amely gyakran arról szólt, hogy képessé tegyék a gyerekeket a dolgok önálló felfedezésére. A különböző országok iskolái Skóciától Dél-Koreáig mind a finn oktatást próbálták követni. Annnyira megszaporodtak a külföldről idelátogatók, hogy a finn kormány elkezdett pénzt kérni tőlük. A jelenleg érkezők 1200 eurónál (378 000 forintnál) is többet fizetnek, hogy ellátogathassanak egy iskolába.

Ugyanakkor Finnország imázsa oktatási utópiaként mára valahogy elavultnak tűnik. A legfrissebb PISA-eredmények csökkenést mutatnak átlagos pontszámában, ahogy 2006 óta ez történik minden fordulóban. Nő a szakadék a gazdag és a szegény gyerekek között,

ami aggodalomra ad okot egy az egyenlőségre oly büszke országban. Észtország, amely valamikor egyszerűen leutánozta a finneket, most a legjobban teljesít az OECD-országok közül. Mart Laidmets, az észt oktatási minisztérium főtitkára nem kis elégedettséggel jegyzi meg, hogy bár az ázsiai delegációk továbbra is Helsinkibe repülnek, de ezt egyre inkább csak arra használják, hogy átszálljanak Tallinn felé. Finnország példája segít megmagyarázni, hogy miért nem történt általános előrelépés a PISA-felmérés kezdete óta. Az ezredfordulón abban reménykedtek, hogy a tesztek kínálta hatalmas információmennyiség segít majd kideríteni, mitől olyan sikeresek egyes iskolatípusok. A többiek majd besorolnak mögéjük, és ettől mindenütt jobbak lesznek az eredmények. Ennek ellenére, bár az OECD-országokban csak az utóbbi évtizedben 15 százalékkal emelkedtek az egy diákra jutó ráfordítások, az olvasás, a matematika és a természettudományok terén nyújtott teljesítmény alapvetően ugyanaz, mint amikor elkezdődtek a tesztek.

Erről beszélünk

Mint mindig, az ez évi eredmények között is sok vizsgáztaló pont van. Szingapúr ragyogó eredményei még jobbak lettek. Ezzel együtt általánosságban már nem teljesít a legjobban. Kína került a helyére – pontosabban szólva Peking, Sanghaj, Csiangszu és Csöcsiang (az OECD elzárkózik attól, hogy további, a tárgytól eltérő eredményeket közöljön, mert nem tudja garantálni hitelességüket). A kevesebbet tanulmányozott országokban, köztük Jordániában, Lengyelországban és Törökországban szintén javulás mutatkozott. S mégis minden Jordániára jut egy Finnország. Az általános fejlődés hiánya egyrészt azzal magyarázható, hogy az iskoláknak kisebb befolyásuk van az eredményekre, mint azt gyakran feltételezik. A kultúra és más társadalmi tényezők, mint például a felnőttkori írástudás, többet számítanak, ami azt jelenti, hogy még jól tájékozott döntéshozók is csak ennyit tudnak elérni. Mint ahogy John Jerrim, a University College London elitintézmény oktatója megjegyzi, „Mindig is a

kelet-ázsiai országok fognak a lista élére kerülni”. Továbbá, amint azt az adatok sugallják, egy bizonyos szint felett (kb. 50 000 dollárt számolva tanulónként, összesen hat és 15 év között) nincs sok összefüggés a ráfordítások és a PISA-pontszámok között.

Észtországban és Finnországban látható a kultúra fontossága; mindkét helyen nagy hagyománya van a helyi protestáns egyház által támogatott magas szintű írásbeliségnek. „Van egyfajta általánosan elfogadott nézet – mondja Reps miniszterasszony –, miszerint nekünk nincsen sem aranyunk, sem gyémántunk, ezért az oktatásra építünk.” Finnország létrehozott egy gyermekkönyv-sorozatot, amelynek a Muminok a főszereplői – ezeket a fehér és kerekded lényeket minden gyerek szereti az egész világon. Könyvtárak jelentek meg mindenfelé az országban, köztük egy szemet gyönyörködtető, hajó alakú épület Helsinki központjában a vasútállomás mellett, az Oodi (’Óda’), amely Finnország százéves fennállását volt hivatott ünnepelni a rászánt 98 millió euróval (383 milliárd forint). Ezeket a dolgokat nehéz más országoknak leutánozni.

Egyéb tényezők szintén kívül esnek az oktatási miniszterek hatáskörén. Fontos szerepet játszik a bevándorlás is, mivel az utóbbi időben érkezők a helyiek alatt teljesítenek a legtöbb országban. Finnországban némi emelkedés volt tapasztalható a PISA-tesztben résztvevő bevándorló diákok számában az elmúlt évtized során. Több mint négyötödük nem beszél ott-hon finnül, ami segít megmagyarázni a nagy teljesítménybeli különbségeket köztük és a helyi diákok között. Észtországban is hasonló módon nőtt a bevándorló gyerekek száma, de az újonnan érkezőket sokkal kisebb valószínűséggel jellemzi a szegénység, mint északi szomszédjuknál.

Tanulmányi tanulságok

Finnország hanyatlása miatt most nevetséges színben tűnnek fel azok, akik rohantak lemásolni iskoláit. Ám ha mélyebbre tekintünk, akkor még mindig van mit tanulni Finnország példájából. Annak ellenére, hogy az ország szeretetteljes tanítási módszereiről híres, ré-

gebben szigorúbb megközelítést alkalmazott. 1996-ban, négy évvel az első PISA-tesztek megjelenése előtt, egy angol kutatócsoport látogatott el az országba. Azt tapasztalták, hogy „egész osztályok sorról sorra követték, ami a tankönyvben volt, a tanár által meghatározott tempóban... Iskoláról iskolára járva szinte azonos órákat láttunk – akár ki is lehetett volna cserélni tanárokat, a gyerekek észre sem vették volna a különbséget.” Mint ahogy Gabriel Heller Sahlgren közgazdász megjegyezte, ezt a fajta iskolát tapasztalta meg a diákok nagy része, akik annyira magas pontszámot kaptak az első tesztorozatban. Mire az eredmények napvilágot láttak, addigra sok finn iskola már nagyon más irányba kezdett elmozdulni, megzavarva az idelátogató döntéshozókat. A Helsinkiben és az Oului Egyetemen Aino Saarinennek és kollégáinak készülő tanulmánya a 2012-es és 2015-ös PISA-adatokat elemzi; megállapítják, hogy matematikából és természettudományokból alacsonyabb pontszámot értek el azok a gyerekek, akik olyan iskolákba jártak, amelyek több szabadságot adtak a diákoknak saját tanulásuk szervezésében. A legtöbbet a szegény és a bevándorló családokból érkezők szenvedtek. Az iskolák az azóta eltelt években folytatták a kísérletezést, kikerülve annak lehetőségét, hogy boldogító középutat találjanak a tankönyv felolvasása és a saját magukra hagyott gyerekek között. Jelenleg új intézmények sora épül osztálytermek nélkül. Egy új kerettanterv pedig – amelyet 2016-ban kezdtek bevezetni – arra ösztönöz, hogy meghatározott tantárgyak nélküli tanórák legyenek.

Ennek ellenére továbbra is sok hasonlóság van az észti és a finn oktatási rendszerek felépítésében. Például nagyon kevés tandíj-köteles iskola van, és mindkét ország azon van, hogy csökkentse a vizsgák számát és a képesség szerinti elkülönítést. Rando Kuustik, a Tallinn központjában lévő Jakob Westholm Iskola igazgatója – meghazudtolva irodájának komoly hangulatát, ahol észti vezetők portréi sorakoznak egy hatalmas észti zászló társaságában – elmondja, hogy a legfontosabb számára diákjainak boldogsága, másodikként pedig az, hogy „segítsen nekik jobban eligazodni a világ-

ban, mint amikor beléptek az iskola kapuján”. Bár Kuustik igazgató úr tanárkollégái kezdik finomítani tanítási stílusukat például azáltal, hogy jobban kihasználják a csoportmunkát, „továbbra is nagyon hagyományos iskola maradtunk”, magyarázza. Mielőtt a tanulók csoportokban dolgoznának, a tanár meggyőződik arról, hogy alaposan megértették-e, mit kell csinálniuk. A szabályok világosak, a tanárok pedig frontálisan oktatnak. A tudósok beszámolóit hasonló képet nyújtanak országszerte. Tim Oates, Cambridge Assessment tesztelőcégtől dicséri az ország szigorú, következetes kerettantervét.

Ebből sokat lehet tanulni. De bármely ország, amely azt reméli, hogy teljes egészében átveszi az észtt modellt, valószínűleg csalódni fog. Az ország gyors gazdasági növekedést mutatott az elmúlt három évtizedben,

amely jobb eredményekkel jár. Az országból történő elvándorlás együtt az alacsonyabb születési aránnyal azt jelenti, hogy 2000 óta az iskolai létszám 29%-kal esett vissza, egy szokatlan oktatási rendszert hagyva maga után. Andreas Schleicher, az OECD oktatási igazgatója megjegyzi, hogy az iskolák között „egészséges verseny zajlik” a fennmaradó tanulók odavonzása érdekében. A vidéki általános iskolákban nem ritka, hogy két vagy három tanuló van egy osztályban, mondja Reps miniszterasszony, ami azt jelenti, hogy ezek a gyerekek majdhogynem magánoktatásban részesülnek. Egy iskolának sikerült úgy nyitva maradnia két évig, hogy egyetlen gyerek sem volt – ezt valószínűleg egyik ország sem választaná követendő példának.

(The Economist)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Bolvári-Takács Gábor történész, egyetemi tanár, Budapest

Csajághy György zenetanár, történész, Pécs

Faragó Péter közvélemény-kutató, Budapest

Honvári János, a Széchenyi István Egyetem professor emeritusa, Győr

Kapronczay Károly történész, egyetemi tanár, az MTA doktora, Budapest

Dr. Ménes András MBA; PhD közgazdász, Budapest

Pethő Bertalan Budapest

Szarvas Hajnalka nemzetközi kapcsolatok szakértő, doktorjelölt, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest

Dr. Vasa László, a győri Széchenyi István Egyetem kutatóprofesszora és a Külügyi és Külgazdasági Intézet vezető kutatója és főtanácsadója

TARTALOMJEGYZÉK

*Dr. Vasa László: A körforgásos gazdaság koncepciója:
jövöbemutató trend vagy visszatérés az alapokhoz? 1*

MŰHELY

Szarvas Hajnalka: A magyar nemzetlélek gyógyítása 13

*Csajághy György: Újmódi táltosok, manapság terjedő ősvallási
és egyéb őstörténeti képzetek 32*

*Faragó Péter: Mennyit ér a diploma a munkaerőpiacon? –
A felsőoktatásba járók humán értéke a HR-RISK modell alapján (1. rész). . . . 43*

SZÁZADOK

Pethő Bertalan: A keresztény Európa legitimációja 84

Ménes András: Tíz éve hunyt el James Whyte Black. 98

Honvári János: Horváth Ede két pártfegyelmije 100

NAPLÓ

Bolvári-Takács Gábor: Egy iskolai közösség történeti anatómiája 118

Kapronczay Károly: Az első médiacsata történései (1990–1993). 122

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

*Julija Iljina: Rá se hederítenek a főiskolákra. Miért nem akarnak a gyerekek
diplomát szerezni? (124) Zanny Minton Beddoes: A finnországi példa. A PISA-
felmérés eredményei félrevezethetik a döntéshozókat – annál inkább érde-
mes figyelni rájuk (125)*

KÉPEK

F. Farkas Tamás grafikái (31, 121)

Valóság cikkpályázat – 2020 pályázati felhívása

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és havi folyóirata, a Valóság a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával történelemtudományi, ismeretterjesztő cikkpályázatot hirdet. A pályázók köre kötetlen. A pályázat célja, hogy a cikkírók saját kutatásaikat, illetve azok tudományos háttérét és összefüggéseit közérthető módon közkinccsé tegyék.

A pályázatot két témakörben lehet benyújtani:

1.) „**Trianon 100**”: a pályázók ebben a kategóriában a trianoni kérdéskör bármely (rész) témájából írott munkával pályázhatnak, beleértve a trianoni békediktátumhoz vezető történelmi előzmények bármilyen szempontú vizsgálatát éppúgy, mint Trianon későbbi és máig tartó hatásának, következményeinek elemzését.

2.) „**30 éve szabadon**”: a pályázók ebben a kategóriában az 1989-es évhez köthető magyarországi történelmi eseményeket vizsgálhatják, beleértve annak politikai, jogi, gazdasági, társadalmi vonatkozásait. A témaválasztás a változások bármilyen területét érintheti (például kultúra, művészet), és határon túli kitekintést is adhatnak. A cikkek éppúgy szólhatnak a sorsfordító év előzményeiről, folyamatáról, mint annak következményeiről, elsősorban a 90-es évek változásairól.

A pályázók a két témakör szerinti kategóriában a társadalomtudományokhoz kapcsolódó, figyelemfelkeltő, a széles nagyközönség számára írott, a Valóság stílusában készülő cikkel pályázhatnak. Egy pályázó több témakörben és több cikkel is pályázhat, illetve egy cikket több szerző is jegyezhet. A cikk terjedelme: 30–50 ezer n (szóközökkel). Ebbe beleértendő a (nem kötelező) jegyzetanyag leütésszáma is. A cikkekhez kép vagy ábra, táblázat, grafikon, egyéb illusztráció is csatolható.

Pályázni csak eredeti, máshol még nem közölt, illetve máshova közlésre be nem küldött cikkel lehet. A pályaműveket a Valóság szerkesztősége által felkért zsűri bírálja el. Mindkét kategória első három helyezetteje díjazásban részesül. Az egyes helyezések megoszthatók. A pályamunkákat kizárólag elektronikus úton, e-mailen kérjük benyújtani. A képeket, illusztrációkat külön-külön kép fájlban kell elmenteni és csatolni, a szövegben csak az ábra helyét, címét kérjük feltüntetni. A szerkesztőség jogot formál arra, hogy mind a díjazott, mind a díjazásban nem részesült, de közlésre alkalmas cikkeket – a szerzőkkel egyeztetett szerkesztés után – megjelentessék. A pályázat beküldői a pályázaton való részvétellel egyben hozzájárulnak cikkük online közzétételéhez is a lap internetes felületén (<http://www.valosagonline.hu>).

Kérjük, hogy a pályázó a cikk végén tüntesse fel nevét, levélcímét, e-mail-címét, telefonszámát, valamint közzétételre szánt végzettségét/foglalkozását/titulusát, esetlegesen feltüntetni kívánt intézménye megnevezését! A pályázók cikkük beküldésével hozzájárulnak ezen adataik pályázattal kapcsolatos kezeléséhez.

A pályamunkákat a következő címre kérjük küldeni: **valosagpalyazat@titnet.hu**

A levél tárgyában tüntessék fel: „**Valóság cikkpályázat**” és a kategória nevét!

A pályázat beérkezéséről visszaigazoló e-mailt küldünk.

A pályázatok benyújtási határideje:

2020. március 31.